

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE EDİRNE VİLAYETİ HAPİSHANELERİ

DOKTORA TEZİ

Kurtuluş DEMİRKOL

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Tarih

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haluk SELVİ

ARALIK-2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE EDİRNE VİLAYETİ
HAPİSHANELERİ**

DOKTORA TEZİ

Kurtuluş DEMİRKOL

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Tarih

Bu tez / /2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Basarılı	
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU	Basarılı	
Prof. Dr. Vahit TÜRK	Basarılı	
Doç. Dr. Kemalettin KUZUCU	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kurtuluş DEMİRKOL

21/12/2012

ÖNSÖZ

Hapishanelerin müdavimleri suç işlemiş insanlardır. Hapishaneler ise çoğu zaman şehrin içinde yer alan yapılardır. Her ne kadar hapishaneler ve suçlular gözümüzün önünde olsalar da esasında bize bir o kadar uzaktırlar. Duvarların arkasında kalan hapishanenin içi bizim için bilinmez ve esrarlıdır. Hapishanelerin kurulması ve zaman içerisinde geçirdiği değişimler aynı zamanda toplumun geçirdiği değişimlerdir. Toplumların zihniyetlerindeki değişimin en iyi izlendiği alanlardan biri de hapishanelerdir. Toplumun önemli insanların yine önemli bir kısmı bu hapishanelerin zaman zaman misafirleri olmuşlardır. Klasik anlamdaki son İmparatorluk olan Osmanlı'da hapishanenin bir kurum olarak yerini alması Tanzimat'la başlayan bir süreçtir ve tıpkı Türk modernleşmesi gibi yaklaşık iki yüz yıldır kesintisiz bir şekilde batının peşinde bu alanda da gidilmektedir. Biz "II. Meşrutiyet Dönemi Edirne Vilayeti Hapishaneleri" adlı tezimizde modernleşme sürecini hapishaneler bağlamında taşra örneğinde incelediğimiz gibi bize getirdiklerini ve götürdüklerini tespit etmeye çalıştık. Yine cevap aradığımız bir soru, üç ayrı dönemin; Tanzimat, Sultan Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri zihniyetlerinin hapishane bağlamında nasıl görüldüğü sorusudur. Hapishanenin çalışanları üzerinden dönemin bürokratik yapılanması, anlayışı ve devlet çalışanlarının niteliği anlaşılmaya çalışılmıştır. Hapishanenin zorunlu misafirlerinin üzerinden ise sosyoekonomik durum görülmeye çalışılmıştır.

Bu konuyu doktora tez konusu seçmemde ve çalışmamın her aşamasında çok ciddi desteğini ve katkılarını gördüğüm, "hoca" kelimesinin her anlamda içini dolduran değerli tez danışmanım Prof. Dr. Haluk Selvi'ye teşekkürlerimi sunarım. Varlığı bizim için her zaman bir destek olan, tezimizin her aşamasında bize katkı sağlayan ve öğrencisi olma şerefine eriştiğim hocalarım, Prof. Dr. Mehmet Alpargu ve Prof. Dr. Vahit Türk, Prof. Dr. Ramazan Çalık ve Doç. Dr. Kemalettin Kuzucu'ya teşekkür ederim. Yine bölümümüzün değerli hocalarından Prof. Dr. Arif Bilgin'e en derin şükran hislerimi sunarım. İstanbul Üniversitesi'nin değerli hocalarından Yrd. Doç. Dr. Gültekin Yıldız hocama verdiği destekten ötürü teşekkür eder ve minnetlerimi sunarım. Yine değerli büyüklerim ve mesai arkadaşlarım olan Prof. Dr. Halit Yanıkkaya ve Dr. Serhat Erat'a sağladıkları katkı ve verdikleri destekten ötürü minnetlerimi sunarım.

Doç. Dr. Zekai Mete ve Yrd. Doç. Dr. Baki Çakır'a çok değerli arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Zafer Atar, Yrd. Doç. Dr. Ferhat Berber, Yrd. Doç. Dr. Fatih Bozkurt ve Araştırma Görevlisi Erdem Çanak'a sağladıkları katkı ve gösterdikleri destekten dolayı çok teşekkür ederim. Aramızda kan bağı olmasa da benim için her zaman bir kardeş olan, derdimle dertlenen Fatih Sarıkaya, Araştırma Görevlisi Mehmet Kılıç ve Dr. Mehmet Haberli kardeşlerime en derin kalbi şükranlarımı sunarım.

Değerli eşim ve oğullarıma bana gösterdikleri sabır ve sağladıkları destekten dolayı her zaman minnettarım.

Kurtuluş DEMİRKOL

21 Aralık 2012

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
TABLOLAR LİSTESİ.....	X
RESİMLER LİSTESİ.....	XII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XIII
ÖZET.....	XV
SUMMARY.....	XVI
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: HAPİSHANELER	7
1.1. Eski Medeniyetlerde Hapis Cezası ve Mahbes.....	8
1.2. Hapishane'nin Doğuşu.....	12
1.2.1. Pensilvanya Sistemi.....	14
1.2.2. Auburn Sistemi.....	15
1.2.3. İngiliz veya İrlanda Sistemi: Dereceli veya Gelişmeci Sistemi.....	16
1.2.4. Panopticon Sistemi.....	16
1.3. İslam Hukuku'nda Hapis ve Hapishane.....	17
1.4. Osmanlı Devleti'nde Hapis ve Hapishane.....	20
BÖLÜM 2: TANZİMATTAN II. MEŞRUTİYETE EDİRNE VİLAYETİ	
HAPİSHANELERİ	23
2.1. 19.Yüzyılın Sonlarında Edirne Vilayeti.....	23
2.2. Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumisî'nin Durumu ve Islah Çalışmaları.....	25
2.3. Edirne Vilayeti Sancak ve Kaza Hapishanelerinin Durumu ve Islahı.....	38
2.3.1. Edirne Vilayeti Hapishane Hastanelerinin Islah Raporu.....	39
2.3.2. Tekfurdağı Hapishanesi.....	44
2.3.3. Kırkkilise Hapishanesi.....	46
2.3.4. Gelibolu Hapishanesi.....	48
2.3.5. Gümülcine Hapishanesi.....	51
2.3.6. Dedeoğlu Hapishanesi.....	55
2.4. Nisa (Kadın) Hapishaneleri.....	58
2.5. Hapishanede Asayiş.....	62
2.6. Hapishane Personeli.....	69
2.7. Af.....	74

BÖLÜM 3: II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE EDİRNE

VİLAYETİ HAPİSHANELERİ	89
3.1. 1911–1912 Hapishane Islahatı ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri.....	89
3.2. 1914 Hapishane Islahatı ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri.....	114
3.3. Edirne Vilayet Hapishanesi.....	117
3.3.1. Edirne Merkez Sancağa Bağlı Kaza Hapishaneleri.....	118
3.3.2. Lalapaşa Kaza Hapishanesi.....	118
3.3.3. Cisri Ergene Kaza Hapishanesi.....	118
3.3.4. Dimetoka Kaza Hapishanesi	119
3.4. Tekfurdağı Sancağı Merkez Hapishanesi.....	119
3.5. Tekfurdağı Sancağı Kaza Hapishaneleri.....	120
3.5.1. Çorlu Kaza Hapishanesi	120
3.5.2. Malkara Kaza Hapishanesi	121
3.5.3. Hayrabolu Kaza Hapishanesi	121
3.6. Gelibolu Sancağı Merkez Hapishanesi	122
3.7. Gelibolu Sancağı Kaza Hapishaneleri	123
3.7.1. İnöz Kaza Hapishanesi	123
3.7.2. Şarköy Kaza Hapishanesi.....	123
3.7.3. İpsala Kaza Hapishanesi	123
3.7.4. Mürefte Kaza Hapishanesi	124
3.7.5. Eceabat Kaza Hapishanesi.....	124
3.7.6. Keşan Kaza Hapishanesi	125
3.8. Kırkkilise Sancağı Merkez Hapishanesi.....	125
3.9. Kırkkilise Sancağı Kaza Hapishaneleri.....	126
3.9.1. Babaeski Kaza Hapishanesi	126
3.9.2. Saray Kaza Hapishanesi	126
3.9.3. Lüleburgaz Kaza Hapishanesi	126
3.9.4. Demirköy Kaza Hapishanesi	127
3.9.5. Vize Kaza Hapishanesi	128
3.9.6. Pınarhisar Kaza Hapishanesi	128
3.10. 1914-1915 Yıllarında Hapishanelerde Hastalıklar	129
3.11. Enver Paşa ve Hapishaneler	136
3.12. Dr. Pollitz ve Sonrası İmparatorluk ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri	143

3.13. Dr. Pollitz, Savaşın Sonları ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri.....	154
3.13.1. Kırkkilise Hapishanesi.....	155
3.13.2. Tekfurdağı Hapishanesi.....	159
3.13.3. Hapishane İnşaatları.....	165
BÖLÜM 4: ÜRETİM, GARDİYANLAR VE MAHKÜMLAR.....	168
4.1 Hapishane’de Üretim ve Edirne Hapishanesi.....	168
4.1.1. İmparatorluk Hapishanelerinde Üretimin Başlaması.....	168
4.1.2. Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Üretim.....	170
4.1.3. I. Dünya Savaşında İmparatorluk Hapishanelerinde Üretim.....	176
4.2. İmparatorluk ve Edirne Vilayeti Hapishane Çalışanları.....	179
4.2.1. İmparatorluk Hapishane Çalışanları.....	179
4.2.2. Edirne Vilayeti Hapishane Çalışanları.....	188
4.3. Edirne Vilayeti Hapishaneleri Mahkûm Profili.....	198
SONUÇ.....	216
KAYNAKÇA.....	221
ÖZGEÇMİŞ.....	239

KISALTMALAR

a.g.e:	Adı Geçen Eser
a.g.m:	Adı Geçen Makale
a.g.t:	Adı Geçen Tez
Bkz:	Bakınız
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C:	Cilt
Nr:	Numara
s:	Sayfa
S:	Sayı
Haz:	Hazırlayan
DH. MKT:	Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî
A. MKT:	Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
A. MKT. MVL:	Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı
A. MKT. UM:	Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı
A.MD:	Sadaret Amedi Kalemî Evrakı
BEO:	Babîâli Evrak Odası Evrakı
DH. EUM. 6. ŞB:	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube
DH. EUM. EMN:	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi Evrakı
DH. MB. HPS:	Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı
B. HPS. M:	Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı
DH. MTV:	Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı
DH. ŞFR:	Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı
DH. TMIK. S:	Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
HR. TO:	Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
İ. AZN:	İrade Adliye ve Mezahip
İ. DH:	İrade Dâhiliye
İ. HR:	İrade Hariciye
İ. HUS:	İrade Hususi
İ.ŞD:	İrade Şura-yı Devlet
MV:	Meclis-i Vükela Mazbataları

MVL:	Meclis-i Vala Evrakı
ŞD:	Şura-yı Devlet Evrakı
ŞD. DH:	Şura-yı Devlet
ŞD. ML:	Şura-yı Devlet
ŞD. MLK:	Şura-yı Devlet
TFR. I. M:	Rumeli Müfettişliği Mütferrika Evrakı
TFR. I. A:	Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı
TFR. I. ED:	Rumeli Müfettişliği Edirne Evrakı
TFR. I. MN:	Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı
TFR. I. SL:	Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı
TFR. I. UM:	Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı
Y. A. HUS:	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y. A. RES:	Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y. MTV:	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y. PRK. ASK:	Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y. PRK. BŞK:	Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y. PRK. ZB:	Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı
ZB:	Zabtiye Nezareti Evrakı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 19.Yüzyılın Sonlarında Edirne Vilayeti Sancak ve Kazaları	23
Tablo 2: Edirne Merkez Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri	39
Tablo 3: Kırkkilise Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri	40
Tablo 4: Dedeoğaç Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri.....	40
Tablo 5: Gelibolu Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri	40
Tablo 6: Tekfurdağı Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri	41
Tablo 7: Gümülcine Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri	41
Tablo 8: 20 Şubat 1880 Tarihinde Edirne Vilayetinin İhtiyaç Duyduğu Personel ve Maaşları.....	71
Tablo 9: 1907 Yılında Edirne Vilayeti Genelinde Affedilen Müslüman Mahkûmlar.....	78
Tablo 10: 1907 Yılında Edirne Vilayeti Genelinde Affedilen Gayrimüslim Mahkûmlar.....	79
Tablo 11: Edirne Hapishanesinden Tahliye Edilen Mahkûmların Suçlarına Göre Sınıflandırılması.....	80
Tablo 12: Edirne Hapishanesinden Tahliye Edilen Mahkûmların Tahliye Sebeplerine Göre Sınıflandırılması.....	80
Tablo 13: Tekfurdağı Hapishanesinden Tahliye Edilen Mahkûmların Dinlerine ve İşledikleri Suçlara Göre Sınıflandırılması	81
Tablo 14: Dedeoğaç Hapishanesinden Tahliye Edilen Mahkûmların İşledikleri Suçlara Göre Sınıflandırılması	81
Tablo 15: : Kırkkilise Hapishanesinde Kurban Bayramında Cezalarının Üçte İkisini Tamamlayıp Affa Uğrayanlar	82
Tablo 16: Kırkkilise Hapishanesinde Yatan Mahkûmların Tahliye Sebeplerine Göre Sınıflandırılması.....	82
Tablo 17: Gelibolu Hapishanesinde Yatan Mahkûmların Tahliye Sebeplerine Göre Sınıflandırılması.....	82
Tablo 18: İmparatorluk Hapishanelerinde Görülen Hastalıklar, Ölümler ve Miktarı	130
Tablo 19: Edirne Hapishanesinde Üretilen Malların Listesi.....	174

Tablo 20: 1914 Yılında Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Çalışanlar ve Maaşları	191
Tablo 21: Edirne Vilayeti Hapishaneleri İçin Talep Edilen Personel ve Maaşları	194
Tablo 22: Edirne Vilayeti Hapishanelerindeki Cinayet Suçluları Mahkûmlara Ait Demografik Bilgiler	198
Tablo 23: Edirne Vilayeti Hapishaneleri Mahkûmlarına Ait Demografik Bilgiler.....	205
Tablo 24: Edirne Vilayeti Hapishaneleri Mahkûmlarının Suçlara Göre Sınıflandırılması	211

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Gümölcine Hapishanesi İnşaat Planı	54
Resim 2: Dedeğaç Hapishanesi İnşaat Planı	57

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı	199
Grafik 2: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı	199
Grafik 3: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Mesleklerine Göre Dağılımı	200
Grafik 4: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Milliyetlerine Göre Dağılımı	201
Grafik 5: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Okuma-Yazma Durumlarına Göre Dağılımı	202
Grafik 6: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların İşledikleri Suçların Dağılımı.....	203
Grafik 7: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmlara Verilen Cezaların Dağılımı.....	204
Grafik 8: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	207
Grafik 9: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı	207
Grafik 10: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Mesleklerine Göre Dağılımı.....	208
Grafik 11: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Milliyetlerine Göre Dağılımı	209
Grafik 12: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Okuma-Yazma Durumlarına Göre Dağılımı	210
Grafik 13: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Suç Dağılımı	213
Grafik 14: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Kadın Mahkûmların Suç Dağılımı	214
Grafik 15: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Erkek Mahkûmların Suç Dağılımı	214

Grafik 16: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmlara Verilen Cezaların Dağılımı	215
---	-----

Tezin Başlığı: II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri	
Tezin Yazarı: Kurtuluş DEMİRKOL Danışman: Prof. Dr. Haluk SELVİ	
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: 9 (ön kısım) + 239(tez)
Anabilim Dalı: Tarih	Bilim Dalı: Tarih
<p>Osmanlı İmparatorluğu'nda zindandan hapishaneye geçiş, Tanzimat Dönemi ile başlayan bir süreçtir. Tanzimat ve Sultan Abdülhamit dönemleri hapishaneler için kuruluş ve yapılanma dönemleridir. Hapishanelerin yoğun olarak ıslah edilmeye çalışıldığı zaman ise II. Meşrutiyet Dönemi'dir. Yukarıda adı geçen dönemlerde İmparatorluğun tüm hapishanelerinde yoğun çalışmalar yapılmıştır. Edirne vilayeti merkez sancakla birlikte bağlı tüm sancak ve kaza merkezlerinde Tanzimat Dönemi ile başlayan süreç Sultan Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde takip edilmiştir. Tanzimat ve Sultan Abdülhamit dönemleri hapishane inşaatlarının başladığı dönemdir. Fakat inşa edilen yeni hapishaneler kısa sürede ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi bu dönemde hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Fakat uygulamada, İmparatorluk genelinde olduğu gibi Edirne vilayetinde de başarılı olamamıştır. Dönemin en büyük sorunu hapishanelerdeki izdiham ve buna bağlı asayiş ve hastalıklar gibi sorunlardır. Diğer yandan Sultan Abdülhamit Dönemi iyi niyetli ve insan merkezli çalışmaların yapıldığı dönemdir. II. Meşrutiyet Dönemi ise aynı zamanda hapishane ıslahatı dönemidir. Hapishaneler fiziki açıdan, mahkûmlar ahlaki bakımdan, hapishane çalışanları başta gardiyanlar olmak üzere disiplin açısından bu dönemde ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda çok yoğun çabaların sarf edildiği dönemin, mahkûmların hayatlarına olumlu yansımaları olmuştur. Yapılan ıslahatlar Edirne örneğinde her ne kadar tam anlamıyla hayata geçirilemese de mahkûmların üretici hale getirilmesi, gardiyan merkezli hapishane çalışanlarının disipline edilmesi gibi konularda kısmi başarı sağlanmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi hapishane ıslahatları Edirne vilayeti örneğinde çok yoğun çabaların görüldüğü fakat uygulamada hedeflenen başarının yakalanamadığı bir dönemdir.</p>	
Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Hapishaneler, II. Abdülhamit, Tanzimat Dönemi, Mahkum ve Gardiyanlar.	

Dissertation Title: Prisons of Edirne Province in the Period of II. Constitutional Monarchy	
Author's Name: Kurtuluş DEMİRKOL	Supervisor: Prof. Dr. Haluk SELVİ
Date of Approval:	Number of Pages: 9 (contents) + 239(dissertation)
Department: History	Field of Study: History
<p>At the Ottoman Empire, the transformation process of dungeons to prisons started with the Tanzimat Era. The foundation and construction period for prisons began and completed during the Tanzimat Era and the reign of Sultan Abdulhamid Han. However, the rehabilitation and reform efforts for the prisons mostly occurred at the II. Constitutional Monarchy Period. In all those periods, there had been intense efforts for rehabilitation of all prisons throughout the Ottoman Empire. The rehabilitation and reform periods that began with the Tanzimat Era in the central sanjak and all districts of Edirne Province also continued in the Sultan Abdülhamid and II. Constitutional Monarchy Periods. Moreover, The Tanzimat and Sultan Abdülhamid Eras were also the periods for the constructions of new prisons. However, after a short period of time it was understood that even these newly constructed prisons were not large enough to meet the ever increasing needs. The Prisons Regulations prepared and passed into law at 1880. However, these legislation efforts were not able to be successful throughout the Empire as well as in the case of Edirne Province. The most important problem during the period considered was the extremely crowded prisons and due to the overpopulation, the security and health problems was in rampant. On the other hand, the Sultan Abdülhamid Era was the period known for the implementation of well-intentioned and human centered regulations. The II. Constitutional Monarchy Period was also the period for increased efforts for prison reforms. These efforts were to physically rehabilitate prisons, to give moral education to prisoners and to discipline guardians to provide better conditions for the people in prisons. All these efforts at least partly paid at the end and the periods of intense rehabilitation efforts resulted in favorable outcomes for prisoners. Although it was difficult to conclude that all of the efforts and regulations had been successful and functioned completely, they had been partial achievement in some areas such as in disciplining guardians and administrative personnel at the prisons and turning prisoners into successful producers of many items. We had witnessed intensified efforts to reform the prisons throughout the Empire and similarly in the case of Edirne Province during the II. Constitutional Monarchy Period; however, we can conclude that all these legislation and reform efforts had been partially successful at best to achieve intended targets.</p>	
Keywords: II. Constitutional Monarchy, Prisons, II. Abdülhamid, the Tanzimat Era, Prisoners and Guardians.	

GİRİŞ

Suç insana ait bir olgudur. İnsanlık tarihi kadar eski olan suç kavramı, insan tarafından yine insana karşı işlenmektedir. Faili de mağduru da insandır. Aynı insan, hayatının değişik evrelerinde bu sıfatlara haiz olabilir. Hayatının belirli bir döneminde suçlu olan insan, hayatının başka bir döneminde suça maruz kalan olabilir. Her insan potansiyel suçlu olabileceği gibi işlenen suçun potansiyel mağduru da olabilir. Suç ile insanın ilişkisi esasında karmaşık bir ilişkidir. Bu karmaşık ilişkide tüm insanlığın üzerinde hemfikir olduğu konu ise suçun karşılığında mutlaka bir cezanın olması gerektiğidir. Fakat suçun karşılığında verilecek cezanın ne olacağı konusunda medeniyetler hemfikir olmadığı gibi aynı medeniyetin mensupları da çoğu zaman hemfikir değildirlir.

İnsanlık, bilinen en eski tarihinden bu yana suçla mücadele etme, suçu en aza indirme adına çeşitli çareler üretmiştir. Günah, ayıp ya da suç kavramı toplumdan topluma değişmekle birlikte bütün insanlığın üzerinde ittifak ettiği genel geçer suçlar vardır. İnsan öldürme, hırsızlık gibi fiiller bütün dünyada suç olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında daha hafif olan yalan, iftira gibi kavramlar insanoğlunun en azından kabahat olarak gördüğü fiillerdir. Farklı toplumlarda işlenen bu ortak suçlar toplumların kültürlerine göre yine farklı şekillerde cezalandırılmışlardır.

İslam medeniyetine göre ise insan işlediği ilk suçtan dolayı dünyaya sürgüne gönderilmiştir. Hz. Havva'nın yasak elmayı yemesi dünyayı insanoğlunun hapisanesi yapmıştır. İşlediği suçtan dolayı dünyaya belirli bir süre -bir insan ömrü kadar- hapsedilen insan yine insanların işlediği suçlara ceza verme adına bu büyük hapisanede küçük hapisaneler inşa etmiştir.

Her ne kadar dünyayı büyük bir hapisane olarak nitelendirseysek de hapsetmeyi bilen insanlar, ilkçağlarda hapsi, cezadan ziyade yargılama sürecinde ve bu süreç bittikten sonra asıl ceza infaz edilene kadar bir tutukluluk ya da gözaltında bulundurma durumu olarak uygulamışlardır. Dolayısıyla o zamanki hapsetme mekânları günümüzdeki anlamıyla bir hapisane değildir. Tezimizin birinci bölümünde detaylı olarak izah

edildiği gibi kimi zaman bir zincir, bir ağaç, bir ev, bir mescit ya da bir zindan hapsedme mekânları ya da araçları olmuşlardır. Biz bunların hepsine mahbes adını verdik.

Gerek mahbesler gerekse hapsedmenin asli bir ceza olarak hukuk literatüründe yerini almasından sonra ortaya çıkan modern hapisaneler ve bu yerlerin müdavimleri, birçok farklı sosyal disiplinin inceleme alanına girmişlerdir. Başta hukuk olmak üzere felsefe, sosyoloji ve ilahiyatın ilgi alanlarına giren hapisaneler en az bu disiplinler kadar iktisat, mimari, sanat, edebiyat ve tarihin inceleme alanına da girmişlerdir.

Hapisaneleri farklı yönleriyle ele alan disiplinler, Avrupa’da konuyla ilgili azımsanmayacak bir literatür oluşturmuşlardır. Son yıllarda ülkemizde karşılığını bulan bu çalışmalar nicelik olarak yeterli olmasa da tarih alanında hapisaneler ile ilgili yüksek lisans ve doktora seviyesinde ciddi çalışmalar olarak karşımıza çıkmıştır.¹ Yine son yıllarda konuyla ilgili tarih alanında akademik seviyede çok sayıda makale yazılmıştır. Genel olarak konunun bütünlüğüne bakmaktan uzak olan makaleler yerel hapisaneler hakkında detaylı bilgiler vermesi açısından önemlidir.

¹ Mümin Yıldıztaş, Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapisaneleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1997; Gültekin Yıldız, “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1838–1908)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2002; Hasan Şen, The Transformation Of The Politics Of Punishment And The Birth Of Prison In The Ottoman Empire (1845-1910), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Atatürk Institute for Modern Turkish History in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2005; Kent Fielding Schull, Penal Institutions, Nation-State Construction and Modernity in the Late Otoman Empire, 1908-1919, A dissertation submitted in partial satisfaction of the Requirements for the degree Doctor of Philosophy in History, University of California, Los Angeles 2007; Ufuk Adak, XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir 2006.

Araştırmanın Konusu

“II. Meşrutiyet Dönemi’nde Edirne Vilayeti Hapishaneleri” adlı çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Edirne vilayeti hapishanelerini Tanzimat Dönemi’nden başlayarak I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar incelediğimiz çalışmamız başta merkez sancak hapishanesi olmak üzere vilayetin tüm sancak ve kaza hapishanelerini bu süreçte ele almıştır. Birinci bölümün ilk kısmında mahbes ve hapishane kavramları tanımlandıktan sonra aradaki ayırım net olarak yapılmış ve buradan hareketle ikinci kısımda eski medeniyetlerde mahbes olarak adlandırdığımız alıkoyma mekânlarının varlığı ve işlevi anlatılmış, daha sonra günümüz hapishanelerinden işlev yönünden farklarına değinilmiştir. Aynı bölümün üçüncü kısmında modern hapishanelerin kuruluş süreci ve dünyada denenilen hapishane sistemleri anlatılmıştır. Dördüncü kısımda ise İslam Hukuku’nda hapsedmenin ve hapis cezasının dolayısıyla mahbesin ve arkasından hapishanenin ortaya çıkışı ve izlediği süreç anlatıldıktan sonra son kısımda Osmanlı’da hapsedme ve nihayetinde alt ve üst sınırlarıyla belirlenmiş asli bir ceza olarak hapis cezasının Osmanlı’ya girmesiyle modern hapishanelerin kurulma sürecine değinilmiştir.

İkinci bölümde 19. yüzyılın sonlarında Edirne vilayetinin sosyo-ekonomik ve idari yapısına değinildikten sonra asıl inceleme alanımızı oluşturan Edirne Vilayet Hapishanesi’nin kuruluşundan başlanarak II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar geçen süreç anlatılmıştır. Üçüncü kısımda yine aynı dönem, hapishanelerin kuruluş ve ıslahat süreci bu sefer vilayete bağlı sancak ve kaza hapishaneleri bağlamında incelenmiştir. Dördüncü kısımda nisa yani kadın hapishaneleri anlatılmıştır. Bölümün beşinci kısmında ise vilayet hapishanelerindeki asayiş sorunu ve bu soruna bağlı firar olayları irdelenmiştir. Altıncı kısmın konusunu ise dönemin hapishane personeli oluşturmuştur. Personel incelenirken hapishane personelinin başrol oyuncusu olan gardiyanlar merkezli bir inceleme yapılmıştır. Bölümün son kısmında ise af kavramı ve dönem içinde çıkarılan aflar anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm, II. Meşrutiyet Dönemi Edirne vilayeti hapishanelerini incelemektedir. 1911–1912 Hapishane Islahatı ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri başlığıyla başlayan bölümün ilk kısmı, İttihatçıların başlattığı ilk hapishane ıslahatını İmparatorluk

genelinde ele aldıktan sonra İttihatçıların bu ıslahatta yapmak istedikleri ve yaptıkları her reformu özelde Edirne vilayeti hapishanelerinde izleyen kısımdır. Bu kısımda her ne kadar reform, taşra örneğinde izlenmeye çalışılsa da İmparatorluğun diğer hapishaneleri her aşamada göz önünde bulundurulmuş ve değerlendirmeler buna göre yapılmıştır. Bölümün ikinci kısmında yine İttihatçıların başlattığı 1914 Hapishane Islahatı aynı yöntemle ele almış ve değerlendirmeler buna göre yapılmıştır. Vilayetin bütün hapishaneleri en ufak kazalarına kadar izlenmeye ve değerlendirmeye bu kısımda da devam edilmiştir. Sonraki kısımda 1914 yılında hapishanelerde görülen hastalıklar ve hastalıklarla yapılan mücadele anlatılmıştır. 1916 yılının sonlarında Dr. Paul Pollitz'in Osmanlı Hapishaneleri Genel Müfettişliği kadrosuna atanması, yapılan mevcut ıslahatı yeni bir evreye sokmuştur. İlerleyen kısımda Dr. Pollitz'in Kırkkilise ve Müfettiş Kenan Bey'in Tekfurdağı hapishaneleri ile ilgili raporları ışığında I. Dünya Savaşı'nın sonlarında vilayet hapishanelerinin son durumu ve İttihatçıların reformlarının yansımaları yine genelden ayrılmadan anlatılmıştır.

Dördüncü bölüm üç kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım, İttihatçıların hapishane bağlamında en önemli projelerinden olan hapishanede yapılan üretimin anlatıldığı kısımdır. Tüm İmparatorluk hapishanelerine örnek gösterilen Edirne Merkez Hapishane İmalathanesi merkezli, İmparatorluk hapishanelerinde yapılan üretim bu kısmın konusunu oluşturmuştur. İkinci kısımda, II. Meşrutiyet Dönemi, gardiyan merkezli hapishane çalışanları anlatılmıştır. Bölümün son kısmında Osmanlı hapishane tarihinin en detaylı ve en çok soru soran hapishane istatistikleri olan 1912 hapishane istatistiklerine göre Edirne vilayeti hapishanelerinde cezalarını çekmekte olan mahkûmların profilleri ortaya konmuştur.

Araştırmanın Önemi

Tanzimat, I. Meşrutiyet, Sultan Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri Osmanlı Devleti için batılılaşma dönemleridir. Devletin tüm kurumlarının hatta toplumsal yaşamın batının etkisinde yeniden şekillendiği bu sürecin sonuçları günümüze kadar devam etmektedir. Öyle ki bugün herhangi bir kurum ya da herhangi sosyal, toplumsal bir olay bu dönemler incelenmeden gereği gibi anlaşılabilir ve doğru olarak

anlamlandırılmaz. Hapishanenin bir kurum olarak Osmanlı Devleti'ne girdiği dönem Tanzimat Dönemi'dir. Tanzimat ve arkasından gelen yukarıda saydığımız diğer dönemler hapishane kurumunun yerleşme ve yenileşme dönemleri olmuştur. Tanzimat'a kadar asli bir ceza olarak kullanılmayan hapis cezası ve onun getirdiği hapishane kurumu günümüzde alternatif ceza çeşitlerinin -mali cezalar dışında- neredeyse tamamının yerini almıştır. Bizim tezimiz ilk defa taşra örneğinde genel yapı göz ardı edilmeden bir vilayetin tüm sancak ve kaza hapishanelerini yukarıdaki dönemlerin tamamında izleyen bir araştırma olmuştur. Osmanlı modernleşmesi bir kurum ve vilayet örneğinde takip edilerek başarısı ve başarısızlığı ortaya konmuştur. Bundan da öte hapishane kurumunun bizim topraklarımızda suçluyu terbiye etmede ve suçu ortadan kaldırmadaki başarısı gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin değişik dönemlerinde devletin mahkûma bakış açısı ortaya konmuştur. Dünyada denenmiş hapishane sistemlerinin hepsi bir çıkmaza girmiştir. Çalışmamızda hapishane bizim için de çıkmaz mıydı yoksa derdimizin dermanı mıydı? Sorusuna cevap aranmıştır.

Kullanılan Kaynaklar

Çalışmamızın temel kaynağı Osmanlı arşiv belgeleridir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Dâhiliye Nezareti'ne bağlı Hapishaneler Müdüriyeti'ne ait belgeler, arşivdeki diğer belgelerden farklı olarak konumuzun temel kaynakları olmuştur. 1911 yılında kurulan Hapishaneler Müdüriyeti hapishaneler ile ilgili tüm yazışmaların yapıldığı birimdir. Dolayısıyla Edirne vilayeti sancak ve kazalarına ait tüm yazışmalar bu tasniflerde mevcuttur. Kaynakçada görüleceği üzere arşivde mevcut bulunan son döneme ait birçok tasnif taranmıştır. Nezaretler arasında dolaşan yazışmalar, müfettiş raporları tespit edilmiştir. Özellikle müfettiş raporları konuyu aydınlatması bakımından çok faydalı olmuştur. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan belgeler konumuzu kapsayan yılların dışında olmasına rağmen taranmış fakat ilgili belgelere rastlanmamıştır. Edirne Vilayet Salnameleri ve Edirne Vilayet Gazetesi yine taranan Osmanlıca kaynaklardır. İdari yapıyı ortaya koyması bakımından dönemin Osmanlıca yazılmış tarih atlasları tarandığı gibi transkripsiyon edilmiş dönemin tarih atlasları da taranmıştır.

Temel kaynak olarak arşiv belgelerini esas alan çalışmamız konuyla ilgili yapılmış tüm akademik çalışmaları taramıştır. Bunun yanında dönemin siyasi yapısını anlatan diğer ikinci el kaynaklar göz ardı edilmemiştir. Hatıratlara yöneldiğimiz halde dönemin suçlularının genel itibarıyla okuma-yazma bilmiyor olması hatıratlara ulaşma şansımızı ortadan kaldırmıştır.

BÖLÜM 1: HAPİSHANELER

Sözlükte alıkoymak, engellemek anlamlarına gelen “habs” kelimesi örfî kullanımda bir şahsı, bir canlıyı, bir eşyayı, bir yere kapatmak ve orada bir süre alıkoymak anlamına gelir. Hukuk dilinde ise sanık veya suçluyu bir mekânda zorla alıkoyarak, şahsi hürriyetini kısıtlamak anlamını taşır ve hürriyeti bağlayıcı cezaların en başında gelir. Cezanın infaz edildiği yere habs, mahbes, hapis edilen kişiye ise mahpus denir (Bardakoğlu, 1997: 54). Bu tarif “mahbes” kavramını açıklamaktadır. Fakat gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta vardır. Hapishane ile mahbes birbirinden farklı kavramlardır. Hapishane, hapsolunan yer, cezaevi ve hapis cezasına çarptırılmış olanların (mahkûmların) bu cezalarını çekmek üzere kapatıldıkları yer anlamına gelir (Develioğlu, 1996: 394). Aradaki belirgin farklardan en önemlisi, mahbesteki şahsın cezası henüz kesinleşmemiştir. Şahıs mahbeste cezalandırılmak amacıyla değil işlediği varsayılan suç kanıtlanıp, yargılama süreci bitene kadar tedbir amacıyla alıkonulur. Eğer cezası kesinleşirse ikinci safhaya geçilecek ve cezası infaz edilecektir. Hâlbuki hapishanedeki şahsın suçu kesinleşmiş ve ceza safhasına geçilmiştir. Dolayısıyla mahbes, yine modernleşmenin bir ürünü olan, suç işlemiş veya suç işlediği iddia edilen şahısların yargılama safhasında alıkonuldukları yer olan “tevkifhane” ya da “tutukevi” adı verilen kuruma işlev yönünden daha çok benzer. Fakat arada yine önemli farklar vardır. Tevkifhane tıpkı hapishane gibi bir kurumdur, Batı’ya aittir, modernleşmenin bir ürünüdür ve Osmanlı için ithaldir. Mahbes ise eski dünyaya aittir. Eski dünyada hapsedme vardır fakat hapishane yoktur. Suçlunun ya da suç isnat edilen şahısların alıkonulduğu mekânlar vardır. Hatta bazen bu alıkoyma işlevini gören bir mekân değil eşyadır. Bunların hepsi mahbestir.

Günümüzde cezaevi olarak adlandırdığımız hapishane, esasında Osmanlı medeniyetine ait bir müessese değildir. Bu konuda araştırma yapmış bütün araştırmacıların üzerinde hemfikir olduğu gibi modernleşmenin bir ürünüdür ve Batı medeniyetine aittir. Fakat Türkler hem İslam olmadan önce hem de İslam olduktan sonra hapsedme mekânlarını ya da eşyalarını kullanmışlardır. O zaman akla gelecek ilk soru bize ait olan hapsedme mekânlarına ne diyeceğiz. Bu ayrımı net bir şekilde yapan tek araştırmacı Gültekin Yıldız’dır. Yıldız’a göre bize Tanzimat’la birlikte Batı’dan gelen ceza infaz kurumu

hapishanedir. Hapishane bir müessese olarak bundan üç asır önce Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkmış ve buralardan bütün dünyaya ihraç edilmiştir (Yıldız, 2002: Giriş-1). Bundan önceki bütün hapsedme mekânları ya da araçları mahbestir. Hapsedme mekânları günümüz hapishanelerinden çok farklıdır. Çok daha ilkel ve acımasız şartlara sahip olan bu yerler, çoğu zaman yer altında, karanlık, havasız, rutubetli birer zindan idiler. Bunun dışında saray, kale, hisar, kule, tersane ya da çeşitli devlet görevlilerinin makamları birer mahbestir. Bunların hiçbiri hapishane olarak inşa edilmemişlerdir. Nasıl bu mekânlar bir mahbesse kayış, pranga, zincir de birer mahbestir. Burada esas olan suçlunun cezası tespit edilene ya da cezası infaz edilene kadar muhafaza edilmesidir. Bu muhafaza işini sağlayan her neyse o bir mahbestir (Yıldız, 2002: 8-9). Bu ayırım bizim için önemlidir. Araştırmacıların içine düştüğü en büyük yanılğı mahbes ile hapishane ayırımını yapmamalardır. Örneğin, “Peygamber Efendimiz Döneminde Hapishane” isimli bir başlık altında yapılan çalışma beraberinde büyük bir kavram karmaşasını da getirecek, çalışmanın soracağı sorular ve bu sorulara verilecek cevaplar çok isabetli olmayacaktır. Hz. Peygamber döneminde, İslam Hukuku'nda hapsedmenin, suçun karşılığında uygulanan bir ceza olmadığını biliyoruz. Hapsedme vardır ama hapis cezası yoktur (Bardakoğlu, 1997: 54). Hapis cezası yoksa o zaman hapishane de yoktur. Alıkoyma mekânları ya da eşyaları vardır. Onlar da mahbestir. O halde mahbes ve hapishane ayırımını yapmadan doğru bir bakış açısı getirilemez. Biz bu ayırımı yaptıktan sonra, Batı Hukuku'nun ve Batı medeniyetinin bir ürünü olan ve Osmanlı'nın batılılaşma sürecinin sonuçlarından biri olarak İmparatorluğa gelen hapishane kurumunun topraklarımızdaki macerasını resmetmeye çalışacağız.

1.1. Eski Medeniyetlerde Hapis Cezası Ve Mahbes

Hapishane kurumunu ceza hukukundan bağımsız düşünemeyiz. Hapishane'nin bir kurum olarak karşımıza çıkması için öncelikle ceza hukukunda, suçun karşılığında süresi alt ve üst sınırlarıyla belirlenmiş, asli bir ceza olarak hapsedmenin var olması gerekir ki bu cezaların infaz edildiği mekânlar olarak hapishaneler olsun. Eski Türklerde orta ve hafif suçlar için hapis cezası vardır. Yine İslam öncesi Arap toplumlarının ceza hukukunda hapsedme bir ceza çeşidi olarak karşımıza çıkar (Bardakoğlu, 1997: 54). Cahiliye döneminde Mekke'de var olan ‘Dâru'n-Nedve adlı şehir meclisi, bazı suçlara,

sınırlı hapis cezası uygulamaktaydı (Hülagu, 1996: 10). Fakat bu hapis cezaları günümüz modern hukukunun hapis cezalarından farklıdır. Az önce de belirttiğimiz gibi alt ve üst sınırlarıyla belirlenmiş asli bir ceza değildir. Dolayısıyla İslam öncesi Arap Yarımadası'nda çok yaygın olmamakla birlikte ve İslam öncesi Türklerde asli bir ceza olarak hapis cezası ve hapishane vardır diyemeyiz fakat mahbes vardır diyebiliriz. Var olan bu mahbesler günümüz hapishanelerinden çok farklı yapılardır. Kuyular, damsız ve çatısız binalar Hicaz Bölgesi'ndeki mahbeslerdi. Mahkûmlar bu mekânlarda zincire vurulmuş bir şekilde ve işkence altında cezalarını çekerlerdi (Avcı, 1994: 42). Mahbeslerde görevli şahısların olduğu yine bilgilerimiz arasındadır. "Haddad" adı verilen bu görevliler mahpusu, bir ucu duvarda, ağaçta ya da sütunda sabitlenmiş olan bir zincire el ve ayaklarından bağlardı (Bardakoğlu, 1997: 54).

Yine eski dönemlerde Babil, Mısır, Yunan ve Romalılarda hapsetme vardır. Fakat bu hapsetme yukarıda da anlattığımız gibi bir ceza değil, ceza belirleninceye kadar suçlunun alıkonulmasıdır (Demirbaş, 2010: 5). Yani hükümlülük hali değil, tutukluluk halidir. Dolayısıyla zanlıların alıkonulduğu bu yerleri işlev bakımından dahi hapishaneye benzetemeyiz. Günümüz tabiriyle tevkifhane ya da tutukevine benzetmek daha doğru olacaktır.

Eski dünyada, uzak doğuda önemli bir medeniyet olan Japonya'ya baktığımızda; Japon Hukuku'nda da hapis cezası yoktur (Avcı, 2000: 35). Aynı şeyi Eski Çin ve Eski Hint için de söyleyebiliriz. Buralarda da ceza infaz kurumu olarak mahbesler yoktur. Fakat M.Ö. 1280 yılında oluşturulan Manu Kanunları'nda iki madde de hapis cezasından bahseder. Sövme ve tahkir suçu duruma göre hapis cezası ile cezalandırılırdı. Bu tarihlerde anayol üzerinde yapılan mahbeslerin var olduğu yine bilgilerimiz arasındadır. Elbette bu mahbesler günümüz hapishanelerinden çok farklı yapılardır (Avcı, 2000: 22–23).

Eski Yunan'da alıkoyma mekânları vardır. Fakat bunlara da hapishane demek doğru olmayacaktır. Çünkü bu mekânlar ceza infaz edilene kadar suçlunun alıkonulduğu yerler idi. Eski Yunan'da olduğu gibi Etiler'de de ceza hukukunda hapis suçu yoktu. Dolayısıyla burada bulunan mahbesler mahkûmların değil tutukluların kaldığı yerler idi

(Avcı, 2000: 24–25). Hatta Yunan Hukuku’nda kişi çok ciddi bir suçla itham edilse dahi eğer kendi lehine tanıklık yapacak 3 kişi bulursa tutuklanmazdı (Yiğit, 1990-1991: 342).

Sümerlerdeki Urukagina Kanunu’nda “Ödemedikleri borçtan dolayı hapis olan Lagaş’lıları (borçlu oldukları) arpadan, hırsızlıktan, öldürmeden dolayı hapis olan Lagaş’lıları memnun etti ve yıkadı (affetti). Özgürlüklerini koydu” der (Tosun, Yalvaç: 28). Buna göre Sümer Hukuku’nda hapsedme vardır diyebiliriz ama yukarıdaki metne göre bu hapsedmenin bir ceza mı yoksa ceza öncesi bir alıkoyma mı olduğu belli değildir. Sonuçta Sümer’de mahbes vardır diyebiliriz fakat ceza infaz kurumu olarak mahbes vardır demek doğru olmaz.

Babil Hukuku’nda ise borçlu şahıs alacaklının evinde alıkonulurdu. Bu usulde, borçlu belirli bir süre alacaklının evinde köle olarak hizmet ederdi. Buna göre Babil’de mahbes mağdurun evidir. Aynı uygulamayı Asur’da da görmekteyiz. Asur Hukuku’nda hırsızlık yapan kadının çaldığı eşya belli bir değer üzerindeyse aynı yöntem uygulanırdı (Avcı, 2000: 26)². Bunun yanında Asur’da yerel beylerin saraylarında hapsedme mekânları başka bir deyişle zindanlar vardı. Burada hapsedilen insanlar suçlarının kefaretni ödedikten sonra serbest kalırlardı. Yani burada geçici bir tutukluluk hali vardı (Yiğit, 1990-1991: 342-343), dolayısıyla Asur Hukuku’nda hapis cezası yoktur. Eski İran Hukuku’nda hapsedme bir ceza yöntemi olarak vardır. Fakat günümüz ceza infaz yöntemi olan hapis cezasından farklı bir uygulamadır (Avcı, 2000: 27).

İbrani Hukuku’nda hapsedme, gözaltı ve tutukluluk haliydi. Hapsedme mekânları ise rutubetli çukurlar ve prangalardır (Bardakoğlu, 1997: 54; Avcı, 2000: 27–28). Buradan da açıkça gördüğümüz gibi hapsedme mekânları hapishane değil mahbestir.

İlkçağın önemli medeniyetlerinden biri olan Mısır’da ise hapis cezası olmayan bütün medeniyetlerde olduğu gibi, bedene uygulanan cezalar, zorunlu çalışma ve sürgün vardı.

² Mustafa Avcı adı geçen eserinde Asur Hukuku’nda “borç için hapis kurumu kabul edilmiştir” der. Hâlbuki dipnotta bu hapsedmenin mağdurun evinde onun kölesi olarak belli bir süre hizmetiyle gerçekleşeceğini belirtir. Dolayısıyla burada bir kurum olarak hapishanenin varlığından söz edilemez. Yazar Babil Hukuku’nda bulunan aynı uygulamayı da hapis cezası olarak değerlendirir. Fakat bu bizim günümüzde anladığımız hapis cezasından çok daha farklı bir uygulamadır.

Mısır'da bulunan hapsedme yerleri ise zindanlar idi. Bu zindanlar hapisshaneden ziyade tutukevi işlevi görmekteydi (Avcı, 2000: 28–29; Demirbaş, 2010: 5).

Roma Hukuku'nda bir ceza çeşidi olarak hapis cezası yoktur. Burada bulunan mahbesler tutukluların kaldığı yerler idi. Zincire vurmak buradaki hapsedmenin önemli yöntemlerinden biriydi (Dönmezer, Erman, 1986: 657–658; Karadeniz, 1986: 328; Bardakoğlu, 1997: 54).³ Her ne kadar Roma Hukuku'nda hapis cezası olmasa da hapsedme yöntemi Romalılar tarafından bilinen ve kullanılan bir uygulamaydı. Roma'da uygulanan hapsedme iki çeşitti. Birincisi mahkeme edilen şahsın bu süre zarfında alıkonulması, ikincisi ise ölüm cezası almış suçluların cezaları infaz edilene kadar alıkonulmaları şeklindeydi (Yiğit, 1990-1991: 341). Yani her iki yöntemde de hapsedme asli bir ceza değil asıl ceza belirlenene veya infaz edilene kadar bir tür tutukluluk haliydi.

İlkçağlarda hapis cezası ve hapsedhane olmayan Cermen Hukukunda ise hapis cezası ve mahbes 8. yüzyılda karşımıza çıkar (Demirbaş, 2010: 7).

Şimdiye kadar saydığımız bütün medeniyetlerden farklı olmak üzere Hitit Hukuku'nda hapsedme diye bir kavram yoktur. Ne tedbir amacıyla ne de ceza olarak hapsedme fiili Hitit Hukuku'nda yer almaz. Çünkü Hititler kısasa kısas hukuku ve beden üzerinde ceza anlayışını terk ederek, mağdura tazminat ödenmesi usulüne yönelmişlerdir (Doğan, 2008: 109–112). Dolayısıyla böyle bir durum için suçlunun hapsedilmesine gerek

³ Mustafa Avcı'ya göre; Eski Roma'da hapis cezası vardı. Bu hapsedhaneler özel ve devlet hapsedhanesi olmak üzere iki çeşitti. Özel hapsedhaneler Asurlarda olduğu gibi mağdurun suçluyu hapsedtiği yerlerdi. Bu mekânlar mağdura ait olurdu. M.S. 388'de yayınlanan bir emirname ile özel hapsedhane bu tarihten itibaren yasaklanmıştı (Avcı, 2000: 29–33). Avcı'nın verdiği bu bilgileri teyit edecek kaynak bulamadık. Kullandığı dipnotları kaynak olarak baktığımız eserlerde hapsedmenin bir ceza yöntemi olduğuna dair bir bilgiye ulaşamadık. Muhtemelen burada yazar borçlunun alacaklının evinde tutuklu kalmasını hapis cezası olarak değerlendirmiştir. Yine yazar "Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenekler" adlı doktora tezi olan çalışmasında sayfa 98'de "Roma Hukuku'nda borç için hapis kurumu, M.Ö. 326–313 yılları arasında çıkan Lex Poetelia kanunu ile borçlunun alacaklı lehine çalışması, yeterince çalışması durumunda borçtan kurtulacağı şekline dönüştürüldü" der (bkz., Mustafa Avcı, Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenekler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994). Yazarın bu bilgiyi aldığı kaynaktan ise bilgi "Alacaklının borcunu ödemeyen borçlusunu zincire vurmak, öldürmek ya da köle olarak satmak hakları kaldırılmıştır" der (Karadeniz, 1986: 328). Avcı burada geçen "zincire vurmak" kavramını hapsedhane kurumu olarak yorumlamıştır. Yazar aynı eserinin 39. sayfasında Eski İran'da Tanrı'ya karşı işlenen suçlara bir yıl süreyle hapis cezası uygulanırdı derken 51. sayfada "ilkçağlardan beri kişi hürriyetine yönelik cezalar var olagelmış, ancak hapsedhaneler, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği bir kurum değil, sanığın yargılama süresinde el altında tutulması için bir tutukevi, cezanın infazına kadar mahkûmun kapatıldığı mekân, bir kişiyi kansız olarak ortadan kaldırmak için kullanılan bir zindan olmuştur" der. Bu açıklamalardan anladığımız göre esasında İlkçağ medeniyetlerinde hapis cezası yoktur. Hapis cezası olarak yorumlanan tüm durumlar gerçekte tutukluluk halidir.

yoktur. Sonuçta ne mekân ne de eşya olarak Hititlerde mahbes mevcut değildir. Her ne kadar Doğan'ın bu görüşünü kabul etsek de Hititler, kanunlarında reform yapmadan evvel kısasa kısas hukukunu uygulamışlardır. Dolayısıyla bedene uygulanan cezalar da vardır. Ölüm cezası da bunlardan biriydi. Yine Hitit İmparatorluğu zamanında başkentte suçluların alıkonulduğu halka mahsus bir mahbes vardı. Bunun yanında yine suçlular mağdurlar tarafından yakalandıklarında mahkeme zamanına kadar mağdurun evinde hapsedilirlerdi. Riemschneider, Doğan'dan farklı olarak reformdan sonra dahi az da olsa intikamı içeren cezaların olduğunu söyler (Yiğit, 1990-1991: 343-351). Fakat bütün bunlar Hititlerde asli bir ceza olarak hapis cezasının varlığını kanıtlamazlar.

Hapsetme, görüldüğü üzere ilkçağlardan bu yana gelen bir uygulamadır. Fakat bu uygulama günümüzde hürriyeti bağlayıcı cezaların en başından gelen ve dünyada en fazla uygulanan ceza çeşidi olan hapis cezasından çok farklı bir uygulamadır. Hükümlülük halinden ziyade bir çeşit tutukluluk halidir. Suçluların tedbir amacıyla, esas cezası tespit edilene kadar gözetiminde tutulmalarıdır. Yukarıda bazı medeniyetlerde bazı suçlar için hapis cezası öngörülmüş ise de bu günümüzde anladığımız hapis cezasından farklı bir uygulamadır. Günümüzde hapis cezası asli bir cezadır. Hâlbuki eski medeniyetlerde görülen bu ceza asli cezanın yanında tali bir uygulamadır. Bunun yanında suçluların alıkonulma şekilleri günümüzden çok farklıdır. Hapishane olarak nitelendiremeyeceğimiz bu yapıların bir kısmının modernleşmenin ürünü olan hapishane ile benzer yanı neredeyse yoktur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu yapıların ya da alıkoyma gereçlerinin tamamına mahbes diyebiliriz.

1.2. Hapishanenin Doğuşu

Hapishanenin cezaevi olarak yani suçlunun cezasının infaz edildiği bir mekân olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı tarih kesin olmamakla birlikte (Dönmezer, Erman, 1986: 658) 1596 yılında açılan Amsterdam Hapishanesi ilk hapishane olarak kabul edilir. Bu hapishane, Merkantilizm ve Kalvinizm'in bir sonucudur. Bu felsefe, sanayi devrimi sonrası Yeni Avrupa'da, çalışmayı sistemin idealize ettiği yeni insan modelinin en önemli özelliği yapmıştı. İdealize edilen insan düzenli çalışma ahlakına sahip olmalıydı. Sokaktaki atıl insan, suçlu dahi olsa üretici olmak zorundaydı. Düzenli çalışma ahlakını

yücelten Kalvinist düşünce, kamusal alanın yeniden düzenlenmesini mecbur kılıyordu (Yıldız, 2002: 33–34). Bu düzenlemenin kamusal alana ilk yansıması, 1555’de Londra, Bridewel’de şehri, dilenci, fahişe, serseri ve küçük hırsızlardan temizlemek amacıyla açılan ıslahhanedir. Bridewel’de belli bir çalışma disiplini içinde adı geçen zevat çalıştırılıp, ıslah ediliyor ve üretici hale getiriliyordu. İşte 1596 yılında Hollanda’nın Amsterdam şehrinde açılan ilk hapishanenin ilham kaynağı bu Briedwel idi. Briedwel bir çalışma evi idi Amsterdam Hapishanesi ise bir cezaeviydi (Yıldız, 2002: 34; Demirbaş, 2010: 13).

Amsterdam Hapishanesi Kalvinist tasarımcıların manastır binasından dönüştürdükleri bir yapıdır. 1597 yılında bu yapıya eski bir manastırın eklenmesiyle kadınlar bölümü açılmıştır. 1603’te ise bu sefer çocuklar için ayrı bir bölüm açılmıştır (Yıldız, 2002: 34–35). Bu tarihe kadar Amsterdam Hapishanesi’nde suçlular toplu halde iken 1603’ten itibaren geceleri ayrı yerlere konmuş, gündüzleri ise çalışmak için bir araya getirilmişlerdir (Dönmezer, Erman, 1986: 659). Bu yapıda erkek, kadın, çocuk bütün insanlar yeni dini öğretilerle tanışıyor, okuma-yazma öğreniyorlar ve düzenli olarak çalışıyorlardı (Yıldız, 2002: 34–35). Çalışma ve dini eğitim suçluların ıslah edilmesinde en önemli yöntemdi (Dönmezer, Erman, 1986: 659). Burada yalnızca suçlular değil velileri tarafında meslek edinmek amacıyla gönderilen çocuklar da vardı (Yıldız, 2002: 34–35).

Bu yapıyı hapishane olarak adlandırmamızın en büyük sebebi zihniyetteki değişimdir. Mahbes suçluyu iyileştirmek amacını gütmeydi. Hapishane ise suçluyu cezalandırmak için değil ıslah edip, topluma yararlı bir birey haline getirmek, bundan da öte sosyalleştirmek için vardı (Demirbaş, 2010: 12).

Avrupa’nın tamamı ve Kuzey Amerika için Amsterdam Hapishanesi örnek teşkil etmiştir (Demirbaş, 2010: 13). 1667 yılında bir İtalyan rahibi Floransa’da küçükler için bir yer kurmuş, 1703’de Papa XI. Clement bir çocuk ıslahevi ve XII. Clement bir kadın hapishanesi inşa ettirmişlerdir. 1772 yılında ise Gand Hapishanesi inşa edilmiş ve bu hapishanede gündüz mahkûmlar birlikte çalışırken gece ise ayrılmışlardır. Gand Hapishanesi’nde çalışmayan mahkûmlara yiyecek verilmezdi. Mahkûmlar ahlaki

derecelerine göre tasnif edilir ve birbirleriyle de konuşmaları yasaklanırdı (Dönmezer, Erman, 1986: 659). Yukarıda saydığımız hapishaneler ve Hollanda hapishanelerinin haricinde, Avrupa'daki hapishanelerin tamamı çok kötü durumdaydılar. Ucuz işgücünün kaynağı olarak görülen hapishaneler, 17. ve 18. yüzyıllarda artan savaşların sonucu olarak ortaya çıkan suçluların ve başıboş insanların kapatıldıkları ve asgari ölçüde dahi insani şartları sağlamayan yerlerdir. Salgın hastalıklardan kaynaklanan toplu ölümler hapishanede sık görülen olaylardandır. Bedford yargıcı olan İngiliz Howard 12 yıl boyunca kendi ülkesini ve tüm Kıta Avrupa'sını gezerek hapishaneler hakkında araştırma yapmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz hapishaneler dışında tüm hapishanelerin durumunu çok kötü bulan Howard, "Hapishanelerin Durumu" isimli ünlü eserini yazmıştır. Howard ideal bir hapishane için bazı prensipler belirlemiştir: Güvenilir ve sağlıklı bir bina, mahkûmlara yeteri kadar gıda verilmesi, sistematik bir teftiş yöntemi, tutuklu ve hükümlülere farklı disiplin kurallarının uygulanması, mahkûmdan ücret alma usulünün kaldırılması, uslandırıcı bir rejim, çalışma zorunluluğu, meslek eğitimi, ahlaki ve dini terbiye ve bu terbiye esaslarıyla hafifletilmiş hücre sistemi (Dönmezer, Erman, 1986: 659-660; Demirbaş, 2010: 14-16). 1790 yılında ölen Howard'dan sonra 40 yıldan fazla hapishane reformu için ilahiyat profesörü Wagnitz mücadele etmiş ve bu mücadelenin neticesinde, 1813'ten 1848'e kadar İngiltere'de 11.000 hücreli 54 yeni hapishane inşa edilmiştir (Demirbaş, 2010: 18).

Amerika'daki hapishane reformu en az Avrupa kadar önemlidir. Öyle ki bu reformlar değişik hapishane sistemlerini doğurmuştur. Avrupa ve Amerika'da yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan sistemler şunlardır:

1.2.1. Pensilvanya Sistemi

Hücre veya tecrit yöntemi bu sistemin temelini oluşturur. Mahkûm hiçbir iş yapmadan gece ve gündüz bütün vaktini hücrede geçirirdi (Demirbaş, 2010: 19). Her mahkûm için küçük bir bahçe vardı. Mahkûmlar cezalarını bu alanda tamamlar ve cezaları bitene kadar gardiyan dışında kimseyi görmezlerdi. Öyle ki mahkûm, hapishaneye girer girmez hücrelerine gönderilir, hiçbir mahkûmla ilişki kurmasına müsaade edilmezdi (Dönmezer, Erman, 1986: 662). Mahkûmların meşgul olabilecekleri tek şey İncil okumaktı

(Demirbaş, 2010: 19). Mahkûmlar, dini telkin vermek için gelen rahibi dahi göremezlerdi. Ancak sesini duyabilirlerdi (Dönmezer, Erman, 1986: 662). Burada yapılmak istenen şey mahkûmların Tanrı'yla barışmasını sağlamaktı. Mahkûm bu yalnızlıkta suçuyla yüzleşecek, vicdan azabı çekecek ve suçundan nefret edecekti. Bu şekilde mahkûm 12 yılını hücrede geçirirdi. Tabi bu arada mahkûm ölmez veya delirmez ise. Bu sistemde, daha sonra inşa edilen hapishanelerde mahkûmların çalışmasına da izin verildi (Demirbaş, 2010: 19). Mahkûmlar hücrelerinde ayakkabıcılık ve terzilik gibi işleri yaparlardı (Dönmezer, Erman, 1986: 662). Buna rağmen bu tecrit sisteminde mahkûmların çoğu iki yıl içinde ölür veya delirirlerdi (Demirbaş, 2010: 20).

1.2.2. Auburn Sistemi

Bu sistem 1816–1829 yılları arasında New York, Auburn'da inşa edilen hapishanede uygulanmıştır. Esasında bu hapishanede, 1819 yılında faaliyete başlanıldığı zaman tam hücre sistemi uygulanmış fakat 18 ay sonra mahkûmların çoğunun akıl sağlığını yitirdiği görülmüştür. Bunun üzerine New York Valisi 1823 yılında geniş bir af ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Auburn Sistemi'ne geçilmiştir (Dönmezer, Erman, 1986: 663). Auburn Sistemi'nde Pensilvanya'dan farklı olarak mahkûmlar toplu halde yemek yiyor ve atölyelerde hep beraber çalışıyorlardı. Fakat sıkı bir konuşma yasağı vardı. Mahkûmların kendi aralarında konuşmaları kesinlikle yasaktı. Mahkûmlar yalnızca gardiyanlarla konuşabilirlerdi. Bunun için, önce gardiyandan izin alınır ve çok sessiz konuşulurdu. Sohbet etmek çok ağır cezalandırılırdı. Mahkûmlar boş vakitlerini ve geceleri hücrelerinde geçirirlerdi (Demirbaş, 2010: 20). Mahkûmların aileleri tarafından ziyareti edilmeleri dahi yasaktı (Dönmezer, Erman, 1986: 663).

Bu sistem, Kuzey Amerika hapishanelerinin tamamına yakınında birkaç ufak değişiklikle benimsenmiştir. Bazı hapishanelerde mahkûmların tamamı, bazılarında aynı suçu işlemiş mahkûmlar, bazılarında ise sadece genç mahkûmlar bu sisteme tabi tutulmuşlardır (Demirbaş, 2010: 21). Yalnızca Kuzey Amerika'da değil bir takım Avrupa ülkelerinde de bu sistem benimsenmiştir (Dönmezer, Erman, 1986: 664).

1.2.3. İngiliz veya İrlanda Sistemi: Dereceli veya Gelişmeci Sistem

Bu sistem ilk defa 1840 yılında Norfolk Adası'nda bulunan suçlular üzerinde uygulanmıştır. Sistemin kurucusu Maconochie'dir. Bu sistem esasında yukarıda bahsettiğimiz Pensilvanya (hücre, tecrit) ve Auburn (sessizlik) sistemlerinden doğmuştur. Bu iki sistemin faydalı yönleri alınmış, sakıncalı yönleri ise kaldırılmıştır. Buna göre: Hapishaneye giren her mahkûma işlediği suçun ağırlığına göre bir not verilirdi. Suçlu, gösterdiği iyi hal ve çalışma performansı ile puanlar alırdı. Mahkûm aldığı puanlarla kendisine verilen notu yakalarsa şartlı salıverilirdi. Süreç şu şekilde işlerdi: Suçlu hapishaneye girdikten sonra ilk olarak Pensilvanya Sistemi'nde olduğu gibi hücreye konulurdu. Belirli bir süre hücrede kalan mahkûm buradan çıkarılır ve daha sonra Auburn Sistemi'ne tabi tutulurdu. Auburn Sistemi de kendi içinde iki aşamadır. İlki serbest uygulama aşamasıdır. Mahkûm bu aşamada iyi hal gösterir ise Auburn Sistemi'nin yumuşak olarak uygulandığı ikinci aşamaya geçilir. Mahkûm bu aşamada da iyi hal göstermeye devam ederse artık yarı özgür olurdu. Yarı özgürlük aşamasında mahkûm dışarıda güvenilir insanların yanında çalışabilir, geceleri hapishaneye döner ve pazar günleri hapishanede kalırdı. Bu şekilde mahkûm tam özgürlüğe alıştırmış olur ve en nihayetinde şartlı olarak salıverilirdi.

İngiltere'de gelişen bu sistem, 18. ve 19. yüzyıllarda kolonilere iş gücü sağlama düşüncesinin ve mahkûmların Avustralya'ya gönderilmelerinin sonucu doğmuştur. Bu sistem daha sonra İrlandalı Sir Wilton tarafından daha da geliştirilmiş ve İrlanda Sistemi adını almıştır (Demirbaş, 2010: 22).

1.2.4. Panopticon Sistemi⁴

Bentham'ın "Hukuk ve Ceza Mevzuatı" adlı eserinde anlattığı bu sistemde, hapishane silindirik şeklinde inşa edilecek, silindirin merkezinde gardiyanların gözetleme yeri olacak (Dönmezer, Erman, 1986: 671; Demirbaş, 2010: 21), bunun çevresinde bütün hücreler çepeçevre dizilmiş olacaktı. Hücreler aydınlatılmış, gözetleme kulesi ise

⁴ Demirbaş, Bentham'ın Panopticon adını verdiği hapishane modelini bir sistem olarak kabul etmiş ve buna göre yorumlamıştır. Dönmezer ise bunu bir sistem olarak değil, sadece bir hapishane mimarisi olarak değerlendirmiştir.

karanlıktı. Böylece mahkûmlar sürekli gözetleniyor fakat ne zaman gözetlendiklerini anlamıyorlardı. Amaç mahkûmlara sürekli gözetim altındaymış gibi davranmayı öğretmektir (Schull, 2007: 18). Gardiyanlar, istediği zaman istediği mahkûmun hücrelerini görebileceklerdi. Bu şekilde mahkûmlar, daha güvenli ve ekonomik bir yoldan kontrol altında tutulabileceklerdi. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Stateville Hapishanesi, 1916–1925 yılları arasında bu sisteme göre inşa edilmiştir. Bu modelin sonradan inşa edilen tüm hapishaneler üzerinde etkisi olduğu iddia edilmekle birlikte (Dönmezer, Erman, 1986: 671; Demirbaş, 2010: 21), 300 hapishane Stateville Hapishanesi'ni örnek olarak yapılmıştır (Schull, 2007: 18).

1.3. İslam Hukuku'nda Hapis ve Hapishane

Kur'an-ı Kerim'de suç sayılan fiiller tanımlanmış ve bunlara verilecek cezalar belirlenmiştir. Bu cezalar arasında ne genel bir cezalandırma şekli olarak ne de belli bir suçun karşılığı olarak hapis cezası yoktur. İslam Hukuku'nda eşkıyalık ve yol kesme suçunu işleyenlere dört tür ceza uygulanır. Bu cezalardan en hafif olanı sürgündür (el-Mâide 5/33). Başta Hanefî âlimleri olmak üzere fakihlerin çoğu ayette geçen sürgün cezasının suçluyu toplumdaki tecrit etme olduğunu, geniş bir yorumla hapis cezasını da içerdiğini söylemişlerdir. Bu yorumun temel dayanağı dört halife döneminin ortalarından itibaren sürgün cezasının yerini, yaygın bir şekilde hapis cezasının almış olmasıdır. Yine Kur'an-ı Kerim'de fuhuş yapan kadınların ölünceye kadar evde tutulmasını emreden ayet (en-Nisa 4/15) ve zina cezasıyla ilgili ayetler (en-Nur 24/2) müfessirlerin önemli bir kısmı tarafından ev hapsi olarak yorumlanmaktadır. Hz. Peygamber ve sahabelerden rivayet edilen ve sahih hadis mecmualarının hiçbirinde yer almayan “Katili öldürün, tutanı da alıkoyun” sözü hapis cezasına hatta müebbet hapis cezasına delil gösterilir.

Kur'an-ı Kerim'de hapis cezasını yasaklayan ya da kınayan bir ifadenin olmaması ve Hz. Peygamber ve ashabının ihtiyati tedbir tarzında da olsa hapsedmeyi uygulamış olması, âlimler tarafından hapsin meşruiyeti olarak kabul edilerek, Kitap, Sunnet ve icmaya dayandırılmıştır. Hapis cezasıyla dolaylı veya çok az ilgisi bulunan ayet ve hadisler fıkıh literatüründe hapis cezası için delil olarak gösterilmiştir. Esasında tüm bu

çabaların amacı İslam geleneğinde ortaya çıkan bir uygulamanın dinin kuralları ile temellendirilmeye çalışılmasıdır (Bardakoğlu, 1997: 55). Esasında İslam hukukçuları hapis cezasının asli bir ceza olmasına ilke olarak sıcak bakmazlar. Ayrıca suçun karşılığında verilecek hapis cezasının süresi konusunda hemfikir değildirlere. Bu, suçun işleniş şekli ve ağırlığına göre hâkimin takdirine bırakılmıştır. İslam hukukçuları bütün kanuni yollar tükendiğinde ve bilinen cezalandırma yöntemlerinin cevap vermediği durumlarda hapis cezasına başvurmuşlardır (Bardakoğlu, 1997; 56–60). Sonuçta hapis cezası İslam Hukuku'nda uygulamada yer almış, had ve kısas suçlarında tamamlayıcı, ta'zir suçlarında ise asli ceza olarak uygulanmıştır (Avcı, 2008: 138). Görüldüğü üzere İslam Hukuku'nda cezalar üç başlık altında toplanmıştır. Kısas öç alma esasına dayanıyordu. Öldürenin öldürülmesine kısas, suçlardan zarar görenlere ya da mirasçılara ödenen tazminata diyet adı veriliyordu. Had suçları, zina, hırsızlık, yol kesmek, içki içmek, zina iftirası yapmaktı. Cezası ise sürgün, değnek ile dövmek, el-ayak kesmek, taşlayarak öldürmek (recm) ve ölümdür. Ta'zir ise şer'i hukukta karşılığında bir ceza belirtilmemiş suçlar için uygulanan ceza idi (Yıldıztaş, 1997: 40–41).

Uygulamaya baktığımızda, Hz. Peygamber Dönemi'nde hapis cezasının olmadığını görüyoruz. Fakat hapsetme bir fiil olarak vardır. Bu hapsetme asli bir ceza değildir. Sanığın suçu kesinleşene ya da cezası infaz edilene kadar tedbir amacıyla yapılan bir tutuklamadır. Hz. Peygamber Dönemi'nde suçluların ya da zanlıların hapsedildiği, bu amaçla yapılmış özel mahbesler yoktur. Alıkoyma yerleri; mescit, dehliz gibi kapalı mekânlardır. Yine Mescit-i Nebevi'nin direğine bağlanan suçluların olduğu rivayetler arasındadır. Hz. Peygamber, borçlarını ödemeyenleri, savaş esirlerini, katilleri ve cinayet zanlılarını hapsetmiştir. Yukarıda saydığımız yerlere ek olarak şahıslara ait bazı evlerde mahbes olarak kullanılmıştır (Atar, tarihsiz: 217–218; Hülagu, 1996: 21; Bardakoğlu, 1997: 55; Demirbaş, 2010: 28). Tekrar etmekte fayda vardır. Bu hapsetme bir ceza değil tutuklamadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber Dönemi'nde hapis cezası yoktur. Tedbir amacıyla tutuklama ya da gözaltında bulundurma vardır (Bardakoğlu, 1997: 55).

İslamiyet'te mahbesin bir ceza infaz kurumu olarak karşımıza çıkması için hapsedmenin ilk defa ve ne zaman bir ceza olarak uygulandığını tespit etmemiz gerekir. İlk defa Hz. Ömer zamanında hapis cezasının uygulanmış olduğu (Hülagu, 1996: 21; Bardakoğlu, 1997: 55) rivayet edilir, bu dönemde Mekke'de bir ev satın alınarak mahbes olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aynı dönemde Basra'da "Dar'ul İmare" denilen yerde de mahbes olduğu bilgilerimiz arasındadır. Hz. Osman döneminde hırsızlık suçundan dolayı bir kişi müebbet hapse mahkûm edilmiş ve bu kişi mahbeste ölmüştür. Hz. Ali döneminde ise ilk defa mahbes için özel bir bina inşa edilmiştir (Atar, tarihsiz: 218; Hülagu, 1996: 21; Bardakoğlu, 1997: 55; Avcı, 2000: 63; Demirbaş, 2010: 28). Kamış ve çamurdan Küfe'de inşa edilen Nafi adlı bu mahbesten hırsızlar kolayca kaçtığı için yıktırılmış, bu sefer taştan ve çamurdan inşa edilen Muhayyis (Muhayyes, Mehis) adlı daha korunaklı yeni bir mahbes yine Hz. Ali tarafından yaptırılmıştır (Hülagu, 1996: 22).

Demirbaş bu mahbesleri, hürriyeti bağlayıcı cezaların yani hapis cezalarının infaz edildiği yerler olarak kabul etmez. "İslam Hukuku'nda hürriyeti bağlayıcı ceza yoktur" der. Cezaların infaz edileceği zamana kadar suçluların tutuklu kaldığı yerler olarak niteler (Demirbaş, 2010: 28–29). Hz. Ömer zamanında satın alınan ev ta'zir⁵ suçları için kullanılırdı. Hz. Ali bir cinayet olayında katilin öldürülmesine, tutanın yani katile yardım edenin de ömür boyu hapsine hükmetmiştir (Hülagu, 1996: 21–23). Hz. Osman'ın hırsızlık suçu işleyen bir şahsı müebbet hapse mahkûm ettiğini yukarıda anlatmıştık. Bu bilgiler Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde mahbeslerin, bir ceza infaz kurumu olarak hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği yerler olarak kullanıldığını gösterebilir. Fakat bu durum yargı kararında böyle bir hükmün olması değil suçluların hapsedildikleri ve mahbesteyken öldükleri şeklinde de yorumlanabilir (Bardakoğlu, 1997: 61). Esasında, İslam Hukuku'nda hapsedmenin bir ceza çeşidi olarak ilk defa ne zaman uygulandığı sorusu tartışmalı bir konudur. Ama biliyoruz ki Emeviler Dönemi'nde hapis cezası asli bir ceza olarak benimsenmiş ve uygulamaya konmuştur (Bardakoğlu, 1997: 55). Daha sonra Abbasiler döneminde hırsızlık suçunun karşılığı

⁵ Lügate ret, icbar, tahkir, te'dib, hak üzere tevkif manalarına gelen bu tabir, İslâm hukukunda: Hakkında muayyen bir şer'î ceza olmayan suçlardan dolayı ulüemr (hükümdar, padişah) veya vekili tarafından tatbik edilen cezalar hakkında kullanılan bir ıstılahtır. Ta'zirin meşruiyeti; Kitab ile Sünnet-i Nebeviye ile ve icma-i ümmet ile sabittir. Ta'zir; dövmekle, hapisle, hatta katil ile olabileceği gibi azarlama, sert lakırdı veya bakış veya herhangi bir tavır ve vaziyet ile de olabilir. Dövmek suretiyle olan ta'zir, otuz dokuz değnekten fazla olamaz. Bir kavle göre para almak suretiyle de ta'zir caizdir.

olan had cezası uygulanmakla beraber, bunun yerine aynı suça birçok defa hapis cezası da verilmiştir (Menekşe, 1998: 54).

1.4. Osmanlı Devleti'nde Hapis ve Hapishane

Klasik dönemde Osmanlı Hukuku, İslam Hukuku'ndan ayrı değildir. Dolayısıyla İslam Hukuku'nun hapsedmeye ve hapis cezasına bakışı Osmanlı için de geçerlidir. 1858 Ceza Kanunnamesi yürürlüğe girmeden evvel hapis cezası ta'zir sınıfına giren suçlar için uygulanırdı (Avcı, 2000: 137). Osmanlı Hukuku'nda ta'zir ve kanunname hükümleri hapis cezasının kaynağını oluşturmuştur (Yıldıztaş, 1997: 41). Osmanlı belge ve kaynaklarında suçlu sabit görülen hırsızlara diğer cezaların yanı sıra hapis cezasının da verildiğine dair bir hayli bilgi vardır (Menekşe, 1998: 58).

Hapis cezası sadece hırsızlara uygulanmamıştır. Klasik dönemde ağır suçlulara süresiz hapis uygulanmıştır. Devlet memurlarının halka zulmetmesi, halktan haksız vergi alması, vatandaşı haksız yere hapsedmesinin karşılığı dönem dönem hapis cezası olmuştur. Karaborsacılık yapanlar, kalpazanlar yine hapis cezasına çarptırılmışlardır (Avcı, 2000: 138).

Osmanlı'da hafif ve orta suçlar için para cezasının yanı sıra hapis cezası da azımsanmayacak şekilde uygulanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren kürek, 18. yüzyıldan itibaren de kalebentlik cezası belirli ölçüde uygulanmaya konmuştur. Bu cezalar bir nevi hapis-sürgün karışımıdır. Ancak Osmanlı Devleti'nde hapis cezasının etkin bir yöntem olarak benimsenmesi ve ceza infaz kanununda önemli bir yer işgal etmesi Tanzimat'la başlayan bir süreçtir (Bardakoğlu, 1997: 63).

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası asli bir ceza değil tali bir ceza idi. Hâkimin takdirine bırakılan hapis cezasının süresinin alt ve üst sınırları net olarak belli değildi. Tanzimat dönemi ceza kanunlarıyla (1840, 1851, 1858) birlikte hapis cezası Osmanlı kanunlarında, alt ve üst sınırlarıyla birlikte süresi belirli, etkin bir ceza olarak yer almaya başlamıştır. Özellikle 1858 Ceza Kanunu'yla hapis cezası, asli bir ceza olarak başrolü üstlenmiştir (Avcı, 2000: 142). Hapsedmek asli bir ceza olarak Osmanlı

Hukuku'nda yerini alırken artık hapisane de asli bir ceza infaz kurumu olarak Osmanlı Devleti'nde önemli bir yer tutacaktır. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Devleti için mahbesten hapisaneye geçiş demek idi.

Hapis, asli bir ceza olarak ceza kanunlarında yerini aldığına göre yapılması gereken şey hapisane ıslahatını başlatmaktır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde ilk defa hapisane ve tevkifhanelerin durumlarının düzeltilmesi ile ilgili hükümler Islahat Fermanı'nda yer almıştır. İşkence kesin bir dille yasaklanmış, işkence ve kötü muamele yapanların bizzat kendilerinin cezalandırılacağı belirtilmiştir (Bozkurt, 1996: 109; Demirel, 2009: 299). Yönetim hapisane ıslahatı konusunda karardır. Hapishanelerin düzeltilmesi ve mahkûmların şartlarının iyileştirilmesi konusunun, bundan sonraki süreçte, konuyla ilgili arşiv belgelerinde sıklıkla işlenmiş olması bunu bize kanıtlar (Şen, 2007: 201; Demirel, 2009: 299). Islahat Fermanı'ndan hemen sonra hapishaneler konusunda uzman olan Binbaşı Gordon İngiltere'den getirilerek devlet hizmetine alınmış, Meclis-i Tanzimat'ta "Meclis-i Mahsûs-ı Muvakkat" isimli bir meclis kurulmuştur. Yapılan görüşmelerde mahkûm ve tutukların ayrı yerlerde tutulmaları gerektiği gibi suçun cinsine ve ağırlığına göre mahkûmların farklı yerlerde barındırılmaları ve İstanbul'da acilen tam teşekküllü bir tevkifhane ve hapisane yapılması gerektiği sonuçlarına varılmıştır.

1859 yılında çıkarılan Muhakemat Nizamnamesi'nin 27. maddesi yine hapisane ıslahatıyla ilgilidir. Buna göre zabtiye müsteşarı ve divan-ı zabtiye reisinin hapishaneleri daima iyi durumda tutmaları, mahkûmlara hasta olduklarında iyi bakmaları, sefaletten korumaları ve gerekli gördükleri yenilikleri Babîâli'ye sunmaları istenmiştir (Bozkurt, 1996: 109–112). 1876 tarihinde ise hapisane gardiyanları için ilk düzenleme yapılmış, Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi yayınlanmıştır (Demirel, 2007: 258). 1879 yılında hapishanelerin düzenlenmesi ve ıslahı konusunda Adliye Nezareti bir nizamname layihası hazırlayarak Sultan'a sunmuştur. Nihayetinde yukarıda sayılan tüm çalışmaların altyapısını oluşturduğu 1880 Hapishaneler Nizamname'si çıkarılmıştır (Bozkurt, 1996: 109–112). Altı bölüm ve doksan yedi maddeden oluşan adı geçen Nizamname'nin birinci bölümü hapishanelerin idaresini, ikinci bölümü hapisane görevlilerini, üçüncü bölümü mahpusların yiyecek ve içeceklerini, dördüncü bölümü

mahpusların çalıştırılmasını, beşinci bölümü koğuşlar ve uyulacak kuralları, altıncı bölümü mahpusların ibadetlerini düzenlemektedir (Demirel, 2005: 70). Bizim için çok önemli olan ve tezimizin neredeyse her aşamasında atıfta bulunacağımız 1880 Hapishaneler Nizamnamesi sadece Osmanlı Devleti'nce değil Cumhuriyet Türkiye'si tarafından da kullanılmış ve 1941 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (nalerden, 1943: 486).

BÖLÜM 2: TANZİMATTAN İİ. MEŞRUTİYETE EDİRNE VİLAYETİ HAPİSHANELERİ

2.1. 19.Yüzyılın Sonlarında Edirne Vilayeti

19. yüzyılın sonlarında Edirne vilayeti, merkez sancakla beraber, 6 sancak, 26 kaza⁶, 97 nahiye ve 1620 köyden oluşan, 800.000 nüfusa sahip bir eyalettir. 1309 (1891–1892) ve 1310 (1892–1893) yıllarına ait Edirne vilayet salnamesine göre Edirne vilayeti idari yapısı aşağıdaki gibidir:

Tablo 1

19.Yüzyılın Sonlarında Edirne Vilayeti Sancak ve Kazaları

EDİRNE SANCAĞI	KIRKİLİSE SANCAĞI	GÜMÜLCİNE SANCAĞI	DEDEAĞAÇ SANCAĞI	GELİBOLU SANCAĞI	TEKFURDAĞI SANCAĞI
Cisr-i Mustafa	Tırnova	Sultanyeri	Sofulu	Keşan	Çorlu
Kırcaali	Lülebergos	Ahiçelebi	İnoz	Şarköy	Malkara
Dimetoka	Vize	İskeçe		Mürefte	Hayrabolu
Ortaköy	Ahtapoli	Eğridere		Eceabat ⁷	
Cisr-i Ergene	Midye	Darıdere			
Havsa	Baba-i Atik	Cebel			

Edirne vilayeti tarım ve hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı bir vilayettir. Meyve ve dut bahçeleri Edirne merkez sancakta yaygın olarak vardır. Dolayısıyla meyvecilik gelişmiştir. Şehrin üç tarafını kuşatan bağlarda yetişen üzümle yılda 300 milyon kilo şarap ve 4.600.000 kilo rakı üretilmektedir. Şarabın önemli bir bölümü tüccarlar aracılığıyla Avrupa'ya satıldığından şehir için iyi bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Esasında şehrin başlıca geçim kaynağı ipek böcekçiliğinden üretilen koza ürünüdür. Fakat 93 Harbi'nden iki sene önce ipek böceklerine bulaşan hastalık ve bahçelerin harap

⁶ Ratip Kazancıgil ve Nilüfer Gökçe'nin eserinde kaza sayısı 21 olarak geçtiği halde yine aynı eserin ilerleyen sayfalarda Edirne vilayetine bağlı kazalar hakkında bilgi verilirken 26 kaza hakkında bilgi verilmektedir. Dolayısıyla bu dönemdeki kaza sayısı 21 değil 26'dır. Yine 1309 yılına ait Edirne vilayet salnamesinde kayıtlı 26 tane kaza vardır.

⁷ Eceabat 1309 yılına ait salnamede nahiye olarak gözükrken 1310 salnamesinde kaza olarak kayıtlıdır.

olması bu gelir kaynağının önemini kaybetmesine sebep olmuştur. Hayvancılık yönünden de zengin olan vilayetin sahip olduğu hayvanların çoğu işgal sırasında zayı olmuştur. Fakat işgali izleyen 8-10 yıl içinde padişahın yardımıyla hayvancılık tekrar eski günlerine kavuşmuştur. Gelişmiş hayvancılık vilayet genelinde peynir ve yağ ürünleri ticaretini de yerel olarak geliştirmiştir. Yine hayvancılığa dayalı dokumacılık yapılmaktadır. Merkez sancağın toprakları orta verimliliktedir. Sert ve yumuşak buğdayların her cinsi arpa, çavdar, yulaf, burçak, fiy ve kuşyemi, susam, mısır, süpürge, keten tohumu, pamuk, kavun, karpuz yetiştirilen tarım ürünlerindedir. Hayvancılık ve tarım konusunda gelişmiş olan vilayet, bu dönemde sanayi yönünden komşu eyaletlere nispeten daha geri kalmıştır. Bunun da sebebi ticaret ve sanayinin gelişmesini sağlayacak okulların vilayet genelinde yetersiz olmasıdır. Fakat 7-8 yıldır vilayetin bu ihtiyacı göz önüne alınarak her tarafta Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ziraat Bankaları şubeleri kurulmaya başlanmıştır. Eğitim alanında ihtiyaç duyulan okullar kurulmuştur (Kazancıgil, Gökçe, 2005: 26-28). Nitekim yapılan hamle sonuç vermiş, 20.yüzyılın başında Edirne vilayeti hem nüfus hem de sanayi ve ziraat yönünden büyük gelişme göstermiştir. 800.000 olan nüfus 1.028.000'e ulaşmıştır. Zengin tarım arazilerine sahip olan vilayette yetiştirilen ürünler arasında her çeşit hububat, keten, pamuk, üzüm, tütün bulunmaktadır. Bunun yanında ipekçilik oldukça gelişmiştir ve önemli gelir kaynaklarından birisidir. Gelişmiş bir dokuma sanayisine sahip olan vilayette aba, şayak gibi yün dokumalarla alaca, gömleklilik bez ve ipek kumaşlar dokuma sanayisinin ürünlerini oluşturur. Hayvancılık gelişmiş olup toplam hayvan sayısı 1.819.000 baş koyun ve 788.000 baş keçiden ibarettir. Önemli miktarda kaşar peyniri, yağ, gül suyu, gül yağı, bal mumu, zeytinyağı, yapağı, deri ve buna bağlı ürünler üretilir. 20. yüzyılın başındaki idari taksimata baktığımızda henüz daha toprak kaybetmemiş olan vilayet mevcut idari yapısını muhafaza ederken, yalnızca Gümölcine sancağına bağlı olan Cebel kazasının artık vilayet sınırları içinde yer almadığını görüyoruz (Tekin, Baş, 2003: 21-22).

Bu dönemde vilayetteki en önemli problemlerden birisi asayişsizliktir. Ülke genelinde görülen merkezi otoritenin sarsılması Edirne vilayetinde de hissedilmektedir. Suç oranlarındaki artış mahkeme ve hapishanelerin yoğunluğunu arttırmış, İmparatorluğun farklı şehirlerinde yeni hapishanelerin inşasına ve mevcutların daha iyi şartlarda

kullanılmasına ihtiyaç doğurmuştur. Edirne vilayeti, Tanzimat ile başlayan süreçte modernleşmenin önemli şehirlerinden birisi olmuştur. İstanbul'a yakınlığı, problemleri bir alan olan Makedonya ile komşu olması vilayetin önemini daha da arttırmıştır.

2.2. Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumisi'nin Durumu ve Islah Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Dönemi'nde modern hapishane kurumunun ortaya çıkışı ve bunun sonucunda hem Bab-ı Ali'de hem de taşrada kurulan ya da kurulmaya çalışılan modern hapishaneler ya da başka bir deyişle “mahbes” den “hapishane” ye geçiş birçok araştırmacı⁸ tarafından incelenmiş ve açıklığa kavuşturulmuş bir meseledir. Bununla beraber konunun Edirne vilayeti merkezli ele alınmamış olması genelden özele giden bir yaklaşımda bulunmamızı gerekli kılmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar Edirne vilayeti hapishanelerini bu çerçevede değerlendirmenin faydalı sonuçlar çıkaracağı düşüncesindeyiz.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamdaki hapishanelerden evvel klasik dönemlerde hapis cezasının çekildiği yerler zindanlar idi. Bu zindanlar kale ve burçların içinde yer alır, kadınlar için ayrı bölümler bulunurdu. En önemli zindanlar İstanbul'da bulunan Galata, Yedikule, Tersane ve Baba Cafer zindanları idi. Taşradaki zindanlar da bunlar gibi kale ve burçların içinde yer alırdı (Yıldıztaş, 1997: 41; Yıldız, 2002: 18–24). Edirne vilayetindeki zindan ise, Edirne Kalesi'nin içindeki dört kuleden biri olan Zindan Kulesi'dir. Evliya Çelebi'nin Tevkifhane Kulesi adını verdiği bu zindan şehrin güneydoğu köşesinde, Zindanaltı adı verilen mevkide olup, yeniçerilik kaldırılıncaya kadar zindan vazifesini görmüştür (Bayık, 1973: 19–26; Kazancıgil, 2000: 30–31). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Zindan Kulesi'ni şöyle anlatmaktadır: Kalenin bir köşesinde Zindan Kulesi vardır ki Meriç Nehri kıyısına, kible tarafına bakar. “Borçlu burcudur, bütün borçlu, katil ve ortadan kaldırılması gereken yol kesiciler bu Zindan Kulesi'ne hapsedilmişlerdir. “Nuh Tufanı'ndan önce kalan eski kule budur”, diye kule üzerinde Latince olarak İdrivne Kral bu kulenin tarihini yazıp tamir etmiştir” (2006: Cilt

⁸ Bu konudaki en kapsamlı araştırma Gültekin Yıldız'ın, “Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1838–1908)” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2002), adlı tezidir. Konuyla ilgili diğer çalışmalar tezimizin kaynakça kısmında görülebilir.

3, Kitap 2: 553). Yine aynı kalenin içindeki diğer bir kule olan Yelli Burgaz Kulesi de klasik zamanlarda vüzerâ ve ümera için zindan olarak kullanılmıştır (Bayık, 1973: 19–26; Kazancıgil, 2000: 30–31).

Her ne kadar modern hapishane kavramı Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan bir olgu ise de modern hapishanelerin inşası uygulamaya kolay geçen bir süreç olmamıştır. Tanzimat Dönemi'nde inşa edilen ilk Osmanlı umumi hapishanesi Mühimmat-ı Hıyâmiyye binasının üç ay gibi kısa bir sürede tadilatıyla bitme noktasına gelen İstanbul'daki hapishane-i umumidir. Daha sonra Tersane-i Amire adıyla anılacak olan bu hapishane 1870 yılında açılmıştır. Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa'ya göre burası mükemmel ve muntazam bir hapishanedir (Yıldız, 2002: 161–162). Ayrıca Basiretçi Ali Efendi 7 Temmuz 1871 tarihli mektubunda Hapishane-i Umumi'yi her yönüyle mükemmel bir hapishane olarak tanıtır. Ali Efendi'nin “Burada gördüğüm tanzimat ve tanzifata gelince Avrupa hapishaneleri de bu kadar olabilir” (Sağlam, 2001: 38-39) cümlesi Hüsnü Paşa'yı destekler. 1896 yılının Kasım ayında *İkdam*'da yayınlanan bir haber yine Hapishane-i Umumi'den övgüyle bahsetmektedir. Bu haberin özelliği Petersburg'da yayınlanan “*Novoye Viremya*” isimli bir gazetenin seyyar muhabiri olan “Malçanov” isimli bir yabancı gazetecinin adı geçen gazetede yayınlanan haberinin kaynak olarak gösterilmesidir. Nitekim *İkdam* gazetesi bu durumu referans göstererek haberin objektifliğine işaret etmiştir (Şen, 1996: 4–5).

1880 tarihinde yayınlanan Memalik-i Mahrusa-yı Şahanede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname Layihası'nın (BOA, DH.MB.HPS.M, 1/2; BOA.TFR.1.M; Yıldız, 2002: 298-308) birinci maddesi her kaza, liva ve vilayet merkezlerinde birer tevkifhane ve hapishane bulunacağını belirtmiştir. Aynı Nizamname'nin beşinci maddesi ayrıca ülkenin uygun yerlerinde beş yıldan fazla ceza alan kürek mahkûmları için bir hapishane-i umumi kurulacağını da belirtmiştir. Yukarıda anlattığımız gibi o dönemde Edirne vilayetinde 6 sancak merkezi ve bunlara bağlı toplam 26 kaza merkezi vardır. Edirne vilayeti merkez sancakta bulunan hapishane “Hapishane-i Umumi” sınıfına girmektedir. Edirne vilayeti 1867 yılında kurulmuştur. Edirne vilayeti kurulmadan evvel, Edirne ve Filibe sancaklarında vuku bulan cinayet suçluları için merkez olarak Dimetoka Hapishanesi belirlenmiştir. Fakat

Dimetoka'da ihtiyaca cevap verebilecek bir hapishane olmadığı için 21 Ağustos 1860 tarihinde, bu gibi suçluların Edirne'ye gönderilmesi daha uygun bulunmuştur (BOA. A.MKT.UM. 422/1). 1860 yılında dahi Edirne Hapishanesi cinayet suçluları için merkez addedilen önemli bir hapishanedir (BOA. A.MKT.MVL. 121/70).

Vilayet merkezindeki ilk hapishane-i umumi bugün "Deveci Han" adıyla bilinen defterhane binasıdır. Yapılış tarihi ve banisi belli olmayan bu binanın 15. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁹ Yapı iki katlı olup, üst katında 31 odası bulunmaktadır. Erken dönem Osmanlı hanlarına iyi bir örnek olan yapıda kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. 1847 yılında mevcut hapishane mahkûm ve tutukluları barındırmak için yetersiz, gayet karanlık ve basık bir yerdir. Binanın yetersizliğinden dolayı kanuna aykırı olarak mahkûm ve tutuklular başka yerlerde hapsolunmaktadır. Bu duruma çare olarak eski defterhanenin on beş odasının imar edilerek hapishaneye çevrilmesine karar verilmiş ve bu yönde çalışmalara başlanmıştır (BOA. A.MKT. 73/57). Bekir Rüstem Paşa'nın valiliği sırasında 1847¹⁰ yılında eski defterhane binası yani Deveci Han hapishane haline getirilerek açılışı yapılmıştır (Peremeci, 1940: 345).

⁹ Yapılış tarihi tam olarak belli olmadığı için kaynaklarda değişik tarihler mevcuttur. Fakat bu tarihlerin hepsi tahmini tarihlerdir. Talha Uğurluel, Edirne ve Gezi Rehberi adlı eserinde Deveci Han'ın 16. yüzyılda yapıldığının tahmin edildiğini yazar. Oktay Aslanapa tarafından kaleme alınan, Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri adlı kitabın sonunda yer alan, Edirne şehrinin eski eserlerini tanıtan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış listede Kanuni Devri eseri olarak gösterilmektedir. Osman Nuri Peremeci, Edirne Tarihi adlı kitabında 15. yüzyılın başında yapıldığını yine tahmini olarak söyler. Bize göre de bu bina defterhane binası olarak inşa edildiğine göre Edirne başkent olduğu dönemlerde inşa edilmiştir. Dönemin siyasi ve iktisadi yapısını göz önüne aldığımızda muhtemelen bu bina II. Murat ya da Fatih dönemine aittir. Dolayısıyla 15. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması kuvvetli olan ihtimaldir.

¹⁰ Edirne Müzeleri ve Ören Yerleri ve Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300–1994) adlı eserlerde Deveci Han'ın Vali Bekir Rüstem Paşa zamanında 1846 yılında, tamir ettirilerek ceza ve tutukevine dönüştürüldüğü yazar. Bekir Rüstem Paşa'nın valiliği döneminde bu tadilatın ve açılışın yapıldığı konusunda bütün yazarlar hemfikirdir. Bekir Rüstem Paşa 1846–1847 yıllarında Edirne valiliği yapmıştır. Osman Nuri Peremeci, Bekir Rüstem Paşa'nın vali olduğu dönemde 1847 yılında, Hapishane'nin açıldığını yazar. Elimizdeki arşiv belgesi 1847 yılında Deveci Han'ın hapishaneye çevrilmesi için izin verildiğini belirtir. Dolayısıyla inşaata aynı yıl başlanmış ve bitirilmiştir. Edirne Hapishanesi'nin açılış tarihi 1847 yılıdır. 1846 yılı için bkz; Edirne Müzeleri ve Ören Yerleri, Hazırlayanlar: Şahin Yıldırım- Güney Karakaş, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Kasım 2006. Sayfa 72; Ratip Kazancıgil, Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300–1994), Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: 21, Edirne Araştırmalar Dizisi No: 11, Edirne 1995. Sayfa 105.

1851 yılında Edirne’de bulunan İngiltere konsolosu İstanbul’da mukim İngiliz Büyükelçisi’ne gönderdiği yazıda Edirne Hapishanesi’ni anlatmaktadır. Konsolos Edirne’de muhtelif hapishanelerin koşullarının ıslah edildiğini, koşullarda havalandırma tertibatı olduğunu fakat koşullara yeni pencerelerin açılması gerektiğini yazar. Hapishanede yeterince yağ olmadığından aydınlanma sorunu olduğunu söyler (BOA. HR.TO. 215/10).¹¹ Bu hapishane, İmparatorluktaki diğer hapishaneler ile kıyaslandığında nispeten iyi sayılırdı. Edirne Hapishanesi, İmparatorluk genelinde mahkûmların yıkanması için suyu olan beş hapishaneden biriydi. Bazı hapishanelerin durumu o kadar kötü idi ki, örneğin Hama’da bulunan iki hapishane için İngiliz konsolosu “hapishane” terimi yerine “zindan” kelimesini kullanmayı tercih etmişti (Yıldız, 2002: 102–104). O dönem için ideal hapishane sağlam, muhkem ve içinde temiz havası olan bir hapishane idi (Yıldız, 2002: 161). Deveci Han yani Edirne Hapishane-i Umumisi bu şartları sağlıyordu.

Hapishanenin bütün bu yönlerine rağmen mahkûmlar için olumlu şeyler söylemek çok zordur. Mahkûmların en büyük sorunu açlıktır. 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı’da ve Avrupa’nın birçok yerinde mahkûmlara tayinat olarak sadece su ve ekmek veriliyordu. Bu, İstanbul’da adam başı iki somun ekmek iken taşrada ise yarım somun ekmektir. Fakat Edirne’deki mahkûmlar bundan bile mahrum kalmışlardı. Hapishanelere toptan tayinat veriliyordu. Mahkûm sayısı artsa da tayinatda bir artış olmuyordu. Edirne Hapishanesi’nin tayinatı 100 ekmek idi. Buna göre hapishanenin kapasitesi 200 kişilikti. Hâlbuki içeride 400 mahkûm vardı. Yani kişi başına günlük sadece çeyrek ekmek düşüyordu (Yıldız, 2002: 105). Mahkûmlara yeteri kadar gıda verilmediği için dışarıdan gelecek gıda yardımlara muhtaç kalıyorlardı. İngiliz Büyükelçisi Canning’in raporuna göre mahkûmların aileleri, arkadaşları ya da dini kurumlar bu yardımı gerçekleştiriyorlardı (Schull, 2007: 35). Müslüman mahkûmlara hayır sahipleri ve vakıflar, Hıristiyan mahkûmlara ise mahalli kiliseler yardım ediyorlardı (Yıldız, 2002:

¹¹ İngiliz Büyükelçisi Canning’in isteği üzerine imparatorluğun muhtelif yerlerindeki İngiliz konsoloslarından yine büyükelçinin gönderdiği hapishaneler ile ilgili sorulardan meydana gelen anket formları doldurularak büyükelçiliğe gönderilmiştir. Büyükelçilikte toplanan bu raporlar ve hapishanelerin ıslahı için yapılması gerekenler 1851 yılında Canning tarafından “Türkiye’deki Hapishanelerin Islahı” başlığı altında rapor olarak yazılmıştır. Bu rapor bugün İngiliz arşivinde mevcuttur.(Public Record Office, FO 195/34) Rapor Gültekin Yıldız tarafından Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır (Aynı Tez).

105). Bunun dışında parası olan mahkûmlar hemen hemen her hapisanede bulunan hapisane bakkallarından alış-veriş yapabiliyorlardı. 1896 yılında İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'yi gezen Rus gazeteci Malçanov "mahpuslara devletten ekmek ve su veriliyor, lakin parası olanlar her türlü yemek aldirmaya muhtardirlar. Her hapisanede çaycı ve kahveci gördüm. Hali vakti olan mahpuslar lazıminca döşek, yastık ve halılar peyda edip oldukça rahat etmişler " demiştir (Şen, 1996: 5). Sonuç olarak parası olanlar her dönem olduğu gibi bu dönem de, hapisanede cezalarını çekseler dahi rahat içinde yaşamışlardır. Suçun genel olarak alt sınıfa ait bir olgu olduğu genel kabulüyle hareket edersek zengin mahkûmların sayılarının az olduğu kabul edilebilir. Nitekim Edirne Hapishane-i Umumi'sindeki durum bu tespiti doğrulamaktaydı.

Mahkûmların karınları tam olarak doymadığı gibi ciddi anlamda giyecek sıkıntısı da çekmektedirler. Mahkûmların bir kısmı neredeyse yarı çıplak haldedirler. Acilen elbiseye ihtiyaçları vardır (BOA. HR.TO. 215/10). Bu konuya vilayet yönetimi duyarsız kalmamıştır. 1858 yılında Edirne Valisi, kış mevsiminin getirdiği ağır şartlardan dolayı mahkûmlara elbise ve kömür dağıtmak için Sadaret'ten izin istemiştir (BOA. MVL. 894/2). Sadaret elbise dağıtımını konusunda olumsuz cevap vermiş fakat kömür dağıtılmasına müsaade etmiştir (BOA. A.MKT.UM. 337/47). Yalnızca iki yıl sonra 1860 yılında çok fakir olan mahkûmların elbise ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması isteği (BOA. MVL. 923/5) bu kez olumlu cevap bulmuş ayrıca ağır hasta olanların daha muhafazalı yerlere tahliyesine izin verilmiştir (BOA. A.MKT.MVL. 124/27).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde hapisanelerdeki mahkûmlar kendi ihtiyaçlarını kendileri karşıladılar (Yıldız, 2002: 104). Dönemin zihniyetinin bu düşünce olduğunu göz önünde bulundurursak Edirne Hapishane-i Umumisi için yönetimin, bu düşüncenin ötesine geçtiğini söylemek yanlış olmaz. İstanbul, Bursa, Adana ve Tarsus'ta mahkûmlara yatak verilmemiş, mahkûmlar kendi imkânlarıyla bir döşek temin edemediğinden mahkûmların çoğu elbiseleriyle zeminde yatmak zorunda kalmışlardır. Elbiselerinin de yırtık pırtık olduğu düşünülürse gerçekten mahkûmların ne kadar zor şartlar altında yaşadığı anlaşılır (Aynı Tez: 104–105). 1850'de genel durum böyledir. Fakat 1850'den itibaren Tanzimat Dönemi içinde

Edirne Hapishane-i Umumisi örneğinde şartların daha iyiye gittiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yukarıda bahsedildiği gibi Edirne Hapishanesi 1847’de mevcut hapishaneden daha iyi şartlara sahip olan Deveci Han’a nakledilmiş ve 1855 yılında izdihamı hafifletmek için hapishane tamiratla genişletilmiş (BOA. MVL. 291/67), 1858 senesinde ısınma sorunu hal edilmiştir. 1860 yılında fakir mahkûmların elbise ve diğer ihtiyaçları karşılanmıştır. Kısacası dönem içinde, mahkûmların yaşam şartlarında yükselen bir grafik vardır.

Bu düzenlemeler devam ederken 93 Harbi diye bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Edirne, Rus işgaline uğramıştır. 23 Aralık 1877 tarihinde Rus ordusu Edirne’ye girmiş, buradan Çatalca ve Ayastefonos’a kadar Doğu ve Güney Trakya’yı işgal etmiştir. 445 gün süren bu işgalin neticesinde Berlin Antlaşması imzalanmış ve 13 Mart 1879 tarihinde Edirne tekrar Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetine girmiştir. Bu işgal, Türk köylerinde ve kasabalarında büyük tahribat meydana getirmiştir. Sadece Edirne’nin Kıyık, Kirişhane, Yeniimaret ve Yıldırım semtlerinde iki binden fazla Türk evi yıkılmış, camilerde, tekkelerde, umumi binalarda ciddi tahribat yapılmıştır. Ayrıca Ruslar, Edirne’ye girdikten sonra ortaya çıkan lekeli humma hastalığından 13.000’den fazla kişinin öldüğü Minas Benliyan isimli bir Ermeni doktor tarafından rivayet edilmiştir. Şehir tekrar Türklerin eline geçtikten sonra Edirne’ye gelen ilk vali olan Rauf Paşa harabe halini almış bir şehir devralmıştır (Peremeci, 1940: 32–33). Rus işgali sırasında hapishanenin içindeki mahkûmlara ne olduğuna dair elimizde bir bilgi yoktur. Fakat Rusların başlattığı yakıp yıkma faaliyetinden ve lekeli humma hastalığından mahkûmların ve hapishanenin etkilenmediğini söylemek çok zordur. 13 Mart 1879 tarihinde tekrar Osmanlı yönetimine giren Edirne şehrinin Hapishane-i Umumisi’nin 1880 yılının Şubat ayındaki görüntüsü şu şekildeydi: Hapishane’nin ciddi bir tamirata ihtiyacı vardır. Sadece hapishanenin değil tevkifhanenin de düzenlenmesi ve ıslahı gereklidir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Edirne Hapishanesi tüm vilayetin kürek mevkiidir. Yani vilayet hapishanelerindeki mahkûmlardan en fazla ceza almış başka bir deyişle en azılı suçluların cezasını çektiği hapishanedir. Hapishanenin bu özelliği beraberinde kronikleşmiş bir sorunu getirmektedir. O sorun izdihamdır. Esasında Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumi’sinin kurulduğu tarihten beri barındırabileceği mahkûm ve tutuklu sayısı ortalama 100 civarındadır. Fakat hapishanede yatan mahkûm sayısı hiçbir

zaman bu seviyede olmadığı gibi kanuna aykırı olarak mahkûm ve tutuklular bir arada kalmışlardır. Hâlbuki kanuna göre mahkûm ve tutukluların ayrı ayrı yerlerde kalmaları gerektiği gibi, mahkûmların da işledikleri suça göre ağır suçlular ile kabahat suçluları ve borçluların farklı yerlerde kalmaları gerekmektedir. Öncelikle bu sorunun haledilmesi zorunludur. Kanuna göre hapisane ve tevkifhanenin birbirinden tamamen bağımsız iki ayrı bina olması gerekmektedir. Hazinesinin olumsuz durumu o yıllarda buna izin vermemektedir. Fakat Edirne Hapishanesi olarak kullanılan binanın büyüklüğü bu binanın içinde ayrı bir bölümün tevkifhaneye dönüştürülmesine uygundur.

Hapishanenin hastanesi, hamamı ve önceki yıllarda mahkûmların alış-veriş yaptığı hapisane bakkal dükkânı kullanılmayacak kadar harap vaziyettedir. Görüldüğü üzere 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra adeta harabe haline gelmiş olan Hapishane-i Umumi’nin durumu pek iç açıcı değildir. Esasında tek sorun Hapishane-i Umumi’nin fiziki durumu değildir. Savaştan yeni çıkan hapishanenin personel sorunu da vardır. Bir müdür, aynı zamanda muavinlik vazifesini de yürütecek bir kâtip, bir başgardıyan, dokuz gardıyan, ayrıca nisa hapishanesi için bir adet memura ihtiyaç vardır. Anlaşılabileceği gibi hapishanenin hiç personeli yoktur.¹² Hapishane personeli için aylık 3.900 kuruş, bunun yanında farklı masraflar ve nisa hapishanesinin kirası için yine aylık 600 kuruş paraya ihtiyaç vardır. Fakat asıl ciddi para hapishanenin geçireceği tamirat için gereklidir. Belediye Dairesi’nin yaptığı keşfe göre hapishanenin tamirâtı için 14.435 kuruşa ihtiyaç vardır (BOA. ŞD.MLK. 1910/32).

Sultan Abdülhamit’in Edirne vilayetinde devraldığı Hapishane-i Umumi’nin durumu gözüktüğü gibi pekiyi değildir. 1880 yılında durum böyle olmasına rağmen bu tamiratın yapılması uzun yıllar sonra gerçekleşmiştir. Savaşın getirdiği ağır mali yük ve Osmanlı maliyesinin o dönemki durumu göz önüne alınırsa bu gecikmenin sebebi anlaşılabilir. Nihayet 1886 yılında Edirne Merkez Hapishane’sinin içinde ve dışında yapılacak tamirat için gerekli olan 7.747 kuruşun kullanılmasına izin verilmiş (BOA. İ.ŞD. 83/4927), aynı yıl yapılan tamirat için vilayet tarafından ikinci bir keşif defteri hazırlanarak Dâhiliye Nezareti’ne gönderilmesine karar verilmiştir (BOA. DH.MKT. 1374/8; BOA. DH.MKT. 1380/13). 1886 yılında yapılan bu tamirat Vali Ahmet İzzet

¹² Tüm bu görevler jandarma tarafından yerine getirilmektedir.

Paşa'nın icraatları arasına yazılmıştır (Kazancıgil, Gökçe, 2005: 23).¹³ 21 Şubat 1884 tarihinde Edirne vilayetine ikinci kez vali olarak atanan ve bu görevini öldüğü tarih olan 1893 yılına kadar sürdüren Ahmet İzzet Paşa, birçok kentsel düzenlemenin yanında hapishaneyi onardığı gibi ek bina ile genişletmiştir (Kuzucu, 2012: 165,172). 1886 yılında yapılan tamirat ve genişletme çabaları sorunu sadece kısa bir dönem için çözmüştür. 1891 yılında Edirne Hapishanesi'nde izdiham vardır. Çözüm olarak beş seneden fazla ceza alan 33 mahkûmun Trablusşam'a gönderilmesine karar verilmiştir ve bu naklin gerçekleşmesi için 8.966 kuruş tahsisatın Edirne vilayetine gönderilmesi gerekmektedir (BOA. İ.ŞD. 107/6428). Durumun aciliyeti Dâhiliye Nezareti tarafından anlaşılmıştır. İzdiham beraberinde hastalıkları da getirmektedir. Nitekim mahkûmların sevki için gerekli olan 8.966 kuruş tahsis edilmiştir (BOA. DH.MKT. 833/48; BOA. DH.MKT. 1833/70). Mahkûmlar hemen yola çıkarılmış (BOA. Y.PRK.ZB. 8/42) fakat gönderilen bu ödenek yetmemiştir. Çünkü gönderilen mahkûmların sayısı 33'ten 40'a çıkmış ve bu durum fazladan 570 kuruşun harcanmasına sebep olmuştur. Bu para vilayet bütçesinden karşılanmıştır (BOA. DH.MKT. 1970/84).

Bulunan bu geçici çözüm hapishaneyi kısmen rahatlatırsa da aradan sadece üç yıl geçtikten sonra vilayet genelindeki tüm hapishanelerde yine izdiham sorunu görülmüştür. Çözüm aynı yöntemle başvurulmuş, fakat sevkiyat için bu defa farklı bir bölge seçilmiştir. Edirne vilayetinin çeşitli hapishanelerinde bulunan cezaları beş senenin altında olan 72 mahkûmla, cezalarının üçte ikisini tamamlayan 36 mahkûm yani toplamda 108 mahkûm deniz yoluyla Bodrum Hapishanesi'ne gönderilmiştir (BOA. DH.MKT. 268/54). Nakledilen 108 mahkûmun 38'i Edirne Merkez Hapishanesi'nden (BOA. Y.PRK.ASK. 101/9) geri kalanları ise diğer sancak ve kaza hapishanelerindedir.

¹³ Bu eser 1892 yılına ait Edirne Vilayet Salnamesi'nin ikinci bölümünü teşkil eder. Eserin 79. sayfasında Edirne Hapishanesi'ne ait bilgiler vardır. Buna göre: "Hapishane cezaevi görevlilerine ait dört oda ve bir hastane (revir) olarak yaptırılmıştır. Cezaevi gayet büyük ve muntazam daireler bölünmüş olup, 500 tutuklunun kalmasına yeterli ve kâgirdir. İçinde bir de hamamı vardır. Kadınlar hapishanesi ayrıdır." Hâlbuki 1903 yılında dahi hapishanede hapsedilecek ideal mahkûm sayısı 250- 300 arasındadır (BOA. DH.TMIK.S. 49/55). Hapishanede tadilat yapıldıktan sonra kapasitesi 350- 400 kişilik olmuştur (BOA. Y.PRK.ASK. 211/73). Bu hapishanenin son kapasitesidir. Dolayısıyla 1892 yılında hapishanenin kapasitesinin 500 kişilik olması mümkün değildir. Salname kaynaklı bu bilgi doğru değildir.

1894 yılında yapılan bu nakil ve arkasından 1896 yılında hapishanenin tamire ihtiyaç duyulan bazı kısımlarında yapılan tamirat (BOA. DH.MKT.410/73; BOA. BEO. 775/58107) işe yararmış olsa gerek ki 1896 yılında Edirne Merkez Hapishanesi'nde çok daha olumlu bir tablo karşımıza çıkar. Mahkûm ve tutuklu sayısı 170'dir. 1851'de bu rakamın 400 olduğu düşünülürse bu sayı daha anlamlı hale gelecektir. Hapishanede bulunanların dağılımına baktığımızda 57 suçlunun cezasının kesinleştiği, 38 tanesinin mahkûmiyetlerinin kesinleşmediği, 27'sinin sorgusunun devam ettiğini ve 30 mahkûmun mahkeme-i bidayet tarafından mahkûm edildiğini ve 13 kişinin zanlı olarak yeni ele geçirildiğini ve 4 tane de kadın suçlu olduğunu görüyoruz.

Bu süreçte hapishanenin koşulları gayet temizdir, yataklar muntazamdır, emniyet ve asayiş ber-kemaldir. Yapılan aramada hiçbir öldürücü ve kesici alet bulunmamıştır. (BOA. DH.TMIK.S. 3/108). Ancak bu durum uzun sürmemiştir. Yaklaşık yedi yıl sonra 1903 yılında Edirne Merkez Hapishanesi'ndeki mahkûm sayısı 608'dir. Hâlbuki hapishanede hapsedilecek ideal mahpus sayısı 250–300 arasındadır. Mevsim kışıdır. Zaten hâlihazırda hapishanede bir takım hastalıklar vardır. Eğer bu işe bir çözüm bulunmazsa hastalıklar artacak bu da beraberinde ölümleri getirecektir. Ayrı bir yer tutulup mahkûmların oraya gönderilmeleri de mümkün değildir. Tek çözüm yine mahkûm naklidir. Edirne Valisi bu durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 49/55).

Mahkûm naklinin dışında, hapishanedeki izdihamı azaltmak için bir çözüm yolu daha bulunmuş ve bina bölmeleri arasında işlev değişikliğine gidilmiştir. Neredeyse bütün odaları mahkûmlara tahsis edilmiş olan hapishanede, 1903 yılında yapılan teftişte, hapishanenin üst katındaki odalardan birine evrakların konulduğu, diğerinde mahkûmlara ait muhtelif eşyaların bulunduğu, bir diğerinde ise hapishanede sarf olunacak gazların muhafaza edildiği görülmüştü. Ayrıca gardiyanlara tahsis edilen iki odanın gayet büyük olduğu anlaşılmış, bunlardan birisinin gardiyanlar için yeterli geleceği düşünülmüştür. Bu odaların boşaltılarak koğuş haline getirilmesiyle hapishanede rahatlatma meydana gelmiştir (BOA. DH.MKT. 666/12).

Aynı yıl hapishanenin genişletilmesi için inşaat çalışmaları başlamıştır. Nitekim inşaat bittikten sonra hapishanenin 250–300 kişilik olan kapasitesi 350-400'e çıkmıştır. Kapasitesi 100 kişi artan hapishanede mahpus sayısı 239 kişi birden artmıştır. Yapılan genişletme çalışması da soruna çözüm olmamıştır. En fazla 400 mahkûm ve tutukluya ev sahipliği yapacak kapasiteye sahip hapishanede mahpus sayısı 847'ye çıkmıştır. Yani kapasitesinin iki katından fazla mahkûm ve tutuklu vardır. Bazı mahkûmların başka yerlere gönderileceği hakkında haberleşmeler olsa da henüz gönderilmemiş olması izdihamı arttırmıştır. Daha da kötü olanı mahkûmlar arasında çiçek hastalığı süratle artmaktadır (BOA. Y.PRK.ASK. 211/73). Nihayet 1905 yılında 31 mahkûm Trablusşam ve Rodos hapishanelerine gönderilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 58/22). Mahkûm nakilleri geçici olarak çözüm getirirse de vilayetin sorununu kesin olarak çözmüyordu.

Şunu da belirtmekte fayda vardır; mahkûm nakilleri sadece izdihamdan dolayı yapılmamış olağanüstü gelişmelerin doğurduğu çeşitli gerekçelerle mahkûmlar farklı yerlere sevk edilmiştir. Örneğin 1887 yılında Bulgaristan'da ortaya çıkan kolera salgınından dolayı, Adliye Nezareti'nin aldığı kararla Edirne vilayeti hapishanelerindeki mahkûmlar tedbir amacıyla Sinop, Midilli ve Rodos'a gönderilmiştir. Bu sevkiyat 20.630 kuruş gerektiriyordu ve bu miktar vilayet bütçesinde vardı. 1894 yılında ise Edirne'nin muhtelif hapishanelerinde bulunan mahkûmlar isyan çıkardıkları için Edirne Valisi bu mahkûmların başka bir hapishaneye naklini istemiştir (BOA. DH.MKT. 247/8). Asayiş bozanların nakli talep edildiği gibi güvenlik amacıyla da bu nakiller gerçekleştiriliyordu. 1901 yılında şekavet (eşkıyalık) suçundan idam cezası almış 18 mahkûmun Edirne Hapishanesi'nde kalmalarının sakıncalı olduğu düşünülerek bu mahkûmlar Hapishane-i Umumi'ye yani İstanbul'a gönderilmiştir. (BOA. DH.MKT. 2480/13). Yine 1906 yılında hapishanedeki asayiş bozdukları gerekçesiyle 30 mahkûmun Bodrum Kalesi'ne gönderilmeleri için Hapishane Müdürlüğü, padişahın izin istemiştir (BOA. ZB. 309/82). Görüldüğü üzere mahkûm nakilleri sadece Edirne Hapishanesi'ndeki izdihamdan dolayı değil asayiş, güvenlik ve sağlık nedenlerinden dolayı da yapılıyordu. Bu nakiller yapılırken özellikle güvenliğe dikkat ediliyordu. Nakil edilecek mahkûmların yanına yeterince jandarma veriliyordu (BOA. DH.MKT. 268/54). Yapılan nakiller sırasında hiçbir firar olayına rastlanmaması bunu kanıtlar.

1887 yılında hapishanedeki mahkûmların sağlığı düşünülerek yapılan nakil için harcanan 20.630 kuruş o dönem için küçümsenmeyecek bir rakamdır. Bu durum ortaya koyuyor ki Sultan Abdülhamit Dönemi hapishane ıslah çabaları görünüşte değil gerçekten de insani şartları sağlamak adına yapılmıştır. Başarısı tartışmaya açıktır ama çabalar olumlu sonuç vermiştir.

Sultan Abdülhamit Dönemi'nde İmparatorluk hapishanelerinde izdiham genel bir sorundur. Fakat Edirne Vilayet Hapishanesi'nden izdihamı hafifletmek için İmparatorluğun başka hapishanelerine nakil yapılması Edirne Hapishane-i Umumisi'nde izdihamın nispeten daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Bu düşüncemizi destekleyen diğer bir gösterge ise nakil veren Edirne Vilayet Hapishanesi'nin başka hapishanelerden nakille mahkûm almamasıdır. Hapishanenin nispeten kalabalık olmasının sebebi ise 1878 yılında Bulgaristan'da kurulan otonom prensliğin XIX. yüzyılın sonlarında Makedonya ve Edirne vilayetinde yaşayan Bulgar nüfusu harekete geçirmesidir. Edirne ve Makedonya'da gizli devrim komiteleri kuran Bulgarlar, bölgede ciddi şekilde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuş ve içinde Edirne'nin de olduğu Osmanlı'nın Avrupa vilayetlerinde büyük bir asayiş sorunu ortaya çıkarmıştır.¹⁴

Bütün olumlu çalışmalara rağmen 1907 yılının başında hapishanede hâlâ aşırı şekilde izdiham vardır (BOA. DH.TMIK.S. 62/82). Hapishanedeki izdihamın önüne geçmenin tek yolu yeni bir tevkifhane inşaatıydı. Nihayet II. Meşrutiyet ilan edilmeden az evvel mevcut hapishanenin ıslahına ve merkezde 200 kişilik bir tevkifhane inşaatına başlanmasına karar verilmiş ve vilayetten bunun için keşif ve rayiç defterlerinin hazırlanması istenmişti (BOA. DH.TMIK.S. 67/41). Böylece 1880 Nizamnamesi'nin birinci bölümünün birinci maddesinde yazan “her kaza, liva ve vilayet merkezinde birer hapishane ve tevkifhane bulunacaktır” hedefi de gerçekleşmiş olacaktı. Çünkü aynı nizamnamenin birinci bölümünün dördüncü maddesi, kazalarda tevkifhane yoksa hapishanenin bir odasının tevkifhaneye çevrilmesine müsaade etmiştir. Fakat vilayet merkezlerinde ayrı bir tevkifhane oluşturulmasını şart koşturmuştur.

¹⁴ Makedonya sorunu için bkz: Fikret Adanır, Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi, Çeviri: İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001., Gül Tokay, Makedonya Sorunu, Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908), Afa Yayınları, İstanbul 1996., Tahsin Uzer, Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, TTK Yayınları, Ankara 1979.

İttihatçıların devraldığı Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumisi, İmparatorluk genelindeki diğer hapishaneler ile kıyaslandığında nispeten daha iyi durumdaydı. En büyük sorun hapishanenin kapasitesinin mahkûm ve tutuklu sayısı karşısında yetersiz kalmasıydı. 1880 Nizamnamesi'nin öngördüğü vilayet merkezlerinde ayrı bir hapishane ve tevkifhane olması hedefi henüz yakalanamamıştı. Fakat ilgili bölümlerde anlatacağımız üzere bazı konularda 1880 Nizamnamesi'nin de ötesine geçilmişti. Nizamname'nin 61. maddesi “Her hapishanede hastaların tedavisine mahsus bir daire bulunacak ve kadınların dairesi ayrı olacaktır” der. Vilayet merkezinde mahkûmlar için bağımsız müstakil bir hastanenin olması ki bu hapishane henüz daha II. Meşrutiyet'e girmeden evvel yeniden yaptırılmıştı (BOA. DH.MKT. 1126/21) nizamnamenin bu hedefinin aşıldığını gösterir. Yine sağlıkla ilgili diğer hapishanelerde pek görmediğimiz ilgi çekici bir durum daha vardır. İkinci Ordu-yı Hümâyûn Nizamiye On İkinci Alayı'nın Dördüncü Taburu Tımarcısı Mehmet Ali Efendi Vilayet Hapishanesi'nde yatan mahkûmların dişlerini ücretsiz olarak tedavi etmiştir. Bu hizmetinden dolayı Mehmet Ali Efendi'nin dördüncü rütbeden Nişan-ı Âli-i Osmanî ile ödüllendirilmesi istenmiştir (BOA. DH.MKT. 1106/11). Bu durum bize şunu göstermektedir; hapishane yönetimi mahkûmu suç işleyen hastalıklı bir bireyden ziyade önce insan olarak görmektedir. Bu düşünceden dolayı olsa gerek ki yönetim, mahkûmların dişlerini tedavi ettirmiş ve bunu yapan şahsı da ödüllendirmeyi uygun görmüştür.

1880 Nizamnamesi'nin hedeflerinin ötesine geçilen diğer bir husus ise nisa (kadın) hapishaneleriyle ilgilidir. Nizamname'nin 6. maddesi “Tevkifhane, hapishane ve hapishane-i umumilerde nisaya mahsus ayrıca bir daire olacaktır” der. Kadınlar için Edirne vilayet merkezinde ayrı, bağımsız, müstakil bir hapishanenin olması nizamnamenin bu hedefinin de ötesine geçildiğini gösterir. Tabi bu saydığımız olumlu gelişmeler hapishanenin fiziki şartlarını iyileştirme adına yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar mutlaka mahkûmun ya da tutuklunun hayatına olumlu bir şekilde yansıtacaktır. Bu dönemde mahkûmlar adına göze çarpan en önemli özellik, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda mahkûmların alt sınıfa mensup olmasıdır. Elbette Deveci Han'da orta sınıfa mensup; okuma, yazma bilen mahkûmlar da cezalarını çekmiştir. Deveci Han'da yani Edirne Hapishane-i Umumi'sinde yatan en ünlü mahkûm, bu dönemde Edirne Postanesi'nde kâtip olan, daha sonra Osmanlı Devleti'nin en önemli

isimlerinden biri olacak Talat Paşa'dır (BOA. İ.HUS. 62/1315-L-022; BOA. BEO. 1086/81433). 1898 yılında hapishaneden arkadaşlarıyla birlikte afa çıkan Talat Paşa gibi mahkûmların sayısı çok azdır. Az olan bu mahkûmlar da anılarını kaleme almamışlardır. Dolayısıyla hapishaneyi mahkûm bakış açısıyla anlatan kaynaklar, mahkûmların şikâyet mektuplarından öteye geçmemektedir.

Tanzimat Dönemi'nde mahkûmların dışarıdan yardım alma usulü (bkz. s.28-29) Sultan Abdülhamit Dönemi'nde de devam etmiştir. 1904 yılında herhangi bir din ve mezhep ayırt etmeksizin Edirne Merkez Hapishanesi'nde bulunan mahkûmlardan muhtaç durumda olanlar için Edirne Bulgar Cemaati Reisi Rohanis tarafından 300 don ve gömlek, 18 çift çorap, 20 fanila, 8 örtü, 3.300 kuruş nakit para teslim edileceği belirtilmiş, bunun her hangi bir mahzurunun bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Verilen cevapta daha önce böyle bir durumla karşılaşılmadığı ve Bulgar Cemaati'nin bu tür yardım kampanyası yapmasının dikkat çekici olduğu vurgulanmıştır. Bu durum Sadaret'e de izah edilmiş ve görüşü sorulmuştur (BOA. DH.MKT. 830/45). Durum Meclis-i Vala'da tartışılmış, bahsi geçen yardımın benzerleri daha önce de görüldüğünden bu şekildeki yardımların yapılması uygun bulunmuştur (BOA. MV. 109/3). Görüldüğü üzere mahkûmlara dışarıdan yapılan her türlü yardım hiçbir ayırıma tabi tutulmadan kabul edilmektedir. Nitekim yine 1904 yılının başlarında İngiltere Mebusân-ı Sâni azasından Mösyö Aychi'nin refakatinde Edirne'ye gelen dört İngiliz, merkez hapishanesine gelerek, burada her bir mahkûm için birer kuruş olacak şekilde para bırakmışlardır (BOA. Y.PRK.ASK. 210/56).

Deveci Han, Cumhuriyet dönemine kadar Edirne Merkez Hapishanesi ya da başka bir deyişle Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumi'sine ev sahipliği yapmıştır. Sultan Abdülhamit Dönemi'nde İmparatorluğun dört bir yanında yeni hapishaneler yapılırken ya da yapılması için büyük çaba sarf edilirken Edirne vilayetinde Hapishane-i Umumi için böyle bir şey söz konusu değildir. Her ne kadar Edirne Hapishane-i Umumisi zaman içinde ihtiyaca cevap veremez hale geldiyse de hapishane olarak kullanılan Deveci Han dönemin şartlarında diğer vilayet hapishanelerine göre daha korunaklı ve daha insani şartlara sahiptir. Tabii şunu da eklemek gerekir, bu uygulama sadece Edirne vilayetine mahsus değildir. Tanzimat Dönemi'nin başlarında birçok yerde hapishaneler

açılırken bunların bir kısmı hapishane olarak planlanıp inşa edilmiş, bir kısmı ise Edirne örneğinde olduğu gibi aslında farklı amaçlarla yapılmış binaların tamiratla hapishaneye dönüştürülmesiyle oluşmuştur (Yıldız, 2002: 206).

2.3. Edirne Vilayeti Sancak ve Kaza Hapishanelerinin Durumu ve Islahı

1898 yılında vilayet genelinde sancak ve kazaların tamamında hapishane bulunmasına rağmen genel olarak çok eksiklik vardı. Hapishanelerin çoğu yeniden inşayı gerektirecek derecede haraptı. Diğerleri ise tamir ya da ilave binalar inşasıyla elverişli hale gelebilecek durumdaydı. Bu durum padişaha da arz edilmişti. Bunlar için gereğinin yapılması hususunda önceki yıllarda talimatlar verilmiş olmasına rağmen, 1898 yılına gelindiğinde henüz bir faaliyette bulunulmamıştı. Örneğin Edirne vilayeti dâhilinde Darıdere, Eğridere, Sultanyeri, İskeçe kazalarında hapishane olarak kullanılan yerler donanımlı ve yeterli değildi. Adı geçen hapishanelerde görev yapan gardiyan olmadığı gibi hiçbirisinde kadın (nisa) bölümü yoktu. Kırcaali'de hükümet konağı bitişiğindeki mahalde hapishane inşaatı başlamış, bir an önce bitirilmesi için merkezden yapılan uyarılara rağmen tamamlanmadan yarıda bırakılmıştı (BOA. DH.TMIK.S. 21/55). Kırcaali'de hapishane olarak kullanılan mevcut yer, hükümet konağına uzak, harap ve dar bir yerdı. Bu yer hapishane olarak planlanıp inşa edilmemişti. Burası, Cami-i Şerif'e bitişik olan kazanın medreseleriydi. Korunaksız olan bu medreseler, çit-çubuktan mamul iki, üç harap odadan meydana gelmekteydi. Böyle bir yerde mahkûmların muhafaza edilmesi oldukça zordu. Dolayısıyla hapishanede zaman zaman firar olayları gerçekleşmekteydi. Öte yandan Kırcaali ahalisi de medreselerin hapishane olarak kullanılmasından rahatsızdı. Ahali buralarda talebelerin okutulması gerektiğini düşünmekte ve bu konuda ısrar etmekteydi (BOA. DH.MKT. 2198/10). Bütün bu olumsuzluklarla beraber burasının tamir yoluyla genişletilmesi de mümkün değildi. Yapılması gereken şey yarım bırakılan hapishane inşaatının bir an önce bitirilmesiydi. Ahiçelebi, Sultanyeri ve Eğridere kaza hapishaneleri de tıpkı Kırcaali Hapishanesi gibi mahkûm ve tutuklulara yetersiz gelmekteydi. Fakat bu hapishaneler tamir yoluyla genişletilebilirdi dolayısıyla daha ucuz olan bu yol tercih edilmişti (BOA. DH.TMIK.S. 17/35). Görüldüğü gibi bütçe yetersizliğinden dolayı tercih edilen yol hapishanelerin

yeniden inşası yerine tamir edilerek kullanılması ya da tamir yoluyla genişletilmesi idi. Sadece yukarıda adı geçen kazalar değil çoğu kazada durum aynıydı.

2.3.1. Edirne Vilayeti Hapishane Hastanelerinin Islah Raporu

Vilayet genelinde tüm sancak ve kaza merkezlerindeki hapishanelere baktığımızda hapishaneler hakkında ilk toplu bilgi veren belge 1898 tarihli Edirne Vilayeti Hapishane Hastanelerinin Islah Raporu'dur (BOA. DH.TMIK.S. 19/4). Bu rapora göre vilayette bulunan hapishanelerin genel durumu aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 2
Edirne Merkez Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri

Edirne Sancağı	Merkez Vilayet Hapishanesi'nin bitişiğindeki hastane ihtiyaca cevap verecek derecededir.
Ortaköy Kazası	Yapılacak olan hükümet konağı ile birlikte hastanenin yapılması uygundur.
Havsa Kazası	5.000 kuruş masrafla hastane yapılması durumunda, belediye doktoru burada da vazife yapabilecektir.
Cisri Ergene Kazası	1312 senesinde inşa edilen hapishanenin içinde hastane olarak kullanılabilir bir oda bulunmaktadır. Buraya iki karyola ve tıbbi levazımın tedarikiyle ihtiyaca cevap verebilecektir.
Mustafapaşa Kazası	Hapishanenin bitişiğindeki arsaya 13.456 kuruşluk masrafla bir hastane inşası uygundur.
Dimetoka Kazası	Dimetoka Hapishanesi'ndeki bir odanın 1.110 kuruş masrafla hastane haline çevrilmesi mümkündür.
Kırcaali Kazası	4.949 kuruş masrafla yeniden bir hastane inşasının uygun olacağı belirtilmiştir.

Tablo 3
Kırkkilise Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri

Kırkkilise Sancağı	Hapishanede ihtiyaca cevap verebilen bir hastane mevcuttur.
Baba-yı Atik Kazası	Kazada yeni bir hapishane inşa edilmesi gereklidir. Yapılacak hapishane ile beraber hastanenin inşası da uygundur. Yapılan keşifte 16.875 kuruşluk masraf çıkarılmıştır.
Lüleburgaz Kazası	Lüleburgaz Hapishanesi ihtiyaca cevap verememektedir. Yeni bir hapishanenin inşası gereklidir. Hapishane ile beraber bir hastanenin inşası uygundur. Yapılacak masraf 10.874 kuruştur.
Tırnova Kazası	Tırnova'da hapishane mevcut olup, hapishane ve hastanenin düzenlenmesi için 1.700 kuruş gereklidir.
Vize Kazası	Hapishanedeki hastane yeterli olup, düzenlenmesi için 703 kuruşa ihtiyaç vardır.
Ahtapolu Kazası	Hastaneye gerek olmadığı bildirilmiştir.

Tablo 4
Dedeğaç Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri

Dedeğaç Sancağı	Sancak hapishanesindeki bir koğuşun 2.500 kuruş masrafla hastaneye çevrilmesi mümkündür.
Sofulu Kazası	3.000 kuruş masraf edilerek hapishanenin içine yeniden bir hastane inşası gereklidir.
İnöz Kazası	1.500 kuruş masrafla yeniden bir hapishane inşa edilmesine ihtiyaç vardır.

Tablo 5
Gelibolu Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri

Gelibolu Sancağı	Hapishanenin bitişiğinde olan mevcut binaya 3.000 kuruş masraf edilerek hastaneye çevrilmesi mümkündür.
Keşan Kazası	Keşan kazasına 15.000 kuruş harcanarak yeni bir hapishane ve yanında hastane inşası uygundur.
Mürefte Kazası	10.000 kuruş harcanarak yeni bir hapishane ve hastane inşası uygundur.
Şarköy Kazası	7.000 kuruş masraf edilerek hapishane ve hastane inşası uygundur.
Eceabat Kazası	7.500 kuruş harcanarak hapishane ve hastane inşası uygundur.

Tablo 6
Tekfurdağı Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri

Tekfurdağı Sancağı	Hapishanenin içinde hastane olarak kullanılan bir yer bulunmaktadır. Buraya 3.000 kuruş masraf edilerek düzenlenmesi mümkündür.
Hayrabolu Kazası	21.000 kuruş masrafla hapishane ve hastane yapılmasının gerektiği daha önce Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.
Malkara Kazası	Hapishanenin üzerine 1.000 kuruş harcanarak, biri tevkifhane diğeri hastane olarak kullanılmak üzere iki oda yapılması uygundur.
Çorlu Kazası	Çorlu'da 10.000 kuruş masrafla yeni bir hapishane ve hastane inşa edilmesi uygundur.

Tablo 7
Gümülcine Sancağı ve Bağlı Kazalar Hapishane Hastaneleri

Gümülcine Sancağı	Gümülcine Sancak Hapishanesi'nde hastane olarak kullanılan bir oda vardır.
Eğridere Kazası	Eğridere kazasında 2.500 kuruş masraf edilerek yeni bir hastane inşa edilmesi uygundur.
Sultanyeri Kazası	Sultanyeri kazasında 4.088 kuruş harcanarak yeni bir hastane inşası uygundur.
Rubçoz Kazası ¹⁵	Rubçoz'da muntazam ve yeterli bir hapishane vardır. Hastane olarak ise askeri doktorlardan faydalanılmaktadır. Dolayısıyla hastaneye ihtiyaç yoktur.
İskeçe Kazası	Yapımı planlanan hapishanenin bir koğuşu hastane olarak kullanılabilir.
Ahiçelebi Kazası	İskeçe'de olduğu gibi Ahiçelebi kazasında da yapımı planlanan bir hapishane vardır. Aynı şekilde yapılacak hapishanenin bir koğuşu hastane olarak kullanılabilir.
Darıdere Kazası	Yapımı planlanan hükümet konağı ile birlikte, hapishane ve hastane yapılabilir.

Rapor sadece hapishane hastaneleri ile ilgili değil bizzat hapishanelerin kendileri hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Edirne vilayetinin tüm sancak merkezleri ve kazalarında hapishane mevcuttur. Edirne Vilayet

¹⁵ Rubçoz kazası, 1878 yılında teşkil edilen Doğu Rumeli Vilayeti'nin Filibe Sancağı'nın kazalarından biriydi. Doğu Rumeli Vilayeti 1885 yılında Bulgar Prensiği tarafından ilhak edilmiştir. 1886 yılında yapılan protokolle Rubçoz Edirne Vilayeti'ne bağlanmıştır (Aydın, 1992: 288).

Hapishanesi'ndeki hastane, hapishanenin bitişğinde müstakil ve ihtiyaca cevap verebilen bir hastanedir. Bu önemli bir bilgidir. 1880 Nizamnamesi'nin 61. maddesi her hapishanede hastaların tedavisi için bir daire olacağını yazar ve kadınların dairesinin ayrı olacağını belirtir. Edirne'de ise müstakil bir hapishane hastanesinin bulunması nizamnamenin hedefinin de ötesine geçildiğini gösterir. Sancak merkezlerindeki hapishanelerden Kırkkilise ve Gümölcine hapishane hastaneleri, hapishane içinde birer oda oldukları halde ihtiyaca cevap verebilmektedirler. Bu yerlere hastaneden ziyade revir demek daha doğru olacaktır. Fakat orijinal belgelerde hastane terimi kullanıldığı için biz de hastane terimini kullanmayı tercih ettik. Dedeğaç ve Gelibolu hapishanelerinde ise hastane yoktur. Tekfurdağı sancağında ise hapishanenin içinde hastane olarak kullanılan bir yer olduğu halde bakıma muhtaçtır. Ancak 3.000 kuruş masraf ile buranın düzeltilmesi mümkündür. Beş sancaktan sadece ikisinde hastane olması ikisinde olmaması ve geri kalan birininse bakıma muhtaç olması aslında iç açıcı bir tablo değildir. Kazaların ise tamamında hapishane olduğunu belirtmiştik. Bu hapishanelerden sadece ikisi muntazam ve yeterlidir. Bunlar Rubçoz ile inşaatı henüz daha iki yıl önce bitmiş olan Cısr-i Ergene kazaları hapishaneleridir.

Hapishanelerin çoğu hıfzıssıhha kurallarına uygun değildir. Sancak ve kaza hapishaneleri, içinde buldukları kötü durumdan kurtulmak için keşif ve rayiç defterleri hazırlayarak Dâhiliye Nezareti'ne göndermişlerdir. Gönderilen bu defterler "Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu" tarafından incelenmiş ve incelemenin neticesinde oluşan 1899 tarihli rapora göre şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Gelibolu, Sultanyeri, Ahiçelebi, İskeçe, Eğridere, Tırnova, Lüleburgaz, Vize, Midye, Baba-yı Atik, İnöz, Sofulu, Malkara, Şarköy, Mürefte ve Eceabat kazalarında hapishane mevcuttur. Ancak Sultanyeri, Eğride, Tırnova, Vize ve Sofulu hapishanelerinin bazı yerleri tamire muhtaçtır. Bunların tamir masrafları hazine tarafından karşılanacak olup, toplam masraf 15.000 kuruştur. Gelibolu Hapishanesi'nin keşif defteri ve haritası eksik olduğu için, ihtiyacının ne olduğu anlaşılamamıştır. 15.000 kuruşa yapılması planlanan, İnöz Hapishanesi için hazırlanan keşif evrakı usulüne uygun değildir. Haritasında hastane, kadın hapishane bölümü, münferit hapis hücresi bölümü noksandır. 27.500 kuruşa inşa edilmesi planlanan Ahiçelebi Hapishanesi'nin resimlerinde tek kişilik

hücreler gösterilmemiştir. Baba-yı Atik Hapishanesi'nin kadınlar bölümü ve tek kişilik hücreler kısmı, Midye Hapishanesi'nin yine kadınlar bölümü ve tek kişilik hücreler ile hastane resimlerinin eksik olduğu anlaşılmıştır. Malkara Hapishanesi'ne 10.000 kuruş masraf edilerek bir hastane ile bir koğuş yapılacağı belirtilmiştir. Ancak çizilen resimlerde gösterilen bazı eksiklikler için hazırlanan keşif defterlerinin usul ve nizama uygun olmadığı görülmektedir. Lüleburgaz Hapishanesi için gönderilen resimde, tek kişilik hücrelerin ve kadın bölümünün olmadığı anlaşılmıştır. Şarköy kazasında hapishane için dört bin yüz kuruşa bir hastane ile gusülhane inşası ve alt katında bulunan bir odanın da koğuş haline çevrilmek istendiği görülmektedir. Ancak bunun da keşif defterinin usule uygun hazırlanmadığı anlaşılmıştır. 20.000 kuruş harcanarak genişletilmesi planlanan İskeçe Hapishanesi'nin keşif ve rayiç defterleri gönderilmediği gibi, haritasında da hastane, kadın bölümü ve tek kişilik hücrelerin bulunmadığı görülmektedir. Eceabat kaza merkezinde inşa edilmesi planlanan hapishanenin yine keşif evrakı gönderilmemiştir. Haritasında da hastane, kadın bölümü ve tek kişilik hücreler gösterilmemiştir. Eksiklikleri görülen bu hapishanelerin yapılması plana alınmamıştır (BOA. DH.TMIK.S. 43/32).

Raporda dikkatimizi çeken en önemli nokta komisyonun keşif ve rayiç defterlerine verdiği önemdir. Keşif ve rayiç defterlerinin bulunmadığı ya da eksik olduğu kazaların hapishaneleri yapılacak inşaat planlarına alınmamaktadır. Yapılacak ya da tadil edilecek hapishanelerde mutlaka kadın mahkûm ve tutuklular için ayrı bir daire olması ve yine koğuştan ayrı hücrelerin olması ve bir hastanenin olması şarttır. Bu plana uymayan keşif defterleri dikkate alınmamaktadır. Bir kaza hapishanesi için olmazsa olmaz olanlar koğuş, hücreler, revir, kadınlar için ayrı bir bölüm, hamam ya da banyo ve personel için ayrıca odalardır. Eğer hapishane yapılacaksa mutlaka bu plana uyulmalıdır. Merkezin bakış açısı nettir. Yapılacak hapishaneler kazada da olsa mutlaka insani şartları sağlayan modern hapishaneler olmalıdır, bu şartları sağlamayan hapishane planları dikkate alınmayacaktır. Sultan Abdülhamit yönetimi hapishane inşaatlarını başlatma ve tamamlamada belki tam olarak başarılı olamadı ama yapmaya muvaffak olduğu ya da inşaatına başladığı hapishaneler kendi dönemi içinde modern hapishane şartlarını sağlıyordu.

Bu dönemde inşaatı henüz bitmiş olan Cısr-i Ergene Hapishanesi'nin inşaatına başlanmadan evvel tamir edilerek kullanılmaya devam edilmesi düşünülmüştür. 1887 yılında hapishanenin tamire muhtaç olduğu, yapılan keşif sonucunda 9.800 kuruş harcanarak tamir edilebileceği Dâhiliye Nezareti'ne rapor edilmiştir (BOA. DH.MKT. 1451/112). Aynı yazı bir yıl sonra tekrar nezarete gönderilmiş (BOA. DH.MKT. 1601/18), yaklaşık üç yıl sonra yeniden aynı konuda yazışma yapılmıştır (BOA. DH.MKT. 1854/13). Bütün bu yazışmaların neticesinde yeniden keşif defteri hazırlanması istenmiştir. Ancak sonradan yapılan keşiflerde hapishaneyi tamir etmekle kullanmanın mümkün olmayacağı anlaşılmış ve nihayet 1892 yılında buraya yeni bir hapishane inşasının gerekli olduğu Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir (BOA. DH.MKT. 1999/13). 1895 yılında yapılacak hapishanenin keşif defteri hazırlanmış 13.699 kuruş masraf çıkarılmıştır (BOA. DH.MKT. 36/19). Konu sadrazam tarafından Padişaha arz edilmiş ve buraya 13.699 kuruş masrafla yeni bir hapishane yapılmasına karar verilmiştir (BOA. BEO. 582/43635; İ.DH.1320/1312.N/2). Karar alındıktan sonra bir yıl içerisinde Cısr-i Ergene kazası yeni hapishanesine kavuşmuştur (BOA. DH.TMIK.S. 19/4). Hapishanenin inşa sürecine baktığımızda gayet uzun süren yazışmalardan sonra inşaat izninin verildiğini görüyoruz. Öyle ki hapishane için istenen tamirat izni ve bütçesi vaktinde verilmediği için en nihayetinde sürecin sonunda hapishane kullanılamayacak ölçüde tahrip olmuş ve yeni bir hapishanenin yapılması zorunluluk haline gelmiştir.

2.3.2. Tekfurdağı Hapishanesi

Yukarıda bir kaza merkezinde izlediğimiz hapishane inşa sürecini sancak örneğinde Tekfurdağı'nda izleyebiliriz. 1888 yılında durumu pek de iyi olmayan Tekfurdağı Hapishanesi'nin yeniden inşası veya genişletilmesi hususunda hazırlanan keşif raporu ve resimler Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir (BOA. DH.MKT. 1518/10). Dâhiliye Nezareti, keşif defterinin ve yapılması planlanan hapishanenin resmini, fenni kurallara uygun olup olmadığının anlaşılması için Hendesehâne'ye gönderilmesini istemiştir (BOA. DH.MKT. 1532/9). Nihayet 1891 yılında Dâhiliye Nezareti, Tekfurdağı Hapishanesi'nin tamir edilmesi gerektiğine karar vermiş ve bunun üzerine keşif ve rayiç defteri Maliye Nezareti'ne gönderilerek görüşü sorulmuştur (BOA. DH.MKT. 1904/17).

Edirne vilayetinden gönderilen mahalli yöneticilerin raporlarına göre, hapisane harap vaziyettedir. Mahkûm ve mevkûflar için yeterli değildir. Keşif yapılmış ve 28.400 kuruşluk masraf çıkarılmıştır. Bütün bunlar göz önüne alınarak paranın harcanması için gerekli izin verilmiş ve tamiratın bir an önce başlaması uygun görülmüş (BOA. İ.DH. 1299/1310.R/39) ve bunun için gerekli olan 28.400 kuruşun vilayet bütçesinden harcanmasına karar verilmiştir (BOA. DH.MKT. 2034/32). 1893 yılının sonunda Edirne Valisi, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda şunları söylemektedir; harap bir halde bulunan Tekfurdağı Hapishanesi'nin 28.400 kuruş masraf edilerek tamiri hakkında mahallinden gönderilen keşif defteri daha önce incelenmişti. Keşif defterinde yazılı olan ve talep edilen miktarın uygun olduğu anlaşılmıştı. Ancak paranın harcanılması hususunda her hangi bir emir gelmediği için inşaata başlanılamamıştır. Üstelik aradan iki seneden fazla bir zaman geçtiği için, zaten harap durumda olan hapisane daha kötü duruma düşmüştür. Kış mevsiminde yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya gelme ihtimali vardır. Bu sebeple inşaatın bir an önce başlaması için izin verilmelidir (BOA. DH.MKT. 20/21). Durum bu kadar acil olmasına rağmen hapishanenin yapılması 1896 yılının sonunu buldu. Yapılan hapishanede mevkuf ve mahkûmlar ayrı koğuşlara yerleştirildi. Hapishanenin yanına bir de hastane yapıldı. Bu sebeple Tekfurdağı sancağından padişaha memnuniyet belirten bir de mektup gönderildi (BOA. DH.TMIK.S. 65/63).

Tadilatla yeniden yapılan hapishanede 1880 Nizamnamesi'nin öngördüğü mahkûm ve mevkûfların ayrı koğuşlarda kalmaları hedefine ulaşılmıştır. Yine hapishanenin yanına mahkûm ve mevkûflar için müstakil bir hastanenin yapılması Edirne merkezinde olduğu gibi Nizamname'nin de ötesine geçildiğini gösterir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Nizamname'nin 61. maddesi her hapishanede hastaların tedavisi için bir hastane olacağını söyler fakat bunun müstakil bir hastane olmasını şart koşmaz. Görüldüğü üzere hapishanede yapılan tadilat yaklaşık sekiz yıl süren bir yazışmanın sonucunda gerçekleşmiştir. Yazışmaların başlangıcında tadilata ihtiyacı olan hapisane, yazışmalar devam ederken neredeyse harabe halini almış ve tadilat artık kaçınılmaz olmuştur. Şunu da söylemek gerekir; yapılan tadilatlar son ana kadar bekletilmekte, harabe haline gelen hapisane artık yıkılmasın diye bu tamiratlar yapılmaktadır. Cısr-i Ergene örneğinde de gördüğümüz gibi artık hapishaneyi tamirat da kurtarmayınca yenisi yapılmak zorunda kalmıştır.

Tamiratla yenilenen Tekfurdağı Hapishanesi aslında günü kurtarmıştır. Yenilenen hapishane yaklaşık yedi yıl sonra 1903 yılında mahkûm ve tutuklular için artık yetersiz gelmeye başlamıştı. Hapishanenin genişletilmesi gerekiyordu. Yapılması gereken şey, hapishanenin yanında bulunan arsanın satın alınarak buraya yeni koğuşlar inşa edilmesi ve bunların asıl hapishaneye eklenmesiyle, hapishanenin genişletilmesiydi. Bu iş için yapılan keşifte arsanın satın alınması ve inşaat giderleri için 43.955 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır (BOA. DH.TMIK.S. 49/13). Bu paranın rumi 1319 (1903–1904) yılı bütçesinden kullanılmasına izin verilmiştir, fakat bu izin 1320 (1904–1905) yılında verildiği için Maliye Komisyonu'nun geçmiş seneler için ödeme yapılamayacağı uyarısıyla verilen harcama iznini kaldırılmıştır (BOA. DH.MKT. 849/37). 1906 yılına kadar hiçbir faaliyette bulunulmamıştır. 1906 yılında Tekfurdağı Hapishanesi'nin mahkûm ve tutuklular için yeterli gelmediği, Edirne Adliye Müfettişliği tarafından tekrar Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 65/63). Nihayet 1907 yılında ilave yapılacak koğuşlar ve arsa için gerekli 43.955 kuruşun rumi 1323 (1907–1908) yılı bütçesinden kullanılmasına müsaade edilmiştir (BOA. DH.MKT. 1159/12). Fakat 1908 yılına gelindiğinde hâlâ daha inşaatla başlanmamıştır. Hapishane yetersiz, sağlıksız ve dardır. Ortam hıfzıssıhha kurallarına aykırıdır. Bütün bu olumsuz şartlar, Tekfurdağı Hapishanesi'nde mahkûmların hayatlarını tehlikeye atan salgın bir hastalığın baş göstermesine neden olmuştur (BOA. DH.TMIK.S 72/70). Bütün olumsuzluklara rağmen inşaat başlatılmayınca geçici olarak bir yer kiralanıp hapishane olarak kullanılmaya başlanmıştır (BOA. ŞD. 2772/26). Tekfurdağı Hapishanesi, II. Meşrutiyet Dönemi'ne girerken işte bu haldedir. Burada İttihatçıların devraldığı hapishane yetersiz, dar, hıfzıssıhha kurallarına uymayan sağlıksız bir bina ile buna ek olarak tutulmuş kiralık bir yerdir.

2.3.3. Kırkkilise Hapishanesi

Diğer bir sancak merkezi olan Kırkkilise, uzun yıllar nahiye olarak yönetilmiştir. Sultan Abdülmecit döneminde kaza olan Kırkkilise, 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar kaza olarak kalmıştır. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda işgale uğrayan Kırkkilise'yi Ruslar, 1879 yılının Şubat-Mart aylarında tahliye etmişler ve şehir 1879 senesi Nisan ortalarında geri alınmıştır. Şehir, yapılan idari düzenlemeyle 1879 yılının Mart ayı

ortalarında birinci sınıf mutasarrıflık haline getirildi (Dursunkaya, 1948: 136–138). Kırkkilise'nin henüz kaza statüsünde bulunduğu 1867 yılında inşaatına başlanan hapishane (Şen, 2007: 28), 1888 yılında ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Hapishane ve hapishanenin içinde hastane olarak kullanılan oda oldukça dar ve gayri sıhhi bir haldedir. Sancağın yeni bir hapishaneye ihtiyacı vardır. Fakat yine ekonomik sebeplerden dolayı Dâhiliye Nezareti yeni bir hapishanenin inşasına izin vermemiş, bunun yerine eski hapishanenin tamirâtı zaruret halini almış mahallerinin tamirâtı yoluna gidilmesini seçmiştir. İzin verilen tamirât için keşif yapılması, yapılan keşfin sonucunda usulüne ve nizamnameye uygun olarak hazırlanan keşif defterinin gönderilmesi istenmiştir (BOA. DH.MKT. 1506/115). Fakat anlaşılabilir ki hapishaneyi tamirât kurtarmayacaktır. Çünkü daha sonraki yazışmalara baktığımızda tamirât için değil yeni bir hapishanenin inşası için yazışmaların yapıldığını görüyoruz. Nitekim aynı yıl, inşa edilmesi planlanan hapishanenin keşif defteri ve resmi, fenni kurallara uygunluğunun tetkik edilmesi amacıyla ilgili dairelere gönderilmiş (BOA. DH.MKT. 1562/36) ve yine aynı yılın sonunda gönderilen resim ve keşif defterinin fenni kurallara uygun olmadığı anlaşılmıştır (BOA. DH.MKT. 1579/89). Yaklaşık altı ay sonra 1890 ortalarında hapishanenin inşasına harcanacak para belirlenmiştir. Masraf 51.689 kuruştur. Bu paranın yarısı vilayet bütçesinden ödenecek, diğer yarısı ise yardımseverlerin bağışıyla karşılanacaktır (BOA. DH.MKT. 1737/56). Fakat tahsis edilen bu meblağ yetmemiş, 1891 yılının sonunda 5.000 kuruşa daha ihtiyaç duyulmuştur (BOA. DH.MKT. 1875/35). En nihayetinde Hasip Paşa'nın mutasarrıflığı döneminde hükümet konağı ve jandarma dairesiyle birlikte hapishanenin inşaatı tamamlanmıştır. Hasip Paşa, rumi 1308 yılı başlarına kadar Kırkkilise mutasarrıflığı yapmıştır (Dursunkaya, 1948: 139). 1891 yılının sonunda hapishanenin inşaatının bitirilmesi için 5.000 kuruşa daha ihtiyaç olduğunu yukarıda belirtmiştik, hapishanenin açılışını yapan Hasip Paşa'nın 1892 yılında görevinden ayrıldığını biliyoruz. Dolayısıyla 1892 yılında Kırkkilise Hapishanesi'nin inşaatı tamamlanmıştır. Hapishane inşaatı bittikten tam on yıl sonra anlaşılmıştır ki Kırkkilise Hapishanesi için bütçede karşılığı olmayan 8.706 kuruş fazladan para harcanmıştır. Bunun bu kadar geç fark edilmesinin sebebi ise evrakın kaybolmasıdır. Hâlbuki harcanan para 1889–1890, 1890–1891, 1891–1892 senelerinde tasarruf sonucu elde edilen 24.000 kuruştan karşılanmıştır (BOA. DH.MKT. 484/45).

Sonuç olarak Kırkkilise Hapishanesi, inşaatı 1892 yılında bitirilmiş olmasına rağmen, II. Meşrutiyet Dönemi'ne girildiği tarihlerde ihtiyaca cevap veremez hale gelmişti ve ayrıca tamire muhtaç bir durumdaydı (BOA. DH.TMIK.S 67/63). Geçici çözüm olarak tıpkı Tekfurdağı sancağında yapıldığı gibi hapishaneye ek olarak başka bir bina kiralanması yoluna gidilmişti (BOA. Y.A.RES. 151/61).

2.3.4. Gelibolu Hapishanesi

Gelibolu sancağındaki hapishane, müstakil bir bina değildir. Gelibolu Hükümet Konağı'nın içinde, bir bölüm hapishane olarak düzenlenmiştir. 1850 yılının sonunda hükümet konağının içinde inşa edilen Gelibolu Hapishanesi'yle birlikte konağın diğer masrafları için toplam 5.900 kuruş harcanmıştır (BOA. A.MD. 25/42). Bu paranın yarısı hükümet konağının masrafları için sarf edilmiş diğer yarısı ise hapishanenin inşası için kullanılmıştır. Hapishanenin inşası için harcanan para Gelibolu ahalisinin vergisine eklenmiştir (BOA. A.MKT.MVL. 95/88). Ayrıca şöyle bir durum vardır: Mevcut hükümet konağının ilerleyen zamanlarda ihtiyaca cevap veremeyeceği öngörülerek 30.000 kuruş harcanarak yeni bir hükümet konağının inşası planlanmış ve bu amaçla uygun bir yer belirlenmesi istenmiştir (BOA. A.MD. 25/42). Fakat bu yazışmanın üzerinden yedi yıl geçmiş olmasına rağmen yeni bir hükümet konağının inşasına başlanmamıştır. Dolayısıyla Gelibolu Hapishanesi eski hükümet konağının içinde varlığını sürdürmektedir. Tekrar yeni bir hükümet konağı inşası için çalışmalar başlamış fakat bu arada geçen yedi yıl içinde gelen zamlardan dolayı 30.000 kuruşluk masraf 70–80.000 kuruşa çıkmıştır. Bu para yerel ahalden, ödeyecekleri verginin üzerine eklenerek tahsil edilecekti. Fakat bu kadar yüksek bir meblağın ahaliye fazla geleceği düşünülerek yine 30.000 kuruşa fakat daha ufak bir hükümet konağının yapılmasına karar verilmişti (BOA. A.MKT.MVL. 95/88).

Kuvvetle muhtemel Gelibolu kaymakamlığı yeni hükümet binasına taşındıktan sonra hapishane müstakil bir binaya kavuşmuştur. Nitekim 1872 yılında kendisine ait müstakil bir binaya sahip olan Gelibolu Hapishanesi'nin içinde hastane (revir), nisa hapishanesi ve bir de büyükçe bir ahır inşa edilmesine karar verilmiştir. Bütün bunların yapılabilmesi için 14.955 kuruşa ihtiyaç vardır. Esasında tamirat için gerekli olan bu

paranın kaynağı yerel yönetim tarafından bulunmuştur. Buna göre sancakta nakdi ceza hâsılatından 14.895 kuruş para birikmişti. Bu paranın adı geçen tamiratta kullanılabilmesi için Şurayı Devlet'e resmi yazı yazılmıştı. Bu yazıya Maliye Nezareti'nden verilen cevapta nakdi ceza hâsılatından elde edilen gelirin iki türlü olduğu, bunlardan birinin belediyeye diğerinin ise hazineye ait olduğu belirtildikten sonra belediyeye ait olan gelirin kullanılabilmesi söylenmişti. Dolayısıyla belediyeye ait olan gelirin tespit edilmesi gerekmektedir (BOA. ŞD.DH. 1907/34). İlerleyen yıllarda kendi binası içinde bir revire kavuşan hapishanenin, 1879 yılında bu revirle birlikte tekrar ciddi bir tamirata ihtiyacı vardı. Üç odalı olan Gelibolu Hapishanesi'nin zemininde tahta döşemesi yoktu. Bu durum beraberinde rutubeti getirmişti. Hapishane içinde öyle bir rutubet vardı ki içerideki kapı gibi ahşap malzemeler çürümeye başlamıştı. Fakat bundan da kötüsü mahkûmların sağlığı tehlike altına girmiş ve mahkûmlar hastalanmaya başlamıştı. Yapılması gereken hapishane zemininin tahta ile kaplanmasıydı. Ayrıca revirin de tamir edilmesi gerekmektedir. Bütün bunların yapılabilmesi için 2.970 kuruşa ihtiyaç vardı. Fakat 1879 yılında istenen bu ödenek alınamamış (BOA. ŞD.ML. 279/37), dolayısıyla tamirat gerçekleştirilememişti. Yaklaşık dört yıl sonra durum eskisinden daha kötüydü. Hapishanenin zeminleri tahta ile döşenmediğinden mahkûmlar toprak ve hasır üzerinde yatmaya devam etmekteydiler. Esasında bu durumun maddi olarak da bir yükü vardı. Her yıl hasırlara harcanan para 1.000 kuruşu geçmekteydi. Ama bundan da önemli olan meydana gelen rutubetten dolayı suçluların sağlığı hâlâ tehlike altındaydı. Geçen yıllar hapishanenin sorunlarına yenilerini de eklemişti. Yukarıdakilere ek olarak hapishanenin suyollarının tamir edilmesi gerekmektedir. Hapishanenin helâ lağımları, abdest ve çamaşır suları uzun bir süreden beri hapishanenin bitişiğinde açılmış olan bir çukura akıtılmış ve bu çukur yine uzun süredir açılıp temizlenmemiş ve tamir edilmemişti. Nihayetinde bu çukur farklı yerlerinden patlayıp hem hapishanenin içine hem de etrafa çok kötü kokular saçmaya başlamıştı. Öyle ki hapishanenin içinde kötü kokudan durulamayacak hale gelinmişti. Bu durum yalnızca mahkûmların değil tüm yörenin sağlığını olumsuz etkilemekteydi. Yapılması gereken koğuş zeminlerinin tahta ile döşenmesi, lağım, suyolları ve kuyunun tamir edilmesi idi. Bütün bunlar için ihtiyaç duyulan para 9.903,5 kuruştur. Bu olumsuz şartlar, yaz mevsiminde ciddi bir tehlike meydana getirmekteydi. Eğer lağımlar biran önce tamir edilmezse Gelibolu'da salgın hastalık çıkabilirdi (BOA.

ŞD.DH. 1911/54, lef 4). Durumun vahameti yerel yöneticiler tarafından gayet iyi kavranmıştı. Bu tamiratın bir an önce yapılması gerekmekteydi. Durumun vahameti göz önünde bulundurularak ödenek çıkması beklenmemiş, ilk defa gördüğümüz bir yola başvurulmuştu. “Ebniyeyi Emiriye ve Vakfiye İnşaat ve Tamirat Nizamnamesi”nin 13. maddesine göre durumun aciliyetinden dolayı bu inşaatın hemen yapılması gerekmekteydi. Vilayet bütçesinde ebniyeyi emiriye tamirâtı için gerekli para bulunmaktaydı. 1883–1884 yılına ait bu bütçenin 30.000 kuruşu Gelibolu sancağına aitti. Gelibolu Sancağı Meclis İdaresi tamirat için gerekli parayı vilayetten talep etmişti (BOA. ŞD.DH. 1911/54, lef 3). Aynı sene 1883 yılında bu para vilayet bütçesinden karşılanmış, koğuşların zeminleri tahta ile kaplanmış ve suyolları temizlenmiştir. Bu iş için 9.903 kuruş harcanmıştır. (BOA. İ.ŞD. 65/3812). Yaklaşık altı yıl sonra 1889 yılında Gelibolu sancağında müstakil bir nisa hapishanesi de inşa edilmiştir (BOA. DH.MKT. 1676/9).

XX. yüzyılın başında hapishane yine hıfzıssıhha kurallarına uygun değildir. Hapishanenin hastane, hamam ve çamaşırılık bölümlerine ihtiyacı vardır. Ayrıca nisa hapishanesine bir kat daha çıkılması gerekmektedir. Bütün bu işler için ihtiyaç duyulan para 24.381 kuruştur. Erkek hapishanesinin yanına ilave olarak yapılacak bu bölümler için keşif yapılmış, yapılacak olan bölümlerin planları dosyaya eklenmiş, yapılacak olan işler kalem kalem yazılmış ve karşılıklarına ne kadar masraf edileceği belirtilmiştir (BOA. ŞD.2738/3). Bir yıl sonra 1903 yılında yapılacak ilave bölümler için henüz izin çıkmamıştır. Durumun aciliyetinden dolayı Edirne Valiliği, Dâhiliye Nezareti’nden bir an önce dosyanın tetkik edilerek iadesini istemektedir. Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu dosyayı Zaptiye Nezareti’ne sevk etmiş ve durumun aciliyeti bir kez daha belirtilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 48/43). Nihayetinde 1905 yılının başında Gelibolu Hapishanesi için gerekli paranın harcanmasına izin verilmiştir (BOA. BEO. 2478/185781). Sonuç olarak, Gelibolu Sancağı’nda Sultan Abdülhamit Dönemi’nden evvel müstakil olarak inşa edilen hapishane 1880 Nizamnamesi’nden önce inşa edildiğinden dolayı tabiatıyla Nizamname’nin hedeflediği noktada değildir. Fakat zaman içinde yapılan ilave inşaatlarla ve tadilatlarla bu hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır. Tekfurdağı ve Kırkkilise sancaklarında gördüğümüz mevcut hapishaneye ek olarak başka bir yerin kiralanması yöntemini Gelibolu sancağında görmemekteyiz. Bunu

açıklayabilecek tek sebep ise hapishanenin ihtiyaca cevap verebilecek kapasiteye sahip olmasıdır.

2.3.5. Gümülcine Hapishanesi

Gümülcine Hapishanesi 1880 yılı sonu itibarıyla harap vaziyettedir. Gerçi bu durum sadece hapishaneye mahsus değildir. Neredeyse sancağın bütün resmi dairelerinin durumu böyledir. Gümülcine sancağının 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda düşman işgaline uğraması resmi dairelerin harabe durumunun sebebini açıklar. Sancak merkezinde mahalli memurlara yetecek kadar bir hükümet dairesi olmadığından memurların bir kısmı sancağın bir köşesinde dört odalı bir hanede işleri yürütmektedirler. Polis, jandarma ve zabıta ise sancağın diğer bir ucunda adı geçen memurların kaldığı haneye bir saatlik mesafede olan eski hükümet binalarında ikamet etmektedirler. İşte hapishane olarak kullanılan yer bu yıkık dökük hükümet binalarından birisidir. Daha doğrusu eski hükümet dairesinin bodrum katıdır. Yıkılmak üzere olan bu binadaki mahkûm sayısı yüzü geçmektedir. Binanın durumunun bu kadar kötü olması mahkûmların firarını da kolaylaştırmaktadır. Firar olaylarının önüne geçmek için hapishanenin etrafında askerler gece-gündüz nöbet tutmaktadırlar. Anlaşılabileceği gibi sancağın hem yeni bir hükümet dairesine hem de yeni ve muntazam bir hapishaneye ihtiyacı vardır. Yeni hapishane biran önce yapılmalıdır. Çünkü hapishane olarak kullanılan eski bina mahkûmların üzerine her an yıkılıp çökebilirdi. Belediye mühendisi gerekli keşfi yapmış buna göre yeni kâgir bir hükümet konağı için lira 120 kuruş hesabıyla 117.012 kuruş ve yine aynı binanın alt katındaki hapishane için ise 73.024 kuruş toplam 190.606 kuruşa ihtiyaç olduğu belirlenmiştir (BOA. ŞD.DH. 1910/60). Yaklaşık bir yıl sonra 1882 yılının başında hapishanenin olduğu yerde kaldığını görmekteyiz. Eski hükümet dairesinin altında olan hapishanede işler daha da kötüye gitmiştir. Yıkık-dökük harabe halini almış hapishanede kaçınılmaz olarak mahkûmların birçoğu hastalanmıştır. Bu hastalığın en büyük sebebi kirli suların meydana getirdiği kokudur. İkinci olarak firar olaylarının önüne geçmek gerçekten çok zor bir hale gelmiştir. Hapishanenin içerisi ve dışarısının muhafazası için çok sayıda asker, jandarma ve gardiyan görevlendirilmesine rağmen birçok mahkûm zaten yıkılmaya yüz tutmuş sokak duvarını delerek firar etmeye teşebbüs etmişler ise de yakalanıp işin önu

alınmıştır. Bu olaylarda birkaç mahkûm ölmüştür. Fakat bu olaylar çıkması muhtemel daha tehlikeli olayların habercisidir. Mahkûmlar toplu olarak firara teşebbüs edebilirlerdi. Gerçekleşecek firar olayları dağlarda ve Balkanlar'da asayişin bozulmasına neden olabilirdi. Bu gibi olaylara sebebiyet vermemek için acilen yeni bir hapishanenin yapılması gerekliydi. Yeni hükümet dairesinin arsasında hapishane yapılması daha önce kararlaştırılmıştı. Bu amaçla hicri 1298 miladi 1880–1881 seneleri bütçesinden 100.000 kuruş talep edilmişti. Fakat bütçenin tasdik edilmesi uzun süreceğinden yerel yönetim hem yukarıda anlattığımız olası tehlikeli durumun önüne geçmek hem de mahkûmların sıhhati ve rahatı için hapishaneyi biran önce inşa etmek istiyordu. Bunun için bir yol vardı. 1 Eylül 1879 tarihinde tebliğ edilen emirnameye göre bu para Gümülcine ahalisinden temin edilebilirdi. Gümülcine sancağında 1878–1879 yıllarında öşrûn naklinden gelir olarak 55.000 kuruş kazanılmıştı. Mal Sandığı'nda olan bu para Gümülcine ahalisine aitti. Bu paranın hapishanenin inşaat masrafları için harcanılması düşünülmüş ve bunun için bir komisyon kurulmuştu. Fakat paranın hapishane inşaatına harcanması için Gümülcine ahalisinin buna izin vermesi gerekmektedir. Gümülcine ahalisi hapishane inşaatı için gerekli olan parayı vermeyi memnuniyetle kabul etmiş hatta halk bu paranın hapishane için harcanmasına izin verdiği gibi inşaat için gerekli olan taşların nakliye işini de ücretsiz olarak üstlenmeyi taahhüt etmişti. Eğer ahali taahhütlerini yerine getirir ve kereste de ucuza alınırsa 55.000 kuruş inşaat için yeterli olabilirdi (BOA. ŞD.DH. 1911/8; İ.ŞD. 58/3313). Böylece hapishane hemen inşa edilebilirdi.

İnşa edilmesi kararlaştırılan hapishanenin planı aşağıdaki gibidir. Bu hapishanenin müstakil bir hapishane olduğunu görmekteyiz. Hâlbuki yapılmasına karar verilen ilk hapishanenin yeri hükümet konağının bodrum katı olarak belirlenmişti. Sonradan bu planın değiştiği ve yeni hükümet konağının arsasında müstakil bir hapishanenin inşa edilmesine karar verildiğini görmekteyiz. Nitekim ikinci plan hayata geçirilmiş ve Gümülcine sancağında müstakil bir hapishane inşa edilmiştir (Kazancıgil, Gökçe, 2005: 112).

Aşağıdaki plana göre hapishaneye girince ilk olarak sağ tarafta hapishane müdürü ve jandarma zaptiyesi odası vardır. Bu iki odanın toplamı büyüklüğünde ve bu odaların

arkasında jandarmaların koğuşu vardır. Hapishanenin sağ tarafı ve girişin tam karşısu erkek mahkûm ve tutuklular içindir. Girişin karşıusunda cinayet mahkûm ve tutukluları için ayrı ayrı iki büyük koğuş vardır. Sağ tarafta ise aynı holden girilen 4 koğuşun karşıusunda banyolar vardır. Aynı büyüklükte olan bu 4 koğuş cünha ve kabahat tutuklularıyla, mahkûmlarına aittir. Mahkûm ve tutukluların koğuşları ayrı olduğu gibi günlük tutukluların da koğuşları ayrıdır. Bunu bugünkü karakollarda olan nezarethanelere benzetebiliriz. Sol taraf ise kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. Bir tarafı devlete olan borçlarından dolayı gelen mahkûm ve tutuklular içindir. Borçlular tarafında iki koğuş vardır. Biri mahkûmlar diğerisi ise bu bölümün gardiyanları içindir. Diğer taraf ise girişi bütün bu bölümlerden ayrı ve dışarıdan olan kadınlar kısmıdır. Burada bulunan üç koğuşun ikisi suçlulara biri ise kadın gardiyanlara aittir.

Resim 1
Gümölcine Hapishanesi İnşaatı Planı

Diğer sancaklarda gözüken klasik durum Gümülcine’de de gözükmiştir. Geçen yıllar hapishanede doğal olarak bakım gerektirmiştir. 1903 yılında hapishanede inşaat devam etmektedir. Öyle ki bu inşaat İskeçe’nin ileri gelenlerinden Mehmet Bey ile Hacı Sadık Ağa’nın yardımlarıyla ilerlemektedir. İnşaatın yapımına ciddi katkı sağlayan bu şahısların dördüncü mertebeden birer mecidi nişan ile ödüllendirilmeleri teklif edilmiştir (BOA. DH.MKT. 703/19). Tadilat geçiren hapishane henüz daha uzun yıllar geçmeden 1905 yılında mahkûm sayısı gittikçe arttığından ihtiyaca cevap veremez hale gelmiş ve aynı yıl yapılan keşif sonucu hapishanenin genişletilerek tamiri için 24.990 kuruşa ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiş ve bu paranın vilayet bütçesinden kullanılması uygun görülmüştür (BOA. DH.MKT. 958/15). 1907 yılının başlarında genişletme çalışması hâlâ yapılmamıştır. Bu süreçte hapishanede mevcudun artması beraberinde hastalıkları da getirmiştir (BOA. DH.MKT. 2567/52; ŞD. 2758/44). Nihayetinde 1907 yılının sonunda hapishanenin inşaatı için gerekli olan paranın hazine tarafından karşılanmasına karar verildiği halde (BOA. BEO. 3167/237461) 1908 yılına gelindiğinde Gümülcine Hapishanesi’nde henüz daha bir inşaat faaliyeti başlamamıştır (BOA. DH.TMIK.S. 72/48). 1908 yılının sonunda dahi hâlâ Maliye Nezareti’nden gerekli olan para tahsis edilmemiştir (BOA. DH.MKT. 1298/30). 1905 yılında genişletilmesine karar verilen hapishane bu kararın üzerinden yıllar geçmesine rağmen 1908 yılının sonunda hâlâ daha genişletilememiştir. Hülasa İttihatçıların Gümülcine’de devir aldıkları hapishane anlaşılacağı üzere vilayetin diğer sancaklarından pek farklı değildir. Gümülcine Hapishanesi ihtiyacı karşılayamayan, izdihamın ve buna bağlı olarak hastalıkların olduğu acilen tamir edilmesi ve genişletilmesi gereken bir hapishanedir.

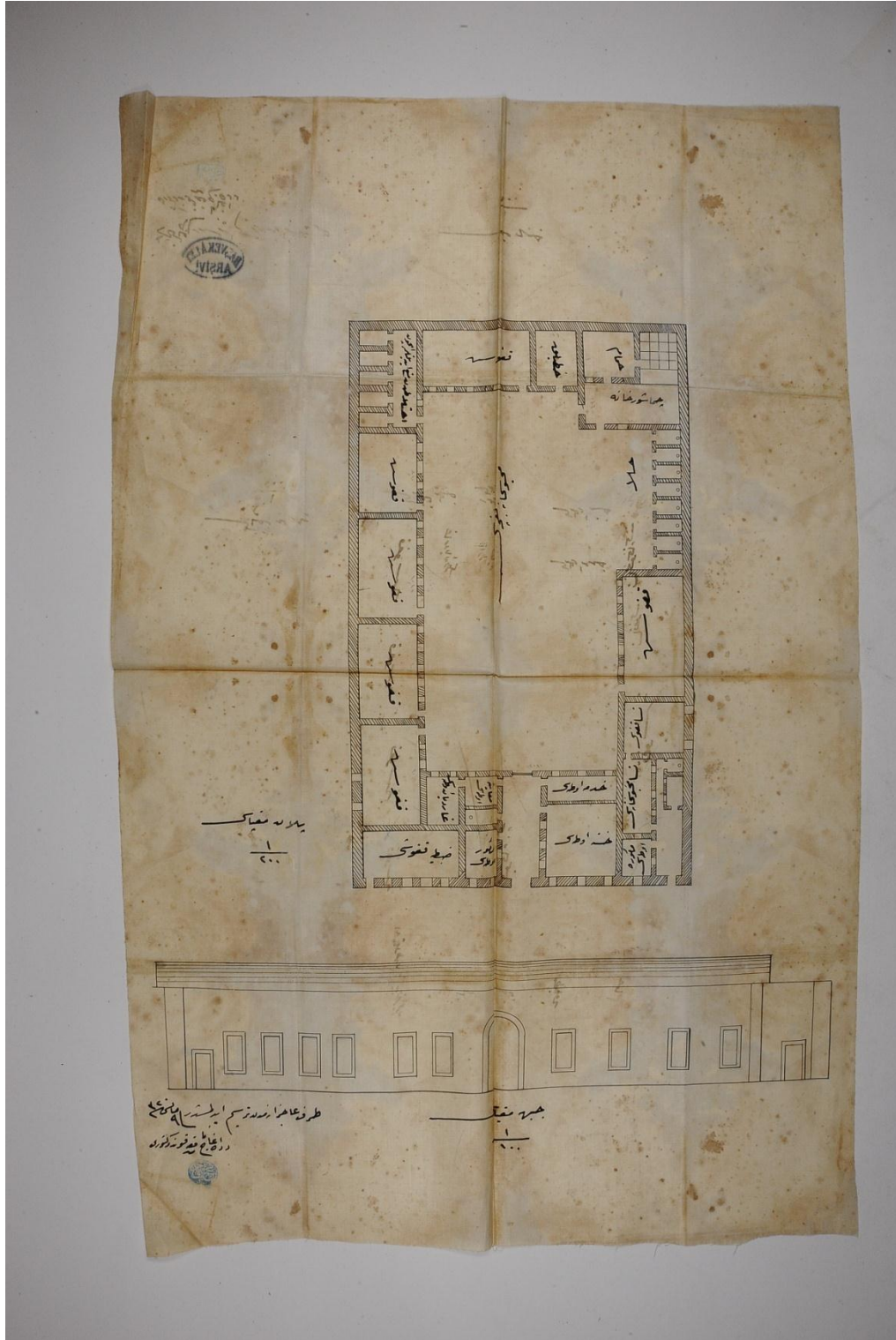
2.3.6. Dedeâğaç Hapishanesi

Edirne Vilayeti’nin son sancağı olan Dedeâğaç’ta müstakil bir hapishane ilk defa Vali Ahmet İzzet Paşa tarafından yaptırılmıştır (Kazancıgil, Gökçe, 2005: 23; Kuzucu, 2012: 172). Vali İzzet Paşa Edirne Vilayeti’nde ilki 25 Nisan 1873-24 Mart 1874, ikincisi 21 Şubat 1884 ile 1893 yılları arasında olmak üzere iki defa valilik yapmıştır. Edirne Vilayeti’ne birçok eser kazandıran Vali ikinci defa valilik yaptığı yıllarda Dedeâğaç’ta yeni bir hapishane inşa ettirmiştir (Kuzucu, 2012: 165,172).

Yapılan hapishane ilk inşa edildiği yıllarda ihtiyaca cevap verebilen bir hapishanedir. Dedeğaç Hapishanesi ilerleyen yıllarda kısmi tamiratlar geçirmiştir. 1890 yılının sonlarında hapishanenin lağımlarının tamir edilmesi gerekmektedir. Bunun için hazırlanan keşif defterinin usul ve kaideye uygun olup olmadığının bildirilmesi için Dâhiliye Nezareti'ne başvuru yapılmıştır (BOA. DH.MKT. 1795/72). 1891 yılının başlarında Dâhiliye Nezareti kendisine gönderilen keşif defterini, usul ve kaidelere uygun bulmamıştır. (BOA. DH.MKT. 1811/14). Dolayısıyla inşaatın başlaması için gerekli izin ve ödenek verilmemiştir. Nihayet 1892 yılının başında inşaat için gerekli olan 11.200 kuruşun kullanılmasına Şura-yı Devlet tarafından izin verilmiştir (BOA. DH.MKT. 1915/78).

1904 yılına gelindiğinde Dedeğaç Hapishanesi tamamen dolmuştur. Bu doluluk beraberinde asayiş sorununu da getirmiştir. Çözüm olarak kürek cezası almış 26 mahkûmun kürek mevkilerine gönderilmesine karar verilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 53/51; DH.TMIK.S. 54/1). Mayıs ayında bu çözüm üretilmesine rağmen Temmuz ayında henüz daha harekete geçilememiştir. Harekete geçilememesinin sebebi bütün kürek mevkilerinin dolu olmasındandır. 1904'ün Temmuz ayında hapishanedeki mahkûm sayısı 100'e yaklaşmıştır. Hâlbuki hapishanenin kapasitesi kış mevsimlerinde 60 yaz mevsimlerinde ise 50 kişiyi barındırabilecek kadardır. Hapishanede kapasitenin üzerinde mahkûm olması beraberinde iki sorunu getirmektedir. Birincisi izdiham kaynaklı asayiş sorunudur. Artık hapishanede sık sık kavgalar çıkmaktadır. İkincisi ise yine izdiham kaynaklı sağlık sorunlarıdır. Aslında Dedeğaç'ta yapılması gereken yeni bir hapishane inşa etmektir. Nitekim sancak yönetimi yapılmasını istedikleri hapishanenin keşif ve rayiç defterlerini hazırlamışlardır. Dedeğaç'a 151.693 kuruşa hıfzıssıhha kurallarına uygun geniş bir hapishane yapılabilirdi (BOA. DH.TMIK.S. 54/29).

Ödenek yokluğundan hayata geçirilemeyecek bu hapishanenin projesi aşağıdaki gibidir.

Resim 2

Dedeoğlu Hapishanesi İnşaatı Planı

Dedeğaç yukarıdaki hapishaneye ne Sultan Abdülhamit Dönemi'nde ne de II. Meşrutiyet Dönemi'nde sahip olamamıştır. Yeni bir hapishane yapılamayan Dedeğaç'a 1907 yılında mevcut hapishanenin tamiri ve genişletilmesi için 30.825 kuruş ödenek verilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 68/32).

2.4. Nisa (Kadın) Hapishaneleri

Klasik zamanlarda, erkek mahkûmlarda olduğu gibi kadın mahkûmlar için de hapis yeri zindanlar idi. Zindanlarda kadınlar için ayrı bölümler bulunurdu (Yıldız, 2002: 18). Zindanların yanı sıra imam ve muhtar evleri de özellikle taşrada kadın mahkûmlar için hapishane görevini üstlenmiştir. Bunun karşılığında imam ya da muhtara mahkûmların masrafları için belli bir miktar para ödenmekteydi. Tanzimat Dönemi'nde ise vilayet, sancak ve büyük kaza merkezlerinde, kadın mahkûmlar için hapishanelerin birer odasının düzenlenmesi planlanmakla beraber imam ve muhtar evleri de hapishane olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Karaca, 2010: 153–154). Gayrimüslim kadınlar için hapishane olarak kullanılan yerler papaz ve hahamların evleri idi. Sultan Abdülhamit Dönemi'nde 1880 yılında yayınlanan Hapishaneler Nizamnamesi'nin birinci bölümünün altıncı maddesi nisa (kadın) hapishaneleriyle ilgilidir. Bu maddeye göre tevkifhane, hapishane ve hapishane-i umumilerde nisaya mahsus ayrıca bir daire olacaktır (BOA. DH.MB.HPS.M. 1/2; BOA. TFR.1.M). Edirne vilayeti nisa hapishaneleri ile ilgili toplu bilgi veren ilk belge, 1898 yılına aittir. Bu belgeye göre;

- 1- Edirne merkezinde kadın hapishanesi olarak kullanılan yer, aylık 150 kuruş kira karşılığında tutulmuş bir evdir.
- 2- Gümölcine, Tekfurdağı ve Gelibolu sancak merkezlerinde kadın hapishaneleri bulunmaktadır.
- 3- Dedeğaç ve Kırkkilise sancak merkezlerinde ve diğer kazaların hiç birisinde kadın hapishanesi bulunmamaktadır.

- 4- Gümölcine’de bulunan kadın hapishanesinde erkek gardiyan görev yapmaktadır. Kadın gardiyanın görev yapması uygun görülürse, hapishanenin kenarına bir gardiyan odası ve yüz kuruşla bir kadın gardiyan görevlendirilmesi gerekmektedir.
- 5- İskeçe, Ahiçelebi, Sultanyeri, Eğridere ve Rubçoz kazalarında toplam 31.579 kuruş harcanarak buralara kadın hapishanesi inşa edilmesi uygundur.
- 6- Tekfurdağı’na bağlı Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kazalarında 28.118 kuruş masraf edilerek kadın hapishaneleri yapılması uygundur.
- 7- Gelibolu sancağına bağlı Keşan, Mürefte, Eceabat, Şarköy kazalarında kadın hapishanesi olarak kullanılmak üzere aylık 100 kuruşa evler kiralanabilir ve gardiyan olarak ev sahipleri görevlendirilerek, kira yerine gardiyanlık ücreti verilebilir.
- 8- Kırkkilise’ye bağlı kazalarda kadın hapishanesine ihtiyaç olmayıp, liva merkezinde 9.740 kuruş harcanarak genel bir kadın hapishanesi ve kenarında bir kıraathane yapılarak, kıraathaneden gelecek kira geliriyle gardiyanın maaşı karşılanabilir.
- 9- Dedeğaç merkez sancak ile buraya bağlı Sofulu ve İnöz kazalarına toplam 18.000 kuruş masrafla yeniden birer hapishane yapılması uygun olacaktır.
- 10- Havsa kazasında erkek ve kadınlar için hapishane inşası hakkında Dâhiliye Nezareti ile yazışmalar yapılmıştır.
- 11- Ortaköy ve Cisir-i Ergene kazalarında ise, Şarköy, Keşan ve Eceabat’ta olduğu gibi, kadın hapishanesi için evler kiralanması ve ev sahiplerinin gardiyanlıkla görevlendirilerek, kira yerine aylık 100 kuruş verilmesi uygun olacaktır.
- 12- Kırcaali, Cisir-i Mustafapaşa ve Dimetoka kazalarında toplam 43.830 kuruş masraf edilerek yeniden hapishane yapılması için teşebbüse geçilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 21/68).

Özet olarak, vilayet dâhilinde toplam 15 mahalde 131.295 kuruş masrafla yeni hapishane, Gümülcine’de 1.000 kuruş’a bir gardiyan odası inşası, 16 mahalde aylık 100’er kuruştan toplam 1.600 kuruş gardiyan maaşı, 6 mahalde 100’er kuruştan 600 kuruşa ev kiralararak buraların hapishane olarak kullanılması ve ev sahiplerine gardiyanlık ücretlerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Yukarıdaki tablo net olarak gösteriyor ki Nizamname’nin yayınlanmasından 18 yıl sonra dahi kadın hapishaneleri için hedeflenen noktanın çok gerisinde kalınmıştır. Vilayet genelinde merkez sancakla birlikte sadece dört sancak merkezinde kadın hapishanesi mevcuttur. Tek bir kazada dahi kadın hapishanesi yoktur. Hâlbuki nizamname vilayet ve sancak merkezleriyle beraber kaza merkezlerinde de kadın hapishanesi bulunacağını belirtiyordu. Çözüm olarak bazı kaza merkezlerinde ev kiralama yoluna gidilmiş bazıları ise yeni hapishane inşası uygun görülmiştir. Ev kiralama yoluna gidilmesi beraberinde personel sorununu da ortadan kaldırıyor ve daha ekonomik bir yol gözüküyordu. Bu şekilde ev sahibi doğal olarak gardiyan oluyordu. Bu sadece vilayet genelinde uygulanan bir yöntem değildi o dönemde ülke genelinde de aynı yol takip ediliyordu. Kanunlara aykırı olarak Gümülcine sancağında kadın hapishanesine erkek gardiyan bakıyordu. Kırkkilise için teklif edilen proje ise pek izlenmeyen bir uygulama olarak gözükmektedir. Sadece sancak merkezinde yapılacak genel bir hapishanenin bütün ihtiyacı karşılayacağı belirtildikten sonra hapishane yanına bir kiraathane yapılması teklif ediliyor ve buradan gelecek kira ile kadın gardiyanın maaşının ödeneceği belirtiliyordu.

1898 yılına gelmeden evvel de vilayet genelinde kadın hapishaneleri kiralanması için yazışmalar yapılmış, izin ve bütçe alınmıştır. Örneğin nizamname yayımlandıktan üç yıl sonra 1883 yılında Cısr-i Ergene kazasında kadın hapishanesi olmadığından kazada mahkûm ve tutuklu kadınlar imam ve muhtarın evinde kalmaktaydılar. Ancak buraların güvenliğini sağlayacak maaşlı bir memur olmadığı için mahkûm ve tutuklu kadınlar sıklıkla firar etmekteydiler. Cısr-i Ergene’nin büyük bir kaza olmasından dolayı mahkûm sayısı da oldukça fazlaydı. Çözüm olarak kazada 50 kuruşa bir ev kiralanarak nisa hapishanesi olarak kullanılması kararlaştırmıştır (BOA. DH.MKT. 144/45; BOA. BEO. 305/22809). 1893 yılında Şura-yı Devlet tarafından izin verilmesine rağmen 1898 yılında kazada hala bir kadın hapishanesi yoktur. Durum bu kadar vahim bir hal

almışken ev tutulmamasının sebebi vilayet bütçesinin yetersizliğinden başka bir şey olmasa gerek.

Rapordan bir yıl önce 1897 yılında Havsa kazasında 3.000 kuruşa bir hane satın alınarak kadın hapishanesine dönüştürülmesi sadrazam tarafından uygun görülmüş ve Padişah tarafından izin verilmiştir (BOA. İ.DH. 1351/1315.B.3). Fakat daha sonra bundan vazgeçilmiş yeni bir kadın hapishanesi yapılmasına karar verilmiştir. Yeni yapılacak kadın hapishanesinin yapılması planlanan yerdeki evlerin istimlâki için 12.747 kuruşa ihtiyaç vardır (BOA. DH.TMIK.S 18/56). Sadece istimlâk için ihtiyaç duyulan para diğer alternatiften dört kat daha fazladır. Bir de yapılacak inşaat için harcanacak para düşünülürse bu hapishanenin yapılması için ciddi bir ödenek lazımdır. 1898 yılı boyunca yazışmalar devam etmiş (BOA. DH.TMIK.S. 21/68) ve 1899 yılında kazada kadınlara mahsus bir hapishane inşa edilmiştir. Ayrıca 60 kuruşluk maaşla bir kadın gardiyan istihdam edilmesi için de izin istenmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 31/36). 1880 Nizamnamesi kadın mahkûmlar için hapishane içinde ayrı bir bölüm öngörürken, Havsa kazasında kadın mahkûmlar için müstakil bir hapishanenin inşa edilmesi, en azından bu kaza için nizamnamenin de ötesine geçildiği söylenebilir.

Yukarıdaki tablo gösteriyor ki Sultan Abdülhamit Dönemi'nde, 1880 Nizamnamesi'nin hedeflediği her vilayet, sancak ve kaza merkezinde kadınlara ait ayrıca bir daire olacaktır hedefine ulaşamamıştır. 1903 yılında dahi bazı kazalarda kadınlara mahsus bir hapishane yoktur. Dolayısıyla hapis cezası alan kadınlar hapsedilememektedir. Bu da beraberinde zaman aşımından dolayı cezaların düşme ihtimalini getirmektedir. Çözüm ise aynıdır; munasip yerlerde, uygun evlerin kiralanarak geçici bir zaman için hapishane olarak kullanılması (BOA. DH.TMIK.S. 41/36). Elbette sorunun temelinde ekonomik sebepler yatmaktadır. Şunu da eklemekte fayda vardır. Çoğu yerde kadınlara mahsus bir hapishane bulunmamasının sebebi önceliğin kadın hapishanelerinde olmamasındandır. Çünkü kadın mahkûm sayısı erkek mahkûm sayısına nispeten çok daha azdır (Karaca, 2010: 156). Örneğin 1908 yılında dahi Dedeoğlu sancağında kadın hapishanesi yoktur. Çünkü kadın hapishanesi olarak ayrılan yer askeri hapishane olarak kullanılmaktadır. Kadın hapishanesi için ise çözüm yer kiralanmasıdır (BOA. DH.MKT. 1210/1). Bu da bize gösteriyor ki öncelik sırasında kadın hapishanesi ön sırada değildir.

Sonuç olarak Sultan Abdülhamit Dönemi'nin sonlarında Meşrutiyet ilan edilmeden az evvel dahi vilayet genelinde bazı kazalarda hala kadın hapisanesi yoktur. Mevcut kadın hapisanelerinin ise neredeyse tamamına yakını kiralık evlerden oluşmaktadır. Bunların da önemli bir kısmında izdiham vardır dolayısıyla ihtiyaca cevap verememektedirler. Daha büyük evlerin kiralanması gerekmektedir (BOA. DH.MKT. 1208/66). Kadın hapisanesi olmayan kazalarda ise klasik zamanlardaki sistem devam etmektedir. 1908 yılında Keşan ve İskeçe kazalarında kadın mahkûmlar imam ve papazların evinde hapsedilmekteydiler (BOA. DH.TMIK.S. 72/66).

2.5. Hapishanede Asayiş

İmparatorluk genelinde hapishanelerin fiziki altyapısının yetersizliği, korunaksız oluşu, kapasitenin üzerinde mahkûm barındırması, kalifiye ve yeteri kadar personel olmayışı genel sorunlardır. Bu sorunlar beraberinde hapishanede asayiş sorununu ortaya çıkarmaktadır. Edirne vilayeti hapishanelerinde görülen asayiş sorunları İmparatorluk hapishanelerinin genelinde görülen sorunlardan çok farklı değildir.

Kırkkilise Hapishanesi'nden 8 Ekim 1884 tarihinde mahkûmların Tercüman-ı Hakikat gazetesine yazdıkları mektup durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Bu mektup bizzat mahkûmlar tarafından kaleme alındığı için olayları mahkûm bakış açısıyla anlatması bakımından da önemlidir. Yine önemli bir nokta, mahkûmlar yönetimden umutlarını kesmiş olduklarından olsa gerek muhatap olarak yönetimi değil gazeteyi almışlardır. Mektupta başta müdür olmak üzere hapishane personelinin mahkûmlara çok kötü davrandıkları, küfür ettikleri hatta dövdükleri anlatılmaktadır. Genç bir mahkûma gardiyanlar tarafından yapılan cinsel taciz tüm çıplaklığıyla anlatılmaktadır. Bazı hatırlı mahkûmların gece hapishaneden ayrılarak geceyi evlerinde geçirdikleri, hapishane müdürünün rüşvet istediği, mahkûmların hapishaneye girerken üzerinde olan paralarının yoklama sırasında alınıp daha sonra tahliye edilirken bu paraların verilmediği mektubun konuları arasındadır (Demirel, 2007a: 198–199).

Yukarıdaki örnekten 17 yıl sonra benzer durumları Gümülcine Hapishane'sinde görmekteyiz. Gümülcine Hapishanesi'nde bulunan Muhbir Sadık¹⁶'ın raporu hapishanenin içindeki işleyişi tüm detayıyla bize anlatmaktadır:

Muhbir Sadık tarafından Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umumiliği'ne gönderilen mektup Gümülcine Hapishanesi'ndeki asayişsizliği ve karışıklığı gözler önüne sermektedir: Mahkeme memuru Mehmet Ağa ile kâtabi Hafız Efendi mahkûm ve tutuklulara oldukça zalimane bir şekilde davranmaktadırlar. Hapishanenin koğuşları büyük ve küçük koğuşlar adı altında sınıflandırılmış ve buralar bahsi geçen kişiler tarafından “akarat” haline getirilmiştir. Çünkü buralar lafızda hapishane ama aslında bir kahvehane olarak işletilmektedir. Her bir koğuş bir müstecire belirli bir meblağ karşılığında kiraya verilmektedir. Büyük koğuşların icarı senelik on-on iki ve küçük koğuşların da beş-sekiz liraya müzayede ile kiraya verilmektedir. Burada koğuşlarda bulunanlara zorla çay ve kahve satılmaktadır. Yeni gelen bir mahkûm, müstecir tarafından adeta ikinci kez mahkûm edilmektedir. Hapishaneye yeni birisi gelince kahveci “hoş geldin ağa” dedikten sonra, çırağına “bütün koğuştakilere yeni gelen ağadan bir çay veya kahve yap” diye bağırır. Koğuşta 50–60 artık kaç kişi var ise hepsine isteklerine göre çay veya kahve yapılır. Hürriyeti ikinci kez elinden alınmış çaresiz mahkûm etrafına saf saf bakarken, ikinci kahveler veya çaylar da gelir. Aybaşı geldiği zaman adamdan para istemeye gelirler. Adamcağızın üstüne giyecek elbisesi bile yoktur. Çay parası verecek parayı nerden bulsun? Tabi ki veremez. Müstecir durumu hapishane memuruna bildirir. Memur, mahkûmun borcu karşılığında kendisine verilen tayinin yarısını keserek, müstecire verir. Bu durum aylarca devam eder. Bu durumla senelik 100 lira kadar bir haksız kazanç elde edilmektedir.

Bundan başka durumları müsait olan zengin mahkûmlara farklı davranılmaktadır. Bunlar yaz günlerinde hapishanenin bahçesinde, kış günlerinde ise ona muadil bir yerde ikamet ettirilmektedirler. Hatta zaman zaman bunları kendi odalarında bile yatırdıkları görülmüştür. Bahçede yatırdıkları kişilerden “Tatar Ahmet” isminde birisi vasıtasıyla 300 mecdiye tahsil etmişlerdir. Cinayetten tutuklu bir takım mahkûmları bile

¹⁶ “Muhbir Sadık” isim değil genel bir tabirdir ve “doğru haber veren” anlamına gelmektedir. Kuvvetle muhtemel mahkûm adını gizlemektedir.

hapishanenin dışında yatırmakta ve bunların çarşı ve pazara gitmelerine göz yumulmaktadır. Bunun karşılığında da bunlardan para alınmaktadır. Bazı mahkûmları şahsi işlerinde kullandıkları da görülmektedir. Mahkûmlarla görüşmek isteyen ziyaretçilerden de “münadilik” namı altında beş-on para istenilmektedir. Bunları şikâyet etmek de mümkün değildir. Çünkü bunlar mahkûmların gönderdikleri mektupları okumakta ve kendi aleyhlerinde bir şey yazıldığını gördükleri zaman bunu merciine iletmemektedirler (BOA. TFR.I.SL. 219/21844).

Yukarıdaki 1903 yılına ait rapor Gümülcine Hapishanesi’nde durumun ne kadar içler acısı olduğunu göstermektedir. Hapishanedeki durumun bu kadar vahim olmasının sebebi personelin suiistimalidir. Yönetimim bu işe duyarsız kaldığını söylemek yanlış olur. Nitekim bu olaydan sorumlu olan Gümülcine Hapishane müdürü ile kâtabi görevden alınmış ve eski Bidayet Mahkemesi Reisi Abdullah Faik Efendi ile birlikte yargılanmalarına karar verilmiştir (BOA. TFR.I.SL. 219/21844). Kırkkilise Hapishanesi’nden mektup 1884 yılında yazılmıştır. Gümülcine sancağındaki rapor ise 1903 yılına aittir. 1884 yılında mahkûmlar yönetimden umutlarını kestikleri için şikâyetlerini yönetime değil gazeteye yazarak çıkış yolu aramışlardır. 1903 yılında ise yönetim hapishanenin içine muhbir sokacak kadar hassastır. Durum öğrenildikten hemen sonra sorumlular cezalandırılmıştır. Bu durum Abdülhamit yönetiminin anlayışındaki olumlu gelişmeyi ve icraatı göstermektedir.

Yine hapishane yönetimi ile ilgili bir sorunu Dedeâğaç sancağında görüyoruz. 1903 yılında Dedeâğaç sancağına bağlı Sofulu Kaza Hapishanesi’nde yönetimin mahkûmlara işkence yaptığına dair duyum Edirne vilayetine bildirilmiştir (BOA. TFR.I.ED. 3/226). Dedeâğaç Sancağı Merkez Hapishanesi’ndeki karşılaştığımız diğer bir asayiş sorunu ise izdiham kaynaklıdır. 1904 yılında hapishanede 100 mahkûm vardır. Hâlbuki hapishanenin kapasitesi kış aylarında 50, yaz aylarında ise ancak 60 kişiyi barındırarak kadardır. İzdiham beraberinde sık sık çıkan kavgaları da getirmektedir. Çözüm ise ancak buraya yeni bir hapishanenin yapılmasıdır. Nitekim keşif yapılmış, yeni bir hapishanenin yapılması için 151.693 kuruşa ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Konu ile ilgili keşif ve rayiç defteri hazırlanarak Dâhiliye Nezareti’ne gönderilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 54/29). Tabi şunu da belirtmekte fayda vardır. İzdiham sadece asayiş

sorunu doğurmuyor, en az bunun kadar önemli olan sağlık sorunlarını da beraberinde getiriyordu.

Edirne vilayet merkezinde ise durum daha iyidir. 1896 yılında hapishanede emniyet ve asayiş sorunu yoktur. Yapılan aramada hiçbir öldürücü ve kesici alet bulunmamıştır (BOA. DH.TMIK.S. 3/108). 1888 yılında Edirne Merkez Hapishanesi müdürü Şevket Bey, devlete olan güzel hizmetlerinden bahsederek rütbe-i salise ile ödüllendirilmesini istemiş, bu isteği sadrazamlık tarafından kabul edilmiştir (BOA. İ.DH. 1073/84128). Yönetim zaaf göstermediği sürece hapishanede karşımıza pek fazla olay çıkmamaktadır. Fakat 1 Eylül 1907'de saat 13.30 civarında Müslüman mahkûmlar gayri Müslim mahkûmlara saldırmıştır. Saldırı sonucu birisi ağır olmak üzere 3 mahkûm yaralanmıştır. Olayın sebebi anlaşılammıştır. Fakat soruşturma başlatılmıştır (BOA. Y.PRK.ASK. 249/336, lef 1). Ertesi gün yine bir takım olaylar çıkmıştır. Bir Hıristiyan mahkûm, Müslüman bir mahkûma saldırarak ağır biçimde yaralamıştır. Bunun üzerine Müslüman mahkûmların tamamı Hıristiyan mahkûmlar üzerine hücum etmişler, ancak bir tabur asker tarafından hapishane kuşatılmıştır. Yapılan müdahale sonucunda tartışmaların önü alınmıştır. Hapishanede arama yapılmış, otuz Hıristiyan ve sekiz Müslüman'da kama ve bıçak gibi kesici ve öldürücü aletlere rastlanılmıştır. Hapishane müdürü Zekeriya Efendi'nin hastalığı dolayısıyla memleketi Arnavutluğa gideceği yönünde izin aldığı, ancak buraya gitmeyerek bir çiftlikle zevk ü sefa ile meşgul olduğu tespit edilmiştir. Yerine bakan vekilin muktedir olamaması olayların patlak vermesine sebep olmuştur (BOA. Y.PRK.ASK. 249/336, lef 2). Hâlbuki 1904 yılında Edirne Valiliği tarafından Edirne Merkez Vilayet Hapishanesi müdürü Zekeriya Efendi'nin hüsn-ü hizmetinden dolayı rütbe-i salise ile ödüllendirilmesi teklif edilmiştir (BOA. DH.MKT. 865/7). Esasında iyi bir yönetici olan hapishane müdürü Zekeriya Efendi'nin görevinin başında olmayışı bu olayın idari sebebidir. Fakat burada dikkat çeken asıl nokta Müslüman ve gayrimüslim çatışmasıdır. O yıllarda Makedonya olaylarının olduğunu göz önünde bulundurursak olay daha anlaşılabilir bir hale gelir. Makedonya sorunundan dolayı Sırp, Bulgar ve Rum çetelere karşı Osmanlı tarafından yürütülen askeri bir harekât vardır. Dolayısıyla Edirne Vilayet Hapishanesi'nde bulunan mahkûmların bir bölümü bu çetecilerden oluşmaktadır. Bu mahkûmlar bağımsız bir Makedonya için ya da Selanik, Üsküp, Manastır ve Kosova'nın Osmanlı'dan ayrılması

için mücadele ediyorlardı. Müslüman ve gayrimüslim mahkûmlar arasındaki görüş farkı bu olayların çıkmasına sebep olmuştur.

1896 yılında Edirne Hapishanesi'nde yapılan aramada hiçbir kesici ve öldürücü alete rastlanmazken, 1907 yılında hapishanede 38 tane bıçak ve kama gibi kesici alet bulunmuştur. Yine ilgi çekici bir nokta bu aletlerin sadece 8 tanesi Müslüman mahkûmlara aittir. Yönetim bu konuya duyarsız kalmamıştır. Hapishaneye bu kadar çok kesici ve öldürücü aletin nereden geldiği tespit edilmiş ve gereği yapılmıştır. Hapishaneden firar etmek isteyen mahkûmlara yardım eden, gerekli alet ve edevatı temin eden ve erbab-ı fesattan sayılan Edirne'de mukim Manastırlı İnşetaş Oğlu Fırıncı Kosta'dır. Kosta bu suçlardan dolayı mahkeme edilmiş ve 3 buçuk sene kale-bent cezası almıştır (BOA. DH.MKT. 1181/3).

Hapishanede asayiş bozanların başka bir hapishaneye nakilleri İmparatorluk genelinde uygulanan bir yöntemdir. Fakat yukarıda anlattığımız olaydan sonra hapishanede bir nakil olayı gerçekleşmemiştir. Muhtemelen, olayın çıkış sebebinin yönetimin özellikle de hapishane müdürünün ihmalden kaynaklanması ve bir grup mahkûmun değil, topyekûn bütün mahkûmların kavga etmesi, nakil yoluna başvurulmamasının sebebidir. Ama hapishanede asayiş bozan, bir kişi ya da bir grup ise bunu yapan mahkûmların nakli ilk akla gelen çözüm yoludur. Nitekim bu olaylardan bir yıl önce, 1906 yılında hapishanede bir takım münasebetsizliklere cüret eden ve vukuatlara sebebiyet veren 15 yıl hapis cezası almış 30 mahkûmu Bodrum Kalesi'ne göndermek için Padişah'tan izin istenmiştir (BOA. ZB. 309/82). 1894 yılında ise Edirne'nin muhtelif hapishanelerinde bulunan mahkûmların zaman zaman isyan çıkardığı, hapishanede rahat durmadıkları tespit edilmiştir. Edirne Valisi tarafından 24 Mayıs 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazılan dilekçede durumları anlatılan 27 mahkûmun başka bir hapishaneye nakledilmesi talep edilmiştir. Mahkûmların tek tek isimleri, kaç sene ceza aldıkları ve ne kadar cezaları kaldığı belirtilmiştir. Mahkûmlardan 18'i Müslüman, 9'u da gayrimüslim olup, hepsinin suçu katl'dir. 2 tanesi müebbet diğerleri de 15'er sene ceza almıştır (BOA. DH.MKT. 247/8). Bu örnekte görüldüğü üzere asayiş bozanların tamamı katl'den yani cinayet suçunu işlemiş ve tamamı 15 seneden fazla ceza almış mahkûmlardır. Her zaman mahkûmların asayiş bozması beklenmemiş, potansiyel tehlike olarak görülen

mahkûmlar da asayışı bozmalarına fırsat verilmeden başka hapishanelere gönderilmiştir. Örneğin; 1901 yılında şekavet (eşkıyalık) suçundan dolayı idam cezası almış olan 18 mahkûmun Edirne Hapishanesi'nde kalmaları mahzurlu görülmüş, bu mahkûmların hapishane içinde vukuat işlemlerine fırsat verilmeden Hapishane-i Umumi'ye nakilleri gerçekleşmiştir (BOA. DH.MKT. 2480/13). Bu örnekte de göze çarpan ilk özellik asayışı bozanların tamamının idam mahkûmu olmasıdır.

Hapishane'den firar da bu dönemin başlıca sorunları arasındadır. Özellikle kaza hapishanelerinin korunaksız oluşu bunun en önemli nedenlerindedir. Edirne vilayeti genelinde hem Tanzimat hem de Abdülhamit dönemlerinde firar olayları gerçekleşmiştir. Tanzimat Dönemi'nde, Tırnova Hapishanesi'nde 14 mahkûm duvarı delerek firar etmişlerdir. 1856 yılında gerçekleşen bu firar olayının hemen akabinde süvari, piyade ve zaptiye neferleri takibe çıkarılmıştır. Ancak firar eden bu 14 mahkûm yakalanamamıştır. Firar olayı ile ilgili soruşturma yapılmış ve anlaşılmıştır ki bu olay görevlilerin ihmali sonucunda gerçekleşmiştir (BOA. MVL. 222/25; BOA. A.MKT.UM. 287/26). Olayın hemen sonrasında yakalanamayan mahkûmlardan 5'i birkaç ay sonra yakalanmış ve diğerlerinin de yakalanması için çalışmalar sürdürülmüştür (BOA. MVL. 222/49). Hapishane duvarının delinebilmesi dönemin kaza hapishanelerinin korunaksızlığına iyi bir örnektir.

Vilayet genelinde en ilginç firar olayını 1886 yılında Gümülcine sancağında görüyoruz. Gümülcine kazasında yol yapımı için hazırlanan ve jandarma deposunda bulunan dört varil barut ile ateşi alarak, jandarma deposunun bitişiğindeki jandarma koğuşuyla hapishaneyi yakma teşebbüsünde bulunulmuştur. Her hangi bir can kaybı olmamış fakat iki mahkûm firar etmeyi başarmıştır. Bir an önce suçluların bulunması için çalışmalar başlatılmıştır (BOA. DH.MKT. 817/76). Birinci firar olayının sorumlularının görevliler olduğunu söylemiştik, ikinci firar olayında ise hapishane görevlilerinin hiçbir ihmali yoktur ama suçlulara yardım edenlerin firar olayını gerçekleştirmek için hapishaneyi yakmaya kalkmaları gerçekten cüretkâr bir harekettir.

Firar olaylarında diğer göze çarpan bir özellik ise kaçan mahkûmların peşinin bırakılmamasıdır. Hatta öyle ki 1897 yılında yine Gümülcine Hapishanesi'nden firar

eden iki mahkûmun Bulgaristan'da olduğu anlaşılmıştır. Bu firari mahkûmlar Bulgaristan'da da suç işlemiş ve Filibe Hapishanesi'ne konulmuşlardır. Bulgaristan'da mahkeme sonucu beraat eden bu firari mahkûmların serbest bırakılmayıp Osmanlı Devleti memurlarına teslimi istenmiştir (BOA. DH.MKT. 2086/21). 1878 yılında Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgaristan Prensliği kurulmuştu. 1885 yılında Şarki (Doğu) Rumeli Eyaleti de bu prensliğe katılmıştı. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olsa da Bulgaristan'a kaçmak mahkûmlar için daha güvenilir bir yol gözüküyordu. Firari mahkûmların Bulgaristan'a geçseler dahi takibattan kurtulamadıklarını diğer firar olaylarında da görmekteyiz.

1889 yılında Sultanyeri Hapishanesi'nden firar eden iki mahkûmdan Terziköylü Deli Ahmet yakalanmış, fakat arkadaşı Haşim yakalanamamıştır. Yapılan araştırma sonucu Haşim'in Bulgaristan sınırları içinde yer alan Şarki (Doğu) Rumeli'de yaşayan akrabalarının yanında saklandığı tespit edilmiştir. Durum Şarki Rumeli Kapı Kethüdalığına bildirilmiş ve iadesi istenmiştir (BOA. DH.MKT. 1627/50). Bir başka örnekte bu sefer Edirne Hapishanesi'nde tutuklu iken firar eden Zurnacıoğlu Hasan bin Hüseyin, Filibe'ye geçmiş ve burada da bir suç işlemiştir. Yakalanıp Hasköy Hapishanesi'ne gönderilen firarinin iadesi için Bulgaristan Şarki Rumeli Kapı Kethüdalığına yazılı olarak başvuruda bulunulmuştur (BOA. DH.MKT. 1629/93).

Mahkûmların firar etmeleri ve firar ettikten sonrada suç işlemeye devam etmeleri hapishanenin suçluyu ıslah noktasında yetersiz kaldığının da ispatıdır. 1906 yılındaki örnekte Keşan Hapishanesi'nden firar eden Keşan kazasının Türkmen karyesinde sakin Hasan Oğlu Kel Salih ile arkadaşı Hasan Oğlu Tahir, Keşan kazasının meclis azasından Ahmet Efendi'nin oğlu Mehmet Ali Efendi'yi fidye için dağa kaldırmışlar, takibata uğrayınca da salıvermişlerdi (BOA. DH.MKT. 1131/55). Bu örnekte net olan iki husus vardır; tıpkı bir önceki örnekte olduğu gibi mahkûmlar firardan sonra suç işlemeye devam etmişler fakat yönetimin takibatından da kurtulamamışlardır. Firar edip kendine yeni bir hayat kurmaya çalışan mahkûmlar da yok değildir. İdam cezasıyla cezalandırıldığı halde Dedeabağ Hapishanesi'nden firar eden ve bazı cinayet ve olaylara karışan Kaptan Mehmet isimindeki şahıs, evlenmiş ve Şarki Rumeli'deki Çerban kasabasına yerleşmiştir. Adı geçen şahsın Osmanlı Devleti'ne teslim edilmesi

hususunda Edirne Vali Vekili tarafından Dâhiliye Nezareti'ne yazı yazılmıştır (BOA. DH.MKT. 1132/51). Kaptan Mehmet yeni bir hayat kurmaya çalışırken dahi suç işlemekten geri kalmamış ve takipten de kurtulamamıştır. Yapılan bu takibatlar neticesinde mahkûmlarla karşılaşıldığında mahkûmlar kimi zaman kolayca derdest edilmekte kimi zaman ise zaptiyelerle mahkûmlar arasında ciddi çatışmalar çıkmaktaydı. 1891 yılında Havza Kaza Hapishanesi'nden firar ettikten iki gün sonra 3 şakinin yerleri tespit edilmiş ve üzerlerine zaptiye gönderilmiştir. Yapılan silahlı çatışmada bir zaptiye vefat ederken, şakilerden birisi de yaralı olarak ele geçirilmiştir. Kaçan iki şaki demiryolu boyunca gittiği için, demiryolunun emniyeti için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir (BOA. DH.MKT. 1846/39). Firariler zaptiyeyi öldürdükleri gibi sonrasında da ciddi tehlike oluşturmaya devam etmektedirler. 1907 yılında ise Kırcaali Hapishanesi'nde hırsızlık ve eşkıyalık suçlarından hüküm giymiş 8 mahkûm firar etmiştir. Hapishane yönetimi firar olayını 8–10 saat sonra kaymakamlığa haber verdiği için firariler yakalanamamıştır (BOA. Y.PRK.ASK. 247/43). Normal şartlarda firar olayları, anında kaymakamlığa bildirilmekte ve hemen takip başlamaktadır ki firarilere kaçma fırsatı verilmesin. Fakat zaman zaman yukarıdaki gibi olaylara da rastlamaktayız.

Sonuç olarak, vilayet genelinde hapishanelerde bir asayiş sorunu ve buna bağlı olarak firar olayları vardır. Fakat verdiğimiz örneklerin 1850'li yıllardan başlayan ve 20. yüzyılın başlarına kadar giden bir süreci kapsadığını belirtirsek bu sorunun çok ciddi düzeylerde olmadığını söyleyebiliriz. Sorunun temelinde bir kısım hapishane personelinin kötü niyetli, yeterli ve ehil olmayışı vardır. Bazı durumlarda personel, ehil dahi olsa ihmal ve suiistimal vardır. Edirne Vilayet Hapishanesi ve sancak merkezlerindeki hapishaneler asayişin daha iyi sağlandığı yerlerdir. Kaza hapishaneleri ise asayiş bakımından daha sorunlu yerlerdir. Personel sorununa ek olarak hapishanelerin korunaksız oluşu asayiş sorununun en önemli nedenlerindedir. İzdiham ve 1880 Nizamnamesi'ne aykırı olarak mahkûm ve tutukluların bir arada tutulması yine asayiş sorununun nedenleri arasındadır.

2.6. Hapishane Personeli

Hapishane personeli için çıkarılan ilk talimatname 6 Nisan 1876 yılında yayınlanan Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi'dir. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin yayınlanmasıyla, Hapishaneler Gardiyanları Talimatnamesi yürürlükten kaldırılmıştır. (Demirel, 2007: 258). 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin 9. maddesi bir hapishanede görevli olması gereken memur heyetini anlatmaktadır. Buna göre her hapishane personeli, icabına göre bir müdür, bir başkâtip, ihtiyaç duyulan kadar kâtip, bir sergardiyan (başgardiyan), yine ihtiyaca cevap verebilecek kadar gardiyan, tabip, çamaşırcı, ihtiyaç ölçüsünde hastane hademesi ve her hapishane için bir aşçı ve bir imam ve gayrimüslimler için ayrıca din adamı ve kadın hapishaneleri için kadın gardiyanlardan oluşur. Yine 1880 Nizamnamesi 9. maddesinden başlayarak 52. maddesinin sonuna kadar, yukarıda sayılan hapishane personelinin görevleri, yetki ve sorumlulukları detaylı bir şekilde anlatılmaktadır (BOA. DH.MB.HPS.M, 1/2; BOA.TFR.1.M; Yıldız, 2002: 298-308; Demirel, 2007: 257-258).

1880 Nizamnamesi'ne kadar gardiyanların görevini askerler yürütmektedirler. Bu tarihten sonra ise bu görev resmi olarak gardiyanlara devredilmiştir. Artık hapishanelerin içişlerinden gardiyanlar sorumludur. Burada yapılmak istenen şey hapishanelerin asayiş ve inzibatını daha iyi sağlamaya çalışmaktır. Bu durum gardiyanlara ait nizamnamede açıkça belirtilmişken gardiyanlara elbise ve tayinat verilmesi konusu nizamnamede açık bir şekilde belirtilmemiştir. Fakat kimi hapishane yöneticileri inisiyatif kullanarak bu konuda harcamalar yapmıştır. Hâlbuki merkez gardiyanlara elbise ve tayinat verilmemesi yönünde karar almıştır. Dolayısıyla bütçeler buna göre dağıtılmıştır. Hatta bazı vilayetlere nizamname gereği ayrılması gereken ödenek dahi ayrılmamış gereğinden daha az para gönderilmiştir. Hülasa gardiyanların sayıları ve maaşları yetersiz olduğu gibi en doğal hakları olan elbise ve kendilerine özel yemekten de mahrum bırakılmışlardır. 13 Eylül 1882 tarihli mazbataya göre durum böyledir. Fakat bir yandan yönetim gardiyanların hem sayılarını hem maaşlarını hem de özlük haklarını arttırmak istemektedir (BOA. ŞD.DH. 2455/53).

20 Şubat 1880 tarihinde 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan yeni çıkmış olan Edirne Hapishanesi bir yandan tamire muhtaç iken diğer yandan da bir hapishanede olması gereken tüm personele ihtiyaç duymaktadır. Hapishanede istenilen personel, henüz daha 1880 Hapishaneler Nizamnamesi yürürlüğe girmediğinden Düstur'da kayıtlı olan esaslara ve Usulü Muhakematı Cezaiye Kanunu Muvakkatı'nda gösterilen hükümler esas alınarak düzenlenmiştir.

Dâhiliye Nezareti'nden ödenek isteyen Edirne vilayetinin istediği personel ve personel için istenen maaşlar şu şekildedir:

Tablo 8

20 Şubat 1880 Tarihinde Edirne Vilayetinin İhtiyaç Duyduğu Personel ve Maaşları

Görev	Müdür	Kâtiplik+Muavinlik	Başgardiyan	9 Gardiyan	Nisa Gardiyan
Maaş	850 kuruş	650 kuruş	450 kuruş	9x200=1.800	200 kuruş

Tabloya göre Edirne Merkez Hapishanesi'nin ihtiyaç duyduğu personel sayısı 13'dür. Bu sayı mahkûm sayısına ve şartlara göre değişebilmektedir. En fazla maaşı müdür alırken en düşük maaşı ise gardiyan almaktadır. Gardiyan maaşı bu dönemde müdür maaşının dörtte birinden daha azdır (BOA. ŞD.MLK. 1910/32). Tablodaki maaşlar vilayetin talep ettiği maaşlardır. Bununla birlikte kadın gardiyanların maaşları ile erkek gardiyanların maaşları yukarıdaki tabloya göre aynıdır. Hâlbuki her dönemde kadın gardiyanların maaşları erkek gardiyanlardan daha düşük olmuştur. Hülasa talep edilen maaşlarla verilen maaşlar farklı olduğu gibi aynı işi yapan kadın gardiyanlarla erkek gardiyanların maaşları da farklıdır.

Yukarıdaki tabloya ve daha sonra yayınlanacak olan 1880 Nizamname'sindeki görevlilere ek olarak vilayet hapishanelerinde bir de genel müfettişlik kadrosu vardır. Fakat 1900 yılının Eylül ayında Edirne Merkez Vilayeti Hapishanesi Genel Müfettişi Seyit Mustafa Bey emekliye sevk edilmiştir. Bu memuriyet kadrosu da lağvedilmiştir (BOA. DH.MKT. 2405/110). 1906 yılının Kasım ayında ise ordudan emekli İsmail Hakkı Bey'in ailesinin kalabalık olması sebebiyle emekli maaşının yetmediği ve

kendisine bir iş verilmesi hususundaki dilekçesi, Şura-yı Devlet tarafından değerlendirilmiş ve Edirne Merkez Hapishanesi Müfettişliği'ne tayin edilmesi uygun bulunmuştur. Kendisine emekli maaşı ile birlikte işinden de maaş verilmesi yönünde emir verilmiştir (BOA. İ.DH. 1439/1323.L.6). Edirne vilayetinde bu kadro lağvedildiği gibi altı yıl boyunca ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak kalifiye bir elemanın talebi üzerine bu kadro tekrar canlandırılmıştır. Anlaşılacağı üzere bu kadro yukarıda sayılan diğer görevliler gibi olmazsa olmaz bir kadro değildir.

Konunun başında da söylediğimiz gibi hapishane personeli için çıkarılan ilk talimatname gardiyanlar hakkındadır. Böyle olması da doğaldır. Çünkü hapishane personelinin en önemli figürü gardiyanlardır. II. Meşrutiyet döneminde, İmparatorluk genelinde tüm hapishaneler personeli hakkında mahallenden detaylı bilgiler istenmiş ve bu bilgiler taşradan merkeze gönderilmiştir. Dolayısıyla, Edirne vilayeti ve mülhakatındaki hapishaneler personeli hakkında detaylı bilgiler içeren bu cetveller elimizde mevcuttur. Fakat Tanzimat ve Sultan Abdülhamit dönemlerinde bu şekilde düzenli bilgi veren belgeler yoktur. Ama şunu net bir şekilde söyleyebiliriz; hapishane personeli hem nitelik hem de nicelik bakımından yetersizdir. Bunun da en önemli sebebi gardiyan maaşlarının düşük olmasıdır (Demirel, 2007: 262). Maaşların düşük olmasının yanı sıra mahkûmlar kadar olmasa da gardiyanlar da hapishanenin fiziki şartlarının elverişsizliğinden direkt olarak etkilenmektedir. 1908 yılında, II. Meşrutiyet ilan edilmeden az evvel dahi Edirne vilayetinin bazı kaza hapishanelerinde gardiyanlar için ayrılan mahaller yeterli değildir. Gardiyanlar için yeni yerlerin yapılması gereklidir (BOA. DH.MKT. 1208/66). Gardiyanlar mahkûmlarla aynı ortamı paylaştığı gibi aynı yemeği de paylaşmaktadırlar. Çorlu kazasından gardiyanlara yemek olarak ne verileceği sorusuna, Dâhiliye Nezareti'nin verdiği cevap şöyledir: Düstur'un üçüncü cildinde yazılı olan Hapishane Talimatının on ikinci maddesinin son fıkrasında, hapishanelerde görevli olan gardiyanlara, mahkûmlara verilen tayinin aynısının verilmesi açıklandığı üzere, Çorlu Hapishanesi'nde görevli gardiyan Hacı Haşim Ağa'ya aynı şekilde verilmesi uygundur (BOA. DH.MKT. 492/60). Görüldüğü gibi gardiyanlık o dönemde pek cazip bir meslek değildir. Dolayısıyla gardiyanlığa yeterince talep yoktur. Bu nedenle 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'ne aykırı olarak okuma yazma bilmeyen, ehil olmayan kişiler gardiyan olarak işe alınmaktadır. Fakat okuma yazma bilen kişilerden

bir talep geldiği zaman yönetim mevcut gardiyanları değiştirme yoluna gitmektedir (Demirel, 2007: 262). Yalnızca alternatifi bulunduğu zaman değil, personelin yetersizliği ve suiistimali tespit edildiği zaman da yönetim bu konulara duyarsız kalmamıştır. Örneğin 1890 yılında, Gümülcine Hapishanesi Başgardiyanı Ahmet Ağa'nın okuyup yazması olmadığı için hapishanelerle ilgili talimatın ahkâmına uymayan hareketlerde bulunduğu, ayrıca mahkûmları hükümet konağının bahçesindeki sebze ve diğer ziraat işlerinde çalıştırdığı yönünde şikâyet vuku bulmuştur. Bunların araştırılarak, gereğinin yapılması Dâhiliye Nezareti tarafından Edirne vilayetine bildirilmiştir (BOA, DH.MKT. 1781/46; BOA. DH.MKT. 1802/53). Yapılan teftiş sonucunda Gümülcine Hapishanesi Başgardiyanı Ahmet Ağa'nın okuyup yazma bilmediği, hapishaneler talimatlarına uymayan hareketler içerisinde bulunduğu ve mahkûmları kanunen serbest olmayan bir takım işlerde çalıştırdığı için bundan sonraki memuriyetinin mahzurlu olduğuna karar verilmiştir (BOA. DH.MKT. 1737/74). Esasında yönetim, personelin ehil ve ehliyetli olmasını göz ardı etmiş değildir. 1895 yılında Şumnu muhacirlerinden Ömer Hakkı isimdeki zat, öteden beri Tekfurdağı Hapishanesi başgardiyanlığını vekâleten yürüttüğünü, buraya asaleten tayin edilme arzusunu bir dilekçe ile Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Tekfurdağı sancağında yapılan tahkikat sonucunda adı geçen kişinin bu işe ehliyetli olduğu anlaşıldığından kendisine buranın başgardiyanlığı verilmiştir (BOA. DH.MKT. 392/83). Her iki örnekte de yönetim liyakati esas almıştır. Az önce de ifade ettiğimiz gibi ödeneksizlik yönetimin elini kolunu bağlamaktadır. Öyle ki 1904 yılında dahi Edirne vilayetinin bazı kaza hapishanelerinde gardiyan olmadığı için bu vazifeyi jandarmalar görmektedir. Kanuna göre jandarmaların sadece hapishanelerin dışındaki olaylara müdahale hakkı vardır. Bu sebeple bu kazalara ihtiyaç duyulan gardiyan tayinlerinin yapılması gerekmektedir (BOA. DH.MKT. 900/70). Nitekim aynı yıl bu yönde bir çabayı görüyoruz. Mürefte Kaza Hapishane'si hakkında Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Reisi ile Müdde-i Umum Muavini tarafından kaleme alınan ve bir takım mütalaalar içeren yazı Edirne Valiliği vasıtasıyla Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu'na gönderilerek değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda Mürefte kazası ile birlikte, Keşan, Şarköy, Eceabat, Hayrabolu ve Çorlu kazaları hapishanelerine yüz ellişer kuruş maaşla birer gardiyan görevlendirilmesi uygun bulunmuştur (BOA. DH.TMIK.S. 50/48). 1904 Şubatında alınan bu karar Ağustos ayında Şura-yı Devlet'te görüşülmüş ve Şura-yı Devlet'in aldığı kararlar

Gelibolu sancağı dâhilinde Keşan, Şarköy, Eceabat, Mürefte, Tekfurdağı sancağına bağlı Hayrabolu, Çorlu kazaları hapishanelerinde yüz ellişer kuruş maaşla birer gardiyan görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. İ.DH. 1426/1322.C.24). Yine Tekfurdağı sancağına bağlı olan Malkara kazasında ise bir yıl önce 1903 yılında bir gardiyan (BOA. DH.MKT. 734/13), Cısr-i Mustafapaşa kazasında ise iki gardiyan görevlendirilmiştir (BOA. DH.MKT. 716/24). 1903–1904 yıllarında yapılan bu atamalarla adı geçen hapishanelerde ilk defa gardiyanlar görev almamıştır. Daha önce de vilayet genelinde gardiyanlar görev yapmıştır. Örneğin Keşan Hapishane'sine 1889 yılında yine bir gardiyan ataması yapılmıştır (BOA. DH.MKT. 734/13). Fakat ne daha önceki atamalar ne de yapılan son atamalar ihtiyaca cevap verebilecek düzeyde değildir. İhtiyaca cevap verememesi bir yana atanan gardiyanların liyakat sahibi olmaması beraberinde başka sorunları da getirmiştir. Kırkkilise Hapishanesi'nde bir erkek mahkûma gardiyanlar tarafından yapılan cinsel taciz, Gümölcine Hapishanesi'nde mahkûmlara yapılan kötü muamele ve ekonomik istismar, Dedeoğaç Hapishanesi'nde mahkûmlara işkence yapıldığına dair duyum (bkz. Asayiş Bölümü) gibi sorunlar gardiyanların ehil olmamasından kaynaklı sorunlardır.

Hapishanenin en üst rütbeli görevlisi ise “Müdür” dür. Vilayet genelinde müdür kaynaklı pek bir sorun yaşanmamıştır. Hatta 1888 yılında, Edirne Vilayet Hapishanesi müdürü Şevket Bey, devlete olan güzel hizmetlerinden bahsederek rütbe-i salise ile ödüllendirilmesini istemiş, bu isteği sadrazamlık tarafından kabul edilmiştir (BOA. İ.DH. 1073/84128). Yine 1904 yılında Edirne Valiliği tarafından Edirne Merkez Vilayet Hapishanesi müdürü Zekeriya Efendi'nin hüsn-ü hizmetinden dolayı rütbe-i salise ile ödüllendirilmesi teklif edilmiştir (BOA. DH.MKT. 865/7). Görüldüğü gibi müdür merkezli sorunlar olmadığı gibi aksine değişik tarihlerde vilayet hapishanesi müdürlerinin ödüllendirildiğini görüyoruz. Bunun da en önemli nedeni gardiyanların aksine müdürlerin ehliyetli kişilerden seçilmiş olmasıdır. Yine gardiyanlardan farklı olarak müdürlük makamına talep vardır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde 1912 yılında Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi'nde gardiyan maaşları 200 kuruş iken müdür maaşının 1.000 kuruş, 1914 yılında 1.400 kuruş olduğu göz önüne alınırsa bu talebin nedeni anlaşılır.

2.7. Af

İmparatorluk genelinde olduğu gibi Edirne vilayeti hapisanelerinde de en temel sorun kapasitenin üzerinde mahkûm ve tutuklu olmasıdır. Buna karşı getirilen en etkili çözüm ise zaman zaman çıkarılan kısmi aflardır. “Padişahın tahta çıkış yıldönümlerinde, doğum günü kutlamalarında, dini bayramlarda ve gecelerde af çıkmaktadır. Fakat bu aflar tecavüz, suikast ve siyasi suçluları kapsamamaktadır” (Demirel, 2009: 302; Demirel, 2007a: 197). Ayrıca Divan-i Harb-i Mahsusa’da yargılanıp, ceza alanlar af kapsamına alınmamaktadır (BOA. DH.MKT. 2252/152). Bunun yanında padişahın bir yöreyi ziyareti de bazen af için yeterli bir sebep olmaktadır. 1910 yılında padişahın Edirne’yi ziyaretinden dolayı Edirne Hapishanesi’nde cezalarını çekmekte olan ve ceza olarak yatacakları sürenin en az üçte birini doldurmuş olan bir kısım hafif suç işlemiş mahkûmlar af edilmişlerdir (BOA. İ.AZN. 97/1328-L-13). “Diğer hafif suçlulardan cezasının üçte ikisini tamamlayanlar yukarıda saydığımız özel günlerde serbest kalmaktadır. Yargılama sürecinin uzunluğu, mahkeme kararlarında yapılan yanlışlıklar, hapishane şartlarındaki olumsuzluklar göz önüne alındığında bu kısmi aflar bir anlamda yönetimin bu konuda çaresizliğinin telafisi veya kapasiteleri dolmuş olan hapishaneleri boşaltmak olarak da düşünülebilir” (Demirel, 2009: 302; Demirel, 2007a: 197).

Yukarıda sayılanlara ek olarak başka nedenlerden dolayı da mahkûmların affedildiklerini görüyoruz. 1881 yılında Edirne Merkez Hapishanesi’nde 32 arkadaşı ile şakilikten dolayı müebbet kürek cezası ile mahkûm olan Kiracı Ceku veled-i Nikola namlı eşkıyanın ne zaman hapse girdiği belli değildir. Ancak en az 25 seneden beri mahkûm olduğu araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Kendisiyle beraber hapse giren arkadaşlarının tahliye olduğu, kendisinin de yaşlı ve hasta olduğunu beyan ederek, affını isteyen dilekçesi değerlendirilmiş ve affedilmiştir (BOA. İ.DH. 836/67237). Mahkûmun yaşlı ve hasta olması ve kendisiyle aynı suçu işleyen arkadaşlarının daha önce tahliye olması kendisinin de affa uğramasına sebep olmuştur. Yine münferit aflara bir örnek olarak, kanunen haiz olduğu hakkını kötüye kullanmak cezasından altı ay hapse giren ve Gümülcine Hapishanesi’nde bulunan 83 yaşındaki Kiryako Oğlu Haciraksi isimdeki kimse, Rum Patrikhanesinin istirham ve dilekçesi üzerine padişah tarafından affedilmiştir (BOA. DH.MKT. 671/66). 1903 yılındaki bu affın sebebi Rum

Patrikhanesi'nin isteğidir. Mahkûmun yaşlı olması ve suçunun ağır olmaması bu affi kolaylaştıran unsurlardır. Gerçi cinayet suçu işlemiş ve ağır ceza almış mahkûmların affi da görülen bir vakadır. Yine Gümölcine Hapishanesi'nde mevkuf bulunan ve İskeçe kazasında bir kişiyi öldürmek suçundan on beş sene ceza almış bulunan Mekke-i Mükerreme ahalisinden Mercan adlı kişinin hastalıklı ve yaşlı olması, hareket kabiliyetinin oldukça azalması gibi sebepler Padişah tarafından affedilmesine neden olmuştur (BOA. DH.MKT. 817/76; BOA. İ.AZN. 55/1322-S-17).

Bazen hasta olmasına bakılmaksızın, tek başına yaşlı olmak dahi affedilmek için yeterli bir sebep olmuştur. 1906 yılında katl suçundan dolayı 15 sene kürek cezası alan Yanbolu eşrafından Tahsildar Ali Rıza Efendi'nin yaşı yetmiş geçtiğinden dolayı affedilmesi için sadrazam tarafından Padişah'a bir arıza yazılmış ve Padişah tarafından bu istek kabul edilmiştir. Arizaya bir de Ali Rıza Efendi'nin fotoğrafı eklenmiştir (BOA. İ.AZN. 64/1323-Z-03). Sadece yaşlılar değil genç yaşta hasta olanlar da affa uğramıştır. Edirne Rüşumat Nezareti Bandrol Memurluğunda çalışmakta iken pul zayıatından dolayı beş sene kalebentlik cezasıyla cezalandırılan, otuz iki ayını Edirne Hapishanesi'nde geçiren, yedi aydan beri Midilli Adası'nda kalebentlik yapan Sait Bey'in babası tarafından yazılan, oğlunun hasta olduğunu ve cezasının üçte ikisini tamamladığı için affedilmesini isteyen dilekçesi değerlendirilmiş ve Sait Bey affedilmiştir (BOA. İ.DH. 940/74432).

Yine yaşa bakılmaksızın bulaşıcı hastalığı olan ve bu hastalığı tedavi edilemeyen mahkûmlar affedilmektedir. 1896 yılında katl suçundan beş sene müddetle ceza alan ve Edirne Hapishanesi'nde mahkûm bulunan Dimetoka kazasının Çavuşlu köyü ahalisinden Panayotoğlu Yani bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış ve belediye tabibi tarafından bu kişinin tedavisi için uğraşmıştır. Ancak bu kişinin iyileşmesi mümkün görülmemiştir. Dolayısıyla hastalığını başka mahkûmlara bulaştırma ihtimali vardır. Bunun için kalan otuz bir aylık cezası padişah tarafından affedilmiştir (BOA. İ.AZN. 20/1314-M-09). Hastalığı bulaşıcı olmasa da tedavi için mahkûmun tahliye olması gerekiyorsa mahkûm yine affedilmiştir. Edirne Hapishanesi'nde üç sene olan cezasını çekmek üzere bulunan Edirne'nin Medrese-i Ali Bey Mahallesi sakinlerinden Mehmet Bey hasta ve yatalaktır. Mehmet bey'in annesi durumu anlattığı dilekçesinde oğlunun

affını istemiştir. Yapılan muayenede gerçekten de Mehmet'in oldukça rahatsız olduğu tespit edilmiş, tedavisinin temiz hava ile mümkün olacağı belirlenmiştir. Bu sebepten dolayı geri kalan cezası Padişah tarafından affedilmiştir (BOA. İ.DH. 1171/91558).

Hastalığından dolayı af edilen mahkûmların işledikleri suç, aldıkları ceza, hapisanede yattıkları yıllar, af sırasında göz önüne alınmamaktadır. Öyle ki idam mahkûmları dahi hastalığından dolayı affa uğramışlardır. Katl suçundan dolayı idam cezasına mahkûm olan ve on bir seneden beri Edirne Merkez Hapishanesi'nde kalmakta olan Malkara kazasından Kostanti oğlu Yani affı için bir dilekçe vermiştir. Yapılan tetkiklerde bu kişinin yaşının altmışın üzerinde olduğu ve üç sene önce felç hastalığına yakalandığı anlaşıldığından dilekçesi uygun görülerek affedilmiştir (BOA. İ.AZN. 25/1314-Z-02).

Hapishane'de cezasını çekmekte iken, başına gelen bir kazadan dolayı sakat kalan mahkûmlar da affa uğramaktadır. 1897 yılının sonunda eşkiyaya yataklık yaptığı için beş sene ceza alan ve Edirne Merkez Hapishanesi'nde mahkûm olan Musevi milletinden Sepatay oğlu Hayim cezasının 3 senesini çektiği halde sol kolu pazusu hizasından kesilmiş olduğu için affedilmiştir (BOA. İ.AZN. 28/1315-Ş-01). 1902 yılında ise bu sefer Müslüman bir mahkûm olan ve katl suçundan dolayı on beş sene ceza alan Havsalı Mehmet bin Mustafa, Edirne Hapishanesi'nin inşaatı sırasında yüksekçe bir yerden düşerek iki ayağını birden sakatlamıştır. Hareket gücü azalan mahkûm, Padişah tarafından affedilmiştir (BOA. İ.AZN. 46/1320-Ra-16).

Bazen de mahkûmun arkasında bıraktığı ailesi onun tahliyesine sebep olmaktadır. Edirne'nin Şerbet-dar Hamza Bey Mahallesi sakinlerinden Hafız Mehmet isimli şahıs, Havza Kasabalı Sami'yi arkadaşları ile beraber darp ederek öldürmek suçundan beş sene kürek cezası almıştır. Cezasının üçte ikisini tamamladıktan sonra, ailesinin geçimini temin etmek için kendisinden başka çalışacak kimsenin olmadığını, şimdi ailesinin aç ve perişan olduğunu, bu sebeple kalan cezasının affedilmesini isteyen bir dilekçe vermiştir. Dilekçesi değerlendirilerek, affedilmesi uygun görülmüştür (BOA. İ.DH. 983/77627).

Değişik sayılabilecek bir af ise 1890 yılında yabancı uyruklu iki mahkûm içindir. Kırkkilise Hapishanesi'nde adam katletmek ve yaralamak suçlarından iki seneden beri tutuklu bulunan Rusya tebaasından iki kişi, bir daha Osmanlı topraklarına ayak basmamak şartıyla Padişah tarafından affedilmiştir (BOA. Y.PRK.BŞK. 19/96). Yukarıda anlattığımız afların ortak noktası kişiye mahsus yani münferit olmasıdır. Umumi aflara örnek olarak ise 1907 yılındaki af aşağıda anlatılacaktır.

II. Meşrutiyet Dönemi'ne girilmeden az evvel 1907 yılında, İmparatorlukta genel bir af çıkmıştır (BOA. TFR.I.U.M. 20A/1992). Adı geçen umumi aftan dolayı Edirne vilayeti genelinde bazı mahkûmlar affedilmiştir. 17 Mart 1907 yılına ait belgeye göre vilayet genelinde affedilen mahkûm sayısı 86'dır (BOA. İ.HUS. 152/1325-S-21). Mahkûmları Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere iki başlık altında topladık. Yattıkları hapishane ve işledikleri suça göre tasnif ettiğimiz tablo aşağıdadır.

Tablo 9
1907 Yılında Edirne Vilayeti Genelinde Affedilen Müslüman Mahkûmlar

Hapishane	Suçun Niteliği	Mahkûm Sayısı
Edirne	Katl	20
Edirne	Hırsızlık	9
Edirne	Yaralama	2
Edirne	Barut kaçaklığı	2
Toplam Edirne		33
Tekfurdağı	Katl	4
Tekfurdağı	Hırsızlık	2
Tekfurdağı	Yaralama	2
Toplam Tekfurdağı		8
Dedeğaç	Eşkiyaya Yataklık	5
Dedeğaç	Rüşvet Almak	1
Toplam Dedeğaç		6
Kırkkilise	Hırsızlık	5
Kırkkilise	Yaralama	6
Kırkkilise	Kazaen Ölüm	2
Kırkkilise	Kız Kaçırma	1
Toplam Kırkkilise		14
Genel Toplam		61

Tablo 10
1907 Yılında Edirne Vilayeti Genelinde Affedilen Gayrimüslim Mahkûmlar

Hapishane	Suçun Niteliği	Mahkûm Sayısı
Edirne	Katl	10
Edirne	Yaralama	3
Toplam Edirne		13
Tekfurdağı	Hırsızlık	1
Tekfurdağı	Katl	2
Tekfurdağı	Yaralama	1
Toplam Tekfurdağı		4
Gelibolu	Hırsızlık	1
Gelibolu	Yaralama	1
Toplam Gelibolu		2
Dedeğaç	Hırsızlık	1
Toplam Dedeğaç		1
Kırkkilise	Döverek Öldürme	1
Kırkkilise	Hırsızlık	4
Toplam Kırkkilise		5
Genel Toplam		25

Yukarıdaki tabloya baktığımızda en fazla affedilen suç katl'dir. Hâlbuki cinayet en ağır suçlardan biri olduğu gibi en fazla cezanın verildiği suçtur. 24 Müslüman, 13 gayrimüslim mahkûm bu suçtan dolayı affedilmişlerdir. Affedilen mahkûmların neredeyse yarısı cinayet suçunu işlemiş mahkûmlardır. İkinci sırada ise hırsızlık vardır. 16 Müslüman, 7 gayrimüslim mahkûm adı geçen suçu işledikleri halde affedilmişlerdir. Üçüncü sırada ise yaralama vardır. 10 Müslüman ve 5 gayrimüslim bu suçtan affedilmişlerdir. Affa uğrayan gayrimüslimlerin işledikleri suçlar katl, hırsızlık ve yaralamadır. Affa uğrayan Müslümanların arasında adı geçen suçların dışında barut kaçakçılığı, eşkıyaya yataklık, rüşvet alma, kazaen adam öldürme ve kız kaçırma suçunu işleyenler vardır.

Yine 1907 yılının ilerleyen aylarına ait başka bir belgede (BOA. TFR.I.ED. 9/806) affedilen mahkûmlar hakkında detaylı malumat verilmiştir. Her iki belgede mahkûmların isimleri verilmiştir. Bu isimlere baktığımızda farklı kişileri görüyoruz. Muhtemelen bu aynı affın, ikinci safhasında salıverilen mahkûmların listesidir. Bu listeye göre oluşturulan tablolar aşağıdadır;

Tablo 11

Edirne Hapishanesinden Tahliye Edilen Mahkûmların Suçlarına Göre Sınıflandırılması

Suçların Cinsi	Mahkûm Sayısı	Yatması Gereken Süre
Katl	27	15
Hırsızlık	10	3
Yaralama	6	4
Kaçak Barut Bulundurma	2	3

Tablo 12

Edirne Hapishanesinden Tahliye Edilen Mahkûmların Tahliye Sebeplerine Göre Sınıflandırılması

Tahliye sebepleri	Tahliye Olanların Sayısı
Cezasının Üçte İkisini Tamamlamış	30
Fakirlik	2
İslah Olduğu Anlaşılan	10
Yaşlı	1
Sakat	2

Vilayet Hapishanesi'nden toplam 45 mahkûm affa uğramıştır. Bunların 32'si Müslüman 13'ü ise gayrimüslimdir. Af sebeplerine baktığımız zaman şimdiye kadar görmediğimiz iki neden daha görüyoruz. Birincisi fakirliktir. 2 mahkûm fakir oldukları için affedilmişlerdir. 10 mahkûm ise ıslah olduklarına kanaat getirildiği için affa uğramışlardır.

Tablo 13

Tekfurdağı Hapishanesinden Tahliye Edilen Mahkûmların Dinlerine ve İşledikleri Suçlara Göre Sınıflandırılması

Suçların Cinsi	Müslim	Gayrimüslim
Katl	3	4
Tecavüz	3	2
Hırsızlık	2	4
Kundaklama	1	-
Ölüme Sebebiyet	2	-
Barut Kaçakçılığı	-	1
Toplam	11	11

Tekfurdağı Hapishanesi'nde toplam 22 mahkûm affedilmiştir. Bunların yarısı Müslüman, diğer yarısı ise gayrimüslimdir. Affedilen Müslim ve gayrimüslimler arasında katl, tecavüz, hırsızlık ortak suçlardır.

Tablo 14

Dedeğaç Hapishanesinden Tahliye Edilen Mahkûmların İşledikleri Suçlara Göre Sınıflandırılması

Suçların Cinsi	Mahkûm Sayısı	Yatması Gereken Süre
Katl	3	15
Eşkıyaya Yataklık	5	3
Rüşvet Almak	1	3
Hırsızlık	1	3
Yaralama	1	3
Tecavüz	2	3
Silah Atma	1	3
İşkence	2	9
Kundaklama	1	Müebbet Kürek

Dedeğaç sancağında affa mazhar olan suçlu sayısı 17'dir. Bunların 15'i Müslüman, 2'si ise gayrimüslimdir. Tahliye olan en genç mahkûm 19, en yaşlısı ise 57 yaşındadır.

Tablo 15

Kırkkilise Hapishanesinde Kurban Bayramında Cezalarının Üçte İkisini Tamamlayıp Affa Uğrayanlar

Suçların Cinsi	Mahkûm Sayısı	Yatması Gereken Süre
Katl	1	15
Hırsızlık	6	3
Yaralama	2	3
Ölüme Sebebiyet	1	5
Kazayla Ölüme Sebebiyet	1	1

Tahliye edilen mahkûm sayısı 11'dir. Bunların 6'sı Müslüman geriye kalan 5'i ise gayrimüslimdir.

Tablo 16

Kırkkilise Hapishanesinde Yatan Mahkûmların Tahliye Sebeplerine Göre Sınıflandırılması

Tahliye Sebebi	Mahkûm	Suçun	Yatması Gereken
İhtiyar Oldukları İçin	3	Katl	15
Bir Gözü Kör Olduğu İçin	1	Yaralama	3
Verem ve Yatalak Olduğu İçin	1	Hırsızlık	3
Ama ve Sağır Olduğu İçin	1	Hırsızlık	3
Hasta Olduğu İçin	3	Kız Kaçırma, Hırsızlık,	

Toplam 9 mahkûm affedilmiştir. Tamamı Müslüman'dır.

Tablo 17

Gelibolu Hapishanesinde Yatan Mahkûmların Tahliye Sebeplerine Göre Sınıflandırılması

Tahliye	Mahkûm	Suçun Cinsi	Mahkûmun
Hastalık	3	Katl, Hırsızlık,	19, 27, 35
Yaşlılık	2	Katl, Yaralama	45(2 kişi)

Gelibolu Hapishanesi'nden 5 mahkûm affedilmiştir. Bunların 4'ü Müslüman, 1'i ise gayrimüslimdir.

Vilayet genelinde 109 mahkûm affedilmiştir. 1907 yılının başında 86 mahkûm daha affedilmişti. Elimizdeki belgelere göre, 1907 affıyla toplamda 195 mahkûm affedilmiştir.

II. Meşrutiyet ilan edilmeden Edirne vilayetinde yine bir af daha görmekteyiz. 1908 yılının Şubat ayındaki bu afta Edirne vilayeti hapisanelerinde Müslüman ve gayrimüslim 89 mahkûm affedilmişlerdir. Affedilen mahkûmlar arasından en fazla görülen suç yukarıda olduğu gibi katl ve sirkattir. Kaçak barut, eşkıyaya yataklık, kazayla ölüme sebebiyet vermek, kız kaçırmak, katl kastıyla yaralama görülen diğer suçlardır (BOA. TFR.I.ED. 9/822).

1907 yılındaki affın devamı niteliğinde olan yukarıdaki liste görüldüğü üzere Müslüman ve gayrimüslim bütün mahkûmları ve muhtelif suçları kapsamaktadır. Esasında bu aflar kapasitesinin üzerinde mahkûm ve tutuklu barındıran hapisaneleri boşaltma çabasıdır.

1903 yılında Rumeli vilayetlerinde yalnızca Bulgar mahkûmları kapsayan bir af çıkarılmıştır. Çıkarılan bu af sadece siyasi suçluları kapsamaktadır. Bulgar meselesinden dolayı fesat çıkarıcı şakiler bu affın kapsamı içinde oldukları halde adi suçlular bu affa dâhil edilmemişlerdir. Merkezin bu kararı Rumeli Müfettişliği tarafından da onaylanmıştır (bkz; BOA. İ.HR. 437/20; İ.HUS. 102/1320-Za- 104; BEO. 2009/150666; TFR.I.A. 3/284; TFR.I.SL. 5/466; BEO. 2012/150895). Öyle ki bu aftan rahatsız olan Bulgar komitacılarının fesat çıkarıcı hazırlığında olduğu istihbarat edilmiş ve af çalışmaları hızlandırılmıştır (BOA. Y.A.HUS. 443/20). Manastır, Kosova ve Selanik vilayetlerini kapsayan bu affın ne şekilde yapılacağı, defterlerin ne şekilde düzenleneceği, hatta affedilen mahkûmların daha sonra istihdamları dahi planlanıp, hayata geçirilmiştir. Üç vilayette 6.000 Bulgar mahkûm vardır. Bu mahkûmların yatması gereken süreler hesaplanmıştır. Tahliye olan mahkûmların sayısı belirlenmiştir. Bu siyasi suçluların tekrar suç işlemeleri halinde daha şiddetli cezalandırılmaları dahi kararlaştırılmıştır. Aftan dolayı Bulgaristan'dan avdet edecekler için gerekli hazırlıklar yapılmıştır (Bkz; BOA. İ.DH. 1407/1320-Z-15; TFR.I.UM. 1/85; DH.MKT. 700/13; TFR.I.UM. 2/166; TFR.I.UM. 193/2; TFR.I.MN. 6/561; TFR.I.A. 5/433-1; TFR.I.UM. 2/120). Bu affın Edirne vilayetini de kapsadığı 1904 yılında vilayete bildirilmiştir

(BOA. BEO. 2311/ 173286). Aynı yıl merkezden, Padişah tarafından çıkarılan genel af kapsamına giren ve Edirne’de ele geçirilip, Edirne dışına gönderilen Bulgarların isimleri ve hangi suçlardan hapsolindikleri istenilmiştir (BOA. TFR.I.ED. 6/588). Padişah tarafından ilan edilen bu umumi af neticesinde, Edirne vilayetinin muhtelif hapisanelerinde mahpus olan 395 Bulgar’ın tahliye edilmesine karar verilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 46/22). Edirne vilayetinin muhtelif hapisanelerinde bulunan mahkûm ve tutuklulardan, padişah tarafından affedilen 395 Bulgar’ın takım takım fotoğrafları çekilecek, daha sonra da papazlar huzurunda kendi lisanları üzere yazılmış olan, tahliye bilgileri kendilerine okunduktan sonra, hükümet avlusuna getirileceklerdir. Burada “Padişahım Çok Yaşa” duası yapıldıktan sonra tahliye edileceklerdir (BOA. TFR.I.A. 17/1645). Nitekim 5 gün sonra 19 Nisan 1904 tarihinde Edirne hapisanelerinde bulunan ve padişah tarafından affedilen 386 Bulgar mahkûm ve tutuklu fotoğrafları çekildikten sonra serbest bırakılmışlardır. Bu fotoğrafların birer sureti uygulama gereği Dâhiliye Nezareti’ne gönderilecektir (BOA. ZB. 466/92). Affedilecek mahkûm ve tutuklu sayısı ilgili belgelerde 395 olarak geçerken son belgede bu sayı 386 olarak verilmiştir.

Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerinde olduğu gibi Edirne vilayetinde de sadece siyasi suç işlemiş Bulgar mahkûm ve tutuklular affedilmişlerdir. Adi suçlular bu affin kapsamına dâhil edilmemişlerdir. Nitekim bu aftan üç yıl önce 1901 yılında Edirne vilayeti hapisanelerinde cezalarını çekmekte olan adi suç işlemiş ve bununla birlikte vazife ihmalinden dolayı ceza almış Bulgarların affedilmelerinin devletin siyasi menfaatlerine uygun olacağı düşünülmüş ve bu konu gündeme getirilmiştir (BOA. Y.MTV. 219/16). Sonrasında Edirne Merkez Hapishanesi’nde tutuklu bulunan Edirne vilayetinin muhtelif kaza ve köylerinden olan 22 Bulgar’ın padişah tarafından affedilmeleri ile ilgili yazmış oldukları dilekçeleri Meclis-i Mahsusa’dan alınan izinle padişaha arz edilmiştir (BOA. DH.MKT. 2529/132). Edirne Merkez Hapishanesi’nde bulunan bu 22 Bulgar’ın affedilmeleri hakkında padişaha vermiş oldukları dilekçeleri, bu kişilerin affedilmeleri hem o an hem de gelecekte mahzurlu görüldüğü için kabul edilmemiştir (BOA. MV. 102/69). Adi suçlular af kapsamına 1904 yılında alınmadığı gibi 1901 yılında da alınmamıştır. Yalnızca siyasi suç işlemiş Bulgarların affedilmelerinin devletin siyasi menfaatlerine uygun bulunması muhtemelen dış

baskının ya da büyük devletlere hoş görünme politikasının bir sonucudur. Osmanlı modernleşmesinin önemli parametrelerinden biri olan dışarıya hoş görünme politikasının bir yansımasını böylelikle af konusunda da görmekteyiz.

Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamını kapsayan genel bir af çıkarılmıştır. Bu af, İttihatçıların II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonraki ilk icraatı olmuştur. İttihatçıların mücadelesinin temelini özgürlük mücadelesi oluşturduğu için ilk olarak bu alanda harekete geçmişlerdir (Aslan, 2009: 42-43).¹⁷ Çıkarılan bu genel affın hikâyesi ilginçtir. Meşrutiyetin resmen ilan edildiği gün olan 24 Temmuz 1908'de çıkarılan bu af ilk başta sadece Makedonya'daki siyasi suçluları kapsıyordu. Esasında bu zorunluluktan çıkan bir aftı. Çünkü hükümet o günlerde Makedonya'da otoritesini tamamen kaybetmişti. Mahkûmlar zaten serbest kalacaklardı. Hükümet bu durumun gerçekleşmesini beklemeden affı çıkararak en azından işi resmi hale getirmek ve küçük düşmekten kurtulmak istemişti. Fakat af sadece Makedonya'da bulunan siyasi suçluları kapsadığı halde Rumeli'de bulunan bütün suçlular zorla hapishanelerden çıkmışlardı. Aynı durum Anadolu'ya yansımış olsa da Anadolu'da kuvvet kullanarak işin önü alınmıştı. Fakat Harbiye ve Bahriye nazırları bu iş için kuvvet ayıramayacaklarını söylemiş ve 29-30 Temmuz 1908'de Ülke genelinde bütün mahkûmlar serbest bırakılmışlardır (Bayur, 1940: Cilt I, 241). Görüldüğü gibi tamamen zorunlulukların şekillendirdiği bu af önceleri yalnızca Makedonya hapishanelerindeki siyasi suçluları kapsarken, sonra cezasının üçte ikisini tamamlayan tüm mahkûmları kapsamı altına almış ve nihayetinde üçte iki kapsamına girmeyen mahkûmlar için yapılan protestolar sonucu genel affa dönüştürülmüş, bunun üzerine bütün hapishaneler boşaltılmıştır (İleri, 2005: 6).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, 1908-1914 yılları arasında affedilme sebep ve usulleri yukarıdaki örneğin dışında önceki dönemlerden pek farklı değildir. 1914 yılının sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nın dâhil olmasıyla af konusunda da yeni bir süreç başlamıştır. I. Dünya Savaşı başlar başlamaz İmparatorluk genelinde büyük bir af çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa dâhil olmasının

¹⁷ 1908 yılındaki bu af için bkz. Taner Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları, Gazi Akademik Bakış, Cilt 3 Sayı 5, Kış 2009, ss. 41-60

hemen akabinde çıkan bu afı mahkûmiyet sürelerinin 4/3'ünü çekenler serbest bırakılmışlardır (BOA. MV. 237/19; DH. EUM.6.ŞB. 2710¹⁸). 1914 yılının Aralık ayının ortalarında hapishanelerin tamamına yakınında tahliyeler gerçekleşmiştir. Edirne vilayetinde tahliye edilen toplam mahkûm sayısı 1.052'dir. Bu tahliyelerden sonra Edirne Merkez Hapishanesi'nde 113 mahkûm, 32 tutuklu kalmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 108/9¹⁹, lef 42). Bu af çıktığı tarih itibarıyla mahkûmlardan asker olarak faydalanma düşüncesini akla getirse de esasında bu affın öncelikli amacı İmparatorluk hapishanelerindeki izdihama son vermektir (BOA. DH.MB.HPS. 105/33, lef 12). Savaşa girmeden 1914 yılının başında dahi İmparatorluğun tüm hapishanelerinde izdiham vardır (BOA. DH.MB.HPS. 152/60). İmparatorluk hapishanelerinde izdiham o kadar artmıştır ki 9 Ağustos 1914 tarihi itibarıyla hapishaneler artık mahkûm kabul edemeyecek duruma gelmişlerdir (BOA. DH.MB.HPS.M. 16/17). Çıkarılan yukarıdaki af ile izdiham sorunu haledilmiştir. Bu af, temel düşünce olarak mahkûmlardan asker olarak faydalanma düşüncesi ile çıkarılmamış olsa da elbette askerliğe elverişli olanlar silâh altına alınmıştır. Fakat hafif suçlular diğer mahkûmlardan farklı olarak direk olarak askere alınmaları için tahliye edilmişlerdir. Seferberlik ilan edilince hafif cezalıların askerliğe sevkleri İmparatorluğun hapishanelerine tebliğ edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 44/23, lef 1). Bunun dışında 1915 yılının Ocak ayında Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi'nden Edirne, Diyarbakır, Bolu, Canik, Adana, Sivas, Çatalca, Ankara, Konya, Kastamonu, Karahisar, Aydın, Karasu, Urfa, Teke, Menteşe, Kayseri, İzmit, Hüdavendigâr, Halep, Kale-i Sultaniye'ye çekilen telgrafta çeteciliğe elverişli olan mahkûm ve tutukluların tespit edilmesi isteniyordu (BOA. DH.ŞFR. 49/164). Anlaşılan odur ki mahkûmlardan askerlikten ziyade çetecilik faaliyetlerinde faydalanma düşüncesi vardır.

Savaşın ilerleyen yıllarında 20 Ekim 1917 tarihinde Meclisi Vükela kararıyla yine bir af çıkarılmış ve bu afı ülke genelinde 2.649 mahkûmun salıverilmesine karar verilmiştir. Edirne vilayetinde af edilecek mahkûm sayısı bu sefer 184'dür (BOA. DH.MB.HPS.M. 31/6). Yine 1918 yılının sonunda İmparatorluğun muhtelif hapishanelerinde cezasının üçte birini çekmiş mahkûmlar af edilmişlerdir (BOA. DH.MB.HPS.M. 35/93). Bu aflar

¹⁸ Bu belgede çıkarılan bu afın Nablus'daki mahkûmların yararlanmak istemeleri ve dolayısıyla orduya katılma isteklerinin incelenmesi konusu işlenmiştir.

¹⁹ Bu belgede İmparatorluk genelinde tüm hapishanelerden tahliye edilen mahkûmlara ait sayısal bilgiler yerel hapishane yöneticileri tarafından birer telgrafta Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.

aynen 1914 yılının sonunda çıkan af gibi izdihamı hafifletmek amacıyla çıkarılmakla birlikte bu aflardan sonra askerliğe elverişli olanlar silâh altına alınmıştır. Askerliğe elverişli olmayanlar ise serbest kalmışlardır. Hatta bu serbest kalanlar İstanbul'da asayiş bozmamaları adına takip dahi edilmişlerdir (BOA. DH.MB.HPS. 108/17). Mahkûmlardan asker olarak yararlanma düşüncesi esasında biraz da zorunluluktan kaynaklanmıştır. Seferberlikten sonra adi suç işleyip mahkûm olanların çoğu bunu askerlikten kaçmak için yapmışlardır. Bunun farkına varan yönetim savaş sırasında çıkardığı muhtelif aflarla bunun önüne geçmeye çalışmıştır. Af çıkmadan önce askerliğe elverişli olan mahkûmlar serbest kaldıktan sonra silâh altına alınmaları için tespit edilmişler ve böylelikle adi suç işleyerek askerlikten kaçmaya çalışanlara karşı gerekli tedbir alınmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 97/7). 1918 yılında çıkarılan affın sebebi de işte bu suç işleyerek askerlikten kaçan mahkûmlardan Romanya'daki cephede asker olarak faydalanma düşüncesidir (BOA. MV. 210/8). Belirtmekte fayda vardır ki I. Dünya Savaşı'nda çıkarılan afların birçoğu asker firarileri için çıkarılmıştır. Sonuç olarak şunu söylemek çok doğru olacaktır: Osmanlı Devleti savaş sırasında azılı suçluları affederek onlardan cephede faydalanma yoluna gitmemiştir. Yapılan şey suç işleyip askerden kaçmaya çalışanların yani bu şekilde asker firarisi olanlar ile normal asker firarilerini zaman zaman affederek zaten cephede olması gerekenleri askere almaya çalışmaktır. Çıkarılan af kanunları normal zamanlarda olduğu gibi belli kurallar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Hapishaneleri tamamen boşaltarak mahkûmları askere almak gibi bir durum söz konusu değildir.

İlgili kataloğlara (DH.MB.HPS 1,2 ve DH.MB.HPS.M) baktığımızda savaş sırasında birçok hapishaneden mahkûmların savaşa katılıp vatan savunmasında yer almak için duygusal dahi sayılabilecek dilekçeler yazdıklarını görmekteyiz. Örneğin savaşın ilerleyen yıllarında 1918'de Halep vilayetindeki mahkûmlar savaşa katılarak kendilerini affettirmek istediklerine dair telgraf çekmişlerdir (BOA. DH.MB.HPS.M. 32/62). Yine Malatya Hapishanesi'ndeki mahkûmlar aynı nedenden dolayı af edilmelerini talep etmişlerdir (BOA. DH.MB.HPS.M. 31/65). Halep vilayetindeki mahkûmlarda yine cepheye giderek kendilerini af ettirmek istemişlerdir (BOA. DH.MB.HPS.M. 32/62). Örnekler çoğaltılabilir. Fakat mahkûm ve tutukluların gerçekten vatan savunmasına

katılmak için mi yoksa hapisten kurtulmak için mi af talep ettiklerini anlamak zor olsa da bir kısım tahliye olduktan sonra birliklerine katılmadıklarını biliyoruz.

BÖLÜM 3: II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE EDİRNE VİLAYETİ HAPİSHANELERİ

3.1. 1911–1912 Hapishane Islahatı ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri

1911 yılında İttihat ve Terakki Partisi büyük bir hapishane ıslahatı başlattı. Öncelikle Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak Hapishaneler İdare-i Umumiyesi oluşturuldu. İmparatorluğun tüm hapishaneleri bu idareye bağlandı. 31 Ağustos 1911²⁰ tarihinde tüm vilayetlere bu idarenin kurulduğu bildirildi. Bu tarihten başlayarak 10 Ocak 1912 tarihine kadar tüm vilayet, sancak ve kaza hapishanelerinden, yapılacak ıslahatın hazırlığını oluşturmak üzere kapsamlı bilgiler istendi. Bu bilgiler hapishanelerdeki mahkûm ve mevkuf sayısını, kadın mahkûmlar ile ilgili bilgileri, hapishane personelleri hakkında bilgileri, mevcut hapishanelerin fiziki durumunu, şehir dışında yeni yapılması planlanan hapishanelerin yerlerinin tespit edilmesini, hapishane arsalarının kıymetini, hapishanede mahkûmlar için sanayi olup olmadığı eğer yoksa kurulmasını, mahkûmların çalıştırılması gibi önemli bilgileri hapishane yönetimlerinden istiyordu (BOA. DH.MB.HPS. 144/102).

Sultan Abdülhamit Dönemi'nden farklı olarak Hapishaneler İdaresi'nden gönderilen matbu cetvellerden mahkûm ve mevkufklar ile ilgili olanlar, suçlular hakkında çok detaylı bilgiler istiyordu. Mahkûm ve mevkufkların yaşı, mesleği, cinsiyeti, uyruğu, dini, mezhebi, medeni, durumu, sahip oldukları çocuk sayısı, tutuklandıkları tarih ve hapishanede yattıkları süre, hasta olup olmadıkları bu matbu istatistiğin soruları arasındaydı. Hapishanede sanayi olup olmadığı eğer sanayi varsa üretilen mallar, bu malların çeşitleri ve miktarları ve çalıştırılan mahkûmların sayısı istenen bilgilerdendi. Hapishane hastaneleri ya da revirleri hakkında da detaylı bilgiler talep edilmişti. Hangi hastalıkların tedavi edildiği dahi sorulmuştu. Hapishane gelir-giderleri yani hapishane bütçesi de istenen bilgiler arasındaydı (BOA. DH.MB.HPS.M. 4/1; Schull, 2007: 66). Bu cetvellerin ne şekilde doldurulacağı da İmparatorluk genelinde tüm hapishanelere

²⁰ Schull, Hapishaneler İdare-i Umumiyesi'nin kuruluş tarihinin 1911'in sonu olduğunu söyler. Büyük olasılıkla bu tarihin Eylül 1911 olduğunu belirtmiştir. Hâlbuki bizim elimizdeki belge, bu İdare'nin kuruluşunun vilayetlere tebliğ tarihinin 31 Ağustos 1911 olduğunu gösterir (BOA. DH.MB.HPS. 144/102). Dolayısıyla Hapishaneler İdare-i Umumiyesi'nin kuruluş tarihi büyük olasılıkla Ağustos 1911'dir.

tebliğ edilmişti. Hapishane yönetimlerinden bu matbu evrakların ellerine geçtiğinin bildirilmesi ve 1912'nin Mart ayına kadar tamamlanmasını ve geri gönderilmesini istiyordu. Nitekim hapishanelerin tamamına yakını zamanında ve tam olarak bu istatistikleri tamamlayıp gönderdi (BOA. DH.MB.HPS. 3/5; Schull, 2007: 66) .

Sadece bu istatistikler değil ilk paragrafta saydığımız diğer bilgiler de hazırlanarak Hapishaneler İdaresi'ne gönderildi. Hapishane personeli hakkında detaylı malumat isteyen cetvellerde gönderilen önemli istatistikler arasındaydı (BOA. DH.MB.HPS.M. 7/57; Schull, 2007: 90).

Yapılmaya çalışılan 1911–1912 Hapishane Islahatı'nın Edirne vilayetine yansımaya geçmeden önce vilayet genelinde hapishanelerin durumuna bakıldığında, 1911 yılının Nisan ayında Edirne Hapishane-i Umumisi ve Edirne vilayetine bağlı liva ve kaza hapishanelerinin durumu aşağıdaki gibidir:

Edirne'deki hapishane-i umumi binası hıfzıssıhhaya uygun değildir. Ayrıca intizamsız bir haldedir. Hapishane-i Umumi'nin yenilenerek tamiri gerekmektedir. Edirne merkez sancağa bağlı Ortaköy kazasında nisa hapishanesi için bir yer kiralanmıştır. Erkek mahkûm ve tutuklular ise 1910 yılına kadar hükümet binasının zemininde bodrumda bulundurulmuş ve sonradan hükümetin alt katında 2 oda tahsis kılınarak oraya nakil edilmişlerdir. Fakat şamatalarından dolayı hükümet binasındaki memurlar görevlerini icra etmekte sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu yüzden ayrıca bir hapishane inşasına lüzum görülmektedir. Dimetoka kazasında nisa hapishanesi için bir yer kiralanmıştır. Erkek hapishanesinin ise kısmen tamire ihtiyacı vardır. Tamirat için 1.752 kuruş gerekmektedir. Kırcaali Kaza Hapishanesi de tamire muhtaçtır ve tamirat için 577 kuruş gerekmektedir. Cisri Ergene Kaza Hapishanesi harap bir vaziyettedir ve mahkûmların kalamayacağı kadar kötü olan bir odadan ibarettir. Cisri Mustafapaşa Kaza Hapishanesi de aynı şekilde tamire muhtaç bir haldedir.

Kırkkilise sancağı dâhilinde Tırnova, Ahtapolu, Lüleburgaz kaza hapishaneleri harap bir haldedir. Midye, Pınarhisar kaza hapishaneleri ise devlet malıdır. Vize Kaza Hapishanesi'nin genişletilmesi elzemdir. Baba-yı Atik kazasında ise devlet malı olan

binalardan birinin alt katı hapishane olarak kullanılmaktadır. Hapishanenin üst katı ise askeriye tahsis edilmiştir. Baba-yı Atık kazasında yeni bir hapishanenin inşa edilmesi gerekmektedir.

Tekfurdağı sancağı dâhilinde Çorlu kazasında hapishane yoktur ve yeniden bir hapishane inşası şarttır. Tekfurdağı Hapishanesi ise çok kötü bir haldedir. Hapishane resmen harabe haline gelmiştir. Yeniden bir hapishane ve tevkifhane inşa edilmelidir. Malkara Kaza Hapishanesi'nin bazı kısımları ile helâlarının tamire ihtiyacı vardır. Bu tamirat için 758 kuruş 10 paraya ihtiyaç vardır. Hayrabolu Kaza Hapishanesi'nin genişletilmesi gerekmektedir.

Gelibolu sancağına bağlı Keşan, Şarköy ve Mürefte kaza hapishaneleri harap ve gayri sıhhi bir haldedirler. Buralara yeni baştan ve daha geniş hapishaneler inşa edilmelidir. Eceabat kazasında ise hapishane yoktur. Adı geçen kazalarda olduğu gibi buraya da yeni bir hapishane inşa edilmelidir. Gelibolu Merkez Hapishanesi ise tamire muhtaç bir haldedir. Tamir için keşif yapılmış ve 8.517 kuruşla tamir olunabileceği belirlenmiştir.

Gümülcine sancağının İskeçe kazasında iki koğuştan ibaret yeni bir hapishane mevcut ise de İskeçe'nin öneminden dolayı yeni bir hapishane inşasına şiddetle ihtiyaç vardır. Sultanyeri kazasında ancak 40–50 kişi alabilecek ve harabeye yüz tutmuş bir hapishane bulunup son zamanlarda tamir edilmiş ise de hıfzıssıhhaya uygun değildir. Darıdere Hapishanesi için geçen sene 1.400 kûsur kuruş tahsisat verilmiş ise de hapishane için keşif olunan yerin alt katında bodrum ve ahır olup hapishane ittihazına elverişli olmaması hasebiyle sarf edilememiştir. Hâlihazırdaki hapishane ise harap, gayri sıhhi ve fevkalade tamire muhtaç bir haldedir. Darıdere'de yeni baştan bir hapishanenin yapılması zorunludur. Eğridere kazasında erkek mahkûm ve tutuklular için 15 kişilik kapasiteye sahip bir koğuş vardır ve bununla imkânlar ölçüsünde idare edilmektedir. Fakat nisa hapishanesi yoktur. Burada da yeni bir hapishanenin inşasına ihtiyaç vardır. Ahiçelebi kazasında ise hapishane olarak adlandırılacak bir yer yoktur. Dolayısıyla yeni bir hapishanenin inşa edilmesi gerekmektedir. Gümülcine'de bir hapishane vardır. Yakın zamanda kısmen bir tamirat geçirdiği halde harap bir haldedir. Bu yerin bu

haliyle hapishane olarak kullanılmaya devam edilmesi mahzurludur. 31.305 kuruş masraf edilerek burası kullanışlı hale getirilebilir.

Gelibolu, Gümölcine, Malkara, Kırcaali ve Dimetoka hapishanelerinin tamiratına acilen ihtiyaç vardır. Adı geçen hapishaneler için keşif yapılmış ve keşif defterleri hazırlanmıştır. Buna göre toplam 42.909 kuruş 10 paraya ihtiyaç vardır ve bu paranın acilen gönderilmesi gerekmektedir. Geri kalan liva ve kazalarda gerek tamir edilmesi gereken, gerekse yeniden yapılması icap eden hapishaneler için gerekli işlemler yapılmalıdır (BOA. DH.MB.HPS. 2/9, lef 2)

Görüldüğü üzere vilayet genelinde tablo pek iç açıcı değildir. Sadece sancak ve kaza hapishaneleri değil Edirne Hapishane-i Umumisi'nin de durumu da pekiyi değildir. 1911 yılındaki durum 1912 yılının başında hala aynıdır. Hapishanenin acilen tamir edilmesi gerekmektedir. Bunun için 155.352 kuruşa ihtiyaç vardır. Hapishane-i Umumi'nin durumu o kadar kötüdür ki İngiltere tebaasından bir kişinin işlediği suçtan dolayı hapsedilmesi gerekmiş, fakat İngiltere'nin Edirne Konsolosu buna müsaade etmemiştir. Konsolos bizzat kendisi gelerek hapishane-i umumiyi kontrol etmiş ve hapishanenin hıfzıssıhha şartlarına aykırı olduğunu tespit etmiştir. Bunun üzerine suçlu, İstanbul'daki hapishaneye gönderilmek zorunda kalınmıştır. Sadece İngiliz vatandaşı olan bu kişi değil aynı durumu gerekçe gösteren birçok mahkûm Adliye Nezareti'ne müracaat etmişlerdir. Bu müracaatların sonucunda Adliye Nezareti, Edirne Hapishane-i Umumisi'ne müfettiş göndermiş ve aynı durum müfettişler tarafından da tespit edilmiştir. Edirne Vali Vekili bu durumdan o kadar rahatsızdır ki mahkûmların sağlığı bir yana bu durumun çirkin bir manzara ifade ettiğini belirtmektedir. Bu durumun düzeltilmesi için gerekli olan 155.352 kuruşun acilen gönderilmesini istemektedir (BOA. DH.MBS. 2/9, lef 23).

Durum bu kadar kötü olmasına rağmen ne Edirne Hapishane-i Umumisi için ne de vilayet genelindeki diğer hapishaneler için gerekli ödenek gönderilip tamiratlar ya da yeniden yapılması gereken hapishaneler yapılmamıştır. Bunun en önemli sebebi ödenek yetersizliğidir. Maliye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılan bir yazı durumu açıkça gözler önüne sermektedir. 21 Aralık 1911 tarihli bu belge gösteriyor ki sadece

hapishaneler değil İmparatorluk genelindeki kışlalar, hükümet konakları ve okulların da bir kısmının tamiri bir kısmının da yeni baştan inşa edilmeleri gerekmektedir. Fakat bütçede bunun için gerekli para yoktur. Bu parayı bulmanın tek yolu büyük bir borç anlaşması yapmaktır. Fakat hâlihazırda bu da mümkün gözükmemektedir. Hülasa yapılacak bir şey yoktur. Maliye'nin önerdiği tek yol mevcut durumla idare edilmesidir (BOA. DH.MB.HPS. 71/25, lef 2). Dâhiliye Nezareti, Maliye'nin olumsuz cevabına rağmen durumu bu sefer Sadarete bildirmiş, tek yol olarak gözüken büyük bir borç anlaşmasının yapılmasını istemiştir. Ekseriyetle harabe halini almış bu hapishanelerde asayişi sağlamak ya da firar olaylarının önüne geçmek de mümkün değildir. Olayın diğer bir yanı, hükümet konakları ve hapishanelerin harabe durumu hükümetin haysiyetini zedelemektedir. Alınacak borçla hemen bir yıl sonra ihtiyaç olan yerlerde muntazam hükümet konakları ve onların yanında ihtiyaca cevap verebilecek hapishaneler yapılabilirdi (BOA. DH.MB.HPS. 71/25, lef 3). Esasında devleti yönetenler durumun vahametinin farkındadırlar. Fakat parasızlık yetkililerin elini kolunu bağlamaktadır. Devlet bu meseleyi sadece idari ya da adli bir sorun değil siyasi bir mesele olarak da görmektedir (BOA. DH.MB.HPS. 71/25, lef 1). Dolayısıyla hapishanelerin ıslahı devlet için çok önemli ve gereklidir.

1911–1912 Hapishane Islahatı'nın yaptığı önemli bir değişiklik “Hapishaneler İdare-i Umumiyesi” ne son vererek Nisan 1912'de “Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti”ni kurmak oldu (BOA. DH.MB.HPS. 71/31). Nisan 1912'de devam eden hapishane ıslahatının sonucu olarak İmparatorluğun dört bir yanından gelen bilgiler hapishanelerin neredeyse tamamına yakınının tamir edilmesini ya da yeni baştan yapılması gerektiğini ortaya koyuyordu. Hapishaneler zamanın medeni şartlarına uygun değildi. Gayrisıhhâl haldeydiler. Harabe kelimesi hapishanelerin durumunu anlatan en iyi kelimeydi. Dâhiliye Nezareti durumun farkında olduğunu ve bu hapishanelerin acilen yapılmasının elzem olduğunu fakat hazineден hapishanelerin inşaatı için ayrılan bütçenin ancak birkaç vilayetin ihtiyacını karşılayabileceğini yaptığı umumi bir tebligatla bütün vilayetlere bildiriyordu.

İmparatorluk genelinde 28.000'den fazla mahkûm ve mevkuf vardı. Bunların yarısından fazlası cinayet mahkûmu idi. Dâhiliye Nezareti bunlar için umumi hapishaneler inşa

etmeyi planlıyordu. İnşa edilen bu hapishane-i umumilere, mahkûm ve mevkuf sayısının yarısından fazlasını oluşturan cinayet mahkûmları nakledilecekti. Bu şekilde İmparatorluk genelindeki hapishanelerde büyük ölçüde rahatlama olacaktı. Fakat bunun gerçekleşmesi için vilayet, sancak ve kaza hapishanelerine inşaat tertibinden ödenek verilmemesi gerekiyordu. Bu yüzden acil ve elzem dahi olsa hapishanelerin yenilenmesi için ödenek istenmemesi bütün hapishanelere tebliğ ediliyordu. Ancak ufak tamiratlar yapılarak durum idare edilebilirdi (BOA. DH.MB.HPS. 3/35, lef 1; DH.MB.HPS. 145/31). Dolayısıyla Edirne vilayeti genelinde yeni baştan yapılması gereken liva ve kaza hapishaneleri yapılamadığı gibi yenilenmesi gereken hapishanelerde tamir edilemiyordu.

Esasında bu diğer yandan da 13 Nisan 1912 tarihinde, toplanan veriler ışığında, İttihatçıların hapishane reformunu başlattıklarını ve bu reformun programını yayınladıklarını gösteriyordu (BOA. DH.MB.HPS. 145/31; Schull, 2007: 66). Yıllık hapishane istatistik ve hapishane personeli hakkında detaylı bilgiler içeren istatistiklerin toplanmasıyla 1912 yılında, ilk defa hapishaneler hakkında bu kadar büyük ve detaylı bir veri oluşturulmuştu (Schull, 2007: 90). Bu toplanan veriler ışığında az önce de belirttiğimiz gibi İmparatorluk genelinde 28.000'den fazla mahkûm ve mevkuf vardı. Bunların yarısından fazlası cinayet mahkûmu idi. İttihatçılar bunlar için ülkenin değişik yerlerinde umumi hapishaneler yapacaklardı. İmparatorluk genelindeki cinayet mahkûmları bu yeni yapılan umumi hapishanelere nakledilecekti. Böylece geri kalan hapishanelerdeki mahkûm sayısı azalacaktı (BOA. DH.MB.HPS. 3/35, lef 1; DH.MB.HPS. 145/31). Bu tebligat Edirne vilayetine de bildirilmişti. Dâhiliye Nezareti başlanan hapishane reformuna uygun olarak Edirne vilayetinden memleketin uygun yerlerinde yeni baştan yapılacak hapishaneler için havadar yerlerin bulunmasını istiyordu. Yeni yapılacak hapishaneler geniş bir alan üzerine kurulacaktı, mahkûm ve mevkuların bölümleri ayrı olacağı gibi kadın hapishanelerinde de mahkûm ve mevkular için ayrı kısımlar inşa edilecek ve her birinin bahçe ve gezinti alanları olacaktı. Hapishanelerin etrafı 4 metre yüksekliğinde bir duvar ile çevrilecekti. Bu duvarın dışında yine bahçe için bir miktar alan ayrılacaktı. 3 Ocak 1912 tarihli bu tebligata Edirne Vali Vekili 8 Ocak'ta verdiği cevapta bu şekilde hapishanelerin yapılmasına bütçenin elvermediğinin aşikâr olduğunu dolayısıyla Edirne Vilayet

Hapishanesi'nin tamiri için acilen ihtiyaç duyulan 155.352 kuruşun gönderilmesini talep ediyordu (BOA. DH.MB.HPS. 2/9, lef 23).

Edirne Vali Vekili'nin tebligata verdiği cevap doğrudu. Hazine'de böyle bir reformu gerçekleştirmek için gerekli para yoktu. Hapishane reformunu gerçekleştirmek için gözükken tek yol olan büyük bir istikraz (borç) anlaşmasını yapmaktı. Fakat bu da mümkün gözüküyordu (BOA. DH.MB.HPS. 71/25, lef 2). Fakat İttihatçılar başladıkları hapishane reformunu gerçekleştirmeye kararlıydılar. İttihatçılar reform için gerekli parayı bulmak adına bir proje geliştirdiler. Bu projeye göre harabe halini almış hapishanelerin enkazları ve hapishane arsaları satılacak buradan gelecek parayla yukarıda anlattığımız modern hapishane projelerine uygun binalar inşa edilebilecekti (BOA. DH.MB.HPS.M. 2/117; DH.MB.HPS. 35/4; Schull, 2007: 85). İmparatorluk genelinde yeniden inşa edilecek bu hapishaneler tek tip olacaktı. İttihatçılar 1910 yılının başında yeniden inşa edilecek hapishanelerin genel planlarını oluşturmuş ve bu planları tetkik edilmesi amacıyla Maliye Nezareti bünyesinde oluşturulan bir komisyona havale etmişti (BOA. DH.MB.HPS. 142/54). 16 Mart 1911 tarihli bir tamim bundan sonra İmparatorluk genelinde inşa olunacak hapishanelerin aynı tarz ve stilde, ihtiyaca göre üç farklı büyüklükte, ana plandan sapmamak kaydıyla yerel ihtiyaçlara göre tadil edilebilecek planları oluşturduğunu ve uygulamaya koyduğunu duyuruyordu (BOA. DH.MB.HPS.M. 1/24; Gönen, 2005: 175). Avrupa tarzındaki bu hapishanelerin en mükellef hali Ocak 1912'de netleşiyor ve bütün vilayetlere tebliğ ediliyordu (BOA. DH.MB.HPS. 145/31). İşte bu hapishanelerin inşası için kaynak bulmak maksadıyla yapılan tebligata İmparatorluk genelinden cevaplar gönderildi. Bu cevaplar hapishanelerin şehrin neresinde oldukları, devlet malı ya da kiralık olup olmadıkları hakkında bilgi verdikleri gibi en önemlisi hapishanelerin ederlerini de gösteriyordu (BOA. DH.MB.HPS.M. 2/117; DH.MB.HPS. 35/4).

Edirne Valiliği 14 Kasım 1911 tarihinde gönderdiği cetvellerde, vilayet genelindeki hapishanelerin bilgilerini veriyordu. Buna göre:

Edirne Vilayet Hapishanesi hükümet dairesi avlusundaydı. Dolayısıyla satılması mümkün değildi. Edirne sancağına bağlı kazalardan Ortaköy, Cisri Mustafapaşa ve

Dimetoka kazaları hapishaneleri Vilayet Hapishanesi gibi satılması mümkün olmayan hapishanelerdi. Muhtemelen hükümet dairesi içinde yer aldıklarından satılmaları mümkün değildi. Merkez sancağa bağlı Cisri Ergene Hapishanesi satılsa dahi yeni yapılacak hapishanenin masrafını karşılayamazdı. Kırcaali Hapishanesi de satışından bir fayda gelmeyecek hapishanelerdendi.

Kırkkilise sancağındaki merkez hapishane satılsa dahi yeni yapılacak hapishanenin masrafını karşılayacak değeri yoktu. Sancağa bağlı kaza hapishanelerinden Pınarhisar Hapishanesi yeni inşa edilmişti. Dolayısıyla satılamazdı. Ahtapolu Hapishanesi de hükümet dairesinin içinde yer aldığından satılması mümkün olmayan hapishanelerdendi.

Tekfurdağı Sancak Hapishanesi 500 liraya satılabilirdi. Fakat sancağa bağlı kaza hapishanelerinin hiçbiri satılamazdı. Hayrabolu kazasında hapishane mahallinin satılması mümkün değildi. Çorlu'da hapishane olarak kullanılan yer zaten devlet malı değildi, bir şahıstan kiralanmıştı. Malkara Hapishanesi de klasik olarak hükümet dairesi avlusunda olduğundan satılamazdı. Ancak enkazı 3.000 kuruşa satılabilirdi.

Dedeğaç sancağında durum pek farklı değildi. Sancak hapishanesi hükümet dairesi bahçesindeydi. İnöz Kaza Hapishanesi, hükümet dairesinin altındaydı. Sofulu Hapishanesi ise hükümet dairesi ile jandarma dairesi arasındaydı. Dolayısıyla hiç biri satılamazdı.

Diğer bir sancak merkezi olan Gümülcine'de satılabilecek tek hapishane arsası İskeçe kazasındaydı. Fakat buradaki hapishane jandarma koğuşuyla bitişik olduğundan ancak ikisi beraber satılabilirdi. Bunun karşılığında da 700 lira gelir elde edilebilirdi. Gümülcine ve Darıdere hapishaneleri satılamazdı. Eğridere Hapishanesi'nden yönetim memnundu. Bu yüzden satılmasına gerek duyulmuyordu. Sultanyeri Hapishanesi yeni tamir edilmişti dolayısıyla kazada yeni bir hapishaneye ihtiyaç yoktu. Ahiçelebi kazasında ise çoğu kazada olduğu gibi hapishane, hükümet konağının altındaydı ve satılamazdı (BOA. DH.MB.HPS.M. 2/117, lef 3 ve 5).

1911–1912 Hapishane Islahatı'na mali kaynak bulmak adına geliştirilen bu proje, görüldüğü üzere Edirne vilayeti örneğinde istenen sonucu vermiyordu. İmparatorluk genelinde de durum pek farklı olmamakla birlikte iyi para eden hapishane arsaları da yok değildi. Örneğin Suriye Vilayeti Merkez Hapishanesi'nin arsası 455.000 lira ediyordu. Yine İstanbul Hapishane-i Umumisi'ne 50.000 lira, Beyoğlu Tevkifhanesi'ne 6.000 lira değer biçiliyordu. İzmir Hapishanesi 15.000 ila 18.000 lira arası değer biçilen hapishanelerdendi. Ama çoğu vilayette hapishanelerin değerinin dahi hesaplanmasına gerek duyulmamış, hapishaneler hükümet konakların altında ya da içinde yer aldığından satılamaz ifadesi kullanılmıştır (BOA. DH.MB.HPS.M. 2/117). Dolayısıyla İttihatçıların hapishanelerin yeniden inşası için mali kaynak sağlamak adına geliştirdikleri bu proje istenen sonucu vermiyordu.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere mali sıkıntı İmparatorluk genelinde yeni hapishanelerin yapılmasına müsaade etmediği gibi tam anlamıyla yapılacak mükellef tamiratlara dahi izin vermiyordu. Fakat bu duruma rağmen tamiratına ve tamir yoluyla yenilenmesine başlanan hapishaneler yok değildi. Edirne vilayet hapishaneleri ise bu hapishaneler arasında değildi. 31 Ocak 1912 tarihinde İmparatorluk genelinde hapishanelerin yenilenmesi, tamiri ve ıslahı için ödenek ayrılmıştı. 11 hapishanenin ödeneği hali harpten dolayı gönderilmemiş ve tehir edilmişti. Ödeneği tehir edilen vilayetler arasında Edirne de vardı. Vilayet Hapishanesi için gönderilmesi gereken 106.895 lira hali harp dolayısıyla tehir ediliyordu. 1911'in sonunda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgal edilmesi bu ödeneğin tehir edilmesine sebep oluyordu. Fakat aynı dönemde Konya vilayetinde Burdur Hapishanesi, Sivas vilayetinde Merzifon Hapishanesi, Aydın vilayetinde Kasaba Hapishanesi, İstanbul Vilayet Tevkifhane ve Hapishanesi, Yanya vilayetinde Çamlık Hapishanesi, Hüdavendigâr vilayetinde Merkez Vilayet Hapishanesi, Konya vilayetinde Aksaray Hapishanesi olmak üzere 7 tane hapishanenin inşası için ödenekler gönderiliyordu (BOA. DH.MB.HPS. 3/10).

1912'nin Mayıs ayında dahi Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi hala tamir edilmemişti. Esasında Hapishane-i Umumi ihtiyaca cevap veremiyordu. Yeni baştan bir hapishanenin inşa edilmesi artık elzem olmuştu. Fakat bu mümkün olmadığı gibi

hapishanenin tamiri dahi gerçekleştirilemiyordu. Hapishanenin yarım kalan tamiratının tamamlanması için 115.000 kuruşa ihtiyaç vardı. Maliye Nezareti'nin rumi 1328 (1912-1913) senesi bütçesinde, İmparatorluk hapishanelerinin tamamının tamirâtı için ayrılan ödenek 530.000 kuruş idi. Maliye Nezareti sadece bir vilayet için 115.000 kuruş tamirat parası vermesinin mümkün olmadığını Dâhiliye Nezareti'ne bildiriyordu. Fakat son derece tasarrufa dikkat edilerek yeni baştan istenecek bir meblağın gönderilebileceğini de belirtiyordu. Bu tezkereye cevabı o sıralarda İstanbul'da bulunan Edirne Vilayet Hapishanesi Müdürü Ahmet Bey'in ifadesine dayanarak veren Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezareti'ne yazdığı tezkerede aynı talebini tekrar ediyordu. Üstelik bu sefer istenilen meblağ 115.000 kuruştan 138.475 kuruşa çıkarılıyordu. Maliye Nezareti 1912'nin Haziran ayında kesin bir dille istenilen meblağın verilemeyeceğini belirtiyor, eğer verilirse İmparatorluk genelinde geri kalan hapishanelerin bu durumdan dolayı tamirat ödeneği alamayacağını söylüyor ve bundan da önemlisi hali hazırda devam eden Türk-İtalyan Savaşı'nın getirebileceği büyük masraftan korkulduğunu da ekliyordu. Mükemmel bir tamirattan ziyade ancak çok elzem olan ufak çaplı bir tamirata ise müsaade ediliyordu (BOA. DH.MB.HPS. 3/9). Fakat vilayet yönetimi bu konuda ısrarlıydı, ciddi bir tamirat için 1912'nin Eylül ayında Edirne vilayetinin ödenek isteğine bir kez daha olumsuz cevap veriliyordu (BOA. DH.MB.HPS. 27/22). Merkez Hapishane 1912 yılını bu şekilde tamamlıyordu.

Edirne vilayeti hapishaneleri mevcut ihtiyaçları dahi için ödenek alamazken 1912'nin ortalarında zaten ciddi anlamda tamirata ihtiyaç duyan hapishanelerin başına bir felaket daha gelmiştir. 1912'nin Ağustos ayında merkez üssü Gelibolu olan, Edirne vilayeti ve mülhakatının bir kısmını ciddi şekilde etkileyen bir deprem olmuştur.²¹ Bu deprem Edirne sancak merkeziyle beraber Çorlu, Gelibolu, Mürefte, Şarköy ve Dedeğaç'ta hasara yol açmıştır (BOA. DH.MTV. 16-2/33; Erler, 1996: 30).

1912 Edirne Depremi'nden zarar gören hapishaneler; Tekfurdağı, Gelibolu sancak ve Mürefte, Lüleburgaz, Şarköy kaza hapishaneleridir.

²¹ Detaylı bilgi için bkz., Mehmet Yavuz Erler, "1912 Marmara Havzası Depremi" Toplumsal Tarih, Sayı 35, Cilt VI, Kasım 1996, ss. 30-37

Tekfurdağı Hapishanesi'nin ana kolonu kırılmış, duvarları çatlayıp kısmen dökülmüştür. Dolayısıyla hapishane mahkûmlar için çok tehlikeli bir duruma gelmiştir. Öyle ki hapishane binası her an yıkılabilirdi. Bu durum mahkûmlar üzerinde çok olumsuz etki yapmaktaydı. Mahkûmlar kapıları kırarak, pencere demirlerini sökerek kendilerini dışarı atmaya çalışıyorlardı. Mahkûmlar her ne kadar bunu canlarını kurtarmak düşüncesiyle yapıyorlarsa da bu durum beraberinde mahkûmların firar etme tehlikesini de doğuruyordu. Gerçi yönetim bunun tedbirini almış, hapishanenin etrafını jandarma ve askerlerle güvenlik altına almıştı (BOA. DH.MTV. 16-2/2, lef 3; Erler, 1996: 33). Yönetim firar olaylarının önüne geçmiş olsa dahi mahkûmların Tekfurdağı Hapishanesi'nde 1 saat dahi durmaları can güvenlikleri adına çok sakıncalı bir durumdu.

Bu tehlikeli durumdan mahkûmları kurtarmak için sayıları 100'ü geçen cinayet suçlusu mahkûmların, Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi ve vilayetin diğer hapishanelerine nakillerine karar verilmiştir. Bu arada hapishanede hasar tespiti yapılmış ve 13.000 kuruşluk bir hasar meydana geldiği anlaşılmıştır. Dâhiliye Nezareti bu paranın hemen gönderilmesine karar vermiştir (BOA. DH.MTV. 16-2/2, lef 1-2; Erler, 1996: 33). Sadece 9 gün sonra 18 Ağustos 1912'de Tekfurdağı, Gelibolu ve depremden zarar gören diğer hapishanelerdeki mahkûmların vilayet genelinde depremden zarar görmeyen hapishanelere nakilleri için 15.000 kuruş gönderilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 51/35). Nitekim 93 cinayet mahkûmu Tekfurdağı Hapishanesi'nden Vilayet Merkez Hapishanesi'ne nakil edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 104/24, lef 2). Şunu da belirtelim ki Tekfurdağı Hapishanesi depremden evvel de çok kötü bir haldeydi. Öyle ki henüz daha 1908 yılının başında Edirne Valiliği, Tekfurdağı sancağı için yeni bir hapishanenin biran önce inşa edilmesini talep ediyordu (BOA. DH.TMIK.S. 72/70). 1912 depremi gerçekleştiğinde bu konuda hâlâ hiçbir şey yapılmamıştı.

Tekfurdağı Hapishanesi'ndeki mahkûmlar nakil edilerek sorun o an için çözülmüştür. Fakat Gelibolu Sancak Hapishanesi'nin de durumu aynıdır. Deprem, Gelibolu Hapishanesi'ni de harabe haline getirmiştir. Eklemede fayda var ki depremden az evvel Mayıs 1912'de Gelibolu Hapishanesi'nin vaziyeti zaten harabeden çok da iyi değildi. Edirne Vilayeti Sıhhiye Müfettişi'nin Gelibolu Hapishanesi hakkında yazdığı rapor, bir rapordan ziyade adeta bir isyan gibidir. Sıhhiye Müfettişi, Gelibolu Hapishanesi için

hapishane yerine maktul (öldürülmüş, katledilmiş olan) hane kelimesinin daha uygun düşeceğini ifade ediyor ve hapishane yerine maktulhane kelimesini kullanıyordu. Sıhhiye Müfettişi'nin ifadesiyle; mahkûmların yüzünde kandan eser yoktur. Hepsinin çehresi solgundur. Mahkûmların yaşadıkları zamanlar bir yana gelecekteki hayatları dahi mahvolmuştur. Hapishanede her an bir salgın hastalık çıkabilir ve bu hastalık sadece mahkûmları değil bütün Gelibolu ahalisini perişan edebilirdi.

Gelibolu Hapishanesi havadan ve ışıktan yoksun, bir odadan diğerine kapı ile geçilebilir adeta bir mağara gibi olan iki oda ile yine havadan ve ışıktan yoksun iki koğuştan ibaretti. Bu koğuşlardan Adliye Dairesi'nin lağım boruları geçmekte idi. Bu basık ve rutubetli odaların döşemeleri de çürümüştü. Türlü haşeratın yaşadığı bu çürümüş zemin mahkûmların hayatını ayrıca mahvediyordu. Banyoları tamamen sağlıksız bir halde bulunan bu koğuşlarda mahkûmlar yine burada bulunan tuvaletlerin havasını teneffüs ediyordu. Sıhhiye Müfettişi burayı hiçbir tamiratın kurtaramayacağını ve tek çarenin yeni bir hapishane inşa edilmesi olduğunu söylüyordu. Hapishane yapılması beklenilmeden mahkûmların bir an önce buradan nakil edilmeleri gerektiğini de raporuna yazıyordu (BOA. DH.MB.HPS. 104/16, lef 2). Edirne Valiliği, Dâhiliye Nezareti'ne durumu bildiriyor, yeni bir hapishane yapılmasını talep ettiği gibi yeni bir hapishanenin yapılmasını beklemeden mahkûmların başka hapishanelere nakillerini talep ediyordu (BOA. DH.MB.HPS. 104/16, lef 3). Dâhiliye Nezareti devam eden Türk-İtalyan Savaşı'ndan dolayı yeni bir hapishanenin yapılmasına izin vermiyordu. Fakat hapishanenin bir yıl sonra yapılabileceğini ve şimdiden keşif defterinin hazırlanmasını istiyordu. Mahkûm nakli ise İmparatorluk genelindeki bütün hapishanelerin dolu olmasından dolayı gerçekleşemiyordu. Dâhiliye Nezareti bunun yerine mahkûmların Edirne vilayeti dâhilindeki diğer hapishanelere nakil edilmesini tavsiye ediyordu. Eğer bu da mümkün değilse mahkûmların aynı yerlerinde muhafaza edilmelerini söylüyordu (BOA. DH.MB.HPS. 104/16, lef 1). Gelibolu Hapishanesi'nin durumu bu kadar içler acısı olmasına rağmen bir çözüm üretilememişti. Fakat Edirne Valiliği, bu nakli mutlaka yapmak istiyordu. Çünkü şimdi daha önemli bir tehlike belirmişti. Saroz Körfezi düşman işgali²² tehlikesi altındaydı. Saroz Körfezi'nin Gelibolu sancağına 1,5- 2 saatlik mesafede olması Gelibolu'da bulunan mahkûmların başka mahallere gönderilmesini

²² Osmanlı ve İtalyan devletleri arasında devam eden Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Devleti donanmasını Çanakkale Boğazı'na göndermişti.

mecbur kılıyordu. Eđer Gelibolu sancađı dűşman tecavűzűne uđrarsa hapishanede bulunan mahkűmları muhafaza etmek imkűnsızdı. Hapishanede 90 mahkűm vardı. Bunların 56 tanesi cinayet suçlusı idi. Gelibolu Liva Jandarma Taburu Kumandanlıđı bu 56 tane cinayet mahkűmunun mutlaka Anadolu'nun civar vilayet ve sancak hapishanelerine nakil edilmeleri gerektiđini sűylűyordu (BOA. DH.MB.HPS. 104/16, lef 5). İmparatorluk genelindeki tűm hapishanelerin tıka basa dolu olması bu nűkile de izin vermiyordu. Hapishanelerde bir kişilik bile boş yer yoktu. Çözűm olarak Gelibolu'daki mahkűmların Edirne vilayeti dűhilinde gűvenilir bir yere gűnderilmeleri bulunmuştı (BOA. DH.MB.HPS. 104/16, lef 4).

Haziran 1912'de Gelibolu Hapishanesi'nde toplam 90 mahkűm vardı (BOA. DH.MB.HPS. 104/16, lef 5). Depremin olduđu 10 Ađustos 1912 tarihinde ise Gelibolu Hapishanesi'ndeki mahkűm sayısı 95 idi (BOA. DH.MB.HPS. 104/24, lef 11). Gűrűldűđű gibi Gelibolu Hapishanesi'nin vahim durumuna rađmen yaklařık 2 ay boyunca yukarıda űngűrűlen çözűm gerçekteřtirilememiř, suçlular adeta űlűme mahkűm edilmiřtir.

Depremin olduđu tarihte Gelibolu Hapishanesi'ndeki 95 mahkűmun 60 tanesi cinayet suçlusudur. Buradaki mahkűmların Tekfurdađı'nda olduđu gibi hapishanede kalmaları hayatlarını artık bir kere deđil iki defa tehlikeye atmaktadır. űstelik Edirne Merkez Hapishanesi de artık dolmuřtur. Gelibolu için bulunan çözűm ise mahkűmların İstanbul'daki Hapishane-i Umumiye nakilleridir (BOA. DH.MB.HPS. 104/24, lef 11,12,13). Burada dikkat çekici nokta sadece cinayet suçundan mahkűm olanların naklinin talep edilmesidir. Bu da bize gűsteriyor ki mahkűmların can gűvenliđi dűřűnűldűđű gibi en az onun kadar űnem verilen diđer konu ise firar olaylarının űnűne geçme dűřűncesidir. Eđer cinayet suçluları firar ederse bu durum beraberinde asayiř sorununu gűndeme getirecektir. Dolayısıyla devlet aygıtının bu anlamda tedbirini alması kendi adına űnemli bir sorumluluđu yerine getirme dűřűncesi olarak dűřűnűlebilir. Fakat nakil gerçekteřtirilemez. İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'de de boş yer yoktur. Bunun űzerine Gelibolu'daki mahkűmların Konya, Hűdavendigar ve Kastamonu vilayetlerine gűnderilmeleri dűřűnűlműř fakat adı geçen vilayetlerde de boş yer olmadıđı anlařılınca sonunda Edirne vilayet merkezinde bir yer

kiralanmasına ve mahkûmların kiralanacak bu yere nakillerine karar verilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 104/24, lef 3,10). Yani yaklaşık 2 ay önce gerçekleştirilmesine karar verilen çözüm depremden dolayı tekrar gündeme gelmiştir.

4 Ocak 1912 tarihinde yüzü aşkın mahkûmun kaldığı Gelibolu Hapishanesi (BOA. DH.MB.HPS. 85/22, lef 10), 1912'nin ilerleyen aylarında mahkûm sayısında kayda değer bir düşüş yaşamadığı gibi Gelibolu'da yeni bir hapishane inşa edilmemiştir. 1911–1912 Hapishane Islahatı'nın öngördüğü umumi hapishanelerin yapılması ve cinayet mahkûmlarının adı geçen bu hapishanelere nakilleri düşüncesi gerçekleşmemiş olsa gerek ki Gelibolu Hapishanesi'nden bu yeni yapılması düşünülen hapishanelere bir nakil gerçekleşmemiştir. En nihayetinde 1913 yılının başında Ocak ayında depremden dolayı yıkılarak enkaz haline gelmiş Gelibolu Hapishanesi'nin yerine yeni bir yer kiralanarak hapishane buraya taşınmıştır. Kendisi Gelibolu'da ikamet eden bir tüccar ve aynı zamanda bir fabrikatör olan Bandırmalı İstolaki Efendi'nin iki adet mağazası hapishane yapılmak üzere aylık 7 Osmanlı altını bedelle kiralanmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 41/42). Gelibolu Hapishanesi'nin yukarıda anlatılan içler acısı durumuna ve bir de bunun üstüne deprem felaketine uğramasına rağmen ancak 1913 yılının başlarında yeni bir yer kiralanması esasında sorunu sadece geçici olarak çözüyordu.

Ağustos 1912 depremi Tekfurdağı ve Gelibolu hapishanelerini harabeye çevirmiştir demek yanlış olmaz fakat deprem, harabe halini almış Tekfurdağı ve Gelibolu hapishanelerini daha da harap hale getirmiştir demek daha doğru olur.

Tekfurdağı ve Gelibolu hapishanelerini harabeye çeviren deprem aynı etkiyi Lüleburgaz Kaza Hapishanesi'nde de göstermiştir. Lüleburgaz Hapishanesi depremden büyük zarar görmüş, neredeyse yıkılmıştır. Mürefte Kaza Hapishanesi ise nispeten daha az zarar görmüştür. Hapishane duvarları kısmen yıkılmış, pencerelerden birinin demir parmaklıkları çıkmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 7/24, lef 1,2). Şarköy Hapishanesi de bu depremden dolayı kısmen yıkılmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 17).

1911–1912 Hapishane Islahatı'nın Edirne vilayeti için olumlu sonuçlar doğurduğunu söylemek bir yana mevcut olumsuz durum daha da kötüye gitmiştir. 1912'nin

sonundaki tabloya baktığımızda Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumisi henüz daha mükellef bir tamirat geçirmemiştir. Sancak ve kaza hapishanelerinin de durumu pek farklı değildir. Yukarıda anlattığımız üzere Tekfurdağı ve Gelibolu hapishaneleri depremden dolayı yıkılmış ve harabe haline gelmiştir. Depremden etkilenmeyen sancak merkezlerinde de durum iç açıcı değildir.

Depremin etkilemediği Kırkkilise Sancak Hapishanesi'nin kapasitesi 90 en fazla 100 kişilik olmasına rağmen 8 Ekim 1912 tarihinde mevcut mahkûm ve tutuklu sayısı 170 idi. Durum böyle olduğu halde diğer yandan Adliye'den mahkûm sevkine devam edilmekteydi. İzdiham artık son raddeye varmıştı. Bu durum beraberinde her an salgın hastalıkları getirebilirdi. Sorunun tek çözümü sancak merkezinde başka bir yerin geçici olarak kiralanarak hapishaneye çevrilmesi idi. Kiralanacak yere yine geçici olarak iki gardiyan ve jandarmanın görevlendirilmesi gerekiyordu. Hapishanedeki mevcut mahkûmlardan bir kısmı buraya gönderileceği gibi yeni gelecek olan hafif cezalı mahkûmlarda buraya nakil edilebilirdi. Kırkkilise Mutasarrıflığı bu talebini Dâhiliye Nezareti'ne bildirmişti. Dâhiliye Nezareti Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti, Edirne Valiliği'ne verdiği cevapta geçici olarak hapishane yapılmak amacıyla bir yerin kiralanmasına müsaade etmiş fakat gardiyan istihdamına bütçenin yetersizliğinden dolayı izin vermemişti. Bunun yerine mevcut gardiyanlardan ikisinin yeni kiralanacak yere görevlendirilmesini uygun bulmuştu (BOA. DH.MB.HPS. 41/29). Yeni bir yer kiralanması yoluyla sorun aşılmaya çalışılsa da bu da beraberinde gardiyan eksikliği sorununu getirecekti. Bütün bunların sebebi elbette bütçenin yetersizliğiydi. Bütçe yeni bir yerin hapishane olarak kullanılması amacıyla kiralanmasına müsaade etse de bu yeni yerin diğer ihtiyaçlarını karşılayamıyordu.

Diğer bir sancak merkezi olan Dedeoğaç'ta, 1912 yılına gelmeden evvel henüz Nisan 1908'de Edirne Valisi, Dedeoğaç Hapishanesi'nin içinde bulunduğu durumu şöyle özetlemiştir: Hapishane ve tevkifhane dar, mahkûm ve tutuklulara yetersiz gelmektedir. Hapishane aynı zamanda gayri sıhhi bir haldedir. Hapishane için 3 büyük koğuşun yapılması gerekmektedir ve bunun için 26.379 kuruşa ihtiyaç vardır. Hapishane ve tevkifhanenin diğer bölümlerinin de tamir edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte

toplam 38.025 kuruşa ihtiyaç vardır. Nisa hapishanesinin de durumunun aynı olduğu belirtilmiştir (BOA. DH.TMIK.S 72/56).

Mart 1912’de yapılan teftişte hapishanenin durumunda herhangi bir düzelme olmadığı gözükmektedir. Bu tarihte Dedeğaç Hapishanesi, hükümet konağı civarında alt katta bir yerdir. Gardiyan odaları, revir ve ikişer üçer küçük penceresi olan bodrum katındaki bir koğuştan oluşan erkek hapishanesinin hemen yanında birbirine bitişik ve geçilebilir, çok küçük pencereleri olan üç küçük odadan oluşan nisa tevkifhanesi vardır. Erkekler kısmında 60 mahkûm vardır ki kesinlikle bu sayı burası için çok fazladır. Hapishane hıfzıssıhha kurallarına uygun olmadığı gibi modern bir hapishanede olması gereken hiçbir şartı sağlamamaktadır. Dedeğaç Belediye Doktoru hapishanenin içler acısı durumunu anlatmadan evvel hükümete mahkûm dahi olsa hiç kimsenin, medeni kanunlara göre bu kadar perişan şartlar altında yaşamaması gerektiği uyarısını yapar ve sonra hükümetin zaten bu konuyu kendisine borç edindiğini, medeni şartları sağlayan hıfzıssıhha kurallarına uygun hapishaneler yapacağını bildiğini ekler. İşte o yapılacak olan hapishanelerden bir tanesinin de Dedeğaç’a yapılması gerekmektedir. Yapılması istenen hapishane iki katlı olacak ve havası temiz uygun bir yerde yapılacaktır. Yeni bir hapishanenin yapılması elzemdi. Gerçekten Dedeğaç Hapishanesi hıfzıssıhha kurallarına tamamen aykırı bir vaziyetteydi. Fakat Dâhiliye Nezareti Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti yeni bir hapishanenin yapılmasına izin vermemekteydi. 1911–1912 Hapishane Islahatı’na göre daha önce de ifade ettiğimiz gibi memleketin uygun yerlerinde umumi hapishaneler inşa edilecek ve cinayet mahkûmları buralara nakil edilecekti. Dolayısıyla diğer hapishaneler bu şekilde rahatlayacaktı. Aynı gerekçe bu sefer Dedeğaç Hapishanesi’nin yapılmasına engel oluyordu. Yapılacak olan umumi hapishanelerden birine Dedeğaç Hapishanesi’nde cezalarını çekmekte olan 53 cinayet mahkûmu nakil edilecek böylece Dedeğaç Hapishanesi geri kalan az sayıda mahkûm için idare edebilecekti.

Ancak Dedeğaç Hapishanesi’nde tamirat yapılabilirdi. Fakat hapishanenin durumu o kadar kötü idi ki Edirne Valiliği, Dâhiliye Nezareti’ne yazdığı yazıda yapılacak tamiratın hiçbir faydası olmayacağını belirtiyor ve tamirat için keşif yapmaya dahi gerek görmüyordu. En nihayetinde Mayıs 1912’de Dedeğaç Hapishanesi’ndeki cinayet

mahkûmlarından 15'i Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi'ne 15 tanesi ise Gümülcine Hapishanesi'ne nakil edilerek sorun geçici olarak çözülmüş oluyordu (BOA. DH.MB.HPS. 3/3). Balkan Savaşları'nın sonunda elimizden çıkan Dedeağaç sancağının, hapishanesinin son durumu böyleydi.

Yukarıda anlattığımız dört sancak hapishanesinin tamamının durumu pek vahim olmakla birlikte son olarak inceleyeceğimiz Gümülcine Hapishanesi'nin de durumu çok farklı değildir. Gümülcine Hapishanesi daha henüz II. Meşrutiyet Dönemi'ne girmeden 1908 yılının başlarında bakıma muhtaç ve gayri sıhhi bir haldedir. Hapishanede mevkuf ve mahkûm sayısı kapasitenin üzerindedir. Hapishanenin kapasitesinin üzerinde mahkûm ve mevkuf barındırması beraberinde tifo hastalığını, hastalık da beraberinde ölümleri getirmiştir. Nisa hapishanesinde ise nizamnameye aykırı olarak erkek gardiyanlar görev yapmaktadır (BOA. DH.TMIK.S. 72/48). 1910 yılının başında hapishanede olumlu anlamda değişen hiçbir şey yoktur. Gümülcine Hapishanesi esasında büyük bir hapishanedir. Fakat yıllarca bakım yapılmadığı için hapishanenin bazı bölümleri kullanılamayacak kadar kötü bir hale gelmiştir. Dolayısıyla ihtiyaca cevap verebilecek kadar büyük olan hapishanede kullanılmayan bölümlerinden dolayı izdiham meydana gelmiştir. Hapishane olarak kullanılan koğuşların durumu da pekiyi değildir. Zemin katta olan hapishane koğuşlarının pencereleri burası için yetersiz kalmaktadır. Pencerelerin dolayısıyla havalandırmanın yetersizliği mahkûm ve tutukluları en temel insan ihtiyacı olan temiz hava ve güneş ışığından mahrum bırakmaktadır. Hatta belediye tabibi bu durumu “Güneş ışığı girmeyen yere doktor girer” sözüyle vurgulamaktadır. Güneş ve temiz havadan mahrum kalan koğuşlar aynı zamanda rutubet içindedir. Bütün bunlara ek olarak bir de tuvaletlerin kötü kokusu vardır. Tuvaletler koğuşların hemen bitişiğindedir. Dolayısıyla tuvaletlerin kokusu koğuşların içine dolmaktadır. Bu havayı solumak zorunda kalan mahkûm ve tutukluların sağlıkları her daim tehlike altındadır. Kadınlar için ayrıca bir hapishane yoktur. Onlar da cezalarını burada fakat ayrı koğuşlarda çekmektedirler. Görüldüğü üzere Gümülcine sancağının hem erkekler hem de kadınlar için yeni bir hapishaneye ihtiyacı vardır. Fakat hükümetin içinde bulunduğu mevcut mali durum yeni bir hapishanenin inşasına izin vermemektedir. Bunun farkında olan mahalli yöneticiler her şeye rağmen yeni bir hapishanenin inşa edilebileceği düşüncesiyle yeni bir hapishane

inşası için gerekli olan ön hazırlığı yapmış, keşif bedelini tespit etmiş ve haritasını hazırlamıştır. Mahalli yöneticiler bu alternatiften pek umutlu olmasalar gerek ki mevcut hapishanenin tamir yoluyla kullanışlı bir hale getirilebilmesi için de keşif name hazırlamışlardır. Buna göre öncelikle pencereler genişletilerek hapishaneye yeteri kadar havanın ve güneş ışığının girmesi sağlanacaktır. Zemin en azından bir metre yükseltilerek rutubetin önüne geçilecektir. Tuvaletler tamir edilecek, hapishanenin içinde kadın ve erkekler için ayrı ayrı birer revir inşa edilecektir. Kullanılmayan koğuşlardan en azından biri tadilattan geçirilerek kullanıma alınacak ve ayrıca bir başgardiyen odası inşa edilecektir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra Gümülcine Hapishanesi ancak kullanışlı hale gelebilirdi (BOA. DH.MB.HPS.M. 1/12). Hapishane bu yazışmalardan sonra bir tamirat geçirmiştir. Fakat yapılan tamirat yukarıda anlattığımız gibi istenilen mükellef bir tamirat değildir. 1911 yılının Nisan ayında Gümülcine Hapishane'si yakın zamanda kısmen bir tamirat geçirmesine rağmen yine harap bir haldedir. Hapishanenin bu haliyle kullanılmaya devam edilmesi esasında yine uygun değildir. Ancak 31.305 kuruş masraf edilerek burası kullanışlı hale getirilebilirdi. Bu tamiratın bir an önce yapılması gerekliydi (BOA. DH.MB.HPS. 2/9, lef 2). Fakat bu tamirat gerçekleştirilemeden Balkan Savaşları nihayetinde Gümülcine, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır.

Kaza hapishanelerinde de 1912 sonu itibarıyla durum pek farklı değildir. Darıdere kazasında hapishane olarak kullanılan yer, güneş ışığı almayan karanlık bir odadır. Ayrıca hapishanede bulaşıcı bir hastalık meydana gelmiştir. Rapora göre bu hastalığın sebebi hapishanenin güneş ışığı almamasıdır. Hülasa Darıdere'de yeni bir hapishanenin inşa edilmesi gerekmektedir. Nitekim yeni bir hapishanenin inşası Edirne İstinaf Müdde-i Umumiliği tarafından istenmektedir (BOA. DH.MB.HPS. 146/65). Yine Cisri Mustafapaşa Kaza Hapishanesi rutubetli ve hıfzıssıhha kurallarına uygun değildir (BOA. DH.MB.HPS. 7/18). Eceabat kazasında da durum aynıdır. Hapishane hıfzıssıhha uygun değildir. İntizam yoktur. Tabi bütün bunlar mahkûmların muhafazasını çok zor bir hale getirmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 7/19). Keşan Hapishanesi yine durumu iyi olmayan hapishanelerdendir. Kadınlar için müstakil bir hapishane yoktur. Erkekler hapishanesinin ise döşemeleri çürümüş, tabi olarak bu durum mahkûmların sağlığını olumsuz etkilemiştir. Genel olarak hapishanenin ciddi bir

temizliğe ihtiyaç vardır. Hapishanenin tuvaleti dahi yoktur. Belge mahkûmların bu ihtiyaçlarını nasıl giderdikleri hakkında bilgi vermese de, tuvalet yokluğundan hapishanede bazı hastalıkların ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu da bize mahkûmların tuvalet ihtiyaçlarını muhtemelen kaldıkları yerde giderdiklerini göstermektedir (BOA. DH.MB.HPS. 7/24, lef 3). Gerçi bu hal çok rastlanan bir durum değildir. Tırnova kaza hapishanesi olarak kullanılan oda yine sağlık şartlarına uygun olmayan bir yerdir. Daha uygun bir yerin kiralanması için Dâhiliye Nezareti'nden izin verilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 3/22).

1911–1912 Hapishane Islahatı'nın Edirne vilayeti hapishanelerine hiçbir olumlu yansıması olmamıştır. Daha doğru bir ifadeyle bunun için vakit yetmemiştir. Çünkü 1912 sonu itibarıyla adı geçen ıslahat çalışması aniden askıya alınmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Hapishaneleri hakkında çalışma yapmış araştırmacılar, İmparatorluk genelinde bu ıslahat çalışmasının 1912 sonu itibarıyla aniden kesilmesinin sebeplerini tespit etmişlerdir. I. Balkan Savaşı'nın patlak vermesi bu ıslahat çalışmasının kesilmesinin nedenlerindedir (Gönen, 1997: 175). Bu tespit doğru olmakla birlikte eksiktir. 1912 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin desteklediği hükümet istifa etmiş ve yerine “Büyük Bakanlar Kurulu”nun yönettiği ulusal birlik koalisyonu geçmiştir. Büyük Bakanlar Kurulu, çoğunu tutuklayarak, kimisini idam ederek ve diğerlerini de sürgüne göndererek hükümeti ve Osmanlı politikasını İttihat ve Terakki Partisi üyelerinden arındırmıştır. Dolayısıyla yeni hükümetin kurbanlarından biri de İttihatçıların hapishane ıslahatı olmuştur (Schull, 2007: 91–92).

Bu iki tespit doğru olmakla birlikte esasında yine eksiktir. I. Balkan Savaşı'nın çıkması ve İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidardan düşmesi hapishane ıslahat programının kesilmesine sebep olmuştur. Bu doğrudur. Ama buradan hapishane ıslahatının yolunda gittiği ve yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı kesintiye uğradığı sonucu çıkar ki bu yanlıştır. Edirne vilayeti hapishanelerini anlatırken net olarak gözükten bir şey vardır ki Osmanlı Devleti maliyesi ciddi anlamda darboğazdadır ve bunun sonucu olarak da hapishane ıslahatı için gerekli parayı bulamamaktadır. Hapishane reformunu gerçekleştirmek için gözükten tek yol büyük bir istikraz (borç) anlaşması yapmaktır.

Fakat şartlar buna müsaade etmemektedir (BOA. DH.MB. HPS. 71/25, lef 2). Dolayısıyla reformu hayata geçirmek için gerekli olan paranın bulunamaması zaten bu reformun gerçekleşmesine engel oluyordu. Yine araştırmacıların hiç değinmediği fakat reformun önündeki önemli bir engel devam eden Türk-İtalyan ya da diğer adıyla Trablusgarp Savaşı'ydı. Savaşın getireceği mali yükten korkan hükümet mevcut bütçeden hapisane ıslahatı için gerekli olan parayı ayırmak bir yana tamiratlar için dahi gerekli ödeneği ayıramıyordu (BOA. DH.MB.HPS. 3/9). Buna rağmen 1911'in sonlarında başlayan ve 1912'nin ilk yarısında devam eden 1911–1912 Hapishane Islahatı, Osmanlı hapisanelerine medeni kanunlar çerçevesinde ahlaki değerleri, modern sağlık kurallarını getirmek için ilk kapsamlı reform programını başlatmıştır. 1912'nin Ocak ve Nisan aylarında çeşitli reformlar ilan edilmiş ve harekete geçilmiştir. Reformlardan biri mahkûmların alıştırma yapması için her hapishanenin bir avlusu olmasını öngörüyordu. Başka bir ferman, okur-yazar olan, ceza kanunlarını iyi bilen ve bu kanunların uygulanmasında tecrübesi olan daha iyi niteliklere haiz olan hapisane personelinin talep ediyordu. Başka bir ferman eğitim ve iş yoluyla mahkûmların iyileştirilmesini buyuruyordu (Gönen, 2005: 175; Schull, 2007: 90²³). Fakat bütün bunlara rağmen 1911–1912 Hapishane Islahatı yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı başarılı olamadan kesintiye uğramıştır.

1911–1912 Hapishane Islahatı'nın askıya alınmasının sebeplerinden biri olan Balkan Savaşları iki bölüme ayrılır. I. Balkan Savaşı 8 Ekim 1912–3 Aralık 1912 tarihleri arasında, II. Balkan Savaşı ise 22 Haziran 1913–29 Ekim 1913 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

8 Ekim 1912 tarihinde başlayan I. Balkan Savaşı 3 Aralık 1912 tarihinde mütareke dönemine girmiştir. Yunanistan ve Karadağ'ın katılmadığı bu mütareke sonucunda Londra'da bir uluslararası konferansın toplanmasına karar verilmiştir. Londra'da toplanan barış konferansında Bulgarlar Edirne'yi isterken, Balkan Devletleri Rumeli'nin tamamını istemişlerdir. Bu arada İstanbul'da Babiâli baskını neticesinde Kamil Paşa

²³ Schull, 1911–1912 Hapishane Reformu'nun sonucunda 1912 hapisane nüfus sayımının sonrasında her hapishanenin ya restore edildiğini ya da modern sağlık ve hijyen şartlarına uygun olarak yeniden inşa edildiğini iddia eder (Schull, 2007: 90). Hâlbuki böyle bir durum söz konusu değildir. 31 Ocak 1912 tarihinde sadece 7 tane hapishanenin inşası için ödenek ayrılıyordu (bkz. sayfa 97).

kabinesi görevden uzaklaştırılmış, Sadrazamlığa Mahmut Şevket Paşa getirilerek İttihatçılar iktidara tamamen hâkim olmuşlardır. Devirdikleri hükümetin Balkan Savaşı politikasını pasif bulan hatta Bab-ı Ali baskını bu nedenle gerçekleştirdiklerini iddia eden İttihatçılar, 3 Şubat 1913 itibarıyla mütareke dönemine son vermiş ve I. Balkan Savaşı'nın ikinci safhasını başlatmıştır. 3 Şubat 1913'de Edirne'de çatışmalar tekrar başlamış ve nihayetinde 26 Mart 1913 tarihinde Bulgar ve Sırp askerleri Edirne'ye girmeye muvaffak olmuşlardır. I. Balkan Savaşı'nın sonucunda mağlup olan Osmanlı Devleti 30 Mayıs 1913 tarihinde imzaladığı Londra Barış Antlaşması ile Midye-Enez hattının batısında kalan bütün toprakları Balkan Devletleri'ne bırakmak zorunda kalmıştır. Osmanlı'dan kazandıkları toprakları paylaşma konusunda ihtilafa düşen Balkan Devletleri bu sefer kendi aralarında yeni bir savaşa tutuşmuşlardır. II. Balkan Savaşı olarak adlandırılan bu savaşta Yunanlılar ve Sırlar kendi aralarında anlaşarak Bulgaristan'a savaş açmışlardır. Bu durumdan faydalanan Osmanlı Devleti yaptığı ileri harekâtla 21 Temmuz günü Lüleburgaz ve Vize, 22 Temmuz'da Kırklareli ve nihayetinde 23 Temmuz günü Edirne'yi geri almayı başarabilmiştir.

Edirne şehri, I. Balkan Harbi'nin başladığı tarihten ateşkes tarihine kadar 47 günlük bir muharebe dönemi yaşamış, arkasından iki aylık bir ateşkes dönemine girilmiş ve sonrasında şehrin işgal edildiği tarihe kadar 52 günlük bir muharebe dönemi daha yaşamıştır (Türkmen ve diğerleri, 2006: 45). Şehrin Bulgarlar tarafından işgaline kadar geçen bütün bu zaman zarfında Edirne Vilayet Hapishanesi'ndeki mahkûmlara ne olduğu sorusu önemlidir. Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili tasniflerde yaptığımız araştırmalarda, bu süre zarfında Edirne Vilayet Hapishanesi için ne bir tahliye ne de bir af çıktığına dair bir belgeye rastlamadık. Bütün bu zaman zarfında mahkûm ve tutuklular Edirne Vilayet Hapishanesi'nde cezalarını çekmeye devam etmişlerdir. 26 Mart 1913 Çarşamba günü Edirne düşmana teslim olmuş ve o gün hapishaneyi korumakla görevli Osmanlı Jandarması, hapishaneyi terk edince mahkûmlar serbest kalmışlardır (Kazancıgil, Gökçe, 2005: 197; Hayta, Birbudak, 2010: 105-106). Esasında Osmanlı Kale Komutanı'nın niyeti mahkûmları serbest bırakmak değildi. Edirne Kale Komutanı Miralay İsmail Paşa'nın ateşkes teklifini Bulgarların Cephe Komutan Vekili olan Albay Pasinof, kabul etmiş ve gönderdiği teklifte dört istekte bulunmuştur. Bu isteklerden biri Osmanlı askerlerinin şehir içinde bir yere toplanması ve Bulgar askerleri

tarafından kordon altına alınması şartıdır. İsmail Paşa bu teklifi kabul etmiş, hapishane nöbetçilerinin Bulgar nöbetçilerle değiştirilmesi için bir miktar Bulgar askerinin gönderilmesini talep etmiştir (Türkmen ve diğerleri, 2006: 240). Fakat bu askerler gönderilmemiş olsa gerek ki hapishanede nöbet tutan Osmanlı askerleri nöbet yerlerini Bulgar askerlere teslim etmeden terk etmek zorunda kalmışlar ve bunun sonucunda mahkûmlar serbest kalmışlardır. Bundan sonra ise aynı gün Edirne Vilayet Hapishanesi de diğer devlet daireleri ile birlikte yağmalanmış ve hapishanede bulunan bütün resmi evraklar yakılmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 72/19; Hayta, Birbudak, 2010: 105-106).

Serbest kalan mahkûmlar için -şehir tekrar Osmanlı Devleti'nin eline geçtikten sonra- 1914 yılının Ocak ayında af çıkmıştır. Sadece bu mahkûmlar değil, harp ile ilişkisi bulunmayan ceraim ashabından olup, harp dolayısıyla gerek Bulgar gerek Osmanlı askerleri tarafından hapishanelerden serbest bırakılmış yahut nasılsa bulunduğu ya da sonradan nakledildiği hapishanelerde hapis ve tutuklu kalmış olan şahıslar hakkında takibat ve tahkikat yapılması için hürriyet vesikaları sınıflandırılmış ve gayrimüslim mahkûmların mahkûmiyet vakalarının tatbik ve infazına imkân bulunamadığından şahsi hukuk ve davaları baki kalmak üzere bütün mahkûmlar af edilmişlerdir (BOA. MV. 233/32). Böylece Edirne vilayetinin düşman işgaline uğramış tüm bölgelerindeki hapishanelerde yatan mahkûmlar geriye dönük bir takibata uğramadan serbest kalmışlar, daha önce serbest bırakılanların ise özgürlükleri tasdik edilmiştir. Yukarıdaki af, savaş sırasında olaylara karışmış olanları kapsamamaktadır. Fakat Balkan Savaşları'nın sonunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın 6. Maddesi savaş döneminde olaylara karışmış olanlara da genel bir affin çıkarılmasını karara bağlamıştır (Hayta, Birbudak, 2010: 128).

Bulgar işgaline uğrayan Edirne vilayeti sancaklarından Gelibolu'da bulunan mahkûm ve tutuklular savaş çıkmadan evvel İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'ye nakil edilmişlerdir. Eylül 1913'te, savaştan önce Gelibolu'dan nakil edilen mahkûm ve tutukluların düşman işgalinden kurtulan Gelibolu'ya iadesine karar verilmiş, Dâhiliye Nezareti eğer Gelibolu'da bir hapishane varsa tamir edilmesini yoksa uygun bir yerin kiralanmasını Edirne Valiliği'nden istemiştir (BOA. DH.MB.HPS. 72/17). Aralık 1913'te Gelibolu sancağında hapishane olarak kullanılmak üzere bir yer kiralanmıştır

(BOA. DH.MB.HPS. 5/18). Fakat henüz mahkûm ve tutukluların nakillerinin gerçekleşmesine fırsat kalmadan, Ocak 1914'te çıkan aftan dolayı mahkûm ve tutukluların gönderilmesine gerek kalmamıştır (BOA. MV. 233/32).

23 Temmuz 1913 tarihinde düşman işgalinden kurtulan Edirne yaklaşık 4 ay boyunca Bulgar işgalinde kalmıştır. Bu süre zarfında Edirne Vilayet Hapishanesi bu sefer Bulgarlar tarafından hapishane olarak kullanılmaya devam edilmiştir (BOA. DH.EUM.EMN. 49/16)

Edirne'nin yaklaşık 4 ay boyunca Bulgar işgali altında kaldığı süre zarfında Edirne Vilayet Hapishanesi'ndeki mahkûmların işgalin olduğu gün serbest kaldığını biliyoruz, yine Gelibolu'daki mahkûm ve tutukluların işgalden hemen önce İstanbul'a nakil edildikleri bilgilerimiz arasındadır. Fakat Gümülcine, Dedeâğaç, Kırkkilise, Tekfurdağı hapishaneleri ve bu sancaklara bağlı işgale maruz kalmış kaza hapishanelerinde bulunan mahkûm ve tutukluların tahliye edildiklerine ya da serbest bırakıldıklarına dair bir bilgi elimizde mevcut değildir. Muhtemelen bu bölgelerdeki mahkûm ve tutuklular hapishanede cezalarını çekmeye devam etmişlerdir. İşgal sırasında hapishanelerde cezalarını çeken mahkûmların akıbetleri hakkında bilgilerimiz mevcuttur. Adı geçen hapishanelerde yatan Müslüman mahkûmların çoğu açlıktan ölmüşlerdir. Bu sadece mahkûmlara reva görülen bir durum değildir, işgal altındaki bölgelerde sivil Müslüman halkın katledilmesi sıradan işler arasındaydı (McCarthy, 2006: 175).

Balkan Savaşları'ndan önce 1912 yılında Edirne vilayeti, merkez sancakla beraber 6 sancak merkezi ve bunlara bağlı toplam 26 kazadan müteşekkildir (Hayta, Birbudak, 2010: 27).

Balkan Savaşları'nın sonucunda Osmanlı Devleti Meriç Nehri'nin batısındaki bütün topraklarını kaybetmiştir (Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, 2004: 83). Selanik, Manastır, Kosova, Yanya, İşkodra, Cezayir-i Bahri Sefid eyaletleri ile Girit, Sisam ve Edirne Vilayeti'nin Dedeâğaç ve Gümülcine sancakları Balkan Savaşları sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkan topraklardır (Onur, 2004: 85). 29 Eylül 1913 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında yapılan anlaşma ile Edirne Vilayeti'ne

bağlı kazalardan Ahtopolu, Tırnova, Cisri Mustafapaşa, Ortaköy ve Kırcaali kazaları dâhil Batı Trakya Bulgarlara bırakılmıştır (Özmen, 1948: 24).

Balkan Savaşları sonucunda toprak kaybına uğrayan Edirne vilayetinde, 10 Şubat 1914 tarihli vilayetteki hapishaneler hakkında bilgi veren sual varakalarına göre idari yapı şu şekildedir: Edirne vilayeti merkez sancağına bağlı kazalar Lalapaşa, Cisri Ergene ve Dimetoka'dır. Tekfurdağı sancağı, Çorlu, Malkara, Hayrabolu kazalarından müteşekkildir. Gelibolu sancağı ise Şarköy, İpsala, Mürefte, Eceabat, Keşan ve İnöz kazalarından oluşmaktadır. Diğer bir sancak merkezi olan Kırkkilise'ye bağlı kazalar ise Babaeski, Saray, Lüleburgaz, Demirköy, Vize ve Pınarhisar kazalarıdır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9).

Balkan Savaşları'ndan önce merkez sancakla beraber 6 sancak ve 26 kazadan oluşan Edirne vilayeti artık merkez sancakla birlikte 4 sancak ve bunlara bağlı 18 kazadan müteşekkildir. Kaybedilen iki sancak Gümülcine ve Dedeağaç sancaklarıdır. Yeni idari yapıda yer almayan kazalar ise Edirne merkez sancağına bağlı Cisri Mustafapaşa, Kırcaali ve Ortaköy, Gümülcine sancağına bağlı Eğridere, Darıdere, İskeçe, Kırkkilise sancağına bağlı Tırnova, Ahtopolu ve Dedeağaç sancağına bağlı Sofulu kazalarıdır (Savaş öncesi ve sonrası idari yapının karşılaştırılması için bkz. Hayta, Birbudak, 2010: 28; BOA. DH.MB.HPS. 149/9).

Edirne merkez sancağına bağlı olan Dimetoka kazası, Balkan Savaşları'nın sonucunda Bulgaristan'a geçmediği halde 6 Eylül 1915 tarihinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan "Meriç Nehri Alt Kısmı Sınır Düzeltmesi Sözleşmesi" sonucunda Bulgaristan'a terk edilmiştir (Dobrav, 2005: 6). Esasında Bulgarlara sadece Dimetoka kazası verilmemiştir. 1914 yılının Şubat ayında belgelerde görünmeyen fakat 1914 yılının Ağustos ayına ait belgelerde görülen Edirne merkez sancağına bağlı iki kaza daha vardır (bkz. BOA. DH.MB.HPS. 154/14, sayfa 96). Bunlar 1914 yılında ihdas edilen Mustafapaşa ve Seymenli kazalarıdır. Mustafapaşa kazası Tekke köyünde, Seymenli kazası ise Rodoplarla Meriç Nehri arasında Dimetoka'nın kuzeyinde kurulmuştur. Bu kazalar, Dimetoka kazasıyla birlikte Bulgaristan'a terk edilmiştir. Bu kazaların

Bulgaristan'a verilmesinin sebebi Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'nda müttefik devletler lehine savaşa girmesini sağlamaktır (Özmen, 1948: 25).

Balkan Savaşları 1911–1912 Hapishane Islahatı'nın son bulmasının en önemli nedenlerinden biridir. Bu anlamda Osmanlı İmparatorluğu hapishanelerinin, Balkan Savaşları'ndan dolayı gördükleri zarar devletin diğer kurumlarının gördüğü zarardan bir kat daha fazladır denilebilir. Edirne vilayeti hapishaneleri ise bu savaşlardan dolayı İmparatorluğun ceza infaz kurumları arasında fazla zararı görenlerdir. Savaşın bizzat içinde kalan Edirne vilayeti hapishaneleri şehrin bombalanmasından, yağmalanmasından üzerine düşeni almıştır. Ama yine de hapishane ıslahatının tekrar başlamasının sebebi dolaylı olarak Balkan Savaşları'dır.

Balkanlarda bulunan özellikle İttihat ve Terakki Partili subayların ve askeri birliklerin tasfiyesi yüzünden Osmanlı orduları savaşa oldukça hazırlıksız yakalandılar ve tamamen yenik düştüler. Henüz Edirne, Bulgar işgaline maruz kalmadan, I. Balkan Savaşı'nın mütareke döneminde 28 Ocak 1913 tarihinde İttihat ve Terakki Partisi'nin bazı üyeleri Bab-ı Ali'yi bastılar ve Harbiye Nazırı'nı vurup, Kamil Paşa'nın yönettiği "Büyük Bakanlar Kurulu" nu devirdiler. Sonuçta Talat, Enver ve Cemal paşalardan oluşan üçlü hükümdarlığı kurarak I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar iktidara tamamen hâkim oldular. 1912'de seçilen bütün İttihat ve Terakki üyeleri eski görevlerine geri döndüler. Talat Paşa 22 Aralık 1913 tarihinde tekrar Dâhiliye Nazırı oldu. Bundan sonra "Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Hakkında Nizamname" yayınlandı. Bu nizamname, Nezareti yeniden düzenledi, merkezileştirilip, daha verimli hale getirip, yeni baştan yapılandırdı.

Dâhiliye Nezareti'nin yeni ana düzenleme merkezi "Hapishaneler Müdüriyeti"ni de içeren on bir müdüriyetten oluşuyordu. Bu düzenleme Hapishaneler Müdüriyeti'ne Nezaretteki diğer müdüriyetler ile aynı eşitlikte daha çok güç ve otorite verdi. Müdüriyetin yetkileri arasında Osmanlı hapishanelerini yönetmekle birlikte ilgili tüm gerekli haber ve bilgileri toplama yürütme, onarma, işletme ve yeniden yapılandırma vardı. Böylece İttihatçılar askıya alınan 1911–1912 Hapishane Islahatını tekrar canlandırıp başlattı (Schull, 2007: 92-94).

3.2. 1914 Hapishane Islahatı ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri

1911–1912 Hapishane Islahatı saydığımız sebeplerden dolayı askıya alınmıştı. İttihatçılar bıraktıkları yerden tekrar başladılar. Islahat tam anlamıyla uygulamaya konamadan kesildiği için hapishanelerin durumunda bir düzelme olmamıştı. İttihatçılar bu durumdan memnun değildiler. Hapishanelerin kötü durumu kendi ifadeleriyle hükümetin şanına yakışmamaktaydı. Sorunun çözümü için çeşitli yollar deneniyordu. Kapasitesinin üzerinde mahkûm barındıran hapishanelerden diğer hapishanelere mahkûmlar nakil edilmeye çalışılsa da genel olarak hapishaneler kapasitelerinin üzerinde mahkûm barındırdığından bu yöntem çözüm yolu olamıyordu. İkinci yol olarak hapishane olarak kullanılmaya uygun kiralık binalar bulunarak mahkûmların buralara nakil edilmesine karar verilmiş ve bu düşünce vilayetlere tebliğ edilmişti. Fakat vilayetlerde hapishane olarak kullanılmaya elverişli, kiralanabilir binaların ekseriyetle olmaması bu projenin de hayata geçirilmesine engel oluyordu. Esasında hapishaneler için kiralama yönteminin önünde bir engel daha vardı. Resmi daire yapılmak üzere kiralanmış dükkân ve bina gibi yapılara hükümetin ödediği kira ciddi bir rakamdı, bunun üzerine eklenecek yeni bir ödeneğe bütçe izin vermeyebilirdi.

Vilayetlerin sunduğu çözüm ise hapishanelerin genişletilmesi ya da mahkûmların nakilleriydi. Fakat bu da mümkün değildi. Hapishanelerin yenilenerek inşası şöyle dursun tamir edilmelerine dahi Maliye Nezareti, bütçenin yetersizliğinden dolayı izin vermiyordu. Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezareti ile yaptığı yazışmalar sonucunda gelecek sene bütçesine dahi hapishane inşaatları için yeterli miktarda meblağlar eklenemeyeceğini öğreniyordu. Fakat Dâhiliye Nezareti yapılması elzem olan inşaatlar için fevkalade bir bütçenin oluşturulması gerektiğini Maliye'ye bildirmişti. Çünkü mevcut hapishanelerin büyük bir bölümü ıslaha muhtaçtı. Bunların arasında en önemlileri için masraf bedellerinin hazırlanması gerekiyordu. Bunun için bütçenin gelir kaynaklarının gözden geçirilip, yeni gelir kaynaklarının oluşturulması şarttı. Yeni gelir kaynakları tespit edilmişti. Fakat bunlara yeni demek çok doğru olmayacaktır. Bu gelir kaynaklarından ilki hapishanelerin bulunduğu mahallerin ahalisinden toplanacak yardımlardı. Bu yöntem esasında eskiden bu yana uygulanan bir yöntemdi. İkinci gelir

kaynağı, 1911–1912 Hapishane Islahatı'nda da gündeme gelen hapishane enkaz ve arsalarının satılmasıydı.

1914 yılının Ocak ayına ait rapor bazı yerlerde hapishanelerin arsalarının çok değerlendirildiğini, bu arsaların içindeki hapishanelerin ise yıkılmaya yüz tuttuğunu, değerlendirilen bu arsaların satılarak şehir dışında havadar yerler alınıp mükemmel hapishanelerin inşa edilebileceğini söylüyordu. Hapishane enkaz ve arsalarının satılması veya rehin olunması veya değiştirilmesi yoluyla elde edilecek gelir ve halkın yapacağı yardımlar ile elde edilecek fevkalade bütçe esasında memleketin ihtiyacını yine karşılayamayacaktı. En azından gelecek sene bütçesinden 50.000 lira ayrılırsa ceza müesseselerinin en önemlilerinden başlanarak 7–8 sene içerisinde hapishanelerin ıslahı, tamiri ya da yeniden inşa edilmesi mümkün olabilirdi. Bu işlerin gerçekleşmesi için gerekli kanuni düzenlemeler yapıp, bu esaslar çerçevesinde kanun layihası düzenlenirse bu proje doğrultusunda hapishanelerin ıslahı mümkün olabilirdi (BOA. DH.MB.HPS. 72/30).

Hapishaneler Müdüriyeti bu raporu yayınlamadan evvel Adliye Nezareti'nden kendisine gönderilen 21 Ekim 1913 tarihli belge, Adliye Nezareti'nin inşaat malzemelerinin temini ve ucuz işgücü sağlama adına da bir proje geliştirdiğini bize gösteriyor. Kazalar hapishanelerinin tamamen tamir ve ıslaha muhtaç bir halde olduğu zaten bilinen bir gerçektir. Umumi hapishaneler, sancak ve kazalarda tertip olunacak planlar mucibince aynı tarzda mükemmel tevkifhane ve hapishaneler inşası kaçınılmaz olmuştur. Bunun için taş, kireç ve bunun gibi inşaat malzemeleri taşralarda daha uygun fiyat ile tedarik edilebilirdi. İnşaat işlerinde hizmetleri uygun olan mahpusların yevmiye ile istihdamları çok faydalı olacaktır. İmparatorluk genelinde tüm şehirlerin hem içinde hem dışında hükümete ait birçok arsa ve arazi olmasından dolayı her kaza ve livada muhafaza ve idaresi kolay olacak tarz ve şekilde duvarla geçici muhitler ve sıhhi pansiyonlar inşasının uygun olacağı Dersaadet İstinaf Müdde-i Umumiliği'nin teftiş raporu neticesinde anlaşılmıştır. İmparatorluk genelinde vilayetlerin istinaf müdde-i umumiliklerinden gelen teftiş raporlarına göre bilindiği gibi her kaza ve sancakta ve hatta vilayet merkezlerindeki tevkifhane ve hapishanelerin bir kısmı mevcut durumlarıyla haddinden fazla mevkuf ve mahpuslar ile dolu, bir kısmı da hava ve

ışıktan mahrum olan zindan haneydiler. İşledikleri suçlardan dolayı kanunlar çerçevesinde hürriyetleri ellerinden alınan bu insanların asgari yaşam şartlarına sahip olmak haklarıydı. Dolayısıyla mevkuf ve mahkûmların bu gibi mahallerde tutulmaları hükümetçe de kabul edilebilecek bir durum değildi. Genel itibari ile tamir ve ıslaha muhtaç görülen hapishaneler defaten tamir edilmiş fakat bu da çözüm olmamiştı. Merkez vilayetlerde teşekkül eden umumi meclislerle bu seneden itibaren bu önemli ihtiyaç bilhassa dikkate alınarak ahalinin yardımlarıyla devletçe tertip ve tensip olunacak plan dairesinde her liva ve kazanın münasip mevkilerinde peyderpey hapishaneler vücuda getirmek için yapılması gerekenler bildirilmişti (BOA. DH.MB.HPS. 73/11, lef 2). Adliye Nezareti, Hapishaneler Müdüriyeti'ne böylece ucuz işgücü ve ucuz malzeme sağlamanın yolunu da göstermiş oluyordu.

Nihayetinde bu projeleri gerçekleştirmek için mevcut durumu tespit etme adına vilayetlere yeniden sual varakaları gönderildi. Fakat bu sefer Hapishaneler Müdüriyeti, 1911-1912'den farklı olarak bir kereye mahsus kapsamlı bir araştırma daha başlattı. Bu anket farklıydı. 1914 yılında her hapishaneye gönderilen sual varakaları, yerel hapishane yöneticilerinin ihtiyaçları hakkında geniş kapsamlı yorumlar ve öneriler yazmasını istiyordu. Bu sual varakaları her hapishaneye gönderildi ve daha sonra geri alındı. Sual varakalarına bazı hapishane yöneticileri hapishanelerin kalabalık, sağlıksız, disiplinsiz, kederli durumlarını ve mahkûmların çektiği zorlukları gösteren resimleri de ekledi. Bir kısım hapishane yöneticileri de inşa edilmesini istedikleri hapishaneler için önerdikleri mimari planları da sual varakalarına ekleyerek gönderdi (Schull, 2007: 95–96).

Edirne vilayeti bu sual varakalarını cevaplandırdı ve 10 şubat 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdi. Bu sual varakaları sırasıyla nisaya ait hapishane olup olmadığı, hapishanenin devlet malı mı kiralık mı olduğu, mevcut mahkûm sayısı, hapishanenin bulunduğu arazinin değeri, hükümet konağı haricinde veya dâhilinde olup olmadığı, hapishanenin bulunduğu arazinin kaç zira (bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar uzunluk ölçüsü, 75–90 cm kadar) olduğu, her zira'nın kıymeti ve son olarak hapishanenin yeniden yapılması gerekli mi, tamirat ister mi ve tamirat derecesi

sorularını soruyordu. Bu sual varakalarına göre 1914 yılı başlarında Edirne Vilayeti Hapishaneleri'nin durumu aşağıdaki gibidir.

3.3. Edirne Vilayet Hapishanesi

Vilayet merkezinde nisaya ait bir hapishane Bulgar işgalinden önce vardı. Fakat bu hapishane Bulgar işgali sırasında Bulgarlar tarafından tahrip edilmiştir. Şehir tekrar Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirildikten sonra Dâhiliye Nezareti'nin emriyle Hapishane-i Umumi haricinde iki oda nisa hapishanesi yapılmıştır. Fakat bu hapishane mükellef bir hapishane değildir. Mutfak ve bunun gibi önemli ihtiyaçlardan yoksundur. Dolayısıyla yeni baştan bir nisa hapishanesinin inşa edilmesine ihtiyaç vardır.

Hapishane-i Umumi ve nisa hapishanesi devlet malıdır. 14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla 258 erkek ve 4 tane kadın olmak üzere toplam 262 mahkûm vardır. Hapishane-i Umumi değerlidir. Hükümet konağı dâhilinde ve konak müstemilatındandır. Hapishanenin bulunduğu arazi 4.499 zira'dır. Her zira'nın ederi 1,5 Osmanlı Lirası değerindedir.

Hapishane-i Umumi gayet sağlamdır. Çünkü daha önce tamirâtı yapılmıştır. Koğuşların badanası yapılmış, abdesthaneleri (tuvaletleri) tamir edilmiş, koridor ve koğuşların içleri kolay temizlenebilmesi için asfaltla döşenmiş, kapılar yenilenip, hastane olarak kullanılan dairenin tamiri yapılmıştır. Hapishane-i Umumi'de daha önce bir koğuş mahkûmların sanayi ile iştigal etmesi amacıyla sanayi haneye çevrilmiş, olumlu neticeler alınmıştır. Mahkûmların hem ahlaklarını düzeltmeleri hem de hapishaneden çıktıktan sonra meslek sahibi olabilmeleri amacıyla sanayi hanenin tekrar açılması gerekmektedir. Şimdi yine aynı koğuşun sanayi haneye dönüştürülmesi ve Bulgarlar tarafından tahrip edilen nisa hapishanesinin inşası için 300 liraya ihtiyaç duyulmaktadır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 1).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Hapishane-i Umumi'de Balkan Savaşları sonrası bir takım tamiratlar yapılmıştır. Fakat bu tamiratların yapılış aşamasında Edirne Vilayeti ile Hapishaneler Müdüriyeti arasında ödenek alınması için gereken yazışmalar yapılmamış, buna gerek kalmamıştır. Edirne tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçtikten

sonra eski Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey Edirne Valiliği'ne atanmıştır. Bundan sonra şehrin yeniden imarı için başta padişah olmak üzere, hükümet ve sivil halk büyük bir yardım kampanyası başlatmıştır (Hayta, Birbudak, 2010: 123). Kuvvetle muhtemel Hapishane-i Umumi'nin tamiri buradan gelen parayla gerçekleşmiştir.

3.3.1. Edirne Merkez Sancağa Bağlı Kaza Hapishaneleri

3.3.2. Lalapaşa Kaza Hapishanesi

Lalapaşa'da ne hükümet malı ne de kiralık olarak bir hapishane mevcut değildir. Dolayısıyla buraya bir hapishanenin inşası gereklidir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 2). Lalapaşa, Balkan Savaşları'ndan sonra ihdas edilen bir kaza olduğundan henüz bu tarihte burada bir hapishanenin olmaması esasında normal durumdur.

3.3.3. Cisri Ergene Kaza Hapishanesi

Burada bulunan hapishanenin adı Mülkiye Hapishanesi'dir. Erkek hapishanesinin haricinde ayrıca bir nisa hapishanesi de vardır. Hapishane hükümet malıdır. 58'i erkek 1'i kadın olmak üzere toplam 59 mahkûm vardır.

Hapishane hükümet konağının haricindedir. Zaten kazada hükümet konağı yoktur. Fakat baharda yeni bir hükümet konağının yapılacağı karara bağlanmıştır. Hapishane eski hükümet diye adlandırılan mevkide ve jandarma koğuşuna bitişiktir. Jandarma ve zabıtlere ait koğuşlarla hapishane aynı yerleşkenin içindedir. Bu alan avlularıyla beraber toplam 3 dönümdür. Buranın yaklaşık 1 dönümü hapishaneye aittir ve bu arazi çok kıymetlidir.

Bütün bunlardan önemlisi hapishanenin tamire ihtiyacı yoktur. Mülkiye hapishanesi olarak adlandırılan Cisri Ergene Hapishanesi sağlık kurallarına uygun ve sağlam bir hapishanedir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 3). Hapishanenin bu olumlu görüntüsü bir kaza için gerçekten çok olan 58 mahkûmun nedenini açıklamaktadır.

3.3.4. Dimetoka Kaza Hapishanesi

Kaza'da nisa hapishanesi yoktur. Dolayısıyla kadın mahkûm da yoktur. Erkek mahkûm sayısı ise 26'dır.

Hapishane, hükümet konağı avlusunda, hükümet konağına 5 metre uzaklıkta müstakil, sağlam, muhafazalı ve hükümete ait bir binadır. Binanın uzunluğu 25, yüksekliği ise 5 metredir. İçinde bulunduğu arazi ise 10 metredir. Toplam arazisi 200 metrekare ve arazinin her zira'ı 2 kuruştur.

Hapishanenin içine girdiğimizde bizi her biri 80 kişilik 4 tane koğuş karşılar. Bu koğuşlar güneş ve ışık alabilmektedir. Hapishane binasının olumsuz yanları ise bir defa dört tarafı duvarlarla çevrili değildir. Tuvaletleri yoktur. Bazı koğuşların döşemeleri Bulgar işgali sırasında tahrip edilmiştir. Bütün bu saydığımız olumsuz durumların giderilmesi ve hapishanenin istenilen hale getirilebilmesi için 200 lira, ayrıca nisa hapishanesinin inşa edilebilmesi için de 150 lira olmak üzere toplam 350 lira gereklidir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 4).

3.4. Tekfurdağı Sancağı Merkez Hapishanesi

Sancakta Bulgar işgalinden önce bir nisa hapishanesi vardır. Fakat işgal sırasında nisa hapishanesi Bulgarlar tarafından yıkılmıştır. Şehir tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra bir ev kiralanarak nisa hapishanesi yapılmıştır. Sancak merkezinde 76 erkek 1 kadın olmak üzere toplam 77 mahkûm vardır.

Erkek hapishanesi Bulgar işgali esnasında yakılmış olan hükümet konağı arsasındadır. Yeni hükümet konağı başka bir yerde inşa edildiğinden, hapishane arsasının pek kıymeti kalmamıştır. 1911–1912 Hapishane Islahatı'nı anlatırken de belirttiğimiz üzere Tekfurdağı Merkez Hapishanesi zaten ciddi anlamda tamire muhtaç bir haldeyken, 1912 depreminde büyük zarar görmüş, harabe halini almıştır. Hapishane bu haldeyken bir de üstüne Bulgar işgali sırasında tahrip edilmiştir. Öyle ki artık hapishanenin bu haliyle sağlam bir şekilde tamir edilmesi mümkün değildir.

Erkek hapishanesinin harabesi ve nisa hapishanesinin de geriye sadece arsası kalmıştır. Erkek hapishanesinin arsası 366 metrekare 56 santim, kadın hapishanesinin arsası ise 193 metre 88 santimdir. Her iki arsanın metresi 20 kuruş etmektedir. Tekfurdağı için önerilen çözüm erkek hapishanesinin yıkılması geriye kalan arsayla birlikte nisa hapishanesinin arsasının satılarak, buradan elde edilecek parayla hükümet konağının yakınında yeni bir hapishanenin inşa edilmesidir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 8).

3.5. Tekfurdağı Sancağı Kaza Hapishaneleri

3.5.1. Çorlu Kaza Hapishanesi

Çorlu'da kadın hapishanesi yoktur. Kazada kadın mahkûm olmadığı gibi erkek mahkûm da yoktur. Balkan Savaşları'ndan önce, kazada kiralık bir yer erkek hapishanesi olarak kullanılmaktaydı. Savaştan sonra ise hapishane yapılabilecek şartlara haiz bir yer bulunamadığından hükümet malı olan redif dairesi müstemilatından bir oda geçici olarak hapishane yapılmıştır ve Şubat 1914 tarihi itibarıyla kullanılmaya devam edilmektedir.

Gerçi bu yer geçici de olsa hapishane olarak kullanılabilir bir yer değildir. Hapishane zemin katta ve ışık almayan bir yerdir. Çorlu Kaymakamı'nın ifadesiyle insan namını taşıyan bir mahlûkun ikamesine müsait değildir. Fakat kaymakam diğer yandan memleketin mevcut halinin yeni bir binanın tedarikine müsait olmadığını da ekler ve devam eder: Bugün askerler bile berbat hanlarda, mağaralarda ikamet etmektedirler. Memurlar da aynı haldedir. Hükümetin vermeye mecbur kalacağı 300 liraya yakın kiranın 7 katını feda ederse hem bir hükümet konağı hem de bir hapishane inşası mümkündür. Hâlihazırda başka bir çare yoktur (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 5).

3.5.2. Malkara Kaza Hapishanesi

Malkara yine nisa hapishanesi olmayan kazalardandır. Erkeklerle mahsus bir hapishane vardır ve burada 65 mahkûm barınmaktadır.

Hapishane hükümet konağı ile jandarma koğuşuna bitişiktir. Arazisi kasabanın diğer yerlerine nispetle değerlidir. Hapishanenin arazisi 157 arşındır.²⁴ Her zirâ'nın değeri 40 kuruştur. Hapishane hükümet malıdır ve iki odadan müteşekkildir. Hapishane sağlığa uygun olmadığı gibi kazada tevkifhane olmadığından mahkûmların yanı sıra tutuklular da burada kalmaktadır. Tutukluları da ekleyince böyle dar bir hapishanenin mevcudu 80'i aşmaktadır. Binanın yenilenmesi kesinlikle gereklidir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 6).

3.5.3. Hayrabolu Kaza Hapishanesi

Kazada nisa hapishanesi vardır. Bu yer günlük 3 aylık 99 kuruş bedelle kiralanmıştır. 49 erkek 4 kadın olmak üzere toplam 53 mahkûm vardır.

Hapishane hükümet konağı dâhilindedir. Hapishanenin üzerine kurulduğu arazi 55 metrekaredir. Arazi değerli olup tahminen metrekaresi 120–150 kuruştur. Hayrabolu Hapishanesi de Malkara Hapishanesi gibi 2 odadan oluşan, sağlık kurallarına uymayan adeta mahkûmların istif edildiği bir hapishanedir. Hapishanenin tuvaletlerinde lağım yoktur. Mahkûmların ihtiyaçlarını giderdikleri tuvaletler bir kuyuya bağlıdır. Bu kuyunun her ay boşaltılması gerekmektedir ve bunun için her ay 10 mecdiyeye ihtiyaç vardır. Eğer bu yapılmazsa etrafı ciddi şekilde rahatsız eden bir koku yayılmaktadır. Öyle ki kuyu cadde üzerindedir. Kuyunun üstü kapalı olduğu halde yazın kokudan dolayı cadde geçilmez bir hale gelmektedir. Hülasa bu durum giderilmeli, gerekli tamirat yapılmalıdır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 7).

3.6. Gelibolu Sancağı Merkez Hapishanesi

Gelibolu sancak merkezinde 6 kişilik kapasiteye sahip bir nisa hapishanesi vardır. Kazadaki mahkûm sayısı 35'dir. Mahkûmların 34'ü erkek 1'i ise kadındır.

1911–1912 Hapishane Islahatı'nı anlatırken ifade ettiğimiz gibi Gelibolu Hapishanesi 1912 depreminde yıkılmıştır. Yıkılan hapishane hükümet malı olduğu halde hükümet

²⁴ Arşın: 1. Bir uzunluk ölçüsü (68 cm uzunluk), bir kol boyu, büyük bir adım genişliği. 2. Zirâ'

konağı dâhilinde olmayıp, hükümet müstemilatı karşısında bir yerdeydi. Yine ilgili bölümde anlattığımız üzere 1913 yılı başında bir mağaza kiralanarak, hapishaneye dönüştürölüp kullanılmaya başlanmıştı. Hapishane ilk kiralandığı sırada mahkûm ve tutukluların bir kısmı buraya konmuş, bir kısmı da Edirne'ye nakil edilmişti. Balkan Savaşları'nın çıkmasından dolayı yeni bir hapishane inşa edilmesi mümkün olmamıştır.

1913 yılının başında kiralanan bu mağaza 1914 yılının Şubat ayı itibarıyla hapishane olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Hapishane olarak kullanılan bu yer sahil kesiminde iki katlı ve iki koğuştan oluşan bir binedir. Bu bina inşa edilirken eşya deposu olarak kullanılmak üzere planlanmıştır. Dolayısıyla hapishane olarak kullanılmak için müsait değildir. Hapishanenin çamaşırhanesi ve yemekhanesi olmadığı gibi mahkûmlar için teneffüs mahalleri de yoktur. Tutuklu ve mahkûm koğuşları tahtalarla ayrılmıştır.

Ayrıca her hapishanede olması gereken memur, müstahdem ve gardiyanlar için ikamet yerleri yoktur. Hapishane personeli hapishanenin önünde kurulan bir çadırda görev yapmaya çalışmaktadırlar. Tabi ki bu sıkıntılı bir durumdur. Özellikle bazı mevsimlerde bu durum daha sıkıntılı bir hal almaktadır. Özetle eski hapishane harap olduğundan ve mevcut kiralık bina gerekli şartları taşımadığından, Gelibolu'ya 200 kişilik yeni bir hapishanenin yapılması gereklidir.

10 Şubat 1914 tarihi itibarıyla Gelibolu Hapishanesi bu olumsuz durumuna rağmen vilayet genelindeki diğer hapishanelerden bir adım öndedir. Diğer hapishanelerden farklı olarak, Gelibolu Hapishanesi'nde mahkûmlar üretim yapmaktadırlar. Bidayet Müdde-i Umumiye'nin teşebbüsü ile Gelibolu tüccarlarından Kalos Efendi tarafından boş olan koğuşa elbise imalatına mahsus 9 adet tezgâh konularak mahkûmlar muayyen bir ücretle çalıştırılmakta ve bir sanat öğrenmeleri sağlanmaktadır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 9).

3.7. Gelibolu Sancağı Kaza Hapishaneleri

3.7.1. İnöz Kaza Hapishanesi

Kazada nisa hapishanesi olarak bir yer kiralanmıştır. Fakat Şubat 1914 tarihinde hiç kadın mahkûm yoktur. Erkek mahkûm sayısı ise sadece 2'dir.

Hapishane, hükümet konağının altında 2 odadan ibarettir. Hükümet konağı eski ve harap olduğundan hapishanenin de durumu aynıdır. Dolayısıyla burada sadece hapishane için yapılacak bir tamirat mümkün değildir. Yapılması gereken hükümet konağının yeni baştan inşa edilmesidir. Ancak bu şekilde hapishane de yenilenmiş olur. Hükümet konağının içinde bulunduğu arazinin uzunluğu 18, genişliği ise 8 zira'dır. 1 zira'nın değeri 2 kuruştur (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 16).

3.7.2.Şarköy Kaza Hapishanesi

Şarköy kazasında nisa hapishanesi yoktur. Kazada toplam 4 erkek mahkûm vardır.

Şarköy Hapishanesi 1912 Depremi'nde kısmen yıkılmış, Bulgar işgali esnasında ise tamamen harap olmuştur. Geriye 4 metre genişliğinde, 6 metre uzunluğunda olan arsası kalmıştır. Yeni bir hapishanenin inşası için yaklaşık 5-6 bin kuruş gerekmektedir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 17).

3.7.3. İpsala Kaza Hapishanesi

İpsala'da da nisa hapishanesi yoktur. Kazada toplam 9 erkek tutuklu vardır.

Sahipsiz bir bina hapishane olarak kullanılmaktadır. Bu bina hükümet konağına uzaktır ve bulunduğu yer değersizdir. Binanın uzunluğu 10 metre 86 santim, genişliği ise 5 metre 80 santimdir. Zira'ı 5-10 kuruştur.

Binanın zemini toprak, kendisi kâgirdir. Tam ışık almamaktadır. Bir koğuşu jandarmaların ikametine ayrılmıştır. Binada mahkûmlar için teneffüs mahali yoktur. Tuvaleti geçici olarak yapılmıştır. Binanın bu haliyle idare ve inzibat işi zordur. Ayrıca tamiri de mümkün değildir. Dolayısıyla yeni bir hapishane binasının yapılması zaruridir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 18).

3.7.4.Mürefte Kaza Hapishanesi

Mürefte'de nisa hapishanesi olmayan kazalardandır. Kazadaki erkek mahkûm sayısı ise sadece 4'dür.

Hükümet malı olan hapishane, hükümet konağı avlusundadır. Arazisi 104,370 metrekaredir. Zira'ı 10 kuruştur. Fakat hapishane Bulgar işgali esnasında yıkılmıştır. Buna rağmen hapishane tamir edilebilir hatta 20.000 kuruş masrafla mükemmel bir hale getirilebilirdi. Bu paranın yarısı bağış yoluyla toplanmıştır. Geriye kalan havalename ne zaman gönderilirse inşaata o zaman başlanacaktır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 19).

3.7.5. Eceabat Kaza Hapishanesi

Nisa hapishanesi yoktur. Kadın mahkûmlar Dâhiliye Nezareti'nin emri gereği Çanakkale Nisa Hapishanesi'ne gönderilmişlerdir.

Hükümete ait olan erkek hapishanesi 6 kişi kapasiteli ufak bir hapishanedir. Hapishanede toplam 7 mahkûm vardır. Hükümet dairesi müştemilatından olan hapishane, hükümet konağı dâhilinde bir odadan ibarettir. Hapishanenin üzerinde bulunduğu arsanın uzunluğu 8, zemini 6 zira'dır. Hapishane olarak kullanılan oda ufak bir tamiratla daha kullanışlı hale getirilebilirdi (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 20). Kadın mahkûmların Çanakkale Nisa Hapishanesi'ne gönderilmeleri, Edirne vilayeti hapishanelerinden sadece Eceabat kazasına mahsus bir uygulamadır. Bu uygulamanın sebebi kuvvetle muhtemel Eceabat kazasının Çanakkale'ye olan fiziki yakınlığıdır.

3.7.6. Keşan Kaza Hapishanesi

Keşan Kazasında da nisa hapishanesi yoktur. Kadın mahkûm olmayan kazada 19 erkek mahkûm vardır.

Hapishane, hükümet dairesi avlusunda inşa edilmiş ve hükümet malıdır. 190 arşın zirakare arsası olan hapishane iki oda, bir kömürlük, bir banyo ve bir koridordan oluşmaktadır. Keşan Hapishanesi, kaza için yeterli değildir. Arsası hükümet konağı karşısında olduğundan genişletilmesi de mümkün değildir.

Keşan için önerilen çözüm şöyledir: Keşan Hükümet Dairesi, mevcut memurlara dar gelen, Keşan için kifayetsiz kalan bir binadır. Eğer hükümet dairesinin içinde bulunan adliye başka bir binaya taşınırsa bazı odalar boşalacaktır. Boşalan odalardan iki tanesi jandarma dairesine tahsis edilirse, hapishanenin bitişiğinde olan jandarma dairesine ait iki odadan biri jandarma koğuşu yapılabilir, hapishaneye bitişik olan diğer koğuş ise hapishaneye ilave edilerek sorun çözülmüş olur (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 21).

3.8. Kırkkilise Sancağı Merkez Hapishanesi

Sancak merkezinde, Şubat 1914 itibarıyla nisa hapishanesi olmadığı gibi kadın mahkûm da yoktur. Fakat nisa hapishanesi yapılmak üzere bir yer kiralanacaktır. Sancak hapishanesinde 18 erkek mahkûm bulunmaktadır.

Hapishane hükümet konağına yakın ve meşhur bir yerdedir. Arazisi 760 arşın olup zira'ı 40 kuruştur. Hapishane sağlık kurallarına uygun değildir. Fakat ıslah edilebilir.

3.9. Kırkkilise Sancağı Kaza Hapishaneleri

3.9.1. Babaeski Kaza Hapishanesi

Babaeski kazasında nisa hapishanesi olarak kiralanan yer, erkek hapishanesi gardiyanlarından Halit Efendi'nin hanesidir. Kazada nisa hapishanesi olduğu halde hiç kadın mahkûm yoktur. Erkek mahkûm sayısı ise 32'dir.

Erkek hapishanesi ise aslında mahzen olan, sonradan hapishaneye çevrilmiş bir yapıdır. Aylık 50 kuruş karşılığında kiralanan bu yer, tamire muhtaç olsa da ihtiyaca cevap verebilmektedir. Zaten kazada hapishane yapmaya daha uygun bir yapı da yoktur.

Şehrin en işlek caddesinde ve hükümet konağına 150 metre mesafede bulunan hapishanenin arsası 250 metrekaredir. Arsanın zira'ı ise 0,5 lira etmektedir. Kaza yönetimi hapishaneden memnun olmakla birlikte ihtiyaç duyulan 3.000 kuruş tutarındaki tamiratın yapılabilmesi için bir an önce Maliye Nezareti nezdinde işlemlerin başlatılmasını talep etmektedir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 11).

3.9.2. Saray Kaza Hapishanesi

Sadece 2 erkek mahkûmun olduğu kazada, kadın mahkûm olmadığı gibi nisa hapishanesi de yoktur. Saray kazasında erkek mahkûmlara ait müstakil bir hapishane binası da yoktur. Mahkûm ve tutuklular hükümet dairesinin alt katında bir yerde tutulmaktadırlar. Kaza yönetimi, hapishane yapılabilmesi için tahsisat talep etmiştir. Eğer tahsisat gelirse adliye dairesi yapılmasına karar verilmiş binanın arkasındaki boş arsaya hapishane yapılması planlanmaktadır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 12).

3.9.3. Lüleburgaz Kaza Hapishanesi

Nisa hapishanesi olmayan Lüleburgaz'da erkek hapishanesi 5–6 kişilik kapasiteye sahip bir odadır. Bu oda hükümet dairesinin avlusunda ve hükümet malıdır. 150 zirakarelik

bir arsa üzerinde olan odanın büyüklüğü 16 zirakedir. Arsanın zira'ı 5 kuruş
etmektedir.

Esasında daha önceki yıllarda Lüleburgaz kazasında bir hapishane vardı. Fakat bu
hapishane 1912 depreminde yıkılmıştır. Eski hapishane tamir edilemeyecek bir halde
olduğundan yukarıda anlattığımız oda hapishane olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Hapishane olarak kullanılan odanın kapasitesi her ne kadar az da olsa kazada yalnızca 5
erkek mahkûm olduğundan ihtiyaca şimdilik kaydıyla cevap verebilmektedir. Fakat
kazanın yeni bir hapishaneye ihtiyacı olduğu aşikârdır. Hükümet dairesinin hemen
bitişğinde 200 zira'lık boş bir arsa bulunmaktadır. Kaza yönetimi buraya bir
hapishanenin yapımını uygun görmüş ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne önermiştir (BOA.
DH.MB.HPS. 149/9, lef 13). 1914 yılının başında hal böyleyken yılın sonunda
hapishanenin fiziki durumunda bir düzelme olmadığı halde mevcut suçlu sayısı
artmıştır. 1914 yılının başında kazada sadece 5 mahkûm var iken 1914 yılının sonunda
kaza hapishanesinde 15 mahkûm ve 12 tutuklu olmak üzere 27 erkek suçlu vardır
(BOA. DH.MB.HPS.M. 18/47, lef 3). Dolayısıyla artık hapishane kapasitesinin
üzerinde suçlu barındırmaktadır. İzdiham ve hapishanenin olumsuz fiziki durumu
beraberinde firar olaylarını da getirmiştir. Aynı tarihlerde gece yarısı bir saatlerinde üç
mahkûm hapishane duvarını delerek firar etmişlerdir. Esasında duvar olarak adlandırılan
yer hapishane penceresinin kerpiçle örülmesiyle oluşturmuş ve sıvanmamış bir yerdir
(BOA. DH.MB.HPS. 101/30). Dolayısıyla mahkûmların bu şartlar altında burayı delip
firar etmesi çok zor olmamıştır.

3.9.4. Demirköy Kaza Hapishanesi

Vilayet genelinde birçok kazada olduğu gibi Demirköy kazasında da nisa hapishanesi
yoktur. Hükümet malı olan erkek hapishanesi ise jandarma dairesinin altında, daha önce
aşar ambarı olarak kullanılmış bir odadır. Mevcut haliyle pek de sağlıklı olmayan bu
yer, bir iki pencere açılarak ve iki demir kapı ile iki üç tuvaletin inşasıyla ihtiyacı
karşılayabilecek bir hapishane haline getirilebilirdi (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 14).

3.9.5. Vize Kaza Hapishanesi

Nisa hapishanesi olmayan kazada erkek hapishanesi Bulgar işgali esnasında yıkılmıştır. İşgalden sonra 200 lira harcanarak tamir edilen hapishane, hükümet dairesi müstemilatındandır. 22 mahkûmun cezasını çektiği hapishane 30 kişilik kapasiteye sahip, 16 metre zemin üzerine oturmuş 2 koğuştan müteşekkildir. Havadar olan hapishane şimdilik Vize kazası için yeterlidir (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 15).

3.9.6. Pınarhisar Kaza Hapishanesi

Pınarhisar Kaza Hapishanesi hükümet konağı avlusunda, 2 tutuklunun kaldığı bir hapishanedir. 445 zira' arazi üzerinde kurulu hapishanenin arsasının zira'sı 5 kuruş değerindedir. Dolayısıyla pek kıymetli değildir. Hapishane'nin tamire ihtiyacı vardır. Yapılacak 4.760 kuruşluk bir masrafla Pınarhisar Hapishanesi kullanışlı bir hale getirebilirdi. Pınarhisar, vilayet genelinde çoğu kazada olduğu gibi nisa hapishanesi olmayan kazalardandı (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 22).

1914 Hapishane Islahatı'nın başlangıcında Edirne vilayeti hapishanelerinin durumu yukarıdaki gibidir. Hapishane-i Umumi'nin durumu nispeten iyi olmakla birlikte sancak hapishanelerinin durumu pek kötüdür. Tekfurdağı Hapishanesi tamamen harabe halini almış, hiçbir tamiratın kurtaramayacağı bir hale gelmiştir. Kırkkilise Hapishanesi yine bir hapishanede olması gereken özellikleri taşımayan, insani ve sıhhi şartları sağlamayan ama en azından tadil edilebilir bir binaydı. Gelibolu Hapishanesi'nin de durumu pek farklı değildi. Sancak'ta hapishane olarak kullanılan yer bir şahıstan kiralanmış ve bir hapishanede olması gereken özellikleri taşımayan bir binaydı. Lalapaşa'nın dışında vilayet genelinde bütün kazalarda erkekler için hapishane mevcuttu. Fakat Cisri Ergene ve Vize kazaları haricindeki tüm kaza hapishaneleri tamire muhtaç bir haldeydi. Kimi kazalarda nispeten büyük ve acil, kimi kazalarda ise daha ufak çaplı tamiratlara ihtiyaç duyuluyor, bazı kazalarda ise yeni baştan hapishanelerin yapılması icap ediyordu. Hülasa durum iyi değildi.

Edirne vilayeti için durum böyleyken İmparatorluk genelinde de 1914 yılının başında durum pek farklı değildi. Gerek yapılan resmi yazışmalar gerekse yerinde yapılan incelemeler göstermiştir ki hapishanelerin geneli intizamsız, mükemmeliyetten uzak, sağlık şartlarına ve sıhhi kurallara tamamen aykırı vaziyetteydi. Hapishanelerin bir kısmı o kadar dolu idi ki mahkûmlar için yatacak hatta oturacak yer bile yoktu. Bazı hapishane binaları ise tamirâtı mümkün olmayan, derme-çatma, iptidai ve salaş yapılardan oluşuyordu (BOA. DH.MB.HPS. 72/30).

3.10. 1914-1915 Yıllarında Hapishanelerde Hastalıklar

Hapishanelerin bu kötü vaziyeti elbette mahkûmların yaşantısını çekilmez bir hale getiriyordu. Ama bütün bunlardan öte hapishanelerin bu gayrisıhhi durumları ve izdiham beraberinde salgın hastalıkları da getiriyordu. Rumi 26 Eylül 1331 tarihinde, Mebani-i Emiriyye ve Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti bilumum vilayet ve müstakil sancaklara gönderdiği umumi şifrede rumi 1331 senesinin başlangıcından itibaren hapishanelerde hangi hastalıktan ne kadar vefat eden mahkûm olduğunu ve bu mahkûmların mevcut mahkûmlara oranını istiyordu. Bu tarih Miladi 14 Mart 1915- 9 Ekim 1915 tarihleri arasını kapsıyordu (BOA. DH.MB.HPS. 74/78, lef 1).

Edirne Valisi Zekeriya Efendi 22 Kasım 1915 tarihinde bu telgrafın cevabını göndermiştir. Buna göre:

Edirne Merkez Hapishanesi'nde 1915 Mart'ından 10 Ekim 1915 tarihine kadar iki yüz on bir gün zarfında mevcut mahpus içinde biri sù'î'l-kınye diğeri sillü'r-ri'e ve biri de zâtü'r-ri'eden olmak üzere üç vefat gerçekleşmiştir. Vefat yüzde bir buçuk nispetindedir.

Kırkkilise Merkez Hapishanesi'nde Mart 1915'ten 29 Ekim 1915'e kadar biri edrânü'r-ri'eden diğeri sekte-i kalbden olmak üzere iki mahkûm vefat etmiştir. Mevcuda nazaran yüzde birdir.

Tekfurdağı Merkez Hapishanesi'nde 13 Kasım 1915 tarihine kadar hummâ-yı habîseden üç tetenozdan bir mahkûm vefat etmiştir. Bu da yüzde dört buçuk nispetindedir.

Gelibolu Merkez Hapishanesi'nde Gelibolu'nun bombardıman edilmesiyle mahkûmların Keşan'a nakline kadar mevcut kırk üç mahpus arasında zuhura gelmiş bazı adi hastalıklar varsa da vefat eden olmamıştır (BOA. DH.MB.HPS. 74/78, lef 35).

Edirne Vilayet Merkezi'nde ve sancaklarda görüldüğü üzere bu tarihte ciddi anlamda ölüm olayları gerçekleşmemiştir. İmparatorluk genelinde bu telgrafa verilen cevaplar toplanmış ve bir tablo haline getirilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 74/78, lef 37). Bu tabloya göre hapishanelerde görülen hastalıklar, bu hastalıklardan ölen mahkûmlar ve bu mahkûmların mevcut mahkûmlara oranı aşağıdaki gibidir:

Tablo 18

İmparatorluk Hapishanelerinde Görülen Hastalıklar, Ölümler ve Miktarı

Nev'i	Hastalığın nev'i	Vefat Miktarı	Yüzde Nispeti	Hapishane Mevcudu
Beyrut şifresi	Zâtü'r-ri'e ve sillü'r-ri'e	2	1	200
Kütahya şifresi	Sillü'r-ri'e ve edrânü'r-ri'e	5	-	300
Silifke şifresi	-	-	-	-
Samsun şifresi	Zâtü'r-ri'e	3	1	-
İzmit tahrîrâtı	Maraz-ı kebedî ve hummâ-yı nâ'ibe ve fakrû'd-dem	5	-	156
Mamuretülaziz şifresi	Lekeli humma-yı râci'a, emrâz-ı ri'eviye ve sâ'ire	31	1,5	-
Antalya şifresi	-	-	-	-
Biga şifresi	-	-	-	-
Trabzon şifresi	Humma ve hummâ-yı tifo'idi ve dizanteri	90	30	300
Çatalca şifresi	-	-	-	-
Niğde şifresi	Tifo ve ru'âf	4	1	-
Erzurum telgrafi	Tifüs, hummâ-yı tifo'idi, kalb ve fakrû'd-dem ve sâ'ire	107	17	300
Bolu şifresi	Hummâ, zâtü'r-ri'e, iltihâb-ı em'â, kalb ve sâ'ire	7	-	-
Zor şifresi	İltihâb-ı em'â-yı hâr	1	1	90

Tablo 18'in devamı;

Medine şifresi	Dizanteri ve sekte-i kalb	2	1	-
Eskişehir şifresi	Sillü'r-ri'e ve iltihâb-ı periton	5	-	-
Maraş	Hummâ-yı tifo'idi, hummâ-yı mühlîke, çiçek	7	-	-
Muğla şifresi	-	3	-	-
Kudüs şifresi	Sillü'r-ri'e, zâtü'r-ri'e, tifüs	4	-	-
Urfa şifresi	-	-	-	-
Adana şifresi	-	12	1	1444
Kastamonu	Emrâz-ı muhtelif	6	-	-
Kastamonu şifresi-Kengiri	Emrâz-ı muhtelif	-	4	-
Kastamonu şifresi-Sinop	Sillü'r-ri'e	-	Binde üç	-
Kastamonu şifresi-Taşköprü sancağında	Kızamıkdan	-	1	-
Kastamonu şifresi-Cide	Hummâ-yı tifo'idi	-	1,5	-
Karahisar şifresi	-	18	1,5	-
Şam şifresi	Tifüs, hummâ-yı tifo'idi ve	13	2	-
Bitlis şifresi Merkez Hapishânesi	Tifo, tifüs, zâtü'r-ri'e	35	10	-
Bitlis şifresi-Muş Hapishânesi	Hummâ-yı râci'a	36	5	-
Bitlis şifresi-Varto	Lekeli humma	3	3	-
Kayseri şifresi	-	-	-	-
Hüdâvendigâr Merkez Hapishânesi	Sillü'r-ri'e ve influenza	11	3,55	-
Ertuğrul Hapishânesi	İltihâb-ı em'â ve sehâyâ ve sâ'ire	7	5	-
Orhaneli Hapishânesi	Hummâ-yı şebe, tifo'idi	1	-	-

Tablo 18'in devamı;

Konya tahrîrâtı- Merkez Hastanesi [Hapishânesi]	Verem ve kalb	5	1	-
Burdur Hapishânesi	Emrâz-ı âdiye	3	-	-
Antalya Hapishânesi	-	3	-	-
Diyarbakır şifresi	Emrâz-ı muhtelif	166	17	923
Edirne tahrîrâtı- Merkez Hapishânesi	" "	3	1,5	-
Kırkkilise Hapishânesi	" "	2	1	-
Tekfurdağı Hapishânesi	" "	4	4,5	-
Musul telgrafi- Merkez Hapishânesi	" "	6	-	400
Süleymaniye Hapishânesi	Kalb hastalığından	2	-	-
Kerkük Hapishânesi	Emrâz-ı muhtelif	6	-	-
Salahiye Hapishânesi	" "	2	-	-
Ankara tahrîrâtı- Merkez Hapishânesi	" "	5	1	-
Çorum Hapishânesi	" "	7	-	-
Kırşehir Hapishânesi	" "	13	9	-
Yozgad Hapishânesi	" "	51	5	-
Aydın tahrîrâtı- İzmir	" "	27	100/12	-

Görüldüğü üzere İmparatorluk genelinde hapishanelerde görülen ölüm sayısı zamanın şartları da göz önüne alındığında çok büyük boyutta değildir. 1915 yılının Mart ayından neredeyse aynı yılın sonuna kadar geçen bu sürecin hem öncesinde hem de sonrasında Hapishaneler Müdüriyeti hijyen ve mahkûm sağlığı konusunda bir takım çalışmalar yapmıştır. Vilayet, sancak ve kaza hapishanelerini anlatan raporların neredeyse hepsinde en fazla vurgulanan sorun hapishanelerin gayrisihhî durumları ve bu durumun beraberinde getirdiği ya da getirebileceği salgın hastalık tehlikesidir. Esasında bu durum hapishanelerde yaşanan bütün olumsuzlukların sonucu ve en ciddi sorundur. Sorunun çözümü sıhhi şartları sağlayan modern hapishane binalarının inşasıdır. Fakat mevcut mali durum bu binaların inşasına müsaade etmediği gibi bu uzun vadeli bir çözüm yolu idi. Hapishaneler Müdüriyeti tabiatıyla bu soruna duyarsız kalmamıştır. Müdüriyet en başta koruyucu tedbirlere başvurmuştur.

1913 yılının sonunda Tevkifhane-i Umumi'deki dayısını ziyaret etmek isteyen bir suçlu yakınına o sıralarda İstanbul'da gözükken kolera hastalığını bulaştırma riski yüzünden izin verilmemiştir (BOA. DH.MB.HPS.M. 9/53). Her ne kadar bu tür koruyucu tedbirlere başvurulsa da 1914 yılı başlarında izdihamdan dolayı bazı hapishanelerde kolera ve bunun gibi bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına Hapishaneler Müdüriyeti engel olamamıştır (BOA. DH.MB.HPS. 54/40). 1913 yılı sonu itibarıyla kolera ile uyuz hastalığının görüldüğü hapishanelerden biri de İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'dir (BOA. DH.MB.HPS. 72/26). Müdüriyet bu hastalıklarla mücadele için Muhasebe Müdüriyeti'nden 50.000 kuruşluk ek ödenek istemiştir (BOA. DH.MB.HPS. 54/40). Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede ziyaretlerin kısıtlanmasından başka diğer bir koruyucu yöntem ise mahkûmlara aşı yapılmasıdır. Ocak 1915 tarihinde Hapishaneler Müdüriyeti'nden tüm hapishanelere gönderilen bir tamimde önceki yıllarda tifo hastalığı gözükken hapishanelerde tifo aşısı tatbik edildikten sonra bu hastalığın gözükmediği dolayısıyla bu hastalıktan ölen kimsenin de olmadığı bundan sonra tüm hapishanelerde mahkûmlara tifo aşısı yapılması gereği tebliğ edilmiştir. Hâlbuki birkaç yıldır tifo hastalığı ciddi tahrifata yol açmıştı. Konya Vilayet Hapishanesi'nde 800 mahkûm ve tutuklu kaldığı halde yapılan aşidan dolayı 1915 yılı başında tek bir tifo vakası dahi gözükmemişti. Hapishaneler genel olarak gayrisihhî halde olduklarından aşı hastalıkların önlenmesinde mükemmel bir çözüm olmuştu (BOA. DH.MB.HPS. 152/41;

DH.MB.HPS. 73/56). Aşı yapılarak hastalık bertaraf edildiği gibi mahkûmların nakli de hastalıklarla mücadelede kullanılan diğer bir yöntemdir.

1914 yılı Ağustos ayından itibaren başlayan bir salgın hastalık Osmanlı Hapishaneleri'nin baş konuğu olmuştur. Bu salgın "Lekeli Humma" hastalığıdır. Ağustos ayında Arnavutluk'un Avlonya şehrinden gelen muhacirler beraberlerinde bu hastalığı da getirmişlerdir. Bu hastalık yavaş yavaş Osmanlı halkına sirayet etmiş, önceleri münferit vakalar gözükürken, daha sonra bu hastalık sivil halk ve askerler arasında şiddetli bir salgına dönüşmüştür. Hapishaneler Müdüriyeti'nin ifadesiyle bu öyle bir hastalıktır ki insanın kuvvet ve kudretini tamamıyla keser, ülkelere birkaç savaşın vereceği zarardan daha fazlasını verir.

Bu hastalığın bulaşma şekli bitlerle olmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu durum kirliliğin ve bitliliğin normal addedildiği bir durumdur. Dolayısıyla askerler ve sivil halk arasında yayılmış olan bu hastalığın önüne geçmek gerçekten çok zor hatta imkânsız gibidir.

Hapishaneler Müdüriyeti'nin yaptığı gözlemler bu hastalığın ilk olarak kışlalarda ve hapishanelerde gözüküp daha sonra buralardan yayıldığını gösteriyordu. Esasında bu normal bir durumdu. Çünkü hapishanelerin sefalet ve kirlilik içinde olduğu zaten bilinen bir gerçektir. Şubat 1915 itibarıyla Konya, İzmit, Eskişehir, Van hapishaneleri ile Konya Nisa Tevkifhanesi lekeli humma hastalığının görüldüğü ve imkânsızlıktan dolayı gerekli tedbirler alınmadığı için salgın haline dönüştüğü hapishanelerdi.

Hapishaneler Müdüriyeti lekeli humma hastalığının yayılmasını önlemek için alınacak tedbirleri açık bir şekilde kaleme almış ve bunu İmparatorluk genelinde tüm vilayet ve livalara tebliğ etmiştir. Bu talimatnameye göre öncelikle izdihamın önüne geçilecektir. Bunun için mahpuslar başka binalara yerleştirilecek ve mahpusların vücutları, elbiseleri, çamaşırları, yatak ve yorganları, eşyaları devamlı surette temizlenecektir.

Hapishaneler Müdüriyeti bu olayı sadece hapishanelerle sınırlı görmüyordu. Müdüriyete göre bu sorun devletin en esaslı meselesiydi. Müdüriyet, Osmanlı Ordusu'nun I. Dünya

Savaşı'nı galip bitirmesinin ön şartlarından biri olarak lekeli humma hastalığının önüne geçilmesini görüyordu, bu hastalığın önüne geçilemezse ordu galip gelemezdi. Hapishaneler Müdüriyeti hayati önem verdiği bu mesele için, vilayetlere talep edecekleri tüm ödeneklerin verileceğini tebliğ ediyor ve bu konuda kesinlikle lakayt davranılmamasını istiyor, talimatnameye harfiyen uyulmasını şiddetli bir şekilde emrediyordu. Mahkûmların çamaşır, banyo ve temizlik işleri asla ihmal edilmemeliydi (BOA. DH.MB.HPS. 73/54). Yukarıda ki paragraftan anlaşılacağı üzere Hapishaneler Müdüriyeti bu işe ciddi anlamda önem veriyordu.

Yukarıdaki raporda adı geçen İzmit Hapishanesi'nde lekeli humma hastalığının yayılma sebebi hapishanenin darlığıdır. Çözüm olarak İzmit Mutasarrıflığı'nın izlemek istediği yol mahkûmların kısa vadede daha geniş ve sağlıklı bir yere taşınması uzun vadede ise yeni bir hapishanenin inşa edilmesidir (BOA. DH.MB.HPS. 57/50). Talimatnameden de anlaşılacağı üzere bu yöntem bizzat Hapishaneler Müdüriyeti tarafından benimsenmişti. Hâlbuki yaklaşık bir yıl önce Siverek Hapishanesi'nde tifoya yakalanan mahkûmların başka bir yere taşınıp hastalığın önüne geçilmesi amacıyla Hapishaneler Müdüriyeti'nden istenen ödenek gönderilmiyor, yerinde mücadele edilmesi söyleniyordu (BOA. DH.MB.HPS. 73/10). Bu seferki salgın gerçekten ciddi bir tehlike oluşturuyor olsa gerek ki bu pahalı yöntem dahi benimseniyordu. Nitekim İzmit Hapishanesi'ndeki lekeli humma hastalığına yakalanan mahkûmlar şehir dışındaki Soğucak Barakaları'na nakil edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 74/59)

Hastalık zuhur ettikten sonra uygulanan yöntemlerden tabi ki en önemlisi ilaçla tedavidir. Lekeli humma hastalığına yakalanmış mahkûmların tedavisinde kullanılacak ilaçlar için Konya Valiliği tarafından talep edilen ödenek yine aynı tarihte gönderilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 57/52). Yapılan mücadeleler çoğu yerlerde olumlu sonuçlar vermiştir. 1915 yılı başlarında Afyon Hapishanesi'nde ortaya çıkan lekeli humma hastalığı bertaraf edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 57/55). Yine Eskişehir Hapishanesi'nde 1915 ortalarında hastalık tamamen yok edilmiş ve bu tarihin üzerinden 2,5 ay geçtiği halde lekeli humma hastalığına yakalanan kimse olmamıştır (BOA. DH.MB.HPS. 74/28). Yine aynı tarihlerde Kudüs-i Şerif Hapishanesi'nde lekeli humma hastalığının sonu getirilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 74/35). 1916 başlarında Adana

Hapishanesi yine lekeli humma hastalığının bitirildiği yerlerdendi (BOA. DH.MB.HPS. 74/64). Konuyla ilgili tasniflerde arşiv belgelerini incelediğimizde yukarıdaki örnekleri çoğaltabiliriz (bkz. BOA. DH.MB.HPS. katalog 1,2 ve DH.MB.HPS.M.).

1915'in ortalarında yine aynı hastalık Halep Hapishanesi'nde ortaya çıkmış, buraya mahkûmların elbise ve yataklarının değiştirilmesi için ödenek gönderilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 58/56) Buna benzer bir durum Edirne vilayeti hapishanelerinde de görülmüştür. 1917 yılının ortalarında vilayet hapishanelerinde lekeli humma hastalığının baş göstermesi üzerine fakir mahkûmlara çamaşır ve sabun dağıtılmıştır. Hapishane tabibi yaptığı teftişte Vilayet Hapishanesi'nde 15 mahkûmun iç çamaşırlarının olmadığını görmüştür. Bu durum sadece Vilayet Hapishanesi'ne mahsus değildi, sancak ve kazalarda da durum neredeyse aynıydı. Hastalıkların yayılmasını önlemek için öncelikle temizliğin sağlanması gerekiyordu, mahkûmların bunu karşılayacak maddi gücü olmadığı için Hapishaneler Müdüriyeti iç çamaşırı ve sabun tedarik edilmesi amacıyla 5.000 kuruşluk ödenek göndermiştir (BOA. DH.MB.HPS. 62/24). Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi Hapishaneler Müdüriyeti yayınladığı tebligata sadık kalmış ve hastalığın gözüktüğü yerlerde hastalıkla mücadele için istenilen ödenekler gönderilmiştir. Osmanlı arşivlerinde ilgili belgeleri incelediğimizde yukarıdaki örnekleri çoğaltabiliriz. Sonuç olarak Osmanlı hapishanelerinde lekeli humma hastalığı ile yapılan kararlı mücadele büyük ölçüde başarıyla sonuçlanmıştır.

Sadece lekeli humma hastalığı değil, diğer hastalıklarla da mücadelede başarılar sağlanmıştı. Örneğin 1914 yılında Akka Hapishanesi'nde çiçek hastalığı ortaya çıkmış ve bu hastalıktan ölenler olsa da alınan sıhhi tedbirler sayesinde hastalığın yayılmasına fırsat verilmeden hastalık bertaraf edilmişti (BOA. DH.MB.HPS. 73/2).

3.11. Enver Paşa Ve Hapishaneler

İttihatçıların 1911–1912 Hapishane Islahatı ilgili bölümlerde anlattığımız sebeplerden ötürü askıya alınmıştı. Şimdi ise İttihatçılar en az 1912'de olduğu kadar hevesliydi. Üstelik bu sefer iktidara tamamen hâkim olmuşlardı. Fakat 1913–1914 Hapishane

Islahatı'nı hayata geçirmek için önlerinde yine büyük bir sorun vardı. O da para idi. Çok hevesli oldukları ıslahatı bir türlü gerçekleştiremiyorlardı. Ancak rumi 1332 (1916–1917) bütçesine yeni inşa olunacak hapishane ve tevkifhane inşaatları için 11 milyon 100 kuruş Dâhiliye Nezareti bütçesine ek olarak konulacak ve ıslahat ancak o zaman başlayacaktı (Gönen, 2005: 176, dipnot 6). Gerçekten ciddi bir miktar olan bu paranın bir bölümü Almanya'nın savaş için Osmanlı İmparatorluğu'na verdiği fonlardan sağlanmıştır (Schull, 2007: 238, dipnot 37). Bu arada tabii ki İttihatçılar boş durmamışlardı. Görüldüğü gibi hastalıklarla mücadelede başarı sağlamışlardı. Hapishanelere gerçekten ciddi önem veriliyor, imkânsızlıklara rağmen çeşitli çareler aranıyordu. 1914 yılının başında değerlendirilen hapishane arazilerini ve enkazlarını satma ve ahaliden yardım toplama projesini tekrar gündeme getirerek kaynak bulmaya çalışan İttihatçılar, 1916 yılının Mayıs ayında yine hapishane binalarını modernleştirme adına çok ilginç bir projeye daha imza atmışlardır.

Bu proje İttihat ve Terakki Partisi'nin en kudretli ismi, dönemin Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili olan Enver Paşa'nın bizzat kendisine aittir. Enver Paşa'nın neden böyle bir proje geliştirdiğinin cevabı ise 12 Mayıs 1916'da Enver Paşa tarafından dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya çekilen telgrafta yazılıdır. Paşa'nın ifadeleri şu şekildedir: “Suşehri'nde bulunduğum zaman hapishanesinde dolaşmış idim. Gayet dar ve hava almaz helâları da içeride olmak üzere bir göz odadan ibaret bir ahırdan farkı yoktur. Mahpusların hastaları da burada atılmış bir hâlde olmakla mahkûmdur. Hülâsa bu mahalde sağlam bir hayvan bile mutlaka telef olur. Binaenaleyh vilayetteki hapishanelerin her hâlde intizam ve taharetlerine katiyen riayet edilmesi ve birçok yerlerde Ermenilerden kalan hane ve manastırlardan münasiplerinin de tefrikiyle hapishane ittihaz olunması ve mahpus hastalarının her hâlde tedavilerinin temin edilmesi hususlarında evâmir-i lâzime ita buyrulmasını istirham ederim” (BOA. DH.MB.HPS. 49/31). Başkumandan Vekili'nin I. Dünya Savaşı'nın ortasında harbin en hararetli zamanlarında hapishanelere ilgi göstermesi, durum tespiti yapması ve proje geliştirmesi İttihatçıların hapishanelere ne kadar çok önem verdiği bir göstergesidir. Diğer yandan hapishanelerin kötü durumunun müfettiş raporlarıyla ortaya konmasının yanı sıra dönemin en kudretli isminin de bu tespiti bizzat yapması ve harekete geçmesi durumun vahametini de göstermektedir.

Enver Paşa'nın bu projesi Dâhiliye Nezareti tarafından hemen kabul görmüştür. Bu telgraftan yalnızca 2 gün sonra Hapishaneler Müdüriyeti'nden, Edirne Valiliği'yle birlikte Adana, Ankara, Diyarbakır, Sivas, Konya, Mamuretülaziz, Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Karesi, Kale-i Sultaniye, Kayseri, Maraş, İçel, Kütahya, Eskişehir, Niğde ve Karahisar'a çekilen telgrafta adı geçen bölgelerde, hapishaneleri istenilen düzeyde olmayan yerler için Ermeniler tarafından terk edilmiş ve kullanılmayan binaların hapishaneye dönüştürülmesi amacıyla tespit yapılması ve uygun olan binaların ne kadar tamirata ihtiyaç duyduklarının belirlenmesi istenmiştir (BOA. DH.ŞFR. 64/18; BOA. DH.MB.HPS. 49/31, lef 1).

Süreç gerçekten çok hızlı işlemiştir. Kısa süre sonra bu telgrafa cevaplar gönderilmiştir. 17 Mayıs 1916'da Kala'i Sultaniye (Çanakkale) Mutasarrıfı Rauf Bey verdiği cevapta sancak merkezinde durumun henüz tespit edilmediğini, kazalardan ise sadece Ezine'de bulunan Ermenilerin tehcir edildiğini dolayısıyla sadece Ezine kazasında hapishaneye dönüştürülebilecek bir bina olduğunu yazmıştır. Bu bina kullanılmayan bir kilisedir. Kâgir yani taş olan bu yapının pencerelerinde demir parmaklıklar vardır. 50-60 kişiyi barındırabilecek koğuşvari bir yapıya sahip olan binanın ayrıca iki odası daha bulunmaktadır. Avlusunun etrafı taş duvarla çevrili olan kilisenin çan kulesi önceki yıllarda gerçekleşen depremden dolayı yıkılmıştır. Bina hapishane olarak kullanılmak için uygundur (BOA. DH.MB.HPS.M. 24/17).

Yine aynı tarihte Silifke'den verilen cevapta ise Ermeniler tarafından terk edilmiş ve hapishane olarak kullanılmaya uygun herhangi bir binanın olmadığı bildirilmiştir.

Kütahya'da ise durum biraz daha farklıdır. Kütahya Ermenileri tehcire tabi tutulduğu halde her nasılsa dışarıdan gelen Ermeniler burada alıkonulduğu için terk edilmiş bir bina yoktur.

Niğde'de ise yine uygun bina olmadığı gibi esasen yeni bir hapishaneye de ihtiyaç yoktur.

Ankara vilayeti genelinde ise Ermeniler tarafından terk edilmiş ve hapishane yapılmaya elverişli tek bina Nallıhan kazasındaki dört odalı bir evdir. Bu ev de ancak 5.000 kuruş masraf yapılarak hapishane yapılabilirdi.

Maraş sancağı verdiği cevapta hapishanesinin istenilen düzeyde olduğunu dolayısıyla böyle bir şeye ihtiyaç duymadıklarını yazıyordu. Maraş sancağına bağlı kazalardan Göksun, Pazarcık ve Seyhanlı'da yine Ermenilerden geriye kalan hapishane olarak kullanılmaya uygun binalar yoktur. Maraş sancağına bağlı kazalardan sadece Elbistan'da böyle yapılar vardır. Elbistan'da Ermeni ve Katolik kiliseleri terk edilmişlerdi dolayısıyla kullanılmıyorlardı. Bu binalar 50-60 kişi barındırabilecek kapasiteye sahiptiler fakat hükümet dairesinden uzak olmaları binaların hapishane olarak kullanılmasını zorlaştıran etkenlerdendi.

Karahisar sancağı tıpkı Maraş sancak merkezi gibi yeni bir hapishaneye ihtiyaç duymuyordu. Sancağına bağlı kazaların tamamının yeni birer hapishaneye ihtiyaçları olduğu halde Ermenilerden metruk hapishaneye dönüştürülebilecek uygun binalar yoktu.

İzmit sancağı da hem merkezinde hem de kazalarında Ermenilerden metruk yine uygun yapıların olmadığı bir sancaktır (BOA. DH.MB.HPS.M. 25/15).

Konya vilayetinde ise yalnızca merkez sancakta bir hane, hapishane olarak kullanılmak için uygundur. Tehcire tabi tutulan Ohannes isimli bir Ermeni'ye ait olan bu ev, nisa hapishanesi olarak kullanılmaya elverişlidir. Bunun haricinde Konya vilayet merkezinde uygun bir bina yoktur. Vilayete bağlı sancaklardan Burdur ve Isparta ile birlikte merkez sancağına bağlı Ereğli, Ilgın, Beyşehir, Bozkır, Seydişehir, Seydieli ve Koçhisar kazaları yine Ermenilerden geriye kalmış hapishane yapmaya uygun yapıların olmadığı yerlerdir. Akşehir, Karaman ve Sultaniye kazalarından ise henüz daha cevap alınamamıştır (BOA. DH.MB.HPS.M. 25/19).

Edirne vilayetinde ise 14 Haziran 1916 tarihine kadar yaklaşık 1 ay durum tespiti yapılmış ve anlaşılmıştır ki vilayette Ermenilerden geriye kalan binalar arasında hapisane olarak kullanılmaya uygun bir yapı yoktur (BOA. DH.MB.HPS. 49/31, lef 3).

Canik sancağına bağlı kazalardan Bafra, Fatsa ve Terme'nin her üçünde hapisane olarak kullanılan yerler kötü durumdadır. Dolayısıyla bu proje bu üç kazanın da derdine derman olabilirdi. Fakat Terme kazasında böyle bir yapı yoktur. Bafra ve Fatsa'da ise Ermenilerden geriye kalan iki bina hapisane olarak kullanılmak için uygundur. Fakat bu yapıların hapisaneye dönüştürülmesi için Bafra'da 4.150, Fatsa'da ise 4.312,5 kuruşa ihtiyaç vardır. 29 Temmuz 1916 tarihinde Canik Mutasarrıfı, Hapishaneler Müdüriyeti'nden bu parayı talep etmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 49/31, lef 4,5).

Peki, bu proje hayata geçirilmiş midir? Görüldüğü üzere Kala'i Sultaniye (Çanakkale) sancağına bağlı Ezine kazasında metruk vaziyette bulunan bir Ermeni Kilisesi, Ankara vilayetinde Nallıhan kazasında dört odalı bir ev, Maraş sancağına bağlı Elbistan kazasında terk edilmiş vaziyetteki Ermeni ve Katolik kiliseleri, Konya vilayet merkezinde bir ev, Canik sancağına bağlı kazalardan Bafra'da yine bir ev ve Fatsa'da bir bina hapisane olarak kullanılabilir uygun yapılardı. Bu yapıların tamamının tamire ihtiyacı vardı. Fakat adı geçen yerlerdeki yapılardan hiçbiri tamir edilip hapisaneye dönüştürülmemiştir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Belki de İttihatçılar beklediklerinden daha az yapıyla karşılaştılar ve bu projeyi uygulamaya değer görmediler. Akla yatkın olan görüş bizce budur. Uluslar arası tepkiden çekinildiğinden bu proje hayata geçirilmemiş de denilebilir fakat zaten I. Dünya Savaşı'nın ortasında olan ve Ermeni tehcirini gerçekleştirmiş İttihatçıların böyle bir tepkiden çekinmeleri pek mümkün gözükmemektedir.

Enver Paşa'ya ait olan bu proje hayata geçirilememesine rağmen bu projeden daha önceki tarihlerde Ermenilere ait olan iki yapıdan biri hapisaneye diğeri hapisane hastanesine dönüştürülmüştür. Ekim 1915 tarihinde Adana vilayetinin Osmaniye kasabasında ve İzmit sancağı merkezinde Ermenilerden geriye kalan iki ayrı yapının hapisane olarak kullanılması için çalışmalar başlatılmıştır. Hâlbuki, Enver Paşa'nın

projesi Mayıs 1916 tarihine aittir. Görüldüğü gibi adı geçen yerlerdeki çalışmalar Ermeni tehcirinden sonra Enver Paşa'nın geliştirdiği projeden öncedir.

Bu iki yere baktığımızda esasen zorunluluktan böyle bir yola başvurulduğu gözükmektedir. Osmaniye kasabasında hapisane olarak kullanılan yer hükümet konağının altında bir odadır. Hükümet konağı olarak kullanılan yer ise bir handır. Bu handa daha önce ahır olarak kullanılan bir oda sonradan hapisane yapılmıştır. Bir hapisanede olması gereken hiçbir özelliği taşımayan bu yer, havadan ve güneş ışığından dahi yoksundur. Hapishanenin şartları o kadar kötüdür ki mahkûmların çoğu çeşitli hastalıklara yakalanmıştır. Öyle ki mahkûmların bir kısmı yakalandıkları hastalıklardan dolayı ölmüşlerdir. Hülasa kasabanın yeni bir hapisaneye şiddetle ihtiyacı vardır.

Kasaba dâhilindeki Ermeniler tehcire tabi tutulmuştur. Ermenilerden geriye kalan ve kullanılmayan kilise kasabanın içinde hapisane yapılmaya en elverişli binadır. Eğer kilise yenilenerek tamir edilirse üç koğuş, bir müdür ve bir gardiyan odasından mürekkep ayrıca tuvalet ve banyoları olan gayet güzel bir hapisane olabilirdi. Kilisenin bahçesinde kilisenin müstemilatından olan yine terk edilmiş bir mektep vardı. Bu mektepte iki koğuş, bir tuvalet ve bir banyosu olan hapisane hastanesi haline getirilebilirdi. Sancak mühendisliği bu değişiklikler için plan ve keşif name hazırlamıştı. Buna göre buraya harcanacak para 22.442 kuruştur. Zaten daha önceden hapisanenin tamiri için 6.000 kuruş gönderilmişti. Eğer 16.642 kuruş daha gönderilirse bu proje hayata geçirilebilirdi. Fakat bu paranın bir an önce gönderilmesi talep ediliyordu. Mevsim şartları müsaitken bu tadilat yapılmak isteniyordu. Nitekim gerekli ödenek veriliyor ve harekete geçiliyordu (BOA. DH.MB.HPS. 49/22). Ermenilerden geriye kalan yapıların niçin hapisaneye dönüştürülmeye çalışıldığının cevabını bize Osmaniye'de yapılan çalışma vermiştir. Hem Enver Paşa'nın anlattığı Suşehri Hapishanesi hem de Osmaniye Hapishanesi'nin vaziyeti İmparatorluk hapisanelerinde sık görülen bir durumdu. Yeni hapisanelerin yapılması ödenek yokluğundan mümkün olmuyordu. Kiralama yöntemi uygun binaların bulunamamasından dolayı gerçekleştirilemiyordu. Hapishanelerin mükellef bir şekilde tamiratlarına bütçe yine izin vermiyordu. Ermeni tehcirinden sonra geriye kalan yapılar ise atıl vaziyetteydi ve kimi

yerde hapishaneye dönüştürülmek için en uygun yapılardı. Osmaniye kasabasında yapılan tam olarak buydu. Bunun ikinci örneğini ise İzmit sancağında görmekteyiz.

İzmit sancağında durum daha da vahimdi. Hastalıklar bölümünde anlattığımız üzere 1914 Ağustosunda İmparatorluk hapishanelerinde lekeli humma hastalığı baş göstermiş ve tüm ülkeyi tehdit eden ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkmıştı. Şubat 1915 itibarıyla Konya, İzmit, Eskişehir, Van hapishaneleri ile Konya Nisa Tevkifhanesi lekeli humma hastalığının görüldüğü ve imkânsızlıktan dolayı gerekli tedbirler alınmadığı için salgın haline dönüştüğü hapishanelerdi. Diğer hapishanelerle birlikte İzmit sancağında hastalığı bertaraf etmek için çalışmalar başlamış ve çözüm olarak hasta olan mahkûmlar şehir dışında bulunan Soğucak Barakaları'na nakil edilmişlerdi. Bu yöntem başarılı olmuş, hastalığın önüne geçilmişti. Fakat mahkûmlar Soğucak Barakaları'nda kalmaya devam etmekteydiler.

Soğucak Barakaları'nın İzmit'e yarım saat mesafede olması, binaların harap vaziyette olması, sağlam ve korunaklı olmayışı burada yatmakta olan mahkûmların kontrol altında tutulmalarını zorlaştırıyordu. Kış mevsimi geldiğinde şartlar burada daha da zorlaşıyordu. Mahkûmların tekrar İzmit merkezinde bulunan sancak hapishanesine nakil edilmesi düşünülmüşse de sancak hapishanesinin sıhhi şartlara uygun olmayışı, kapasitesinin üzerinde mahkûm barındırması yeni gelecek mahkûmlarla birlikte izdihamın artacağı ve akabinde bulaşıcı hastalıkların hortlamasından korkulduğundan bu nakilden vazgeçilmiştir. Bunun üzerine sancak merkezinde yeni bir yerin kiralanması yoluna gidilmiş fakat uygun bir bina bulunamamıştır.

Görüldüğü üzere İzmit sancağında yeni bir hapishane hastanesine sahip olmak için tüm yollar denenmiş fakat bir çözüm üretilenmemiştir. Fakat bir yer vardır ki hapishane hastanesi yapılmaya çok uygundur. Ermenilerin sevkinden geriye kalan binalardan biri de kâgir bir yapı olan bir fırındır. Bu fırın Ermeni Kilisesi civarında ve kilise akaratındandır. Bu fırının üst katı 6.824 kuruş masraf edilerek tamir edilirse 60 kişi kapasiteli pek güzel bir hapishane hastanesi haline gelebilirdi. Nitekim bu binanın gerekli şartları taşımamasının yanı sıra sıhhi şartlara uygunluğu tabipler tarafından dahi onaylanmıştı. 24 Ekim 1915'de başlayan süreç Dâhiliye Nezareti'nin izin ve ödenek

vermesine rağmen 11 Aralık 1915’de hala sonuçlanamamıştı. Bunun nedeni izni çıkan ödeneğin, her nasılsa İzmit Sancağı’na ulaşmamasıdır. Nihayetinde 12 Şubat 1916 tarihinde İzmit sancağına ödenek gönderilmiş ve çalışmalar başlamıştır (BOA. DH.MB.HPS. 74/59).

Bütün bu örnekler, Enver Paşa’nın savaş sırasında hapishanelerin ıslah işini gerçekleştirememiş olduğunu göstermektedir.

3.12. Dr. Pollitz ve Sonrası İmparatorluk ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri

İttihatçılar, hapishanelerin fiziki durumlarını düzeltme ve modernleştirme adına projeler geliştirdikleri gibi diğer yandan da halen yürürlükte olan 1880 Hapishaneler Nizamnamesi’ni değiştirmek için çalışma başlatmışlardı. Fakat bu tarihe kadar İttihatçılar, 1880 Nizamnamesi’ni bir model olarak kullanmışlardı. Özellikle düzen, disiplin, idare, sağlık ve hijyen konularında bu nizamnameyi görülmemiş bir şekilde yürürlüğe koymaya çalışmışlardı (Schull, 2007: 83). 1916 yılının başlarında hapishane yöneticisi olan Cevdet Bey’e yetki verildi ve Cevdet Bey birkaç yabancı hapishane nizamnamesinin çevirisini tamamladı. Almanya, İtalya ve Prusya’dan yapılan çevirilerin amacı yeni bir hapishane nizamnamesi oluşturmaktı. Bu çeviriler ve çalışmalar yapıldığı halde 1917 yılında 1880 Nizamnamesi tasdik edilip yeniden yürürlüğe kondu (BOA. DH.MB.HPS. 160/78; Schull, 2007: 99).

Yine bu dönemde yapılan en önemli işlerden biri yurtdışından hapishaneler için yönetici getirilmesi olmuştur. Yeni ihdas edilen Hapishaneler Genel Müfettişliği kadrosu için Osmanlı’nın Almanya’da bulunan memurları potansiyel adaylarla görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmelerde iki aday öne çıkmıştır. Bunlardan biri Dr. Paul Pollitz diğeri ise yine bir Alman olan M. Alexander Klein’dir. İki aday da Alman hapishanelerini yönetme ve idare etmede büyük tecrübeye sahiptiler. Seçilecek adayın ilk sorumluluğu özellikle vilayetlerdeki hapishaneleri onarmak, yönetmek ve yeniden yapılandırmak olacaktı. Seçim Mösyö Pollitz’den yana yapıldı ve Dr. Pollitz Hapishaneler Genel Müfettişi olarak görevlendirildi (BOA. DH.MB.HPS. 92/18; Schull, 2007: 99).

Tıp öğrenimi görmüş olan Dr. Paul Pollitz, psikiyatri alanında uzmanlaşmıştı. 1906'da hapisane inşaatlarına ilişkin bir komisyonun üyeliğini yapan Pollitz, bedene uygulanan cezaların suçluların akıl sağlığına etkileri üzerine birçok bilimsel çalışma yapmıştı. Dr. Pollitz'in seçilmesinde Fransızca'yı diğer adaydan daha iyi biliyor olması da etkili olmuştu. Pollitz ile yapılan mukavele beş yıllık idi (BOA. DH.MB.HPS. 92/18; Gönen, 2005: 176–177). 15 Ekim 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Berlin Büyükelçisi olan İbrahim Hakkı Paşa, Dr. Pollitz ile mukavele imzaladı. 1 Kasım 1916 tarihi itibarıyla görevine başlaması beklenen Pollitz'e yıllık 1200 lira gibi yüksek bir maaş ödenecekti. Pollitz, kriminal bir psikiyatr olmasının yanı sıra profesyonel bir hapisane yöneticisi ve bir reformcuydu (BOA. DH.MB.HPS. 92/18; Schull, 2007: 100).

Dr. Pollitz'in ilk olarak yapması gereken şey mevcut durumu tespit etmektir. Nitekim Pollitz, başlatacağı islahat ve yeniden teşkilatlanma programına temel teşkil etmesi amacıyla Osmanlı hapishanelerinin mevcut durumunu tespit etmek için yeni bir istatistik çalışması başlattı. 28 Aralık 1916'da düzenlenen bu istatistik çalışması şu soruları soruyordu: Hapishanelerin buldukları mevkilerin isimleri, hapisane ve tevkifhanelerin ve idarecilerinin isimleri, bunlara ek olarak kâtip ve gardiyanların adedi sorulan sorulardandı. Erkek ve kadın mahkûm ve tutuklu sayısı birlikte 18 yaşın altındaki mahkûm ve tutukluların adedi ve cinsiyeti de öğrenilmek isteniyordu. Yine siyasi mahkûmların dışında cezalarını bitirmeye 6 ay kalmış çiftçilik ve yol yapımı gibi işlerde kamu yararına çalışabilecek mahkûmların sayısı, bunun yanında hâlihazırda kamu yararına çalışan, hapishanenin kendi işlerinde çalışan, özel sipariş imalatıyla meşgul olan ve hiçbir iş yapmayan mahkûm ve tutukluların sayısı soruluyordu. Son olarak mahkûm ve tutuklular için yemeklerin nasıl tedarik edildiği soruluyordu; hapishanenin kendi mutfağında mı, müteahhit yani bir yüklenici vasıtasıyla mı, bir hayır kurumu aracılığıyla mı (BOA. DH.MB.HPS. 76/20, lef 2,3; Gönen, 2005: 177; Schull, 2007: 107)?

1917 ilkbaharı boyunca formlar tamamlandı Hapishaneler Müdüriyeti'ne geri gönderildi. İmparatorluğun dört bir yanından gelen bu istatistik çizelgeleri kopyalanarak tamamı bir dosya da toplandı (Schull, 2007: 108; bkz. BOA. DH.MB.HPS. 143/93). Dr. Paul Pollitz'in yapacağı reformun temelini teşkil edecek bu istatistik cetvelleri Edirne

vilayetinde diğler eyaletlerde olduğu gibi vilayete bağlı sancak ve kazalarda cevaplandırıldıktan sonra vilayet merkezinde toplanarak, tđm vilayetin bilgileri bir cetvel haline getirilmiş ve 22 Ocak 1917 tarihinde Vali Zekeriya Zihni Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gđnderilmiřtir (BOA. DH.MB.HPS. 26/74, lef 1).

1914'te başlayan ıslahat, Dr. Pollitz ile yeni bir evreye girmişti. Nasıl ki 1914'te ıslahata başlanmadan evvel durum tespiti yapıldıysa şimdi yine aynı şey yapılıyordu. Fakat bu sefer sorular farklıydı. Bu farklılık aynı tabloya değişik bir bakış açısıyla bakmamızı sağladığı gibi 1914 ile 1917 arasında yapılanların Edirne vilayeti hapisanelerine yansımaları da tespit etmemizi sağlamaktadır. 1914 yılı başında gđrdüğümüz Edirne vilayeti hapisanelerine 3 yıl sonra 1917 yılının başında farklı bir bakış açısıyla baktığımızda tablo aşağdaki gibidir:

Edirne vilayet merkezinde bulunan Hapishane-i Umumi'nin yanında mđstakil bir tevkifhane vardı. Hapishane-i Umumi'nin mđdđrđ Mehmet Sadık Bey idi. Hapishane-i Umumi'de Mđdđr Mehmet Sadık Bey ile birlikte 2 kâtip ve 13 gardiyan gđrev yapmaktaydı. Toplam mahkđm ve tutuklu sayısı 291 kişiden oluşuyordu. Tevkifhanede 21'i erkek ve 2'si kadın olmak üzere 23 tutuklu vardı. Hapishanede ise 256 erkek ve 12 kadın mahkđm cezalarını çekmekteydi. Erkek mahkđmların 29'u 18 yaşın altındaydı. Merkezde 18 yaşın altında kadın mahkđm ya da tutuklu yoktu. Siyasi mahkđmların dışında cezalarını bitirmeye 6 ay kalmış çiftçilik ve yol yapımı gibi işlerde kamu yararına çalışabilecek mahkđmların sayısı ise 25 idi. Hapishane-i Umumi'de kamu yararına çalışan 20 mahkđm vardı. Özel sipariş imalatıyla meşgul olan mahkđmların sayısı 12 idi. Fakat en kalabalık gurubu hiçbir iş yapmayan mahkđmlar oluşturuyordu, toplam sayıları 259 kişiden ibaretti.

Bđtđn bu mahkđmlara yiyecek olarak sadece ekmek veriliyordu. Bunun dışında ayrıca bir yemek verilmiyordu. Ekmekler bir mđteahhit vasıtasıyla temin ediliyordu.

Edirne merkez sancağa bağlı kazalar Havsa, Kavaklı, Lalapaşa ve Uzunköprü kazalarıydı. Bu kazaların hepsinde hapishane ve tevkifhane olarak aynı yer kullanılmaktaydı. Merkez sancağa bağlı kazaların hiçbirinde hapishaneden bağımsız

müstakil bir tevkifhane yoktu. Bunun yanında kaza hapishanelerinin yine hiçbirinde çalışan mahkûm yoktu.

Havsa Hapishanesi, Gardiyan Galip Efendi tarafından idare edilmekteydi, Galip Efendi'nin haricinde hapishanede başka personel yoktu. Hapishanede toplam mahkûm ve tutuklu sayısı 1 yazıldığı halde, mahkûm sütununun altında 1, tutuklu sütununun altında 1 sayısı yazılmıştır. Muhtemelen hapishane ve tevkifhane aynı yer olduğu için böyle bir hata yapılmıştır. Dolayısıyla kazada ayrı bir tevkifhane olmadığı gibi sadece 1 mahkûm vardır. O da cezasını bitirmeye 6 ay kalmış, cezasını bitirdikten sonra kamu yararına çalışabilecek bir mahkûm idi. Bu mahkûma da yiyecek olarak merkezde olduğu gibi müteahhit vasıtasıyla sadece ekmek veriliyordu.

Kavaklı Hapishanesi'nin yöneticisi ve aynı zamanda tek personeli Gardiyan İsmail Efendi'dir. Hiç tutuklunun olmadığı kazada 5 mahkûm vardır. Bunların 3'ü erkek, 2'si ise kadındır. Erkek mahkûmlardan biri 6 aydan az cezası kalmış kamu yararına çalışabilecek bir mahkûmdur. Kavaklı kazasında diğer yerlerde olduğu gibi mahkûmlara yiyecek olarak her gün sadece ekmek verilmektedir. Bu ekmekler kazada bulunan ve kaza halkı için üretim yapan bir fırından alınmaktadır.

Lalapaşa kazasında 8 kişilik kapasiteye sahip bir oda, hapishane olarak kullanılmaktadır. Adı geçen bu hapishanede toplam 2 erkek mahkûm vardır. Merkeze bağlı diğer kazalardan farklı olarak hapishanenin gardiyanı olmadığı gibi başka hiçbir personeli de yoktur. Kavaklı da olduğu gibi burada da mahkûmlara günlük olarak verilen ekmek kazada bulunan fırından tedarik edilmektedir.

Merkeze bağlı son kaza olan Uzunköprü'de hapishanenin yönetimi hapishanenin tek personeli olan Gardiyan Mustafa Efendi tarafından yürütülmektedir. Toplam mevcudu 16 erkekten oluşan hapishanenin misafirlerinden 8'i mahkûm diğer 8'i ise tutukludur. Bu 8 erkek tutukludan 4 tanesi 18 yaşın altındadır. Mahkûmlardan cezasını bitirmeye 6 ay kalmış ve çıktıktan sonra kamu yararına çalışabilecek kişi sayısı ise yalnızca 1'dir. Uzunköprü Hapishanesi'nde mahkûmlara verilen günlük ekmek 800 gramdır. Hapishane-i Umumi'de ve merkeze bağlı diğer kaza hapishanelerinde günlük verilen

ekmeğin miktarı belirtilmediği halde Uzunköprü kazasında verilen günlük ekmeğin gramajı belirtilmiştir.

Gelibolu sancağında ise hapisane ve tevkifhane olarak kullanılan yer bir binadan oluşmaktadır. Memur Muhsin Efendi tarafından yönetilen hapisane ve tevkifhanede ayrıca 1 kâtip ve 4 gardiyan çalışmaktadır. Toplam mahkûm ve tutuklu sayısının 34 olduğu binanın tevkifhane kısmında 14 erkek tutuklu kalmaktadır. Hapisane bölümünde ise 17 erkek ve 3 kadın mahkûm vardır. Erkek mahkûmlardan 3 tanesi 18 yaşın altındadır. Mahkûmlardan 9 tanesi 6 ay cezası kalmış ve cezalarını tamamladıktan sonra kamu yararına çalışabilecek şahıslardır. 2 mahkûm hapisanenin kendi işlerinde çalışmaktadır. 15 mahkûm da özel sipariş imaliyle meşgul olmaktadır. 17 mahkûm ise işsizdir. Mahkûmlara yiyecek olarak ne verildiği cetvelde yazmamakla birlikte satın alma yöntemiyle verildiği yazmaktadır. Vilayetin bütün hapisanelerinde yiyecek olarak sadece ekmeğin verildiğini göz önüne alırsak Gelibolu sancağında da durumun kuvvetle muhtemel aynı olduğunu söyleyebiliriz.

Gelibolu sancağına bağlı kazalar Keşan, Eceabat, İnöz, İpsala, Mürefte ve Şarköy kazalarıdır.

Sancağın en geniş kaza hapisanesi Keşan'dadır. Hükümet dairesi civarında, 4 odadan oluşan hapisanenin 1 odası tevkifhane olarak kullanılmaktadır. Klasik olarak personel sadece 1 gardiyandan oluşmaktadır. Gardiyan Mehmet Efendi tabiatıyla aynı zamanda hapisanenin idarecisi pozisyonundadır. Tevkifhanede 4 erkek 1 kadın tutuklu kalmaktadır. Hapisane kısmında ise 2 erkek mahkûm cezalarını çekmektedir. Toplam 7 mahkûm ve tutuklunun kaldığı hapisanede 18 yaşın altında 1 erkek tutuklu ve yine 18 yaşın altında fakat mahkûm ya da tutuklu oldukları belirtilmemiş 2 kadın vardır. Fakat aynı cetvelde toplamda 1 kadın tutuklu varken 18 yaşın altında 2 kadının olması bir hata olduğunu bize göstermektedir. Muhtemelen kazada 1 tane olan kadın tutuklu 18 yaşın altındadır. Hapisanedeki mahkûmların tamamı işsizdir. Yiyecek olarak kişi başına günlük 1 ekmeğin verilmektedir.

Eceabat Kaza Hapishanesi, kazada bulunan diğ er resmi kurumlarla birlikte, devam eden savaştan dolayı Eceabat'a bağı lı olan Yalova Köyü'ne taşınmıştır. Yalova Köyü'nde bulunan jandarma dairesinin hemen bitişiğindeki bir oda geçici olarak hapishane yapılmıştır. Hapishanenin yönetimi ve gardiyanlık vazifesi bir jandarma tarafından yürütölmektedir. Boş olan hapishanede mahkûm ya da tutukluların olduğı dönemde verilen ekmekler jandarma tarafından dışarıdan alınmak suretiyle sağlanmaktadır.

İnöz Hapishanesi, İnöz Hükümet Dairesi'nin altındadır. Burada bulunan iki odadan biri hapishane diğ eri ise tevkifhane olarak kullanılmaktadır. İnöz Hapishanesi'nin bir kişilik gardiyan kadrosu olduğı halde görev yapacak kimse bulunamadığından bu kadro boş kalmıştır. Dolayısıyla hapishanede görev yapan gardiyan yoktur. Hiçbir mahkûm ve tutuklunun olmadığı hapishanede mahkûm ve tutukluların olduğı dönemlerde yiyecek olarak günlük bir ekmek verilmektedir.

İpsala Hapishanesi kazaya 25 km uzaklıktaki İbriktepe'dedir. Gardiyan Hüseyin Efendi'nin idaresindeki hapishanede hepsi erkek olmak üzere 2 tutuklu ve 2 mahkûm toplam 4 kişi vardır. Mahkûmlardan biri 18 yaşın altındadır. Mahkûmlara günlük olarak verilen ekmek müteahhit aracılığıyla temin edilmektedir.

Mürefte Hapishanesi, hükümet dairesi avlusunda bulunan jandarma dairesinin altında bir odadır. Gardiyan Nail Efendi'nin idaresinde olan hapishanede 9 mahkûm ve 1 tutuklu vardır. Tamamı erkek olan suçluların 3 tanesi cezalarını bitirmeye 6 ay kalmış ve tahliye olduktan sonra kamu yararına çalışabilecek kimselerdir. Mahkûmlara günlük olarak her biri 155'er dirhem olan bir ekmek verilmektedir.

Gelibolu sancağının son kazası olan Şarköy'de gardiyan olmadığı gibi mahkûm ve tutuklu da yoktur.

Kırkkilise Sancağı Merkez Hapishanesi, Müdür Raşit Efendi tarafından yönetilmektedir. 5 tane gardiyanın görev yaptığı hapishanede kâtip yoktur. Sancağın müstakil ve ayrı bir tevkifhanesi de yoktur. Toplam mevcudu 68 olan Kırkkilise Hapishanesi'ndeki suçluların 56'sı mahkûm 12'si ise tutukludur. Mahkûmların 55'i

erkek 1 tanesi kadındır. Tutukluların 10'u erkek, 2'si kadındır. Cezasını tamamlamaya 6 ay kalmış ve tahliye olduktan sonra kamu yararına çalışabilecek mahkûm sayısı 13'tür. Hâlihazırda hapisanede üretim yapan mahkûm sayısı yine 13'tür. 5 mahkûm hapisanenin kendi işlerinde çalışmaktadır. 10 mahkûm ise özel sipariş üretimi ile meşguldürler. Yine en büyük sınıfı 37 kişi ile işsiz mahkûmlar oluşturmaktadır. Mahkûmlara günlük olarak her biri 300'er dirhem birer ekmek verilmektedir. Bu ekmekler müteahhit vasıtasıyla temin edilmektedir.

Sancağa bağlı kazalardan Lüleburgaz'da bir oda hem hapisane hem tevkifhane olarak kullanılmaktadır. Buranın tek personeli ve yöneticisi Gardiyan Kazım Efendi'dir. Kazada toplam 5 mahkûm vardır. Mahkûmların 4 tanesi erkek, 1 tanesi kadındır. Klasik olarak mahkûmlara sadece ekmek verilmektedir.

Demirköy kazasında 16 kişilik kapasiteye sahip bir hapisane olduğu halde ne mahkûm ne tutuklu ne de gardiyan mevcut değildir. Boş olmakla birlikte bir kişilik gardiyan kadrosu vardır.

Vize kazasında hapisane ve tevkifhane olarak bir koğuş kullanılmaktadır. Diğer kazalarda olduğu gibi bir gardiyan kadrosu olan kazanın bu kadrosu boştur. Hapisane ve tevkifhanede toplam suçlu sayısı 12'dir. Bunlardan 7'si mahkûm, 5'i ise tutukludur. Mahkûmların 6'sı erkek 1 tanesi kadındır. Tutukluların ise 2'si erkek 3'ü kadındır. Kazaların tamamında çalışan mahkûm olmadığından bununla ilgili sorulara cevap verilmez iken Vize'de 6 mahkûmun işsiz olduğu yazılmıştır. Buna göre 1 mahkûm çalışmaktadır. Fakat bu mahkûmun hapisanenin kendi işleriyle mi meşgul olduğu ya da özel sipariş üzerine mi üretim yaptığı belirtilmemiştir. Suçlulara günlük 1 ekmek verilmektedir.

Mustafapaşa kazasında da hapisane ve tevkifhane olarak aynı yer kullanılmaktadır. Gardiyan kadrosu boş olan kazalardan olan Mustafapaşa'da sadece 2 erkek mahkûm vardır. Mahkûmlara verilen günlük ekmek müteahhit aracılığıyla sağlanmaktadır.

Babaeski’de jandarma dairesi bitişinde Varoş Mahallesi’nde biri erkekler diğeri kadınlar için iki odalı bir yer hapishane olarak kullanılmaktadır. Gardiyan Ali Rıza Efendi’nin idare ettiği hapishanenin toplam mevcudu 6’dır. 2 erkek tutuklunun olduğu hapishanede ayrıca 4 mahkûm vardır. Mahkûmlardan biri kadındır ve tabiatıyla kadınlar kısmındadır. Babaeski’de de mahkûm ve tutuklulara verilen ekmek müteahhit aracılığıyla temin edilmektedir.

Pınarhisar kazasında hapishane olmadığı halde 4 mahkûm vardır. Cetvelde bu mahkûmların nerede hapsedildikleri belirtilmemiştir. Mahkûmların 3’ü erkek, 1’i kadındır. Yine ilgi çekici bir durum, mahkûmların 3’ünün özel sipariş üzerine üretim yapıyor olmasıdır. Muhtemelen bu 3 mahkûm erkeklerden oluşmaktadır. Yani kazadaki tüm erkek mahkûmlar çalışmaktadır. Diğer kazaların çoğunda olduğu gibi mahkûmlara verilen ekmek müteahhit aracılığıyla temin edilmektedir.

Tekfurdağı Sancağı Hapishanesi, hükümet dairesinin bodrum katındadır. Kadınlar için ise ayrıca bir hane kiralanarak hapishane yapılmıştır. Müstakil bir tevkifhanenin olmadığı sancak merkezinde hapishanenin iki odası tevkifhane olarak kullanılmaktadır. Hapishanenin yöneticisi Başgardiyan Halil Efendi’dir. Halil Efendi’nin dışında 3 erkek, 1 kadın gardiyan ve 1 kâtip görev yapmaktadır. Sancak merkezinde toplam 99 mahkûm ve tutuklu vardır. Mahkûmların 48’i erkek, 10’u kadındır. Tutukluların ise 33 tanesi erkek 8 tanesi kadındır. 18 yaşın altında 2 erkek tutuklu vardır. Tekfurdağı sancak merkezinde cezasını tamamlamaya 6 ay kalmış ve tahliye olduktan sonra çiftçilik ve yol yapımı gibi işlerde kamu yararına çalışabilecek 6 mahkûm vardır. 12 mahkûm ve tutuklu ise hâlihazırda kamu yararına çalışmaktadırlar. 87²⁵ mahkûm ve tutuklu ise işsizdir. Mahkûmlara verilen ekmek çoğu yerde olduğu gibi müteahhit yani bir yüklenici aracılığıyla sağlanmaktadır.

Çorlu kazasında bir koğuş hapishane ve tevkifhane olarak kullanılmaktadır. Gardiyan kadrosu boş olan hapishanede hepsi erkek olan 9 tutuklu ve 4 mahkûm vardır.

²⁵ BOA. DH.MB.HPS 143/93 kimlikli belgede İmparatorluk genelinden gelen cetvellerden tevhidden düzenlenmiş iki defterden birincisinde bu rakam 69 ikinci defterde ise 87 olarak verilmiştir. Yine BOA. DH.MB.HPS. M 26/74 kimlikli Edirne Vilayeti’nden gönderilen cetvelde 69 rakamı vardır. Çalışan mahkûm ve tutukluların sayısı toplandığında 87 rakamı doğrudur. Muhtemelen Edirne Vilayeti’nden gelen cetvel merkezde düzeltilmiş 87 rakamı bulunmuştur. Biz de bu rakamı doğru olarak kabul ediyoruz.

Tutuklulardan ikisi 18 yaşın altındadır. Mahkûmlardan birisi cezasını bitirmeye 6 ay kalmış ve çıktıktan sonra kamu yararına çalışabilecek niteliklere sahiptir. Mahkûm ve tutuklulara günlük 400'er gram ekmek satın alma yöntemiyle temin edilerek verilmektedir.

Saray Kaza Hapishanesi, Saray Adliye Dairesi'nin alt katında bir odadır. Gardiyan Mustafa'nın idaresinde olan hapishanede bulunan 8 tutuklu ve 5 mahkûmun tamamı erkektir. Tutuklulardan biri 18 yaşın altındadır. 4 kişi cezalarını bitirmeye 6 ay kalmış ve tahliye olduktan sonra kamu yararına çalışabilecek mahkûm sınıfındadır. Vilayet genelinde ilk defa yemek konusunda değişik bir uygulamayı Saray kazasında görüyoruz. Hapishanede 13 kişi olduğu halde hükümet tarafından yalnızca 7 kişiye tayinat verilmektedir. Bu durumun sebebi belirtilmemiştir.

Hayrabolu Kaza Hapishanesi iki koğuştan oluşmaktadır. Koğuşlardan biri hapishane diğeri ise tevkifhane olarak kullanılmaktadır. Kadın mahkûm ya da tutuklunun olmadığı kazada 5 tutuklu, 2 mahkûm vardır. Mahkûmların ikisi de 18 yaşın altındadır. Mahkûmlardan bir tanesi cezasını bitirmeye altı ay kalmış ve tahliye olduktan sonra kamu yararına çalışabilecek bir şahıstır. Kazada mahkûm ve tutuklulara verilen ekmek müteahhit aracılığıyla sağlanmaktadır.

Tekfurdağı sancağının son kazası olan Malkara'da hapishanenin idaresi Bayram Hulusi Efendi tarafından yürütülmektedir. 5 erkek 1 kadın mahkûmun olduğu kazada ayrıca 2 erkek tutuklu vardır. Toplam mahkûm ve tutuklu sayısı 8'dir. Bunlara verilen ekmek mahalli hükümet tarafından temin edilmektedir (BOA. DH.MB.HPS. 143/93; DH.MB.HPS.M. 26/74).

Yukarıdaki tabloya baktığımızda 1917 yılının hemen başında, Edirne vilayeti hapishanelerinin genel olarak 1914'ten çok farklı olmadıklarını görüyoruz. Bu sefer hapishanelerin fiziki durumu hakkında 1914 sual varakalarında olduğu gibi açıklayıcı bilgiler yoktur. Fakat tabloda belki de en can alıcı nokta mahkûm ve tutuklulara günlük yiyecek olarak sadece ekmek verilmesidir. II. bölümde ifade ettiğimiz gibi bu uygulama XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı'da ve Avrupa'nın birçok yerinde uygulanan bir

yöntemdir. 1880 Nizamnamesi ile mahkûmlara ekmek ile birlikte sıcak yemek verilmesi öngörülmüş ve bu uygulama tüm aksaklıklarına rağmen hapishanelerde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Fakat 1880 Nizamnamesi'nin öngördüğü mahkûm ve tutuklulara verilecek sıcak yemek konusunda tam olarak başarı sağlanamadığı gibi mahkûm ve tutuklulara günlük olarak verilen ekmek de her zaman eşit dağıtılmamıştır. Örneğin 7 Ekim 1914 tarihinde düyun (devlete borçlu olan) mahkûmlarına diğer mahkûmlardan farklı olarak günlük sadece bir ekmek verilmiştir. Dâhiliye Nezareti durumdan haberdar olunca bütün mahkûmlara suçu ne olursa olsun aynı ve eşit miktarda yiyecek (ekmek) verilmesi gerektiğini belirtmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 151/52). Yine aynı tarihlerde Nizamname'ye aykırı olarak bir kısım mahkûm ve tutuklular ekmekten dahi mahrum bırakılmışlardır. 28 Haziran 1914 tarihinde Dâhiliye Nazırı adına müsteşarın bu konuda hapishane yöneticilerine bir uyarısı vardır. Mülkiye müfettişleri yaptıkları teftişlerin neticesinde görmüşlerdir ki hapishanelerin önemli bir bölümünde mahkûmların çoğuna ekmek verilmektedir. Fakat tutukluların önemli bir kısmına ekmek verilmemektedir. Netice olarak tutukluların önemli bir kısmı ile az da olsa mahkûmların bir kısmı açlık ve sefalet içine düşmüştür. Hapishaneler Nizamnamesi'ne göre mahkûm ve tutuklulara verilecek yiyecek konusu net olduğu halde bu dönemde İmparatorluğun hapishanelerinde sabit bir uygulama yoktur. Müsteşarın bir tespiti dikkat çekicidir. Müsteşar, tevkifhanelerin günümüz deyimiyile tutukevlerinin fiziki şartları zaten gayrisihhî ve berbat bir halde iken tutuklulara ekmek verilmemesinin onların bir kat daha felakete uğramaları anlamına geldiği tespitini yapar ve hemen arkasından ekler; tutuklu tevkifhaneye girdiği andan itibaren tutukluya kesintisiz olarak günlük yiyeceği -bu yiyecek de ekmektir- verilecektir. Bunu yerine getirmeyen memurlar cezalandırılacaktır. Gerçi bu durumun bir istisnası vardır. Eğer mahkûmun ya da tutuklunun maddi durumunun iyi olduğu tespit edilirse ona yemek verilmeyecektir (BOA. DH.MB.HPS. 151/19). Bu durum zaten 1880 Nizamnamesi'nde belirtilmiştir.

1914 yılında yönetim mahkûm ve tutukluların yemeği konusunda hassas olmakla birlikte belgelerden anladığımıza göre mahkûmlara günlük iâşe olarak sadece ekmek verilmektedir. Bunu açıklayacak sebep mali durumun kötü olmasıdır. 1917 yılının başında hassasiyet devam etmekle birlikte mahkûm ve tutuklulara yine sadece ekmek

verilmesinin muhtemel sebebi I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır mali yüküdür. Nitekim 8 Haziran 1916 yılında yayımlanan talimatta mahkûm ve tutuklulara sıcak yemek verilmesi açıkça belirtilmesine rağmen durumun ve zamanın getirdiği mecburiyetten dolayı bunun mümkün olmadığı bizzat Dâhiliye Nazırı Talat Bey tarafından ifade edilmiştir. Fakat hasta olan mahkûm ve tutuklulara fazladan gıda verilmektedir. Bunun yanında lüzum görüldüğü takdirde bebekleri olan ve onları emziren kadın mahkûm ve tutuklulara da fazla gıda verilmesine izin verilmiştir (BOA. DH.MB. HPS. 61/20, lef 6).

Vilayet genelinde 435'i erkek, 33'ü kadın olmak üzere 468 mahkûm vardır. Tutuklu sayısı ise 138'dir. Tutukluların 122'si erkek, 16'sı kadındır. Buna göre vilayetin tüm hapisane ve tevkifhanelerinde 606²⁶ tane mahkûm ve tutuklu vardır. Bunlardan 46 tanesi 18 yaşın altında ve sadece 1 tanesi kadındır. Vilayet genelindeki mahkûm ve tutuklu sayısı gerçekten çok azdır. 1850 yılında yalnızca vilayetin Merkez Hapishanesi'nde 400 mahkûm vardır. XX. yüzyılın başlarında Edirne Merkez Hapishanesi'ndeki mahkûm ve tutuklu sayısı 847'ye kadar çıkmıştır. Şimdi ise vilayetin tüm hapisanelerindeki kadın-erkek mahkûm ve tutuklu sayısı sadece 606 idi. Bu rakamları göz önüne aldığımızda Vilayet genelinde mahkûm sayısının çok az olduğu anlaşılabilir. 1914 yılının Aralık ayında çıkarılan genel aflu Edirne vilayeti genelinde 1.052 mahkûm af edilmiş ve Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi'nde 113 mahkûm ve 32 tutuklu kalmıştı (bkz. II. bölüm). 1917 yılının başında mahkûm ve tutuklu sayısının bu kadar az olmasının sebebi 1914 yılının sonunda çıkan bu aftır.

Sadece vilayet merkezinde hapisaneden bağımsız, müstakil bir tevkifhane vardır. Sancak merkezlerinde hapisane ve tevkifhane aynı binanın içinde fakat ayrı koğuşlardan oluşmaktadır. Kazaların ise neredeyse tamamında hapisane ve tevkifhane olarak aynı koğuş ya da oda kullanılmaktadır. Kadınlar vilayet genelinde hiçbir yerde erkeklerle aynı koğuşta kalmamaktadırlar. Fakat kadın mahkûm ve tutuklular aynı hanede hapsedilmektedir. Dr. Pollitz'in hassaten önem verdiği konu olan çocuk mahkûmlar sadece Edirne vilayetinde değil İmparatorluğun her yerinde yetişkinlerle

²⁶ Belgede Vilayet'teki toplam mahkûm ve tutuklu sayısı 607 olarak verilmektedir. Bunun sebebi Keşan Kazası'nda yapılan yanlışlıktır (bkz. s.49). Bu yanlışlığı göz önüne alırsak toplam mahkûm ve tutuklu sayısı 606'dır.

beraber aynı mekânda cezalarını çekmekteydiler. Çocuklar için ne Edirne’de ne başka yerde ayrı bir ıslahhane mevcut değildi. Hâlbuki 1880 Hapishaneler Nizamnamesi’nin 90. maddesi 18 yaş altı mahkûmların gece ve gündüz yetişkinlerden ayrı bir şekilde kendileri için özel olarak yapılmış yerlerde tutulacağını karara bağlamıştı. Fakat uygulamada bu hiçbir zaman böyle olmamıştı (Schull, 2007: bölüm altı dipnot 12). Dr. Pollitz bu konuya gerçekten ciddi önem veriyordu. Nitekim Pollitz ayrı bir istatistikle İmparatorluğun tüm hapishanelerinde yatmakta olan 18 yaş altı çocukların listesini istedi. Bu istatistik çalışmasında çocukların isimleri, suçları ve hapse atılma tarihleri de soruluyordu. 1917 yılının Mart, Nisan ve Mayıs aylarında düzenlenip gönderilen bu cetveller merkezde sıraya konuldu, düzenlendi (bkz. BOA. DH.MB.HPS. 159/5) ve akabinde bu suçlu çocukların çoğu af edildi. Bütün bunlardan öte Dr. Pollitz 1 Ocak 1917’de İmparatorlukta her büyük şehirde çocuklar için bir ıslahevi yapılmasını emretti. Pollitz bu çocukları eski hayatlarına kavuşturmak istiyordu bu da ancak ıslahevlerinin yapılmasıyla mümkündü (Schull, 2007: 109-110).

Burada sorulması gereken soru Dr. Pollitz’in yapmak istediği ıslahata kaynaklık teşkil etmesi niyetiyle toplanan bu bilgiler doğrultusunda ıslahat çalışması yapılıp yapılmadığı sorusudur. Evet, bu bilgiler ışığında Dr. Pollitz hapishanedeki kadın ve çocukları eğitim ve iş yoluyla eski yaşamlarına kavuşturma, halk sağlığı ve hijyen reformları, 1880 Hapishaneler Nizamnamesi’nin tekrar yürürlüğe girmesi, yeni mimari projeler, daha büyük yeni hapishanelerin inşaatı, hapishane fabrikalarının yapımı yoluyla ekonomik gelişme ve endüstrileşme gibi çoğu reformlara bu bilgiler kaynaklık teşkil etmiştir (Schull, 2007: 109). Dr. Pollitz sadece bu bilgilerle yetinmedi, bundan sonra içinde Edirne vilayetinin de olduğu yurt gezilerine başladı.

Hapishaneler ve Tevkifhaneler Genel Müfettişi Dr. Pollitz, İmparatorluğun dört bir yanını dolaşmıştır. Rumeli’den Ege’ye, Anadolu’dan Arap eyaletlerine kadar her yeri dolaşarak hapishaneleri, hapishane inşaatlarını ve yapılan reformları denetlemiş, değişiklikler önermiş ve yapılan değişiklikleri de denetlemiştir (Gönen, 2005: 177; Schull, 2007: 111).

3.13. Dr. Pollitz, Savaşın Sonları ve Edirne Vilayeti Hapishaneleri

Dr. Pollitz'in teftiş için gittiği yerlerden birisi de Edirne vilayetidir. 1917 yılının Mart ayının sonlarında yanında tercümanı ve kâtibi Nazım Bey olduğu halde Edirne vilayetine gelen Dr. Pollitz, Edirne Vilayet Hapishane ve Tevkifhanesi'ni ve kuvvetle muhtemel merkez sancağa bağlı kazaların hapishane ve tevkifhanelerini teftiş ettikten sonra (BOA. DH.MB.HPS. 77/5; DH.MB.HPS. 77/4) 29 Mart 1917 tarihinde Edirne vilayetinden ayrılmış ve 30 Mart'ta Kırkkilise sancağına varmıştır. Sancak merkeziyle beraber Babaeski, Mustafapaşa, Pınarhisar, Lüleburgaz kazaları hapishane ve tevkifhanelerini teftiş etmiştir. 7 Nisan'da Çorlu'ya geçen Pollitz Çorlu Hapishanesini denetledikten sonra aynı gün Çorlu'dan ayrılmış çevre hapishaneleri gezmiş üç gün sonra tekrar Çorlu'ya dönmüştür. Aynı gün 10 Nisan'da İstanbul'a gitmek üzere buradan ayrılmıştır (BOA. DH.MB.HPS. M. 28/40). Tekfurdağı sancağı ve bağlı kazaların, hapishane ve tevkifhanelerini de böylece teftiş eden Pollitz (BOA. DH.MB.HPS. 76/60), Gelibolu sancağı ve sancağa bağlı kazalardaki hapishaneleri ise Kala-i Sultaniye ile beraber 1917 yılının ortalarında teftiş etmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 77/22).

Hapishane ve Tevkifhaneler Müfettiş-i Umumisi Dr. Pollitz böylece Edirne vilayetinin hapishane ve tevkifhanelerinin tamamını teftiş etmiştir. Maalesef bu teftişlerin sonucunda ortaya çıkan raporların biri haricinde hiçbiri elimizde mevcut değildir. Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız çalışmalar neticesinde bu raporlara ulaşamadık. Muhtemelen bu raporlar henüz tasnife açılmış değildir. Dr. Pollitz Osmanlı coğrafyasının çoğu yerinde bu teftişleri gerçekleştirmiştir. Böyle olduğu halde bu teftişlerin neticesinde oluşan ve vilayet genelindeki tüm hapishaneler hakkında bilgi veren tek teftiş raporu Aydın Vilayeti'ne aittir (bkz. BOA. DH.MB.HPS. 141/46; Saadet Tekin, Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, sayı 24, sayfa 205-222, Ankara, 2008).

3.13.1. Kırkkilise Hapishanesi

Edirne vilayeti ile ilgili rapor Kırkkilise Sancağı'na aittir. Dr. Pollitz 2 Nisan 1917 tarihinde Kırkkilise Hapishanesi'ni teftiş etmiştir. Bu teftişin neticesinde oluşan rapor, Kırkkilise Mutasarrıflığı'na verilmiştir. Kırkkilise Mutasarrıflığı bu raporu incelemiş ve bu incelemenin sonucunda oluşan cevap niteliğindeki rapor sadece bir gün sonra 3 Nisan 1917'de Hapishaneler ve Tevkifhaneler Müfettiş-i Umumi Canibi Ali'sine yani Dr. Pollitz'e verilmiştir. Dr. Pollitz'in sorularına ve tespitlerine verilen cevaplardan oluşan bu rapor I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Kırkkilise Hapishanesi'nin durumunu büyük ölçüde ortaya koymaktadır. Adı geçen rapora göre hapishanenin durumu aşağıdaki gibidir:

1- Kırkkilise Hapishanesi'nde mahkûm ile tutukluların koğuşları ayrı ayrı olup kapıları üzerinde de levhaları mevcuttur. Ancak hapishane avlusunun çok dar olmasından dolayı teneffüs zamanlarında mahkûm ile tutuklular zaruretten dolayı bir arada bulundurulmaktadırlar. Başka zamanlarda her kısım kendine mahsus koğuşlarda bulunmaktadırlar. Yalnız kış mevsiminde yakılacak maddelerin azlığından ve kışın şiddetinden dolayı bir müddet, muhtelif koğuşlarda kalanları birleştirmek mecburiyeti doğmuştur. Bu zaruri durumdan dolayı tutuklular de bazı zamanlar mahkûmların arasında bulundurulmuştur. Hali hazırda ise havalar ısındığından zaten izdihama meydan verilmemek için ayrı ayrı bulundurulmaları tabiidir.

2- Bir sene önce hapishanenin memurlarından olan Salih Efendi ihtisas sahibi, araştıran, kabiliyetli, becerikli ve elinden iş gelir bir kişidir. Salih Efendi bütün bu meziyetlerinin verdiği güç ve şahsi çabalarıyla mahkûmların birer işle iştigal etmeleri için ciddi çaba sarf etmiştir. O zamanlar mahkûmların arasında bulunan doğramacı ve bunun gibi sanatkârlardan da istifade edilerek bazı doğrama işleri, sepet ve sandalye gibi şeyler üretilmeye başlanmıştır. Bununla beraber mektep muallimlerinden birinin ve hatta Salih Efendi'nin devamıyla mahkûmlara okuma ve yazma öğretilmeye başlanmıştır. Fakat Salih Efendi'nin aldığı dört yüz kuruş maaşla geçinememesi bütün bu çalışmaların sonunu getirmiştir. Salih Efendi hapishanedeki görevinden istifa etmiş ve ticaret hayatına atılmıştır. Bu raporun tutulduğu tarih olan 3 Nisan 1917 itibarıyla Salih Efendi

yüksek bir servetin de sahibi olmuştur. Salih Efendi istifa ettikten sonra yerine gelen memur Raşit Efendi selefinin izinden gidememiştir. Bunun yanında sanatkâr mahkûmlar hapishaneden tahliye olmuşlardır. Mektepteki muallimlerin bir kısmı başka yerlere gitmişler, giden bu öğretmenlerin yerleri doldurulamamıştır. Geri kalan öğretmenler ise ancak mektebe kifayet ettiklerinden, mektepten ayrılamamış ve hapishaneye gelememişlerdir. Bütün bu sebeplerden dolayı yapılan tüm çalışmalar yüz üstü kalmıştır. İki ay önce Raşit Efendi de vefat etmiştir. Yerine gelen memurun ise memuriyeti henüz onaylanmadığından işe hâlâ başlayamamıştır. Durum böyle olmakla beraber mahkûmlar yine bir işle meşgul edilmek için hiç olmazsa birer takunya imal etmeleri için gereken kereste alınmaktadır.

3-Hapishanenin temizlik işlerine hükümet tabipliği vasıtasıyla her zaman özen gösterilmekte ve ez-cümle mahkûmların sağlıklı olmaları da bu durumu ispatlamaktadır. Ancak binanın bazı odalarının camları kırıktır, hapishanede cam bulunmaması yüzünden tamiri yapılamamıştır. Bu yüzden de etraftan toz ve toprak devamlı olarak içeriye doluyor ve gerekli olan tamirat için havalename olmadığından mecburen hapishane layıkıyla temiz bulundurulamıyordu. Buna memurun bulunamaması mazereti de eklenebilir. Kadın mahkûmlara ait tüm meselelere son derece riayet ve dikkat edilmesi lüzumu icap edenlere açık ve kesin olarak ihtar ve tembih edilmiştir.

4-Mahkûmların gıdası için talimata uygun olarak yeterli miktarda ekmek verilmektedir.

5-Mahkûmlar hakkında tatbik edilen ıslah cezalarından olan hücreye konulma sadece bir kişiye uygulanmıştır. Bu şahıs yirmi gün boyunca hücrede kalmıştır. Bu mahkûmun hücreye konulmasına sebep olan olay ise bundan bir sene önce gerçekleşmiş ve şu şekilde gelişmiştir: On beş seneye mahkûm olan bir şahıs bir gece diğer mahkûmlar uykuda iken cinnet geçirmiştir. Uykuda bulunan diğer mahkûmların başlarına eline geçirebildiği sert cisimler ile vurmuştur. Mahkûmun bunu neden yaptığı ilk başta anlaşılammış ve ceza olarak ıslahhanede yirmi gün kadar alıkonulmuştur. Daha sonra bu mahkûmun akıl sağlığını yitirdiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine mahkûm Dersaadet Şifahanesi'ne nakil edilmiştir. Bu olaydan başka böyle uzun müddet mahkûm tecrit edilmediği adliye tarafından tahkik edilerek anlaşılmıştır.

6-Tahsisatı olmamasından dolayı gerçekleştirilemeyen badana ve bunun gibi temizlikle ilgili meselelerin bu kez havalenamelerinin gelmesinden hemen sonra icrasına başlanacaktır.

7-Hapishane hastanesinde yatmakta olan hastalığı bulaşıcı ve pek ciddi olduğu beyan buyrulan hastanın evine terhisi yetkilerimiz arasında olmadığı gibi Adliye Heyeti'nin de kendi başına bu kararı vermesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Sizin yaptığınız teklifin yerine getirilmesi için önce adı geçen hasta doktora tekrar muayene ettirilecektir. İkinci defa alınacak rapor üzerine teklif-i âlinizden de bahis ederek hastanın evine terhisi konusunda izin verilme lüzumu vilâyete arz edilecektir. Alınacak cevap üzerine gereğinin yerine getirileceği tabidir.

8-Mahkûmlardan tehlikeli olmayanların özel bir çiftlikte istihdamı konusundaki teklifiniz, birçok mahsurlu yanı olmakla beraber, mahkûmları muhafaza etmedeki zorluklar ve yine Hapishaneler Nizamnamesi hükümlerinin müsait olmaması gibi sebeplerden dolayı Adliye tarafından uygun görülmemiştir. Mahkûmlar yalnızca takdir edilen, uygun, günlük ücretlerle hükümet ve hapishane civarında inşa edilmekte bulunan sıhhiye dairesinde amelelik ettirilmekte ve kendilerinden bu suretle istifade olunmaktadır.

9-Kadınlar hapishanesinde bulunan bir kadın mahkûmun bir yaşındaki çocuğu için yardım edilmek üzere belediyeye tebligatta bulunulmuştur.

10-Üç aydan fazla mahkûm olan Mustafapaşa Hapishanesi'nde bulunan yalnız iki mahkûmun merkez livaya nakli hakkında icra edilen tetkikatta mahkûmların mahkûmiyetlerine dair hükümlerin mahkemelerden geçerek henüz kesinleşmediği anlaşıldığından hüküm kesinleştiğinde teklif-i âlileri sebebiyle liva hapishanesine nakli için şimdiden gerekli teşebbüste bulunulmuştur (BOA. DH.MB.HPS. 158/61).

Dr. Pollitz'e verilen cevaplardan oluşan yukarıdaki rapor Kırkkilise Sancağı Merkez Hapishanesi'nin tekrar yürürlüğe giren 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin öngördüğü hedefe ulaşamadığını bize göstermekle beraber I. Dünya Savaşı'nın sonlarında

olunmasına rağmen dönemin şartları göz önüne alındığında Kırkkilise Hapishanesi'nin her şeye rağmen iyi durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta Hapishane, II. Meşrutiyet Dönemi içinde en iyi şartları I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru sağlamıştır diyebiliriz. Bu durum ilgi çekicidir. Savaşın getirdiği ağır mali yüke rağmen 1917 yılındaki mevcut durum, Edirne vilayeti genelinde en azından Kırkkilise sancağında şartların dönem içinde daha iyiye gittiğini bize göstermiştir. Fakat bu durum tüm Edirne vilayeti için geçerli değildir. Aşağıda anlatacağımız Tekfurdağı sancağı için durum kötünden de ötedir.

3.13.2. Tekfurdağı Hapishanesi

15 Şubat 1918 tarihinde Adliye Nezareti'nden, Dâhiliye Nezareti'ne Tekfurdağı Hapishanesi hakkında tutulan bir rapor sunulmuştur ki bu rapor resmi bir belgeden ziyade sanki bir edebiyatçının kaleminden çıkmış gibidir. Tekfurdağı Adliye Dairesi'nin yaptığı teftişin sonucu olan bu raporu Müfettiş Kenan Bey tutmuştur (BOA. DH.MB.HPS.M. 27/11, lef 5). Bu öyle bir rapordur ki raporu okuyanlara adeta Tekfurdağı Hapishanesi'ni gezdirmektedir. Zaten Müfettiş Kenan Bey'in de amacı kendi ifadesiyle raporu okuyan yöneticileri, hayalen de olsa hapishanede dolaştırmaktır. Rapora göre 1918 yılının başlarında Tekfurdağı Hapishanesi'nin durumu aşağıdaki gibidir:

Mahkûm ve tutuklulara verilen yemekler pek berbat ve adeta zulmü ifade eder derecede çirkindir. Bu durumu hükümet nam ve hesabına bir şüphe addetmemek mümkün olamamıştır. Işık ve havadan mahrum oldukları kadar rutubete maruz kalan erkek mahkûm ve tutuklulara verilen yüz dirhem miktarındaki ekmek yetmediği gibi bununla sağlıklı olarak hayatlarını devam ettirmeleri de mümkün değildir. Sıhhi kurallar adına ne varsa hapishane hepsinden mahrumdur. Fiziki durum, hapishanenin ruh ve vücut üzerinde meydana getirdiği tahribatı telafi edecek bir derecede olmadığından bütün mahkûmlar kan ve et yerine bir yığın iskelet halini almışlardır.

Hapishaneye firar edilecek bir koridor şeklini verdiği gibi memlekette süregelen bir yanlış uygulamanın tesiri altında daha memede iken hayatın anlamını idrak yerine bu

sefil mahbeslerde inleyen, ilk terbiyeyi aile ocağından evvel hapishane köşelerinde almaya mahkûm edilen birkaç aylık çocuklar anneleriyle beraber hapishane adı altındaki bu mezbahalara tıkları kendilerine gıda annelerine yüz dirhemden fazla ekmek verilmemesinden dolayı beşikleri adeta mezara çevrilmiştir. Gelecek nesil bu garip uygulamanın tesiri altında maddeten ölümden kurtulabilse dahi manevi ölümden kurtulamaz bir hâle getirilmiştir.

Tekfurdağı'nda hapishane ve hapis usulü hakikaten bir mezbaha halinde, bir işkence şeklindedir. Bunun vahametine nüfuz edebilmek için her şeyden evvel burayı dolaşarak en ilkel bir hükümete yakışmayan bu terbiye ve ıslah etme usulünü yakından temas gereklidir. Bundan dolayı teftişlerden hâsıl olan hislerden evvel üst düzey yöneticileri hayalen olsun burada dolaştırmaya lüzum his edilmiştir:

Hapishane, hükümet dairesinin altında, yere gömülmüş, en fazla iki metre yüksekliğinde, bölmelerle ayrılmış bodrumlardan meydana gelmektedir. Hayat ile ölüm arasında olan koridordan içeri girince sol tarafta dairenin mahzeni olarak kullanılan dört oda vardır. Hastane olarak kullanılan odaya girince on iki tutuklu ile beş mahkûmun bakışlarıyla sizden hayat dilendiğini göreceksiniz. Bunlar çoğunlukla çocuktur. Kendileriyle görüşürseniz Mustafa oğlu Mehmet on dört yaşında olduğunu kız kaçırmaktan dolayı tutuklu bulunduğunu, Halil İbrahim oğlu Şakir 12, Aziz oğlu Ali 10, Ferhat oğlu Hamdi 11 yaşında olduklarını ve sirkatten (hırsızlıktan) dolayı tutuklu bulduklarını anlattıktan sonra hep beraber ekmek yeterli gelmiyor, açlıktan ölüyoruz diye kısık sesleriyle mutlaka size şikâyet edecekler. Gözleriniz karanlığa alışmış ise bu çocukların yırtık ve perişan elbiselerinde mikroplar içinde sefaletin dolaştığını göreceksiniz. Kapı kapalı, içeride bir tuvalet olmadığı için ihtiyaçlarını nasıl giderdiklerini merak edip sorarsanız önceleri bir leğen içine abdest bozarken bunun da yasaklandığını "her zaman müsaade edilmediğini" hatta insan tabiatı gereği vakitsiz defî hacet lâzım his ettirdiği takdirde Gardiyan Ahmet Efendi'den dayak yemek suretiyle bu doğal olayın cezasını kendilerinin çektiğini anlarsınız. İstidat ve kabiliyetlerini burada bırakıp çıkmaya mahkûm olan çocuklara bir de faydasız sorularla sıkıntı vermemek için buradan çıkarsanız.

Girerken görmediği halde oda içinde karanlıkla ülfet hâsıl eden gözler dışarı çıkarken girdiğiniz koridorda duvara yapışmış sekiz şahıs görecektir. Bunların kim olduğunu sorarsanız bugün gelmiş sekiz asker olduğunu söylerler. Asker kaçağı. Bu mülkiye memuru zabıtalarmın, işi kanuna uydurmak için ellerine verilmiş ne güzel hilelerdir. Bu ellerinde iken her kapı kendilerine açıktır. İstedikleri yere girerler istediklerini yaparlar. Şayet bir gün gelip sorarlarsa asker kaçağı aramak bahanesi ellerinde hazırdır. Teftiş esnasında hapishanenin ötesine berisine çıkmış şüpheli şahıslar gördünüz mü asker kaçağıdır. Kıtalarına sevk edilecek cevabı yüzünüze çarpar. Bu o kadar genel bir bahane o kadar şamil bir sebeptir ki kime sorsanız aynı cevap ile karşılık verir. Garip bir güven ile oradan çekilirsiniz, aynı hâlet-i ruhiye ve vicdan mücadelesi içinde bu koridordan biraz uzaklaşırsınız ve bir kömürlük görürsünüz. Bakmak zarureti karşısında gittikçe görme kuvveti artan gözlerinize bir adam tesadüf eder. Bunun frengi ile hasta olmasından dolayı tecrit edildiğini anlarsınız. Kapı karşısında bir zindan mevcuttur ve bunun jandarma nezareti olduğunu öğrenerek bu zindanın şimdiye kadar ne gibi mezalime tanık olduğunu tahayyül ede ede oradan da ilerlerseniz. Asıl hapishaneye dâhil olan bir demir parmaklıkla koridorun yarısını geçtikten sonra içeri girince birinci odanın gardiyan odası olduğunu görürsünüz. İçinde Osman oğlu Mehmet ve Ahmet oğlu Şerif namında katl ile suçlu iki şahıs yatmaktadır. Dar bir tek pencere ile adeta zindanı andıran bu mahzende bu iki şahsın sekiz aydır yattıklarını, hatta 200 kuruş bir maaş karşılığında gardiyanın da memuriyete başladığı günden beri bu zindanda aynı hayatı yaşadığını öğrenirsiniz. Bunların bir şikâyeti yoktur. Gardiyan odasında yatmak o kadar kolay bir şey olmadığı için sükûtları şikâyet edilecek bir şey olmadığından değil sekiz aydır bu hayata alışmalarından ve gardiyan ile aralarında hâsıl olan dostluktandır. Bunu geçince rutubet içinde, nispeten ışık almakla beraber yine gereği kadar havadan yoksun yerde kapı kapanır. Abdest bozmak için de dışarı çıkmak yasaktır. Biraz sohbet ediniz aynı şikâyet onlardan da başlar. Ağız feryadı arasında kendilerinden uzaklaşarak yanındaki mahzene girersiniz.

Burada dokuz cünha ve cinayet mahkûmu mevcuttur. Aynı şikâyet burada da tekrar eder. Bizi bari dışarıda çalıştırsınlar yalvarmaları sürer gider. Fazlı oğlu Demir isminde üç sene kalebentliğe mahkûm bir şahsın çocuğuyla beraber bir buçuk senedir kalebentlik yerine kürek cezası çektiğini görürsünüz. Bu iki çeşit ceza arasındaki kanuni

farkı düşünerek bu farkın yalnız kanunlarda yazılıp tatbik edilmeyen şeyler olduğunu öğrenerek vicdan azabı içinde boğulduktan sonra diğer bir odaya atlırsınız. Bunun da küçük penceresi içinde dokuz tutuklu ve mahkûm vardır. Sirkatten mahkûm Hasan oğlu Mustafa, Yusuf oğlu Hüseyin, İbrahim oğlu Hasan ve darp ve cerhden tutuklu Mehmet Ali oğlu Halil, solmuş benizleri, iskeletleşmiş vücutlarıyla hemen dikkatleri çekerler. Sorarsanız hasta olduklarını üç günde bir doktora gittiklerini söylerler. Fakat hapishanenin yaptığı tahribatı ilaçla tedavi etmek mümkün olmadığı için tedavinin hastalıktan kurtulmak için değil bir protokol meselesi olduğunu hissedersiniz. Kendileriyle konuşursanız açlıktan hasta olduklarını hatta geçen kış içlerinden birkaçının açlıktan öldüğünü size anlatarak istikballeri hakkındaki elim kanaati size hissettirmeye uğraşacaklardır.

Bunlardan başka, çıkıntıya tesadüf ettiğinden dolayı daha havadar iki oda daha mevcuttur. Bunların birinde 24 diğerinde 13 tutuklu vardır. Bunlar açlıktan kurtulmak için daha kestirme yoldan giderek davalarının biran evvel neticelenmesi için yalvarırlar. Mahkeme reisinin tembelliği ve lakaydiliğinden olsa gerek mahkeme reisi çalışacak ve merhamet edecek bir hâlde değildir. Bunlar da geceleri oda içine tuvaletlerini yapmak zorunda kaldıkları için diğer odalar gibi burası da pis kokularla dolmuştur. Bu son oda olduğu için amonyak gibi insanın beynini tırmalayan bin türlü çirkin kokularla öldürücü bir mahiyette olan havayı teneffüs zahmetine katlanır inceleme ve araştırmanızı genişletirsiniz. Hepsinin açlıktan ot yediklerini, şikâyetlerinden bir sonuç hâsıl olmadığını, her gün bir yere ziyafete giden mutasarrıfın bir kere ne hâlde bulduklarını görmediğini öğrenirsiniz

Erkeklerle ait mahbes bu hâlde olduğu gibi hükümet dairesi karşısında Meclis İdare Başkâtibi Ali Efendi namında birinin hanesi de kadınlara tahsis olunmuştur. İdaresi ise Raziye adında bir kadın gardiyan ile Zeynep isminde kızına verilmiştir.

Biri alt ikisi üst katta olmak üzere üç odadan ibarettir. Bu evceğizin alt kattaki odasında dokuzu sirkat ve biri zina fiilinden mahkûm on kadınla, en büyüğü iki yaşında on çocuk mevcut olup dördü memede olan bu çocuklara bir şey verilmediği gibi annelerine de yüz dirhemden fazla ekmek verilmediğinden hepsi sıska ve raşitik bir şekil almışlardır.

Yukarıda arz olunduğu üzere terbiyelerinin başlangıcını hapisanede almak talihsizliğiyle bedbaht olan bu çocuklar gelecek nesli oluşturacaklardır. Her memlekette çocuklar koruma altında geleceğe hazırlanıldığı halde maalesef her devletten daha fazla nüfusa ihtiyacı olan memleketimizde bir kısım çocuklar daha memede iken kötü yaratılışlı insanlar arasında terbiye edilerek yetiştirilmektedir. Masumlara kapalı bulunması gereken hapisanelerde hiç kabahati olmayan bu çocukları hem de aç ve çaresiz bulundurmak gibi adalete aykırı bu durumu görmezden gelme, memleketin geleceği adına bu kötü manzarayı görerek kalp cızlamamak mümkün olamamıştır. Hükümetten daha fazla vazife şinas görülen bu mahpus kadınlar; "Evlatlarımız ölecek bari hükümete bırakalım da ne yaparsa yapsın" diye şikâyetten kendini alamamışlardır.

Üst kattaki odalardan birine sirkatten tutuklu iki kadın diğerine de biri katli biri yalan yere şahadet ikisi kız kaçırmak üçü zina fiiliyle mahkûm on üç kadın ile iki çocuk konulmuştur. Alt kat mahpuslarına uygulanan muamele bunlara da uygulandığından, bu zavallılar da açlıktan ölmeye başlamışlardır. Haftada yirmi beş dirhem petrol ile kendilerini aydınlatmaya uğraşan bu zavallılar çocuklarının dışarı çıkmasına müsaade edilmediğinden, para almadan gardiyanın bir şey almaya izin vermediğinden, yüz on paraya aldığı ekmeği kendilerine altı kuruşa sattıklarından, üstlerindeki şeyleri de ekmek için satıp bitirdiklerinden dolayı artık ölümden başka bir şey beklemediklerinden, bit içinde yüzdüklerinden kim bilir kaçınıcı defa olarak şikâyet etmişlerdir. Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nun 456'ncı maddesine göre ilgili memurun her ay hapisaneyi yoklama ederek icap eden raporları merciine gönderdiği halde bu raporlar şimdiye kadar bir fayda sağlamamışlardır.

İntikam, korkutma ve terbiye. İbret olması gibi bir amaç atfedildiği hâlde mukaddes bir kendini beğenmişliği, kendi keyfine düşkünlüğü doğurtan ceza hakkının doğru bir sonuç verebilmesi için hükümetin her şeyden evvel mektepler açarak ilim ve ahlâk gibi iki fazileti halkın zihinlerine yerleştirmesi gerekir. Sonra bundan istifade edemeyenler için ve esasında Hugo'nun dediği gibi "Bir baş terbiye ederseniz kesmeye ihtiyaç kalmaz" sosyal felsefi görüşüne göre gerekli olan ceza, insan terbiyesinden doğmuş olmasına nazaran bunu halktan ziyade yöneticilere tatbik etmek daha doğru olacaktır. Maalesef memleketimizde iş bu dereceyi de geçerek ilmi ve sosyal müesseselerin tamamından

mahrum kalmış köylerimizin halkı örneğin; aşırı asabiyetle birini dövdüğü veya aç kaldığı için birinin iki okka buğdayını çaldığı bahanesiyle aç ve çaresiz, her biri bir insan öldürülen yer adına daha uygun meclis namı altındaki mezbahalarda tıkları olarak ölmeye mahkûm edilmektedir. Bu durum, buradaki insanların, insaniyet ve medeniyetle aralarında uçurumlar meydana getirmektedir. Bu hale her şeyden evvel nihayet vermek bir vecibe halini almıştır.

Ferden çalışacak kol, düşünecek akıl olması gerekirken bunları hatta süt emen çocuklara varıncaya kadar öldürmek memleket hesabına azim bir cinayet olduğu gibi mevcut durumun devamı kabiliyet-i medeniyemiz hakkında dost ve düşmanlara şüpheler telkin edecek bir amildir.

Devlet-i Osmaniye'nin yegâne Avrupa'sını teşkil eden Edirne'de bu kadar ilkel ve bu kadar çirkin terbiye haneler bulunması insanlık adına da kabul edilebilir değildir. Memleketteki içtimai hayat Avrupa hükümetleri derecesinde adliye müesseseleri vücuda getirmeye mani olsa da, böyle mezbahaları insanlığa hapishane adı altında sunmak uygun değildir. Getireceği faydalar göz önünde bulundurularak, bunları biran evvel yıkararak, hiç olmazsa insaniyete şüphe teşkil etmeyecek bir şekilde yeniden tesis etmek gereklidir. Her hâlde bu mutlu inkılâp ve bunun gösterdiği yolda adliye dairelerinin yenilenmeleri gereğini unutmamak tarih ve insaniyetin tenkidinden korkanlar için en mühim bir vazifedir.

Hapishanede 300 kuruş maaşlı Halil Efendi isminde on iki senelik bir memur ile 200 kuruş maaşlı Ahmet ve Cafer isminde iki gardiyan mevcut olduğu gibi kadın gardiyana da elli kuruş verilmektedir (BOA. DH.MB.HPS.M. 27/11, lef 1).

1918 yılının başında Tekfurdağı Hapishanesi hakkında bilgi vermekten ziyade okuyucuyu hapishanenin içinde dolaştıran bu rapor, Tekfurdağı Hapishanesi hakkında hiçbir soru işareti bırakmadan hapishaneyi resmettiği gibi yöneticiler hakkında çok ciddi eleştiriler getirmesi yönünden de dikkat çekici bir belgedir. Tekfurdağı Hapishanesi bu rapora göre hapishane olma özelliğini kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nde mahbesden hapishaneye geçilmiş, 1896 yılında

Tekfurdağı'nda 1880 Nizamnamesi'ne uygun olarak mahkûm ve tutukluların ayrı koğuşlarda kaldığı, müstakil bir hastanesi dahi olan bir hapishane inşa edilmişti. Gerçi aynı hapishane II. Meşrutiyet Dönemi'ne girerken, ciddi anlamda tamire ve bakıma ihtiyaç duyan sağlıksız ve yetersiz bir yer halini almış, akabinde uğradığı 1912 deprem felaketi ve arkasından Balkan Savaşları'nda aynı hapishane binasının yakılıp yıkılması, hapishanenin hükümet konağının altındaki bu yere taşınmasını zorunlu kılmıştı. Fakat ilk defa hapishane bu kadar kötü bir haldeydi. Hapishanenin ve mahkûmların vahim durumu, personelin suiistimali, yerel yöneticilerin duyarsızlığı had safhaya ulaşmıştı. Fakat bu raporun en önemli vurgusu Tekfurdağı'na mutlaka bir hapishane yapılmasının gerekliliğidir. Tekfurdağı'na mutlaka yeni baştan bir hapishane inşa edilmeliydi.

3.13.3. Hapishane İnşaatları

Esasında İmparatorluk genelinde yeni hapishane ve tevkifhanelerin inşa süreci 1916 yılında başlamıştı. 12 Temmuz 1916 tarihinde Hapishaneler Müdüriyeti Ankara, Adana, Beyrut, Bağdat Vilayetleriyle, Kudüs-i Şerif, Eskişehir, Canik (Samsun), İzmit, Kala-i Sultaniye (Çanakkale) ve Kayseri mutasarrıflıklarına, oralarda birer merkez hapishane ve tevkifhane inşa edilmesinin kararlaştırıldığını tebliğ ediliyordu. Aynı yıl içinde hafriyat işlerine başlanılıp, inşaatların temellerinin kesinlikle atılacağı, bundan sonra ise mümkün olursa yine aynı yıl içinde inşaatların birinci katlarının yapımına devam edileceği bildiriyordu. Gerekli altyapı çalışmaları yapılmış, Harbiye Nezareti inşaatların yapımında çalışmaları için amele taburlarını sağlamayı ve inşaat malzemelerinin tedariki için gereğini yapmayı karar altına almıştı. Şimdi ise bu inşaatların yapılacağı şehirlerde, hapishane ve tevkifhanelerin inşasına başlanması için uygun yerlerin bulunması isteniyordu. Tevkifhane inşaatları için mümkünse Adliye Daireleri'nin hemen bitişiğinde eğer bu mümkün değilse en azından yakınında bir yerde 5.000 metrekare büyüklüğünde, hapishaneler için ise şehrin kenarında başka bir deyişle şehrin dışında ama yakınında her biri 10.000 metrekare büyüklüğünde arazilerin belirlenip, hazır hale getirilmesi isteniyordu (BOA. DH.MB.HPS.M 25/25). Nitekim aynı yıl içinde, 1916 yılının Aralık ayında İzmir, Adana, Mersin, Beyrut, Eskişehir, Samsun, İzmit, Kayseri, Yozgat, Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) şehirlerinde tevkifhane inşa edilmek üzere işe başlanmıştır. Bunların haricinde İstanbul İshakpaşa'da Dersaadet

Cinayet Tevkifhanesi ile Üsküdar Tevkifhanesi'nin de inşaatları devam etmekteydi. 1916 yılında tevkifhane yapılmak üzere karar verilen mahaller adı geçen yerlerdi. Bir sene sonrası için ihtiyaç görülecek yerlere göre ayrıca karar verilecekti. Bu tevkifhanelerin inşaatları için yapılacak tahmini masraf, her bir tevkifhane için 10.000 ile 15.000 lira arasındaydı. Esasında yapılacak tevkifhanelerin planları aynıydı. Tevkifhanelerin kapasiteleri 400 kişilik idi. Erkekler, kadınlar ve çocuklar için ayrı bölümler inşa ediliyordu. Bunun yanında her tevkifhane cami, revir, morg, mutfak, tuvalet ve banyo içermekteydi. Her yerde bu standartlara uygun olarak inşa edilmesi planlanan tevkifhanelerin inşaat maliyetlerinin farklı olma sebebi ise Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasında aynı malzemeler için standart fiyatların olmamasıydı, aynı malzemeler ülkenin farklı yerlerinde farklı fiyatlara satılmaktaydı. Bu yüzden tevkifhane inşaatlarının kesin masrafları ancak mahallerinde belirlenebilecekti. Hülasa harekete geçilmiş, inşaatlara başlanması için her mahalle ayrı ayrı üç bin liralık emir gönderilmişti (BOA. DH.MB.HPS. 158/8; Schull, 2007: 105). Görüldüğü üzere en nihayetinde İttihatçılar amaçları doğrultusunda somut bir hedefi gerçekleştirmeye başlamışlardı. Bu noktada belirtmekte fayda var ki bu inşaatlar Dr. Pollitz'in göreve başlamasından önce başlamıştır. Pollitz'in daha önceden bu projeler üzerinde bir etkisi yoktur. Başka bir deyişle bu projeler Berlin'in emri üzerine değil Hapishaneler Müdüriyeti'nin hâkimiyetinde ve İttihatçıların öncülüğünde yapılmıştır (Schull, 2007: 106).

1917 yılının Kasım ayında devam eden inşaatların son haline baktığımızda; Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi, Üsküdar Tevkifhanesi ve Bursa Hapishanesi'nin inşaatı bitmek üzereydi. Balıkesir, Eskişehir, Beyrut, Adana, Ankara, Yozgat ve İzmir hapishanelerinin inşaatları da ilerliyordu. Bunun yanında birçok hapishane inşaatı da ihale olunmuştu (BOA. DH.MB.HPS. 119/23, lef 2; Gönen, 2005: 182).

Edirne vilayeti için ise Kasım 1917 yılı itibarıyla hala daha yeni bir hapishane ya da tevkifhane inşaatına başlanmış değildi. Dr. Pollitz'in Edirne Vilayeti hapishanelerini teftiş ettiğini anlatmıştık. Bu teftişlerin sonucunda oluşan Kırkkilise Hapishanesi ile ilgili rapor ile 1918 yılının başında Müfettiş Kenan Bey'in Tekfurdağı Hapishanesi'ni anlatan raporu bize göstermiştir ki öncelikli olarak yeniden inşa edilmesi gereken

hapishane Tekfurdağı Hapishanesi'dir. Gelibolu Hapishanesi kiralık olduğu halde diğer sancak hapishanelerine nispeten idare edebiliyordu. Kırkkilise Hapishanesi ise 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin öngördüğü durumda olmamakla birlikte Tekfurdağı Hapishanesi'ne göre daha iyiydi ve kullanılabilirdi. Edirne Vilayet Hapishanesi ise tamirata ihtiyaç duymakla birlikte vilayetin en iyi hapishanesiydi.

Nitekim İttihatçıların Edirne vilayeti genelinde başlattıkları ilk ve tek hapishane inşaatı Tekfurdağı sancağında oluyordu. 1918 yılında yapım çalışmalarına başlanan hapishane inşaatı oldukça yavaş ilerliyordu. 1 Eylül 1918 tarihinde Tekfurdağı Mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezareti'ne işlerin çok yavaş ilerlediğini, bu tarih itibarıyla hâlâ daha temel hafriyatı işiyle uğraşıldığını yazıyordu. Tekfurdağı Hapishanesi, inşaatta çalışmalarını için 15-20 mahkûm işçi görevlendirmişti. Fakat bu sayı inşaatın hızlı bir şekilde devam etmesi için yetersizdi. Daha fazla işçiye ihtiyaç vardı. Mutasarrıflık, müteahhidin fedakârlık yapıp işçi sayısını çoğaltmasını istiyor ve bu isteğini Dâhiliye Nezareti'ne bildiriyordu (BOA. DH.MB.HPS. 161/40). Muhtemelen bu girişimden bir sonuç alınamamış olunacak ki 1919 yılının sonunda dahi Dâhiliye Nezareti, Tekfurdağı Hapishanesi'nin inşaatının bitirilmesi için Müteahhit Mukbil Kemal Bey'e tebligat yapılmasına karar veriyordu (BOA. DH.MB.HPS.M. 40/92). Fakat Mukbil Kemal Bey bu inşaatı tamamlayamamıştı. Tekrar ihale edilen inşaat ihalesini bu sefer Müteahhit Doktor Ali Bey alıyordu. Fakat I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi akabinde Tekfurdağı'nın da dâhil olduğu Edirne Vilayeti topraklarının Yunan işgaline maruz kalmasına neden oluyordu. Şehrin Yunan işgaline maruz kalması Müteahhit Doktor Ali Bey'in inşaatı yarım bırakmasına sebep oluyordu. 1922 yılının sonunda dahi Tekfurdağı Hapishanesi inşaatı hâlâ tamamlanamamıştı (BOA. DH.MB.HPS.M. 49/59). Böylece İttihatçıların Edirne vilayetinde başlattıkları tek hapishane inşaatı yine İttihatçılar tarafından bitirilemiyordu. Mondros Mütarekesi'nin akabinde iktidardan düşen İttihatçıların icraatları arasına Edirne vilayetinde yeni bir hapishane inşa etmiş olmak yazılamıyordu.

BÖLÜM 4: ÜRETİM, GARDİYANLAR VE MAHKÛMLAR

4.1. Hapishanede Üretim ve Edirne Hapishanesi

4.1.1. İmparatorluk Hapishanelerinde Üretimin Başlaması

1596 yılında Amsterdam’da açılan cezaevi ilk hapishane olarak kabul edilir. Amsterdam Hapishanesi, Merkantilizm ve Kalvinizm’in sonuçlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu felsefe, sanayi devrimi sonrası Yeni Avrupa’da çalışmayı, sistemin idealize ettiği yeni insan modelinin en önemli özelliği yapmıştı. İdealize edilen insan düzenli çalışma ahlakına sahip olmalıydı. Sokaktaki atıl insan, suçlu dahi olsa üretici olmak zorundaydı. Düzenli çalışma ahlakını yücelten Kalvinist düşünce, kamusal alanın yeniden düzenlenmesini zorunlu kılıyordu (Yıldız, 2002: 33–34). Bu düzenlemenin kamusal alana ilk yansıması, 1555’de Londra, Bridewel’de şehri, dilenci, fahişe, serseri ve küçük hırsızlardan temizlemek amacıyla açılan ıslahhanedir. Bridewel’de belli bir çalışma disiplini içinde adı geçen gruplar çalıştırılıp, ıslah ediliyor ve üretici hale getiriliyordu. İşte 1596 yılında Hollanda’nın Amsterdam şehrinde açılan ilk hapishanenin ilham kaynağı bu Briedwel idi. Briedwel bir çalışma evi idi, Amsterdam Hapishanesi ise bir cezaeviydi (Yıldız, 2002: 34; Demirbaş, 2010: 13).

Daha önce de belirttiğimiz üzere hapishane kurumunun kuruluş felsefesinin temelinde mahkûmların çalıştırılarak ıslah edilmesi ve bu yolla topluma yararlı bir birey haline getirilmesi düşüncesi yatmaktadır. Nitekim dünyada uygulanmış tüm hapishane yöntemleri kurgulanırken bu düşünce göz ardı edilmemiş ve mahkûmlar tüm hapishane sistemlerinde çalıştırılmışlardır (bkz. I. bölüm).

Osmanlı İmparatorluğu’nda ise mahkûmların belli ve profesyonel bir politika doğrultusunda çalıştırılmaları II. Meşrutiyet Dönemi ile başlayan bir süreçtir. 1840 yılında Tersane Zindanı’nı gezen İngiliz iktisatçı Nassau William Senior “Aslına bakarsanız Osmanlı zindanındaki insanlar çok daha hür. Güneşin altında sere serpe güneşlenecek kadar hem de” der. Aynı dönemde İngiltere hapishanelerinde ise mahkûmlar adeta köle gibi çalıştırılmaktaydılar (Şen, 2007: 7).

1840 yılında mahkûmlar her ne kadar sere serpe yatsa da 1870 yılında açılan ilk Osmanlı Hapishane-i Umumi'sinde çalışan mahkûmlar vardır. Mahkûmlardan meslek sahibi olanlara gerekli alet ve edevat tedarik edilmiş ve bu mahkûmların her biri kendilerine ayrılmış olan mahallerde imalat yapmışlardır. İmal edilen ürünler azar azar dışarı çıkartılarak satılmış ve elde edilen gelir tahliyelerinde mahkûmlara teslim edilmek maksadıyla sandıklarda muhafaza edilmiştir (Sağlam, 2001: 38; Gönen, 2005: 179). Her ne kadar mahkûmlar bu dönemde üretime başlamış olsalar da mahkûmların çalışması zorunlu olmadığı gibi henüz daha hapishane fabrikaları ya da atölyeleri kurmak gibi bir düşünce ortaya çıkmamıştır.

Mahkûmların çalıştırılması ilk defa 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin 17.,18. ve 69-72. maddelerinde düzenlenmiştir. Nizamname'ye göre mahkûmların -günlük yemeklerini devletten almayanların dışında- tamamı çalışmak zorundaydı. Bu zorunluluk tutuklular için geçerli değildi. Mahkûmun kazandığı paranın yarısı, yönetimin ona yaptığı masrafların karşılığı olarak devlete kalacak diğer yarısı ise lüzum oldukça kendisine verilmek üzere hapishane deposunda muhafaza edilecekti. Yukarıdaki istisnai grubun dışında mahkûmların tamamı çalışmak zorundaydı. Eğer mahkûm çalışmazsa yirmi dört saatten bir haftaya kadar teneffüse yani temiz hava almaya çıkarılmayacak buna rağmen çalışmamakta ısrar ederse ceza iki katına çıkarılacaktı (Gönen, 2005: 179). Böylece mahkûmlar üretici hale gelip, para kazanacakları gibi devlete yük de olmayacaklardı. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi esasında 19. Yüzyıl standartlarına yakışan, modern ve ilerlemeci bir yönetmeliktir. Fakat maalesef bu yönetmelik Sultan Abdülhamit döneminde uygulamada başarılı olamamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise bu yönetmelik her alanda olduğu gibi hapishane de işgücü alanında da yapılacak düzenlemelere kaynaklık etmiştir (Schull, 2007: 217).

Mahkûmların çalıştırılması İttihatçılar için önemlidir. İttihatçılara göre çalıştırılan mahkûmlar rehabilite edilir, başıboşluktan kurtulur ve artık üretici olurlar. Meslek ve zanaat sahibi olan mahkûm tahliye olduktan sonra sosyal hayata daha kolay karışır. Dolayısıyla mahkûm artık suç işleme eğilimine girmez. Bunun yanında hapishaneler ucuz işgücünün kaynağı olurlar ve buldukları bölgenin ekonomisini canlandırırlar.

Bütün bunların yanında İttihatçıların yapmak istedikleri 1911-1912 Hapishane Islahatı'na maddi kaynak sağlama düşüncesi de bu atölyelerin kurulmasında etkili olmuştur (Schull, 2007: 235-236). Bu düşünceler doğrultusunda ilk açılan hapishane atölyesi İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'dedir (Şen, 2007: 58). 20 Ağustos 1911 tarihinde İmparatorluk genelinde tüm hapishanelere çekilen telgrafta İstanbul Hapishanesi'nde marangozluk, doğramacılık, terzilik ve kunduracılık gibi alanlarda üretim yapıldığını ve bundan çok olumlu sonuçlar alındığı yazılıyor ve üretimin yapılması tüm hapishanelere tavsiye ediliyordu (BOA. DH.MB.HPS. 143/44; Şen, 2007: 59). Eylül 1911'de Dâhiliye Nezareti bu sefer Sadarete yazdığı yazıda hapishanede marangozluk, kunduracılık ve terzilik mesleklerinde yapılan üretimin mükemmele varmak üzere olduğunu belirtiyor ve bunun tüm resmi dairelere bildirilmesini istiyordu ki resmi dairelerde alımlar yapılırken bu durum dikkate alınsın. Böylelikle hem sanayi teşvik edilmiş olunacak hem de gelirin yarısı hazineye ait olduğundan hazine gelir elde edecekti (BOA. DH.MB.HPS. 143/40).

4.1.2. Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Üretim

Durumdan çok memnun olan Dâhiliye Nezareti bu atölyeleri İmparatorluk geneline yaymaya karar vermiştir. Her ne kadar tahsisat yokluğu bu tip atölyelerin İmparatorluk hapishanelerinin geneline yayılmasına izin vermese de İstanbul, Aydın ve Edirne gibi şehirlerde hapishane memurları ile mülkiye memurlarının ortak girişimleri sonucunda hapishane atölyeleri kurulmuştur. Nezaret bunu diğer hapishane yöneticilerine örnek göstermiş ve bu yolun takip edilmesini istemiştir. Bu hapishanelerden Edirne Hapishanesi ise bu konuda ayrı bir öneme haizdir. Yapılan umumî tebligatın altında bizzat Edirne Valisi'nin anlattığı, Edirne Hapishanesi'nde yapılan üretim vardır. Yani Edirne Hapishanesi üretim konusunda tüm İmparatorluk için örnek alınacak bir hapishanedir. Vali'nin raporu aşağıda olduğu gibi verilmiştir.

“Edirne hapishanesinde çalışır vaziyette 5'i çorap, 9'u ise eteklik ve fanila imalatı yapan muhtelif numaralarda toplam 14 makine mevcuttur. Fanila üreten Groser marka makinenin gerçek değeri 20 lira olduğu halde 10 lira gibi çok uygun bir fiyata alınmıştır. Bu makine parası hapishanelerde bakkallık ve kahvecilik yapan kişilerin

ortaklaşa ödemesiyle sağlanmıştır. Diğer makinelerden 7'si ise, daha önceden Sanayi Mektebine alınmış olup atıl bir vaziyette, kenarda kullanılmamaktaydı. Bu makinelerin ödünç kullanımı için izin alınmış, böylelikle üretilen çorap ve fanila satışının karı ile elde edilen 108 liralık meblağ sayesinde, 2 çorap ve 2 de fanila makinesi olmak üzere toplam 4 makine Almanyada'ki Groser fabrikasından alınmıştır. Ayrıca yine üretimden elde edilen karla İngiltere'deki Harisona fabrikasından son sistem olan otomatik makine satın alınmıştır. Çorap ve fanila imalatı için gerekli yün ve pamuk iplikleri, yerli malı tercih edilerek İstanbul'dan satın alınmıştır. Bu makineler sayesinde elde edilecek tüm kar ile ipliğimizi de kendimizin üreteceği bir iplik imalatı kurmak düşüncesindeyiz. Böylece hammadde ihtiyacımızı da sürekli yerli malından karşılar duruma gelerek, üretime katkı payımızı genişletmeyi umuyoruz. Tüm bu faaliyetlerimizin sürdüğü şu günlerde, kürek cezalısı mahkûmların da bu ve diğer imalathanelerde çalıştırılması gündeme gelmiştir. Bu çalışmalardan elde edilen karın bir kısmı ile yani 300 kuruşuyla maaşlı bir muallimin görevlendirilmesi sağlanarak, kürek cezalısı olan mahkûmlara eğitim vermeye başlanmıştır. Koşullardan birisini mektebe çevirerek, cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın eğitim verilmektedir. Bu eğitimin içeriğinde Osmanlıca, okuma yazma, hesap, coğrafya, tarih ve din dersleri yer almaktadır. Bu uygulamaların doğrultusunda, mahkûmların günlük düzenleri, 3 saat mektep eğitiminden, 5 saatte imalathane çalışmalarından oluşmaktadır. Bu uygulama saatlerinin kesinlikle dışına çıkılmaması için gerekli özeni göstermekteyiz. Üretime katkısı olan mahkûmlara emeklerinin karşılığı olarak, belli bir ücret belirlenmiştir. Bu ücretlerin düzenli olarak ödenmesi de takibimiz arasındadır. Mahkûmların çalışma düzeni ve ücretleri şöyle belirlenmiştir.

Fanila makinelerinin her birine 3 mahkûm verilmiştir. Bunlardan biri örgüden, diğeri iplik sarmadan ve üçüncüsü ise dikmeden sorumludur. Bir fanilalık örgü yapan için kaba işi başına 40, bir fanilalık iplik sarma başına 10, bir fanilalık dikme başına 20 pare ücret belirlenmiştir. Çorap makinelerinin her birine 2 mahkûm verilmiştir. Bunlardan biri örgüden, diğeri iplik sarıp ağızlarını düzeltmekten sorumludur. Bir çoraplık örgü başına, erkek çoraplarında ince iş başına 20, orta iş 15, kaba işe 10; kadın çoraplarında ise düz renkliye 30, elvan renkliye ise 40 pare belirlenmiştir. İplik sarma ve ağız düzenlemeden sorumlu olan kişi ise, örgücünün aldığı payın % 25'ni almaktadır. Bu

çalışma düzeninin işleyişini sağlayan ‘işbaşları’, makinelere verilecek iplikleri ve buradan çıkan işlerin kaydını tutarak depoya teslimini sağlarlar. ‘işbaşılık’ görevini yine bir mahkûm üstlenir. Ayrıca depoda sayım yapıp kontrol eden ‘hıfz memuru’ ; siparişlerin adedini, cinsini ve ölçüsünü alan ‘posta başları’ üretilen malı yıkayan, ütöleyen ve ayrıca kalıplamaktan sorumlu olan kişiler yine mahkûmlardır. Bu işlerden herhangi birinde görevlendirilen mahkûmların ücretleri ise, bu işlerin önem derecelerine göre belirlenmiştir. Bir yıldan beri süregelen uygulamanın başarısı ile faydalı sonuçları da günbegün artmaktadır” (BOA. DH.MB.HPS. 3/26; DH.MB.HPS. 144/10; DH.MB.HPS. 144/103; DH.MB.HPS. 144/110; Şen, 2007: 59-61).

Artık Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumisi üretim konusunda tüm İmparatorluk hapishanelerinin örnek alacakları bir model olmuştur (BOA. DH.MB.HPS. 3/27). Edirne Hapishanesi’nin en özenilecek yanı imalathanenin devletten ödenek almadan açılmış olmasıdır. İmparatorluğun tüm hapishanelerine Edirne Hapishanesi’nin özellikle bu yönü örnek gösterilmesine rağmen imalathane kurmak için tahsisat isteyen kimi hapishanelere de ilerleyen zamanlarda imkân ölçüsünde ödenek verilmiştir. 21 Nisan 1913 tarihinde Sivas vilayetinden Dâhiliye Nezareti’ne Vilayet Hapishanesi’nde birçok sanayi erbabı olduğu bildiriliyordu. Eğer 10.000 kuruşluk bir tahsisat verilirse Sivas Hapishanesi’nde kunduracılık, marangozculuk, terzilik alanlarında üretim yapılabilirdi. Dâhiliye Nezareti, hapishanede üretime geçilebilmesi için bir kereye mahsus olarak Sivas Vilayeti’ne istenen tahsisatı vermiştir (BOA. DH.MB.HPS. 50/9). Benzer bir durum Mentеше Hapishanesi’nde de uygulanmış, sanayi kurulması için istenen ödenek verilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 50/4). Yine Denizli Hapishanesi sanayi kurup üretime geçmek için 20.000 kuruş istemiştir. İstenen tahsisatın tamamı verilmese de Temmuz 1913’de Denizli’ye 10.000 kuruş gönderilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 50/13). Denizli Hapishanesi yöneticileri diğer hapishane imalathanelerinde görmediğimiz ilginç bir uygulamaya imza atmışlardır. İstenen ödenek gönderildikten sonra erkek hapishanesinde alaca ve peştamal üretmek için 4, nisa hapishanesinde ise halı dokumak için 2 tezgâh kurulmuştur. Fakat yöneticilerin bir çekincesi vardır. Eğer mahkûmlar çalışmaya başladıkları zaman az veya kötü çalışırlarsa ne yapılmalıdır? Mahkûmlar çalışmaya nasıl teşvik edilmelidir? Denizli’deki yöneticiler bunun hapishane talimatnamesinde ve kanunlarda açıkça yazılmadığını belirtirler ve bir öneri getirirler;

çalışmak istemeyenlere ya da az veya kötü çalışanlara günlük verilen ekmeklerinin verilmemesini teklif ederler. Bununla da yetinmeyen yöneticiler bunun yanında aynı mahkûmların bakkaldan alışveriş yapmalarının da yasaklanması isterler. Bu şekilde mahkûmlar çalışmak zorunda kalacaklardır. Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti bu teklifi makul bulur ve kabul eder. İnşaat ve belediye işlerinde ve açılan imalathanelerde çalışmak istemeyen mahkûmların bu şekilde çalışmaya zorlanmalarına izin verilir. Eğer mahkûmlar yine çalışmamakta direnirse Hapishaneler Nizamnamesi'nin 84. Maddesine uygun olarak cezalandırılmaları gerektiğini belirtir (BOA. DH.MB.HPS. 50/14).

Edirne vilayetinin yöneticileri yukarıdaki gibi bir durumla karşılaşmadıkları gibi gerçekten çok zor ve çok önemli bir işi mükemmel denilecek bir şekilde başarmışlardır. Yapılan iş o kadar önemlidir ki mahkûmlar rehabilite edildiği gibi bölgesel ekonomi de rehabilite edilmiştir. Osmanlı, hapishanede yaptığı üretimle, ucuz kitlesel üretim ile üretilmiş yabancı mallarla rekabet edebilecek orta sınıf Müslüman girişimci endüstriyel kuruluşlarını oluşturmuştur. Bunun yanında buradan gelen paralar- kazanılan paranın yarısı hazineye aitti- İmparatorluk genelinde çoğu yerlerde çeşitli programlar için kullanılmıştır. Kent Schull hapishane fabrikalarının açılması ile Milli İktisadın kuruluşunun hedeflendiğini ve bu hapishane atölyelerinin Osmanlı Milli İktisat'ını kurmak amacıyla atılmış ilk adım olduğu iddiasında bulunur ve ekler; Edirne Merkez Hapishanesi başarılı bir tekstil fabrikası olarak bu konuya çok güzel bir örnektir, der (Schull, 2007: 236-237).

Edirne Hapishanesi'nde üretilen malların listesine baktığımızda 1912 yılının Nisan ayında tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 19
Edirne Hapishanesinde Üretilen Malların Listesi

EŞYANIN CİNSİ	ADEDİ	HERBİRİNİN KIYMETİ	SATILAN EŞYANIN	
			ADEDİ	KURUŞ
Fantezi Çorap	431	2	431	862
Pamuk Fanila	231	12	231	2772
Pamuk Don	72	12	72	864
Pamuk Çorap	208	2	208	416
Pamuk Yelek	12	9	12	108
Pamuk Fanila	35	25,5	35	892,5
Pamuk Don	8	25	8	200
Pamuk Çorap	334	5	334	1670
Pamuk Yelek	7	22	7	154
Yün Fanila	27	22	27	594
Yün Don	3	18,5	3	55,5
Yün Çorap	31	4	31	124
Yün Yelek	8	35	8	280
Mahlut Fanila	16	32	16	512
Mahlut Don	7	31	7	217
Mahlut Çorap	25	4	25	100
Merserize Fanila	9	7,5	9	67,5 ²⁷
Merserize Çorap	41	3	41	123
Yekûn				10.011,5

4 Nisan 1912 tarihli yukarıdaki cetvele göre Edirne Vilayet Hapishanesi İmalathanesi'nde üretilen malların tamamı tekstil ürünleridir. İmalathane'de 20 mahkûm çalışmaktadır. Mahkûmlar yaptıkları üretimin karşılığında ürünlerin çeşidine bağlı olarak farklı ücretler almaktadırlar. İmal ettikleri her yelek, don ve fanila için 1.50 pare, her çorap için ise 20 pare'den 40 pare'ye kadar ücret almaktadırlar. İmalathane'de kullanılan hammaddeler ise yün, pamuk, yapak, merserize ve fantezi olarak adlandırılan ürünlerdir. Bunlar dışarıdan satın alma yoluyla temin edilmektedir. Hammaddelerin temini için 18.354 kuruş harcanmıştır. Üretimden elde edilen gelir ise 10.011,5 kuruştur. Görüldüğü üzere imalathane henüz kâr getirmemiştir. Bunun sebebi imalathanenin üretime henüz daha yeni başlamasıdır (BOA. DH.MB.HPS.M. 4/1, lef 25-1). İmalathane 1911'in başlarında açılmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 50/3, lef 3). Yani neredeyse bir yıl olmuştur. Kâra henüz daha geçmemiş olmasının sebebi muhtemelen

²⁷ Orijinal belgede 9x7,5 yanlışlıkla 69,5 olarak hesaplanmıştır. Biz doğru sonuç olan 67,5 rakamını kullandık. Dolayısıyla orijinal belgede satılan ürünlerden elde edilen gelirlerin toplamı 1.001.3,5 gözükmemektedir. Biz de ise bu sonuç yukarıda gözüktüğü gibi 1.001.1,5 olarak hesaplanmıştır.

ürün satışının bu tarihlerde yeni gerçekleşmeye başlamasındandır. Bu bilgiler daha önce Edirne Valisi tarafından çok daha detaylı bir şekilde anlatılmış olsa da ürünler yukarıdaki belgede tablo halinde verildiği için bu bilgilere de yer verdik.

İmparatorluk hapishanelerinin tamamına örnek gösterilen Edirne Hapishane Atölyesi maalesef Balkan savaşları sonucu hapishanenin diğer bölümleri gibi tamamen kullanılamaz hale gelmiştir. 1914 yılının başında hapishane müdürü tekrar hapishane atölyesini açmak istemektedir. Hapishaneler Müdüriyeti'ne isteğini şu şekilde dile getirmiştir; Hapishane-i Umumi'de daha önce bir koğuş mahkûmların sanayi ile iştigal etmesi amacıyla sanayi haneye çevrilmiş, olumlu neticeler alınmıştır. Mahkûmların hem ahlaklarını düzeltmeleri hem de hapishaneden çıktıktan sonra meslek sahibi olabilmeleri amacıyla sanayi hanenin tekrar açılması gerekmektedir. Şimdi yine aynı koğuşun sanayi haneye dönüştürülmesi ve Bulgarlar tarafından tahrip edilen nisa hapishanesinin inşası için 300 liraya ihtiyaç duyulmaktadır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 1). 22 Nisan 1914 tarihinde Edirne Vilayeti'nde henüz daha yeniden üretim faaliyetleri başlamamıştır. Var olan üretim ise mahkûmların boncuklardan yaptığı tespîh gibi basit el işlerinden ibarettir (BOA. DH.MB. HPS. 50/15, lef 21). Her ne kadar bu tarihlerde Vilayet Hapishanesi'nde bir imalathane olmasa da vilayete bağlı sancaklardan Gelibolu Hapishanesi'nde 10 Şubat 1914 tarihi itibarıyla mahkûmların üretim yaptığı bir imalathane vardır. Bu imalathane Bidayet Müdde-i Umumiye'nin teşebbüsü ve Gelibolu tüccarlarından Kalos Efendi'nin yardımıyla kurulmuştur. Kalos Efendi Gelibolu Hapishanesi'nin boş olan koğuşuna elbise imalatına mahsus 9 adet tezgâh koymuştur. Mahkûmlar belirli bir ücret karşılığında bu imalathanede çalışmaya başlamışlardır. Daha önce Vilayet Hapishane-i Umumisi'nde olduğu gibi burada da mahkûmlar sanat sahibi ve üretici olmuşlardır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 9).

Osmanlı İmparatorluğu, 1914 yılının sonlarında I. Dünya Savaşı'na dâhil olduğu halde içinde Edirne vilayetinin de olduğu birçok hapishanede üretim savaş yıllarında tekrar başlamıştır. 1917 yılının hemen başında Edirne Vilayeti'nin Hapishane-i Umumi'sinde kamu yararına çalışan 20 mahkûm vardır. Özel sipariş imalatıyla meşgul olan mahkûmların sayısı ise 12'dir. 259 mahkûm ise hiçbir iş yapmadan cezalarını çekmektedirler (BOA. DH.MB.HPS. 143/93).

4.1.3. I. Dünya Savaşı'nda İmparatorluk Hapishanelerinde Üretim

1914 yılının başlarında Edirne Hapishanesi'nde üretim son bulmuşken İmparatorluk genelinde ise hala üretime devam eden hapishaneler vardı. Hapishanelerin neredeyse tamamında mahkûm ve tutuklular bir şeyler üretmekteydiler. Fakat çoğu hapishanede imalathane, atölye ya da biraz daha abartılı bir şekilde fabrika olarak adlandırabileceğimiz bir bölüm olmadığı için bunlar basit el ürünlerinden ibaretti. Bazı hapishanelerde ise üretim yapabilecek nitelikte mahkûm ve tutuklular olmasına rağmen hapishane binalarının kötü durumu ve aşırı izdiham üretime geçilmesine izin vermiyordu. İzmit Hapishanesi böyle hapishanelerden biriydi. Mutasarrıfın deyimiyle sancağın bazı hapishanelerde oturmaya dahi yer yoktu.

İmalathanesi olan ve üretim yapan hapishaneler de yok değildi. Bolu Hapishanesi bunlardan biriydi. Hapishanede hem marangozhane hem de mensucat hane vardı.

Menteşe Mutasarrıflığı'na bağlı Bodrum ve Muğla hapishaneleri yine imalathanesi olan hapishanelerdendi. Fakat Mentese'ye bağlı diğer hapishanelerde imalathane yoktu.

Kastamonu Hapishanesi ise nitelikli mahkûmların girişimi ile küçük bir atölyeye kavuşmuştu. Mahkûmlar arasında bulunan birkaç marangoz, kunduracı ve dokumacı hapishane yönetimine başvurarak üretim yapmak amacıyla bir yer istemişlerdi. Kendilerine yönetim tarafından hapishane içinde küçük bir yer tahsis edilmişti. Mahkûmlar yönetimden hiç destek almadan tamamen kendi sermayeleriyle bu imalathaneyi kurmuşlar, üretime geçmişler ve dışarıya satışa dahi başlamışlardı.

Aslında mahkûmlar arasında nitelikli ve zanaat sahibi kişilerin sayısı az değildi. Erzurum Hapishanesi'nde de terzi, kunduracı, çapulacı, kalaycı, çulhacı gibi meslek sahibi mahkûmlar vardı. Fakat imalathane olmadığı için burada da üretim yapılamıyordu.

Sinop Hapishanesi bir imalathaneye sahipti. Trabzon'dan gelen telgraf bir odada 30 mahkûmun kaldığını, hapishanelerin tamamen harap, mahkûmların ise zor durumda

olduğunu bu şartlar altında üretim yapılamadığı gibi şartlar düzelmeden ileriye dönük yapılamayacağını da ortaya koyuyordu.

Sivas vilayetinde durum neredeyse Trabzon ile aynıydı. Sivas'ta üstüne üstlük bir de tifo hastalığı gözükmekteydi. Fakat her şeye rağmen Sivas Merkez Hapishanesi'nde bir imalathane vardı ve üretim yapılmaktaydı. Eğer sancak ve kazalar da şartlar düzeltilirse Sivas Valisi oralarda da üretime geçileceğini taahhüt ediyordu. Eklemede fayda vardır her ne kadar Sivas vilayetine bağlı hapishanelerde imalathane olmasa da el işçiliğine dayalı basit bir üretim şekli vardı. Sivas vilayetine bağlı Tokat sancağı bunlardan biriydi, sancak hapishanesinde el işçiliğine dayalı üretim yapılmaktaydı.

Konya vilayeti ve ona bağlı sancaklardan olan Isparta, Niğe ve Burdur'da imalathane yoktu. Fakat Isparta ve Burdur'da el işçiliğine dayalı üretim vardı.

Ankara vilayetinde durum aynıydı. Ne vilayet merkezinde ne bağlı sancaklarda imalathane yoktu. Sadece önem arz etmeyen birkaç el ürünü vardı.

Aydın vilayetine bağlı İzmir ve Denizli hapishanelerinde imalathane vardı. İzmir Hapishanesi'nde marangozhane kurulmuştı ve bu marangozhanede dolap ve masa gibi eşyalar üretilmekteydi. Denizli Hapishanesi'nde ise dört adet çulha tezgâhı vardı. Bu tezgâhlarda bez ve peştamal dokunmaktaydı. Aydın Merkez Hapishanesi'nde ve vilayete bağlı Saruhan Hapishanesi'nde ise imalathane yoktu.

Halep vilayetinin ne merkezinde ne de bağlı hapishanelerinde imalathane yoktu. Fakat merkezde el işçiliğine dayalı bir üretim vardı.

Adana vilayeti ve bağlı sancak hapishanelerinin hiçbirinde imalathane yoktu. Fakat Adana, Kozan ve Silifke'de imalathane olmadığı halde el işçiliğine dayalı üretim yapılmaktaydı.

Hüdavendigâr vilayetinin merkez hapishanesinde bir imalathane mevcuttu ve burada çeşitli havlular üretilmekteydi. Bunun yanında el işçiliğine dayalı bir üretim de vardı.

Hüdavendigâr vilayetine bağlı sancaklardan Kütahya ve Karahisar'da ise imalathane olmadığı halde el işçiliğine dayalı bir üretim vardı.

Antalya hapishanesi yine el işçiliğine dayalı üretimin olduğu fakat imalathanenin olmadığı hapishanelerdendi. At başlığı, boncuklu kırbaç, çorap gibi ürünler el işçiliğine dayalı olarak üretiliyordu.

Beyrut vilayetine bağlı Akka ve Nablus sancakları imalathaneleri olan hapishanelerdi. Vilayet genelinde başka imalathanesi olan hapishane yoktu. Mamuratûlaziz vilayetinin ise hiçbir hapishanesinde üretim yoktu (BOA. DH.MB. HPS. 50/15).

Osmanlı İmparatorluğu hapishanelerinde savaş yıllarında birçok yerde üretim devam etmiştir. 1917 yılının başında, İmparatorluk genelinde 25'ten fazla hapishanede üretim yapılmaktadır (BOA. DH.MB.HPS. 143/93; Schull, 2007: 237). 1917 yılının Kasım ayında ise Osmanlı Hapishaneleri Başmüfettişi Dr. Paul Pollitz, yönetimden hapishane arazilerinde tarım yapmak ve yeni hapishane imalathaneleri açmak için fon istiyor ve istediği fona kavuşuyordu. Bu fon Almanya'dan gelen paralardan sağlanmıştı. Açılan hapishane imalathaneleri İmparatorluğun ihtiyaç duyduğu toplu savaş ihtiyaçları doğrultusunda ve özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ihtiyaç duyduğu malların üretimi doğrultusunda çalışmışlardır. Nihayetinde bu imalathaneler hem devleti hem mahkûmu her açıdan ihya etmişlerdir (Schull, 2007: 238). Görüldüğü üzere I. Dünya Savaşı'nda dahi hapishane imalathaneleri aktif olarak çalıştıkları gibi bunun yanında mahkûmlar kamu işlerinde de çalıştırılmışlardır. Buradaki kamu işlerinden kasıt mahkûmların tarım ve yol işlerinde çalıştırılmasıdır. Savaş sırasında mahkûmların çoğu, tarım ve yol onarım işlerinde çalıştırılmıştır. Sadece tarım ve yol işleri değil hapishane ve tevkifhane inşaatlarında çalıştırıldıkları gibi çekirge istilasını sırasında birçok mahkûm bu duruma son vermeleri için çalıştırılmışlardır (bkz. BOA. DH.MB.HPS I, II ve DH.MB.HPS.M)

İttihatçılar hapishanede üretim ve mahkûmların çalıştırılması konusunda tüm zorluklara ve aksaklıklara rağmen başarılı olmuşlardır.

4.2. İmparatorluk ve Edirne Vilayeti Hapishane Çalışanları

4.2.1. İmparatorluk Hapishane Çalışanları

II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı hapishaneleri için çok önemli ve dikkate değer bir dönemdir. İttihatçıların devir aldıkları miras genel olarak, harabe binalar, kötü koşullar, genel bir çürüme, firar ve suiistimal gibi çözülmesi pek de kolay olmayan sorunlardı. İttihatçılar sorunu birbiriyle ilgili şu üç cephede ele almıştır: 1-Yeni hapishanelerin inşası 2- Yeni hapishane rejim ve organizasyonları 3- Hapishane kadrosunun profesyonelleştirilmesi (Schull, 2007: 216-217). İttihatçıların hapishane reformu içinde hapishane personelinin profesyonelleştirilmesi önemli bir yer tutmuştur. Nitekim 1911-1912, 1914 ve 1917 yıllarında yapılması planlanan hapishane reformlarına veri toplamak amacıyla istenen bilgiler arasında hapishane personellerinin sayıları, görevleri, isimleri, işe başlama tarihleri ve aldıkları maaşlar vardır. Bunun yanında dönem içinde sıkça yayınlanan tamimlerle hapishane personelinin kalitesinin yükseltmek istendiği açıkça gözükmektedir.

4 Ocak 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti yayınladığı umumi tamimle II. Meşrutiyet Dönemi'nde hapishane çalışanları ile ilgili ilk önemli adımını atıyordu. Bu tamime göre; İmparatorluk hapishanelerinin boş olan müdürlüklerine ceza kanunlarını gereği kadar bilen, güzel ahlak sahibi kişilerin atanması gerektiğini tebliğ ediyor ve bu göreve öncelikli olarak askeriyeden ayrılmış veya emekli olmuş subayların getirilmesini istiyordu. Gardiyanlar ise mutlaka okuma ve yazması olan kişilerden seçilmeliydi. Hatta mümkün ise gardiyanlar askeriyeden ayrılmış olan düşük rütbeli subaylardan seçilmeliydi.

Yukarıdaki tebliğin üzerinde bir yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen Dâhiliye Nezareti tebligata uygun hareket edilmediğini yaptığı tetkikat sonucu anlamıştı. Bazı hapishanelerde yönetim muktedir ve ehil olmayan kişiler tarafından yürütülüyordu. Gardiyanların çoğu okuma ve yazma bilmiyordu. Dâhiliye Nezareti aynı tebliği tekrar İmparatorluk hapishanelerine gönderiyor ve ek olarak yeni atanacak müdür ve memurların özgeçmişlerinin bir suretinin Nezarete gönderilmesini istiyordu.

Gardiyanların niteliğini arttırmak isteyen Hapishaneler Müdüriyeti kendisine mutat olarak gönderilen hapishane personeli hakkındaki vukuat cetvellerine gardiyanların özgeçmişlerini ve okur-yazar olup olmadıklarının yazılmasını istiyordu (BOA. DH.MB.HPS. 148/112). İttihatçılar hapishane müdür ve gardiyanlarının özellikle asker kökenli istiyordu. Hapishaneleri dolayısıyla mahkûmları disipline etmek isteyen İttihatçılar bunu ancak iyi disipline edilmiş müdür ve gardiyanlarla yapabiliyordu. Toplum içinde en iyi disiplini almış kişiler şüphesiz askerlerdi. Dolayısıyla hapishane personeli olabildiğince asker kökenlilerden olmalıydı.

Esasında Dâhiliye Nezareti, 1912 yılının Ocak ayında yayınladığı ilk tebligatta yapmak istediği işin zor olduğunu itiraf ediyordu. Avrupa hapishane çalışanları bir takım sınavları geçerek hapishane personeli olan nitelikli kişilerden seçiliyor ve bu nitelikli personel hapishane işlerini mükemmel bir şekilde yürütüyordu. Avrupa hapishaneleri çalışanları mahkûmları ıslah ediyor, mahkûmlar cezalarını çektikten sonra güzel ahlak ve meslek sahibi topluma yararlı bir birey haline geliyorlardı. Aynısını Osmanlı hapishanelerinde yapmak isteyen İttihatçılar itirafı da tam bu noktada yapıyorlardı; maaşların standart olmaması ve düşük olması nitelikli şahısların gardiyanlık gibi mesleklere talebini engelliyordu. Ama en azından hapishane müdürleri asker kökenli az da olsa ceza kanunlarını bilen, gardiyanlar ise mümkünse düşük rütbeli asker kökenli ama mutlaka okuma ve yazması olan kişilerden seçilmeliydi (BOA. DH.MB.HPS.M. 2/118).

İttihatçılar esasında doğru tespit yapmışlardı. Eğer hapishaneler dolayısıyla mahkûmlar ıslah edilecekse öncelikle hapishane personelinin ve özellikle gardiyanların ıslah edilmesi gerekiyordu. Fakat İttihatçılar her ne kadar doğru tespit yapsalar da ödeneksizlik daha açık bir ifadeyle parasızlık tüm hapishane ıslahatının önünde nasıl büyük bir engelse personelin ıslahı konusunda da o kadar büyük bir engeldi. Örneğin Edirne vilayetinin Gümülcine sancağına bağlı İskeçe kazasında gardiyan maaşlarının düşüklüğünden dolayı kimse bu işe rağbet etmiyor dolayısıyla kaza hapishanesinde görev yapacak bir gardiyan bulunamıyordu. Çözüm olarak gardiyan maaşı İskeçe kazasında 150 kuruştan 200 kuruşa çıkarılıyordu (BOA. DH.MB.HPS. 85/17; DH.MB.HPS. 144/21). Hapishane personelinin kalitesini arttırmak isteyen yukarıdaki

tebligatla hemen hemen aynı tarihte gerçekleşen bu olay İttihatçıların önündeki en büyük engeli ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Gardiyan maaşları gerçekten düşüktü, hapishane çalışanlarını nitelikli şahıslardan oluşturma çabasının önündeki en büyük engel buydu. 1911-1912 Hapishane Islahatı, 1912 yılının hemen başında hapishane çalışanlarının da ıslahı için ilk ciddi adımı atmıştı. Fakat İmparatorluğun dört bir yanından gardiyan maaşlarının arttırılması için Dâhiliye Nezareti'ne müracaatlar geliyordu. Bu müracaatlara verilen cevap, zam isteği ancak Meclis-i Mebusan'da kabul olunursa zam yapılabileceği şeklindeydi (bkz. Manisa için BOA. DH.MB.HPS. 85/52; Yalova DH.MB.HPS. 85/53; Kalecik DH.MB.HPS. 85/54; Akşehir DH.MB.HPS. 85/55, ilgili kataloglara bakıldığında örnekler çoğaltılabilir).

13 Nisan 1912'de gardiyanlara henüz zam yapılmamış olsa da memur ve gardiyanlar disipline edilmeye çalışılıyordu. Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti bazı hapishanelerde mahkûm ve tutukluların duvarları delerek firara kalkıştıklarını yapılan haberleşmeler sonucu öğrenmişti. Ama esas önemli olan firara kalkışan suçluların elinde hapishane duvarlarını delemek alet ve edevatın olmasıydı. İttihatçılar hapishanelerdeki asayiş ve intizamsızlığın farkında idi ve artık buna son vermenin zamanı gelmişti. Bundan böyle hapishane ve tevkifhane memur ve gardiyanları Nizamname'de de yazılı olduğu üzere her sabah ve akşam hapishane ve tevkifhanelerin içini ve dışını en ücra köşelerine kadar kontrol edecekler ve mahkûm ve tutukluların üzerlerini arayacaklardı. Yine geceleri sık sık teftişler yapacaklardı. Mülkiye memurları da hapishane personelini teftiş etmekle görevlendiriliyorlardı. Gardiyanların mahkûmlarla olan kanun dışı alış-verişleri biliniyordu ve ilan ediliyordu. Vazifelerini yapmayan veya suiistimal edenlerin görevine derhal son verilecekti (BOA. DH.MB.HPS. 3/35, lef 2; DH.MB.HPS. 145/30). Hapishane gardiyanları disipline edilmeye başlanmıştı.

Hapishaneler Müdüriyeti mevcut memur ve gardiyanları ıslah etmeye çalışırken İmparatorluğun dört bir yanından maaşlara zam talep edildiği gibi ayrıca yeni kadrolar için ödenekler isteniyordu. Hapishane ve tevkifhanelerde özellikle kadın ve erkek gardiyan açığı vardı. Hapishaneler Müdüriyeti, Maliye Nezareti'ne yazdığı yazıda bütün

bunlar için bütçesine ek zam istiyordu. Müdüriyet'in bir tespiti çok önemliydi. Hapishane ve tevkifhane memur ve gardiyanlarının maaşları gerçekten de bir insanın geçimini sağlayacak, hayatını idame ettirecek düzeyde değildi. 20 kuruş maaş alan gardiyanlar dahi vardı. Bu kadın gardiyanların bir kısmına verilen maaştı. Hal böyle olunca çoğu yerde kadın gardiyan bulunamıyordu. Maaşlar en azından bir insanın geçimini sağlayacak düzeye gelmeliydi. Bütün bunlardan öte bu maaşlarla nitelikli elemanlar bulunamadığı için hapishanelerde asayişi sağlamak neredeyse imkânsızdı. Maaşlara mutlaka zam yapılmalıydı ve mevcut gardiyan sayısı arttırılmalıydı. Özellikle Rumeli ve başka yerlerde yeni inşa edilmiş hapishanelere personel alımı için Müdüriyet'in 60.000 kuruş ilave bütçeye ihtiyacı vardı. Maliye Nezareti, Hapishaneler Müdüriyeti'nin isteğini 27 Mayıs 1912'de verdiği cevapla reddediyordu. Hazinesin malum olan hali istenen ek ödeneğin verilmesini mümkün kılmıyordu. Ancak bir yıl sonraki bütçe için bu istek dikkate alınabilirdi (BOA. DH.MB.HPS. 85/87). Fakat yeni yılın bütçesi yapılırken de hapishane memur ve gardiyanlarının maaşları arttırılmıyordu. 1911-1912 Hapishane Islahatı'nın tam olarak hayata geçirilememesinin en önemli sebeplerinden biri olan Trablusgarp Savaşı bu sefer maaşlara zam yapılmasına engel oluyordu. Maaşlara zam yapılmıyordu ama bazı hapishanelere mevcuda ilaveten yahut hiç olmayan yerlerde yeni memur ve gardiyan alımı için bütçeye bir miktar tahsisat veriliyordu (BOA. DH.MB.HPS. 86/5).

Sorun olduğu gibi ortada duruyordu. Örneğin Edirne vilayeti sancaklarından olan Gümülcine'ye bağlı Eğridere kazasında yine aynı sebeple maaşların düşük olmasından dolayı gardiyanlığa talep yoktu. Sancak yönetimi maaşın 150 kuruştan 300 kuruşa çıkarılması halinde ancak gardiyan bulunabileceğini ifade ediyordu. Fakat bu istek karşılık bulmuyordu. Vilayet genelinde gardiyanların aldıkları maaş neyse Eğridere'ye de ancak o miktar tahsis ediliyordu (BOA. DH.MB.HPS. 86/6).

Gardiyanların maaşlarına zam yapılmadığı gibi gardiyanlar devlet memurlarının sahip oldukları haklara da sahip değillerdir. Devlet memurları yıllık izinlerinde doğal olarak maaşlarını almaktadırlar. Gardiyanlar bu haktan mahrum bırakılmışlardır. 31 Kasım 1912 tarihinde İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'nin başgardiyanı Hüseyin Rüştü'nün yıllık izninde maaşını almak için verdiği arzuhal Şura-yı Devlet'te

görülmüş ve olumsuz sonuç çıkmıştır. Senede 1 ay izinleri olan gardiyanlar, memurlardan farklı olarak izinli oldukları müddet boyunca maaş alamayacaklardır (BOA. DH.MB.HPS. 87/36). 31 Ağustos 1910 tarihine ait tahriratta gardiyanlar memur sınıfına dâhil edilmişlerdir. 15 Mayıs 1911 tarihine ait tahriratta gardiyanlar bu sefer hademe sınıfına sokulmuşlardır. Bu iki karar da Şura-yı Devlet'te alınmıştır. Dolayısıyla hangi kararın geçerli olduğu tam olarak bilinmemektedir. 28 Ağustos 1912 tarihinde Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezareti'ne gardiyanların hangi sınıfa ait olduklarını yukarıdaki tahriratları referans göstererek sormuştur. Sorunun cevabı Mutasarrıflık için önemlidir. Gardiyanlar askerlik hizmetine alındıkları zaman eğer memur iseler maaşları düzenlenecek ve yerlerine asaleten başkası atanmayacaktır. Yok, eğer hademe sınıfında iseler maaşları kesilecek ve yerlerine asaleten yenileri atanacaktır. Dâhiliye Nezareti verdiği cevapta Şura-yı Devlet'in aldığı son kararın geçerli olduğunu, gardiyanların hademe sınıfından sayıldıklarını ve görev yaptıkları müddet boyunca maaş verileceğini dolayısıyla askere alınan gardiyanların yerlerine yenilerinin asaleten tayin olunacağını bildirmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 87/14). Gardiyanlar devlet memuru değildirler ve dolayısıyla devlet memurlarının sahip oldukları özlük haklarına da sahip değildirler. Devlet memurlarının en önemli haklarından biri olan emeklilik hakkı yine gardiyanların sahip olmadıkları haklardandır (BOA. DH.MB.HPS. 85/24).

İzmit Mutasarrıfı emeklilik konusunu çok güzel bir şekilde dile getirmiştir. Mutasarrıfın anlatımıyla; Gayet düşük bir maaşla uzun seneler suçlular arasında geceli-gündüzlü vazifelerini yerine getirdikleri halde emeklilik hakkından mahrum olmaları gardiyanları gelecek endişesi ile ümitsizliğe düşürmektedir. Bundan dolayı gardiyanların da diğer devlet müstahdemleri gibi emeklilik hakkına sahip olmaları Kandıra Hapishanesi gardiyanları tarafından verilen dilekçede istenmektedir.

Hakikaten 25-30 sene kadar hayatının büyük bir kısmını suçlular arasında vazife yaparak geçiren bir hapishane gardiyanının aldığı maaş giderlerini karşılamaktan çok uzaktır. İşten atılması veya vefatı halinde ailesinin perişan ve sefil kalması kesindir. Gelecek umuduyla dolu olan bir memurun vazifesini daha iyi yerine getireceği açıktır.

Bu yüzden bu gibi müstahdemler hakkında adil bir karar verilmesi gerekmektedir (BOA. DH.MB.HPS.M. 10/21).

Maaşları asgari geçim seviyesinin altında kalan, memur sınıfına dâhil edilmeyen dolayısıyla bir memurun sahip olduğu özlük haklarından mahrum bırakılan gardiyanlık mesleğine talep olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Bütün bunlar İmparatorluk hapishanelerinde gardiyan merkezli birçok sorunun doğurmuştur. 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Çorum Hapishanesi'nde mahkûmlarla içki içen Gardiyan Hacı Mehmet'in mahkûmlar tarafından öldürülmesi (BOA. DH.MB.HPS. 87/23), Sinop Hapishanesi'nde bol miktarda kama ve kesici alet bulunması (BOA. DH.MB.HPS. 147/21), bu örneklerden bazılarıdır. Örnekler çoğaltılabilir. Mahkûmların hapishaneye birçok silah ve kesici alet sokmaları ve hapishanelerdeki görevlilere suikast düzenlemeleri artık görülen olaylardan olmuştur. Nitekim yüzbaşı rütbesinde olan hapishane görevlilerinden Faik Efendi bir idam mahkûmu tarafından şehit edilmiştir. Dâhiliye Nezareti bu olaylar karşısında tekrar aynı emri vermiştir. Hapishaneler en ücra köşelerine kadar aranacağı gibi mahkûmlarla görüşmek isteyen ziyaretçilerin de üstleri çok iyi bir şekilde aranacaktır. Görevini ihmal eden memur ve gardiyanların görevine derhal son verilecektir (BOA. DH.MB.HPS. 148/30).

29 Temmuz 1913 tarihinde İmparatorluk hapishanelerinde kesici ve delici aletlerin sayısı oldukça artmıştır. Mahkûmlar birbirlerine, gardiyanlara ve jandarmalara saldırmaktadır. Ayrıca ellerindeki aletlerle hapishanelerin duvarlarını delerek firar etmeye başlamışlardır (BOA. DH.MB.HPS. 86/27, lef 5).

Sorunun kaynağı elbette bellidir. Hapishane personeli ve özellikle gardiyanlar. Özlük haklarında hiçbir düzelme olmayan ve maaşları çok düşük olan gardiyanların az olan maaşları düzenli olarak dahi ödenmemektedir. Hâlbuki diğer inzibat memurlarının polis ve jandarmanın maaşı düzenli olarak verilmektedir. 12 Ağustos 1913 tarihinde hapishanelerde görevli memur, müstahdem ve gardiyanların maaşlarının polis ve jandarma gibi düzenli ödenmesi tüm vilayetlerdeki defterdarlıklar ile müstakil vilayetlerdeki muhasebeciliklere telgrafla tebliğ edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 89/7,

lef 3). İttihatçılar maaşları arttıramasalar da en azından düzenli olarak ödeyerek bir nebze olsun şartları düzeltmeye çalışıyorlardı.

17 Eylül 1913 tarihinde ise Nezaret, yayınladığı genel tahriratla o ana kadarki en önemli adımı atıyordu. Nezarete göre vilayet, liva ve kaza hapishaneleri memur ve müstahdemlerinin seçilmeleri esnasında hal ve tavırları şimdiye kadar layıkıyla araştırılmamıştı. Dolayısıyla memurlar arasında bir takım iktidarsız ve ehil olmayan kişiler vardı. Bu durum hapishanelerin idare ve inzibat probleminin çıkmasına sebep oluyordu. Nezaret öncelikle bu sorunu halletmeye karar vermişti.

Nezaret bu tarih itibarıyla artık hapishane personelinin seçimi için mahalli komisyonlar kurulmasına karar vermişti. Vilayetlerde, hapishanelerin kontrol edilmesiyle görevli olan istinaf, bidayet-i ceza reisleri ile istinaf veya merkez müddei umumileri ve merkez müstantıklardan biri ve jandarma kumandanları veyahut vekillerden ve merkez kaymakamlarıyla, sıhhiye müfettişlerinden oluşan bir komisyon oluşturulacaktı.

Sancak merkezlerinde ise bidayet mahkemesi ceza reisleri ve müddei-i umumileri ve müstantıkları ile jandarma bölük komutanları ve belediye tabiplerinden oluşan başka bir heyet kurulacaktı.

Vilayet ve sancaklarda kurulan bu heyetler memur ve müstahdemlerin iş ve hallerini araştırarak, yapılan araştırmanın sonunda işe güce yaramayan, emniyet ve itimada layık olmayanların hemen hizmetlerine son verilecekti. İşine son verilenlerin yerlerine ise yenileri alınacaktı. İşte hem bu işe son verme ve hem de işe yeni personel alma sorumluluğu ve yetkisi yeni kurulacak bu heyetlere verilmişti.

Bundan sonra, tayini yeniden gerekli görülecek müdür, memur, kâtip ve gardiyanlar artık sınavla seçilecek, sınavı yeni kurulacak bu heyetler yapacaktı. Bu şekilde seçilecek memur ve müstahdemlerin memuriyetleri, mahalli idare meclisleri tarafından tasdik edilecekti. Hapishane müdür yahut memurları da heyette bulunacaklar ve işe alınacak yeni personel için oy hakkına sahip olacaklardı. Her sene gönderilmesi gerekli olan hapishane istatistik cetveli ile her hapishanede düzenli olarak tutulması gerekli olan

defterlerin de bu heyetin gözetiminde hazırlanması Adliye Nezareti ile yapılan haberleşme sonucunda uygun görülmüştü. Memur ve gardiyanlar seçilirken hangi sıfatlara sahip olmaları gerektiği konusunda ise daha önce anlattığımız kriterler aynen geçerliydi (BOA. DH.MB.HPS. 148/88).

Önemli bir adım atmış olan İttihatçılar esasında buna mecbur kalmışlardır. Her ne kadar sorunun merkezinde gardiyanlar olsa da diğer hapishane çalışanları da pek nitelikli kişilerden oluşmuyordu. Örneğin 19 Haziran 1913 tarihinde Adliye Nezareti'nden, Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen belgede hapishane memurlarının okuma ve yazmayı çok az bildikleri bu yüzden de hapishane kayıtlarının düzenli olmadığı bildiriliyordu (BOA. DH.MB.HPS.M. 8/63). Ama az önce de ifade ettiğimiz gibi sorunun merkezinde bizzat gardiyanlar vardı. Gardiyanlar bazen öyle şeyler yapıyorlardı ki sistemdeki çürümüşlüğü en üst noktaya taşıyabiliyorlardı. Karesi Nisa Hapishanesi Gardiyanı Mehmet Çavuş bazı kadın mahkûmları hapishane dışına çıkararak onları fuhuş yapmaya sevk ve tahrik ediyordu. Nitekim olay fark edilince Mehmet Çavuş görevden alınmış, 3 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca Mehmet Çavuş'a 3 lira nakdi para cezası kesilmiş ve İstinaf Mahkemesi masrafı olarak da yine 220,5 kuruş tahsil edilmesine karar verilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 89/23). Yönetim gerçekten de ciddi olarak konunun üzerine gidiyor ve disiplinden ödün vermiyordu.

Fakat gardiyanlar açısından kronik sorun devam ediyordu. 1914 yılında da İmparatorluğu dört bir yanından maaşlara zam talepleri devam ediyordu. Nezaret yayınladığı genel tamimle mali durum dolayısıyla gardiyan maaşlarına zam yapılmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla artık bu amaçla müracaatta bulunulmamasını istiyordu (BOA. DH.MB.HPS.M. 11/70). 1914 yılı önceki yıllardan pek farklı değildi. Van Valisi maaşların düşüklüğünden okur-yazar gardiyan bulamadıklarını, dolayısıyla firar olaylarının ve asayişsizliğin arttığını 100 kuruş olan maaşların en az 250 kuruşa çıkarılması halinde ehil ve okuma-yazma bilen kişilerin gardiyanlık mesleğine iltifat edeceğini yazıyordu (BOA. DH.MB.HPS.M. 14/24). Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesiyle maaşlar yarıya indirilmişti. Gardiyanların kötü olan durumu daha da kötüleşmişti.

Fakat bütün bu olumsuz şartlara rağmen İttihatçılar bir konuda başarı sağlamıştı. O da asker kökenlilerin hapisanede çalışmaları konusuydu. İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesiyle birçok hapisane çalışanı görevinden ayrılarak orduya katılmıştı. Bu durum Balkan Savaşları için de geçerlidir. Bu da gösteriyor ki çok sayıda asker hapisanelerde görev yapmıştır. Ayrıca hapisane yönetimlerine gönderilen dilekçeler de bu durumu teyit eder (Schull, 2007: 250).

Askere alınan gardiyanların maaşları ise yerlerine vekil olarak tayin edilen yenilerine verilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 90/74). Terhis olup tekrar görevlerine başlayan gardiyanlar görevde olmadıkları sürenin maaşlarını alamamışlardır. Aldıkları maaş ise savaş öncesi maaşlarının yarısı kadardır. Savaşın ilerleyen aylarında birçok vilayet ve müstakil sancaklardan gardiyan maaşlarının tam ödenmesi için çok sayıda talep gelmesine rağmen gardiyanlara yarım maaş vermeye devam edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 91/39). Bu durum beraberinde bir kısım gardiyanların istifasını getirmiştir. Maaşların düşüklüğü zaten yeterince talep olmayan gardiyanlık mesleğine I. Dünya savaşı sırasında talebi iyice düşürmüş, istifa eden gardiyanların yerleri doldurulamamıştır (BOA. DH.MB.HPS.M. 22/16). Çözüm olarak bazı yerlerde mevcut gardiyanlık kadrolarının bir kısmı lağvedilerek ya da mevcut gardiyanların bir kısmının işine son verilerek oradan gelen tahsisat aynı yerde görev yapan diğer gardiyanların maaşına eklenmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 91/53; DH.MB.HPS. 92/14 DH.MB.HPS. 92/38; İlgili kataloglarda örnekler çoğaltılabilir). I. Dünya Savaşı sırasında bu yöntemi benimseyen yönetim savaştan az evvel 1914 yılının başlarında bu yöntemin uygulanmaması için yönerge yayınlamıştı (BOA. DH.MB.HPS.M. 11/70). Savaş sırasında gardiyan maaşlarının yarıya inmesi Hapishaneler Müdüriyeti'nin daha önce uygulamayı yasakladığı bu yöntemi kullanmaya mecbur etmişti. Bu şekilde maaşları yükseltilecek gardiyanlara bu durumun olumsuz yansıması ise bu küçük zam öne sürülerek kendilerine yapılmakta olan ekmeğin kesilmesi olmuştur (BOA. DH.MB.HPS. 93/12). Maaşların düşüklüğü I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar başta gardiyanlar olmak üzere hapisane çalışanlarının en büyük sorunu olmuştur. Diğer yandan maaşların arttırılamaması yönetimin nitelikli gardiyan bulmasının önündeki en önemli engeldir. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru dahi İstanbul'da bulunan Hapishane-i Umumi'de gerçekleşen firar olaylarını önlemenin gardiyan maaşlarına zam

yapılmasıyla mümkün olacağı yapılan araştırma sonucu anlaşılmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 161/39).

4.2.2. Edirne Vilayeti Hapishane Çalışanları

28 Ocak 1912 tarihinde, yani hapishane çalışanlarının ıslahı henüz yeni başlamışken Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumisi'nin personel sayısı ve aldıkları maaşlar aşağıdaki gibidir.

Hapishane-i Umumi'de hiyerarşinin en üstünde olan ve 1.000 kuruş maaş alan bir müdür vardır. Müdülden sonra 500 kuruş ile en yüksek maaşı kâtip almaktadır. Hapishane doktorunun aldığı maaş ise 250 kuruştur. Başgardiyen 400 kuruş maaş almaktadır. Hapishane-i Umumi'de toplam 10 gardiyen görev yapmaktadır ve her birinin maaşı 200 kuruştur. Hapishane-i Umumi'de bunların haricinde 2 tane daha çalışan vardır. 150'şer kuruş maaş alan bu çalışanlardan biri Hapishane Hastanesi'nin hademesi diğeri ise Hapishane Müdürü'nün muamelat hademesidir. 8 Nisan 1911 tarihinde görevine başlayan başgardiyen 25 Ekim 1911 tarihinde bu görevinden istifa etmiştir. Yerine ise sadece 5 gün sonra hapishane gardiyenlerinden birisi taltif edilerek başgardiyen olarak atanmıştır. Yine hapishane gardiyenlerinden birisi görevinden istifa etmiş yerine dışarıdan bir kişi alınarak göreve başlatılmıştır. Daha sonra istifa eden başka bir gardiyenin yerine jandarmadan ayrılma bir kişi gardiyen olarak atanmıştır.

Nisa Hapishanesi'nde ise 2 kadın gardiyen görev yapmaktadır. Bunlardan birinin maaşı 200, diğeri ise 150 kuruştur. Muhtemelen bu gardiyenlerden biri tevkifhane gardiyenidir. Maaş farkının sebebi buradan kaynaklanmaktadır.

Tevkifhane memuruna vekillik yapan kişi 250 kuruş maaş alırken tevkifhane kâtibinin ve başgardiyenin maaşları ise 300'er kuruştur (BOA. DH.MB.HPS.M. 7/57, lef 35). Cetvelde tevkifhane personeli memur, kâtip ve başgardiyen olmak üzere 3 kişiden ibarettir. Tevkifhanede başgardiyen olduğuna göre gardiyen da olması gerekmektedir. Fakat cetvelde tevkifhane gardiyen olarak çalışan kimse gözükmemektedir.

Yine 1912 yılının başlarında sancak merkezlerine baktığımızda Gümülcine sancağında 1 memur, 1 kâtip ve 4 gardiyan görev yapmaktadır. Gümülcine Sancak Hapishanesi'nin en üst düzey yöneticisi olan memur 350 kuruşla en yüksek maaşı almaktadır. Onu 300 kuruşla kâtip takip ederken gardiyanların maaşı ise 200'er kuruştur (BOA. DH.MB.HPS.M. 7/57, lef 10).

Tekfurdağı Sancak Hapishanesi'nin en üst düzey yönetici ise bir başgardiyanıdır. Bunun dışında hapishanede 1 kâtip ve 3 gardiyan daha çalışmaktadır. Nisa Hapishanesi'nde ise sadece 1 kadın gardiyan görev yapmaktadır. Başgardiyan ve kâtip 300 kuruş maaş almaktadırlar. Erkek gardiyanlar 200'er kuruş maaş alırken kadın gardiyanın maaşı ise sadece 50 kuruştur (BOA. DH.MB.HPS.M. 7/57, lef 13).

Kırkkilise Hapishanesi'nin yöneticisi Gümülcine'de olduğu gibi bir hapishane memurudur. Hapishane'de bir başgardiyan ve 4 gardiyan görev yapmaktadır. Kadın Hapishanesi'nin personeli ise bir kadın gardiyanıdır. Memur 440 kuruş maaş alırken başgardiyan 300, gardiyanlar 215 kuruş maaş almaktadırlar. En düşük maaş ise 100 kuruş alan kadın gardiyanındır (BOA. DH.MB.HPS.M. 7/57, lef 16).

Gelibolu Hapishanesi'nin çalışanları 1 memur, 1 kâtip ve 3 gardiyanıdır. Memur 350, kâtip 300, gardiyanlar ise 200'er kuruş maaş almaktadırlar (BOA. DH.MB.HPS.M. 7/57, lef 23,28).

Dedeoğaç Sancak Hapishanesi 300 kuruş maaş alan bir başgardiyanın yönetimindedir. Kâtip ise 350 kuruş maaş almaktadır. Sancak Hapishanesi'nde görev yapan 3 gardiyanın maaşları ise 200'er kuruştur. Kadın Hapishanesi'nin gardiyanı Fatma Hanım ise 70 kuruş maaş almaktadır (BOA. DH.MB.HPS.M. 7/57, lef 27,39,43,45).

Vilayete bağlı kaza hapishanelerinin her birinde personel olarak yalnızca 1 gardiyan görev yapmaktadır. Sadece Mürefte ve İnöz kazalarında erkek gardiyanın yanında 1'er tane kadın gardiyan vardır. Kaza hapishanelerinin neredeyse tamamına yakınında kadın hapishaneleri olmadığı için kadın gardiyanların olmaması doğaldır. Kaza hapishaneleri gardiyanlarının aldıkları maaş 150 kuruştur. Fakat Keşan Hapishanesi'nde görev

yapmakta olan gardiyan diğerkazalarda görev yapmakta olan gardiyanlardan farklı olarak 200 kuruş maaş almaktadır. Keşan'ın haricinde Ortaköy Kaza Hapishanesi'nde görev yapmakta olan gardiyan ise 75 kuruş maaş almaktadır. Burada görev yapmakta olan gardiyanın bu işi vekâleten yürütmesi maaşının diğerkaza gardiyanlarından düşük olmasının muhtemel sebebidir.

Maaş konusu ilgi çekicidir. Yukarıdaki tabloya baktığımızda aynı işi yapan hapishane çalışanlarının farklı maaşlar aldığını görüyoruz. Hapishane-i Umumi ve sancak hapishanelerinde çalışmakta olan gardiyanların tamamı 200 kuruş maaş alırken, Kırkkilise Hapishanesi gardiyanları diğersancaklardan farklı olarak 215 kuruş maaş almaktadırlar. Yine kaza hapishanelerinde istihdam edilen gardiyanların maaşları 150 kuruş iken Keşan kazasında çalışan gardiyanın maaşı 200 kuruştur. Hapishane-i Umumi başgardiyanın maaşı 400 kuruştur. Sancak hapishanelerinde ise başgardiyanlar 300 kuruş maaş almaktadırlar. Hapishane-i Umumi'de kâtip 500 kuruş alırken sancaklarda bu rakam 300 ve 350 kuruştur ve sancakların kendi arasında da yine standart değildir. Hapishane-i Umumi çalışanlarının sancak ve kaza hapishaneleri çalışanlarından daha yüksek maaş alması esasında doğaldır. Fakat sancak hapishanelerinin kendi arasında da bir standart yoktur. Her ne kadar maaş konusunda bir standart olmasa da maaşlar arasında ciddi bir fark yoktur. Fakat kadın gardiyanların maaşları tamamen birbirinden farklı olduğu gibi aralarında ciddi bir fark da vardır. Hapishane-i Umumi'de görev yapan iki kadın gardiyanın maaşları 200 ve 150 kuruş gibi iki farklı rakamdır. Üç sancakta çalışan 3 kadın gardiyanın maaşları 100, 70 ve 50 kuruş olmak üzere üç farklı rakamdır. Kazalarda çalışan iki kadın gardiyanın maaşları 57 ve 30 gibi çok düşük ve birbirinden farklı iki rakamdır. Hülâsa vilayet genelinde çalışan 7 kadın gardiyanın maaşlarının tamamı birbirinden farklıdır.

1912 yılının başlarında Edirne vilayeti hapishanelerinin durumu yukarıdaki gibiyken 1914 yılında yani yaklaşık 2 yıl sonra tablo aşağıdaki gibidir (BOA. DH.MB.HPS. 154/14, sayfa 95-96).

Tablo 20
1914 Yılında Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Çalışanlar ve Maaşları

Mülâhazat	Mahal-i müdüriyet	Esame-i Memurin	Adet	Aylık Tahsisat	Senelik Tahsisat
	Edirne Sancağı	Hapishane Müdürü	1	1400	
	“	Hapishane Kâtibi	1	600	
	“	Hapishane Başgardiyanı	1	450	
	“	Tevkifhane Kâtibi	1	400	
	“	Tevkifhane Başgardiyanı	1	350	
	“	Tabip	1	250	
	“	Hapishane Gardiyanı	4	1000	
	“	Tevkifhane Gardiyanı	4	800	
	“	Nisa gardiyan	1	200	
	“	Nisa Tevkifhane Gardiyanı	1	150	
	“	Müdüriyet Muamelatı Hademesi	1	150	
	“	Hastane Hademesi	1	150	
			Toplam	5900	70800
	Uzunköprü	Gardiyan	1	150	
	Dimetoka	Gardiyan	1	150	
			Toplam	300	3600
	Tekfurdağı	Hapishane Kâtibi	1	300	
	“	Hapishane Başgardiyanı	1	300	
	“	Hapishane Gardiyanı	3	600	

Tablo 20'nin devamı;

	“	Nisa gardiyan	1	50	
			Toplam	1250	15000
	Çorlu	Gardiyan	1	150	
	Malkara	Gardiyan	1	150	
	Hayrabolu	Gardiyan	1	150	
			Toplam	450	5400
	Gelibolu	Hapishane Kâtibi	1	300	
	Gelibolu	Hapishane Başgardiyanı	1	350	
	Gelibolu	Hapishane Gardiyanı	3	600	
			Toplam	1250	15000
	Mürefte	Gardiyan	1	150	
	Mürefte	Nisa gardiyan	1	57	
	Eceabat	Gardiyan	1	150	
			Toplam	357	
			TOPLAM		109800
		YEKÜN		357	109800
	İnöz Kazası	Gardiyan	1	150	
	İnöz Kazası	Nisa gardiyan	1	30	
	Şarköy Kazası	Gardiyan	1	150	
			Toplam	687	8244
	Kırkkilise	Hapishane memuru	1	440	
	“	Hapishane gardiyanı	2	430	
	“	Nisa gardiyan	1	100	
			Toplam	970	11640
	Lüleburgaz	Gardiyan	1	150	
	Babaeski	“	1	150	

Tablo 20'nin devamı;

	Pınarhisar	“	1	150	
	Vize	“	1	150	
			Toplam	600	7200
Vilayetten 16 Teşrinievvel 1329 tarihli tahrirata melfuf cetvel mucibince kaydı icra olunmuştur.				11407	136884
Vilayetten 26/27 Temmuz 330 tarihli tahriratta yazılan 13 Ağustos 330 tarihli derkenar üzerine buraya işlenmiştir.				30	360
			Toplam	11377	136524

Tablo 21
Edirne Vilayet Hapishaneleri İçin Talep Edilen Personel ve Maaşları

26/27 Temmuz 330 tarihli 9679 numaralı tahrirat üzerine işlenmiştir.	Merkez Vilayete bağlı kazalar için	Merkez vilayet	Çamaşırıcı	2	300	
		Mustafapaşa	Gardiyan	1	150	
		Seymenli	Gardiyan	1	150	
		Lalapaşa	Gardiyan	1	150	
	Kırkkilise'ye bağlı kazalar için	Kırkkilise	Sergardiyan	1	300	
		Kırkkilise	Gardiyan	2	430	
		Kırkkilise	Gardiyan	1	150	
		Kırkkilise	Gardiyan	1	150	
		Eceabat	Nisa gardiyan	1	100	
		İpsala	Gardiyan	1	150	
	Gelibolu	Gardiyan	1	150		
			Toplam	2180	26160	

1912 ve 1914 yılını karşılaştırdığımızda vilayet genelinde hapishane personelinin sayısında ciddi bir artış ya da azalma olmadığı gibi maaşlar da neredeyse aynıdır. En fazla artış Hapishane-i Umumi Müdürü'nün aldığı maaşta gerçekleşmiştir. Müdür'ün maaşı 1.000 kuruştan 1.400 kuruşa çıkmıştır. Yine Hapishane-i Umumi'nin gardiyanlarının maaşları 50 kuruş artarak 200'den 250 kuruşa çıkmıştır. Kaza gardiyanlarının maaşlarında ise herhangi bir artış gerçekleşmemiştir. Sancak hapishaneleri personelinin maaşlarında da bir değişiklik olmadığı gibi maaşlar konusunda yine bir standart yoktur.

Yukarıda gözüken, Vilayet Hapishanesi çalışanlarının maaşlarına yapılan zamlar İmparatorluğun tüm hapishanelerinde gözüken bir zam değildir. Bu zam Edirne vilayetine mahsustur. Vilayet merkezinde bulunan tevkifhane memurluğu kadrosu lağvedilmiştir. 500 kuruş olan tevkifhane memurluğu maaşının 200 kuruşu Hapishane

Müdürü'nün maaşına eklenmiştir. Geriye kalan 300 kuruşun 200 kuruşu her birinin maaşına 100 kuruş olarak kâtiplerin, 100 kuruşu ise 50'şer kuruş zam olarak başgardiyenlerin maaşına eklenmiştir. 1912'den farklı olarak boş bulunan 1 gardiyenlik kadrosunun maaşı ise Vilayet Hapishanesi'nde görev yapan 4 gardiyenin maaşına 50 kuruş eklenerek dağıtılmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 89/44, lef 3).

Dolayısıyla işin esası Edirne vilayetinin hapishane personeline ait olan ödenek 1912 ile neredeyse aynıdır. 1912'den farklı olarak sadece müdürlük maaşına 200 kuruş artı tahsisat verilmiştir. Diğer artışlar ise lağvedilen bir kadronun tahsisatının ve boş bulunan bir gardiyenlik kadrosunun maaşının diğer hapishane çalışanlarının maaşlarına eklenmesiyle meydana gelmiştir. Hülasa 1912 yılındaki maaşlarla 1914 yılındaki maaşlar müdür maaşı dışında aynıdır.

1917 yılında tekrar hapishane personelinin vilayet genelindeki sayısına baktığımızda İmparatorluk I. Dünya Savaşı'nın içinde olmasına rağmen hapishane çalışanlarının sayısı 1912 ve 1914 yıllarından çok farklı değildir.

1917 yılının hemen başında hapishane personeli hakkında detaylı bilgilerimiz mevcuttur. Vilayet merkezinde bulunan Hapishane-i Umumi'nin idaresi bir müdür tarafından yürütülürken, sancak merkezlerinden yalnızca Kırkkilise'de hapishanenin yönetimi bir müdür tarafından yerine getirilmektedir. Gelibolu'da bu iş bir memur tarafından yerine getirilirken, Tekfurdağı Hapishanesi'nde yönetim bir başgardiyen tarafından sağlanmaktadır. Vilayet hapishanelerinde çalışan 4 kâtibin ikisi Vilayet Hapishanesi'nde görev yaparken biri Tekfurdağı, diğeri ise Gelibolu Sancak Hapishanesi'nde çalışmaktadır. Kırkkilise sancağında bu kadro boştur. Vilayet genelinde toplam 41 gardiyen vardır. En fazla gardiyen en fazla mahkûm ve tutuklunun olduğu Vilayet Hapishanesi'ndedir. 13 gardiyenin çalıştığı Vilayet Hapishanesini sırasıyla 5 gardiyenle Kırkkilise Sancak Hapishanesi ve 4'er gardiyenle Tekfurdağı ve Gelibolu sancak hapishaneleri izlemektedir. Kazaların tamamında gardiyen kadrosu 1 kişiliktir ve bunun dışında başka personel yoktur. Bazı kazalarda bu kadroda boştur. Lalapaşa, Eceabat, İnöz, Şarköy ve Mustafapaşa kazalarında gardiyen yoktur. Adı geçen kazalardan Eceabat'ta bu görevi jandarma yerine getirirken diğer kazalarda kimin yerine

getirdiğine dair bir bilgi yoktur. Fakat kuvvetli olan ihtimal diğer kazalarda da bu görevi jandarmanın yerine getirdiğidir. Çünkü geleneksel olarak gardiyanların olmadığı yerlerde bu görevi jandarma üstlenmektedir (BOA. DH.MB.HPS. 143/93; DH.MB.HPS.M. 26/74).

Görüldüğü üzere 1912 yılından başlayarak 1917 yılına kadar vilayet genelinde hapisane personelinin sayısını ve 1914 yılına kadar aldıkları maaşları inceleyebiliyoruz. Süreç içerisinde hapisane personelinin sayısında da kayda değer bir düşüş veya artış yoktur. Yine süreç içinde başta özellikle sancak ve kaza hapisaneleri olmak üzere personelin aldıkları maaş 1914 yılına kadar neredeyse hiç değişmemiştir. İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesiyle tüm devlet çalışanlarının olduğu gibi gardiyanların da dâhil olduğu hapisane çalışanlarının maaşları yarı yarıya düşürülmüştür (BOA. DH.MB.HPS. 90/79).

Burada sorulması gereken iki soru vardır. Birincisi yukarıdaki hapisane personelinin özellikle gardiyan sayısının mahkûm ve tutuklu sayısına göre yeterli olup olmadığı sorusudur. İkinci soru ise maaşların yeterli olup olmadığı sorusudur. İkinci sorunun cevabını İmparatorluk hapisane çalışanlarını anlatırken verdik. Maaşlar kesinlikle yetersizdir ve asgari yaşam şartlarını sağlayacak düzeyde değildir.

Öncelikle şunu belirtmekte fayda var ki Edirne Hapishane-i Umumi'sindeki personel çeşitliliği 1880 Hapishaneler Nizamname'sinin hedeflediği noktadadır. Nizamname'nin 9. maddesi bir hapisanede görevli olması gereken personeli sıralamaktadır. Buna göre her hapisane personeli, icabına göre bir müdür, bir başkâtip, ihtiyaç duyulan kadar kâtip, bir sergardiyan (başgardiyan), yine ihtiyaca cevap verebilecek kadar gardiyan, tabip, çamaşırcı, ihtiyaç ölçüsünde hastane hademesi ve her hapisane için bir aşçı ve bir imam ve gayrimüslimler için ayrıca din adamı ve kadın hapisaneleri için kadın gardiyanlardan oluşur (bkz. bölüm II. Hapishane Personeli). Edirne Vilayeti Hapishane-i Umumi'si, Nizamname'de olması gereken personelin aşçı ve din adamı dışında hepsine sahiptir. Mahkûmlara günlük iâşe olarak verilen ekmek dışarıdan satın alma yoluyla temin edildiğinden aşçı istihdam edilmemiştir. Dolayısıyla bir hapisanede olması gereken tüm personel din adamı dışında vardır. İmparatorluk vilayet

hapishanelerinin tamamında durum hemen hemen aynıdır (BOA. DH.MB.HPS. 154/14; BOA. DH.MB.HPS. 143/93). Sancaklarda da durum buna yakınken kaza hapishanelerinde sadece bir gardiyan olması buraların çok küçük olması ve mahkûm sayısının azlığındandır (BOA. DH.MB.HPS. 154/14; BOA. DH.MB.HPS. 143/93; Schull, 2007: 241). Din adamının olmaması Edirne Vilayeti Hapishanesi'ne özgü bir durum değildir. Hapishanelere tayin edilecek imam için bütçede tahsisat olmaması İmparatorluk hapishanelerinde bu kadronun boş kalmasına sebep olmuştur (BOA. DH.MB.HPS. 89/8).

Önemli sorunun cevabını esasında Hapishaneler Müdüriyeti vermişti. 10-15 Ocak 1912 tarihli İstanbul Hapishane-i Umumi'si ile Hapishaneler Müdüriyeti arasındaki yazışmaya göre 7 mahkûma 1 gardiyan Avrupa standartlarına yakın bir sayı idi (BOA. DH.MB.HPS. 85/23; Schull, 2007: 250).

28 Ocak 1912 tarihinde Edirne Hapishane-i Umumi'sinde toplam 13 gardiyan görev yapmaktadır. Yaklaşık iki yıl sonra 1913 yılının sonu ve 1914 yılının başlarında Edirne Hapishane'sinde 12 gardiyan vardır (BOA. DH.MB.HPS. 154/14, sayfa 95). 14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla Edirne Hapishane-i Umumi'sinde 258 erkek ve 4 tane kadın olmak üzere toplam 262 mahkûm vardır (BOA. DH.MB.HPS. 149/9, lef 1). Buna göre 1914 yılının başlarında yaklaşık olarak 1 gardiyana 22 suçlu düşmektedir. 1917 yılında Edirne Hapishane-i Umumi'sindeki erkek, kadın toplam mahkûm ve tutuklu sayısı 291'dir. Görevli gardiyan sayısı ise 13'tür. Buna göre 1917 yılının başlarında yaklaşık olarak 22 suçluya yine 1 gardiyan düşmektedir (BOA. DH.MB.HPS. 143/93; BOA. DH.MB.HPS.M. 26/74). Aradan 3 yıl geçmesine rağmen oran yine aynıdır. Bu oran Avrupa standartlarının yaklaşık olarak üç katıdır. Vilayet Hapishanesi'nde her ne kadar Avrupa standartlarına uygun sayıda gardiyan istihdam edilmemiş olsa da Tanzimat ve Sultan Abdülhamit dönemlerinden farklı olarak hapishane personeli artık 1880 Nizamnamesi'nin öngördüğü görevlilerden oluşmaktadır.

4.3. Edirne Vilayeti Hapishaneleri Mahkûm Profili

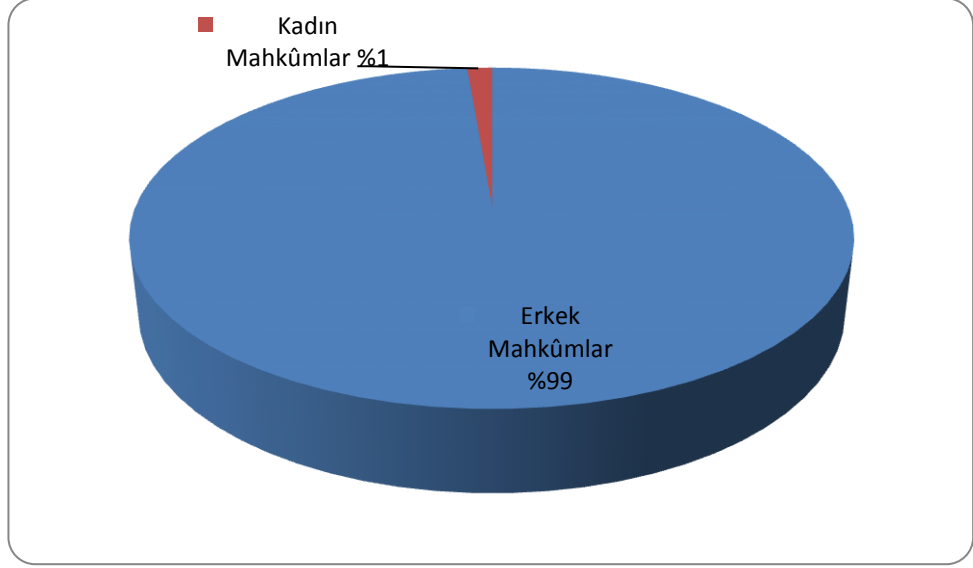
İttihatçıların başlattıkları 1912 hapishane istatistikleri, İmparatorluk tarihindeki en detaylı hapishane istatistiğiydi. Bu istatistikler mahkûm ve tutukluları milletine, yaşına, medeni durumuna, cinsiyetine, mesleğine, işlediği suça, aldığı cezaya, tahsiline, okuma-yazma bilip bilmemesine göre tasnif ediyordu. Sayılan tüm bu bilgilerin teferruatı dahi matbu istatistiklerin soruları arasındaydı. Edirne vilayetinin tüm sancak ve kazalarına ait adı geçen bilgiler toplu halde bir dosyada mevcuttur (BOA. DH.MB.HPS.M. 4/1).

Bu bağlamda istatistik cetvellerindeki bilgileri, cünha ve kabahat suçlarından ceza alanlar ile cinayetten dolayı hüküm giymiş olanlar olmak üzere iki kısma ayırarak ele alacağız. Öncelikle sadece, Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi ile Gelibolu, Tekfurdağı, Kırkkilise, Gümülcine ve Dedeoğaç sancak hapishanelerinde cinayet kapsamında değerlendirilen suçlardan dolayı tutuklu bulunan mahkûmların toplam sayısı, suçluların cinsiyete göre tasnifi, medeni halleri, yaşları, meslekleri, milliyetleri ve okuma-yazma oranından oluşan suçlu profili üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise cinayet kapsamında değerlendirilen suçlardan dolayı mahkûm olanların işledikleri suçlar ve suçlulara verilen ceza konularına temas edilecektir. Aşağıdaki tabloda cinayet suçlarından tutuklu, toplam mahkûm sayısı, suçluların cinsiyetlere göre dağılımı, medeni halleri ve yaş aralıkları verilmiştir.

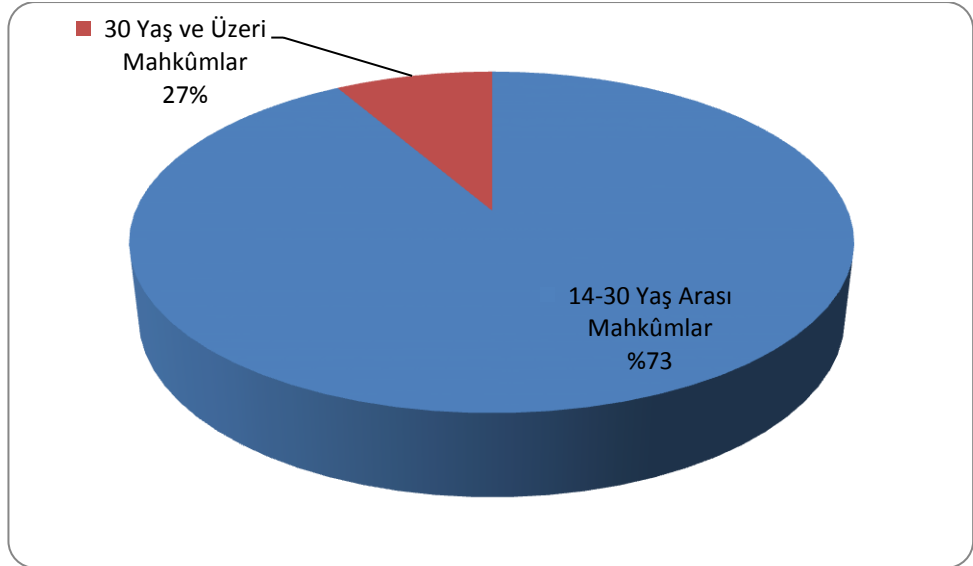
Tablo 22
Edirne Vilayeti Hapishanelerindeki Cinayet Suçluları Mahkûmlara Ait
Demografik Bilgiler

	Mahkûmların Toplam Sayısı	Mahkûmların Cinsiyeti		Mahkûmların Medeni Halleri						Mahkum Yaş Aralığı		
		Erkek	Kadın	Erkek			Kadın			14 yaşından küçük	14-30 yaş arası	30 yaş ve üzeri
				Bekar	Evlü	Dul	Bekar	Evlü	Dul			
Edirne	235	232	3	161	69	2	-	1	2	-	175	60
Gelibolu	136	135	1	59	76	-	-	1	-	-	109	27
Tekfurdağı	47	47	-	29	18	-	-	-	-	-	38	9
Kırkkilise	75	74	1	40	33	1	-	1	-	-	47	28
Gümülcine	168	166	2	74	90	2	1	1	-	-	117	51
Dedeoğaç	91	88	3	49	39	-	-	3	-	-	62	29

Tablodan da anlaşılacağı üzere cinayet kapsamında değerlendirilen suçlardan dolayı, Edirne Vilayeti merkez hapisanesi ile sancak hapisanelerinde toplam 752 mahkûm bulunmaktadır. Mahkûmların 742'si erkek, buna karşılık 10'u kadındır. Yüzdesele olarak mahkûmları cinsiyetlerine göre ve yaş aralığına göre ayırdığımızda ise, karşılaştığımız tablo aşağıdaki şekildedir.

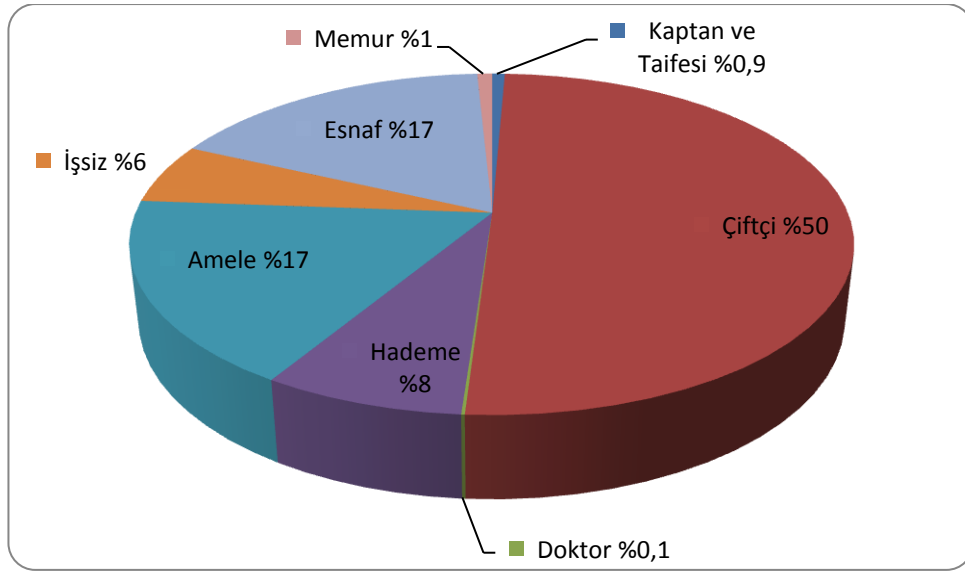

Grafik 1: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Grafik 2: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

Grafikten de anlaşılacağı üzere mahkûmların %99'unu erkekler, %1'ni ise kadınlar oluşturmaktadır. Mahkûmların yaş aralığını gösteren grafikten ise, suçluların ekseriyetinin 14-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Zira Edirne vilayeti hapisanelerinde tutuklu bulunan mahkûmların %73'ünü bu yaş aralığında olan mahkûmlar oluşturmaktadır. 30 yaş üzerindeki mahkûmların oranı ise %27'dir. Bunların dışında istatistiklerde, mahkûmların mesleklere göre dağılımları ve milliyetlerine dair de ayrıntılı bilgiler mevcuttur. İttihat ve Terakki yönetiminin idareyi devralmasından hemen sonra geniş kapsamlı bir hapisane reformunu hayata geçirmek amacıyla hazırlattığı bu istatistiklerde yer alan bir diğer önemli ayrıntı ise, mahkûmların okuma-yazma bilip bilmediklerine dairdir. Aşağıda yer alan üç grafikte, sırasıyla mahkûmların mesleklere göre dağılımı, milliyetleri ve okuma-yazma bilip bilmediklerine dair yüzdesel oranlar verilmiştir.

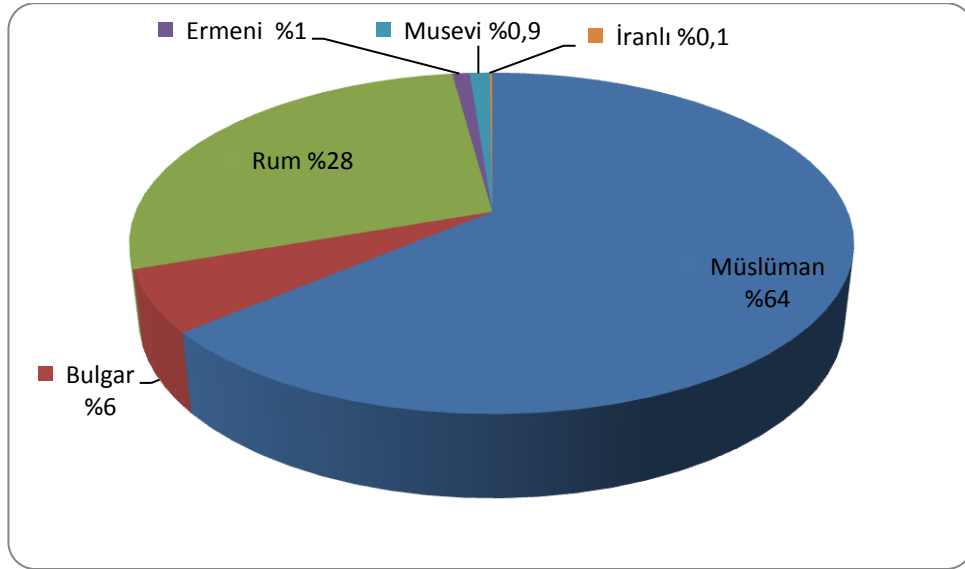

Grafik 3: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Mesleklerine Göre Dağılımı

Grafikte de görüldüğü üzere mahkûmların %50'si çiftçidir. Çiftçileri, %17'şer ile amele ve esnaflar takip etmektedir. Mahkûmların %8'i hademe ve %6'lık kısmı ise işsizdir. Geriye kalan %2'lik dilimde ise, memur, kaptan ile tayfası ve doktorların bulunduğunu görmekteyiz. Ekonomisi önemli ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanan Osmanlı

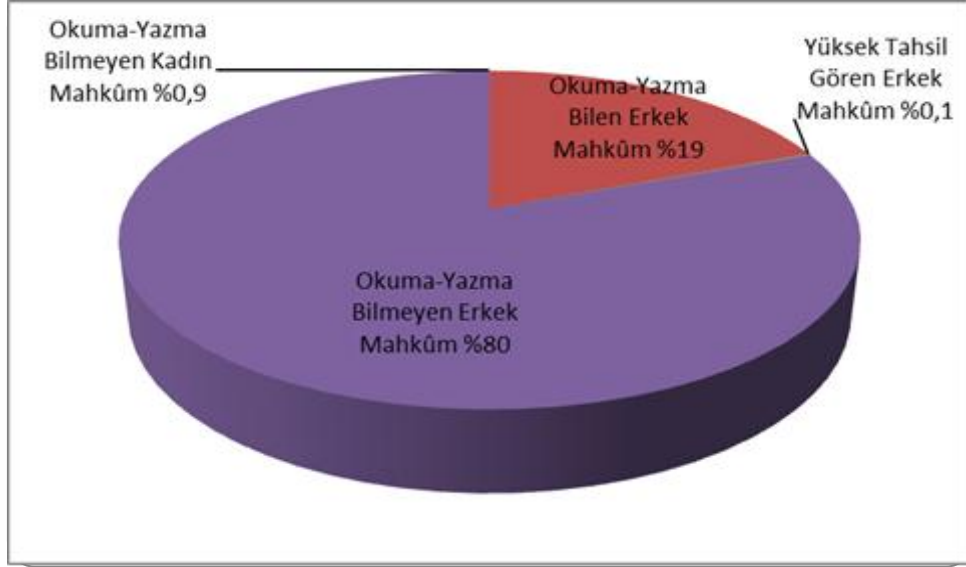
Devleti'nde, doğal olarak halkın büyük çoğunluğu çiftçilikle meşguldür. Özellikle Müslüman halkın büyük bir kısmı geçimini topraktan sağlamıştır. Bu yönüyle mahkûmların yarısından fazlasını ziraatla meşgul olmaları anlaşılabilir bir durumdur.

Daha öncede belirttiğimiz üzere istatistiklerde mahkûmların milliyetlerine dair de bilgiler mevcuttur. Cinayet kapsamında değerlendirilen suçlardan dolayı, merkez ve sancak hapisanelerinde Müslüman, Bulgar, Rum, Musevi, İranlı ve Ermenilerin tutuklu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim aşağıdaki grafikte, Edirne, Gelibolu, Tekfurdağı, Kırkkilise, Gümülcine ve Dedeoğaç hapisanelerinde tutuklu bulunan suçluların etnik ve dini mensubiyetleri verilmiştir.

Grafik 4: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Milliyetlerine Göre Dağılımı

Grafikten de anlaşılacağı üzere mahkûmların %64'lük kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Rum mahkûmların oranı %28, Bulgar mahkûmların oranı ise %6'dır. Geriye kalan %2'lik dilim ise Ermeni, İranlı ve Musevi tutuklulardan oluşmaktadır. İstatistiklerde yer alan bir diğer önemli ayrıntı ise mahkûmların okuma-yazma bilip bilmediklerine dairdir. Erkek ve kadınların ayrı ayrı tasnif edildiği istatistiklerde, toplam mahkûm sayısının %99'unu erkeklerin, %1'ni ise kadınların oluşturduğunu daha önce belirtmiştik. Bu bağlamda aşağıdaki grafikte, mahkûmların okuma-yazma durumları cinsiyetlerine göre verilmiştir.

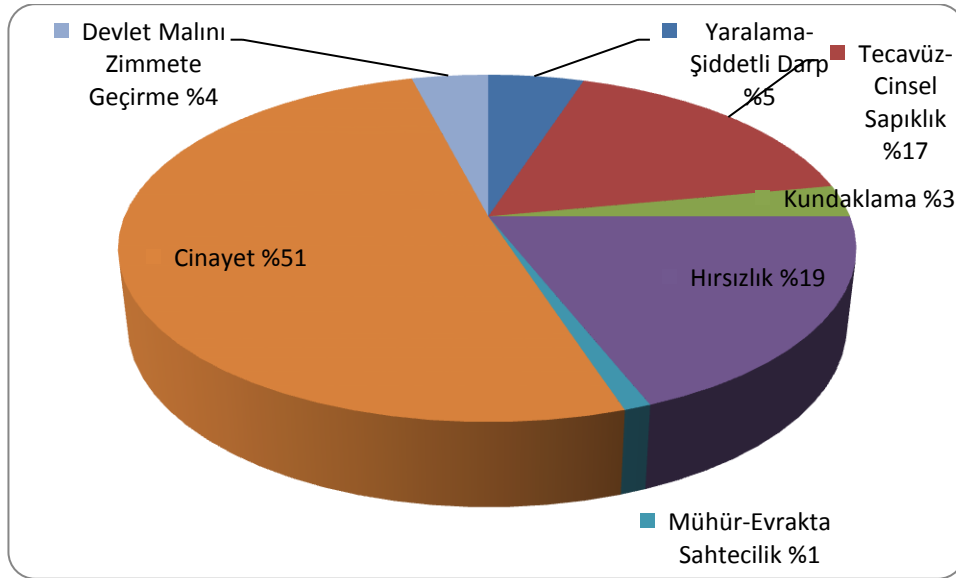
Grafik 5: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Okuma-Yazma Durumlarına Göre Dağılımı

Grafikte de görüldüğü üzere, cinayet suçlarından tutuklu olan %99,1'lik erkek mahkûm oranından %19,1'nin okuma-yazma bildiği, geri kalan %80'lik bölümünün ise okuma-yazma bilmediği görülmektedir. Cinayet suçu kapsamında hüküm giymiş kadın mahkûmlar arasında ise okuma-yazma bilen bulunmamaktadır. Grafikte dikkati çeken bir diğer husus ise, mahkûmlar arasında yüksek tahsil görmüş bir tutuklunun bulunuyor olmasıdır. İstatistik cetvellerine yüksek tahsil gören bu tutuklunun mesleği doktor olarak kaydedilmiştir.

Cinayet kapsamında değerlendirilen suçları ele aldığımızda ise, istatistik cetvellerinde bu suçlar, yol hırsızlarına yataklık yapmak ve devlet malını zimmetine geçirmek, önceden tasarlanmış cinayet/katliam, önceden planlamadan yapılan cinayet, önceden planlamadan yapılan kasıtlı cinayet, yaralama-şiddetli darp ve vücudun uzuvlarından birini kesme, cebren veya kasten çocuk düşürme, mühür ve resmi gereçlerin sahtekârlığı, kundakçılık, şiddetli davranışlarla ve yaralayarak yapılan hırsızlık, kapı kırarak-duvar delerek yapılan hırsızlık, yaralama yapmadan yapılan hırsızlık, çeşitli silahlar bulundurmaktan dolayı divanı harbe gönderilme, cebren tecavüz ya da cinsel sapıklık ile ergenliğe yeni girmiş 13-14 yaşlarında kızları cebren kaçırma şeklinde tasnif edilmiştir. Görüldüğü üzere cinayet ve hırsızlık suçları kendi içerisinde 3 farklı

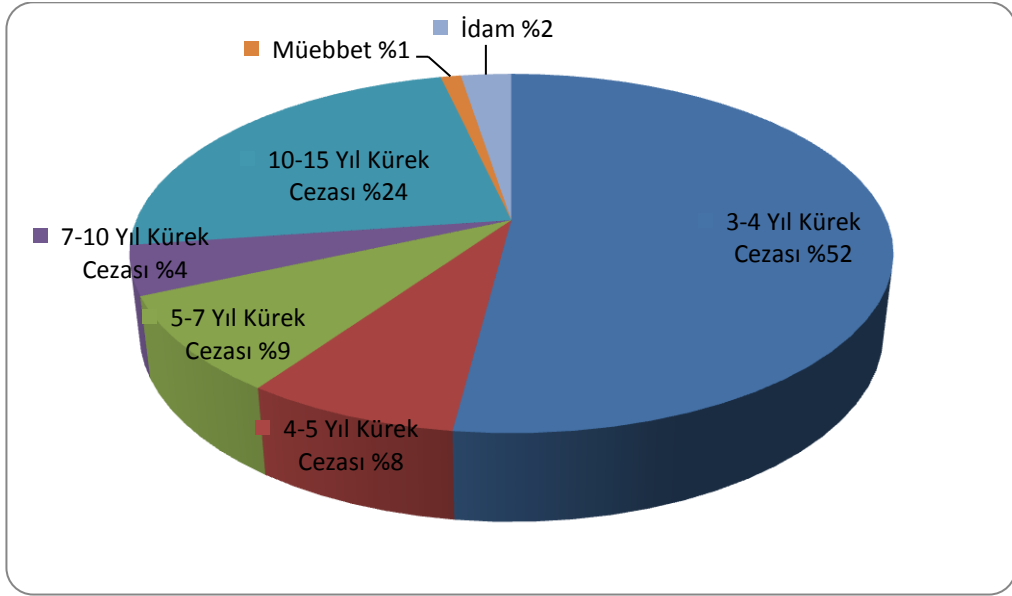
kategoriye ayrılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere işlenen her suç için farklı cezalar öngörülmüştür. Örneğin önceden planlanarak işlenen bir cinayet ile aniden gelişen olaylar neticesinde birini öldürmenin cezaları farklı olmuştur. Aynı şekilde birini yaralayarak yapılan hırsızlık ile herhangi bir yaralama olayı gerçekleşmeden yapılan hırsızlığa verilen cezalar farklıdır. Bunun dışında yine kapı kırarak veyahut duvar delerek gerçekleştirilen hırsızlığa da farklı bir cezai müeyyide uygulanmıştır.

Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi ile sancak hapishanelerinde yukarıda ifade ettiğimiz cinayet kapsamında değerlendirilen suçlardan dolayı tutuklu bulunan mahkûmların işledikleri suçları ele aldığımızda, genel anlamda en çok adam öldürme ve hırsızlık suçlarının işlendiğini görmekteyiz. Bu suçların dışında bahsi geçen hapishanelerde, tecavüz ve cinsel sapıklık, kundaklama, devlet malını zimmete geçirme, yaralama-şiddetli darp ile mühür-evrak sahteciliği gibi suçlardan dolayı da hapis cezası alanların olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki grafikte, işlenen suçlara ilişkin yüzdesel oranlar verilmiştir.

Grafik 6: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların İşledikleri Suçların Dağılımı

Grafikte de görüldüğü üzere %51'lik oranla adam öldürme, en çok işlenen suçtur. Bunu %19 ile hırsızlık, %17 ile tecavüz-cinsel sapıklık, %5 ile de yaralama- şiddetli darp suçları izlemektedir. Geriye kalan %8'lik dilimde ise, kundaklama, devlet malını zimmetine geçirme, sahtecilik ve kız kaçıma suçları yer almaktadır. Burada bahsini ettiğimiz suçları işleyenlere verilen cezalar ise istatistik cetvellerinde, 3-4 yıl, 4-5 yıl, 5-7 yıl, 7-10 yıl ve 10-15 yıl aralığında değişen oranlarda kürek cezası ile müebbet ve idam şeklinde tasnif edilmiştir. Bu cezaların mahkûmlar arasındaki dağılımı ise aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 7: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cinayet Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmlara Verilen Cezaların Dağılımı

Görüldüğü üzere cinayet kapsamında değerlendirilen suçlardan dolayı hüküm giymiş mahkûmların %52'lik bölümü 3-4 yıl aralığında kürek cezasına çarptırılmıştır. Bunu %24 ile 10-15 yıl arasında ceza alanlar, %9 ile 5-7 yıl arasında ceza alanlar ve %8 ile 4-5 yıl arasında kürek cezası alanlar takip etmektedir. Mahkûmlar arasında müebbet kürek cezası alanlar %1 iken, idam cezasına çarptırılanların oranı ise %2 olarak görülmektedir.

Buraya kadar verdiğimiz tüm bilgiler, Edirne Vilayeti Merkez Hapishanesi ile Gelibolu, Tekfurdağı, Kırkkilise, Gümülcine ve Dedeoğlu sancak hapishanelerinde cinayet

kapsamında değerlendirilen suçlardan dolayı hüküm giymiş mahkûmlara ilişkindi. Bunların dışında birde, daha önce ifade ettiğimiz üzere cünha ve kabahat suçlarından dolayı mahkûm olanların mevcudiyeti söz konusudur. Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki, cünha ve kabahat suçlarından mahkûmiyet cezası alanlar, merkez ve sancak hapisaneleri ile birlikte vilayet genelindeki 26 kaza hapisanesinde de mahkûmiyet sürelerini tamamlamaktaydılar.

Edirne Vilayeti Hapishaneleri Mahkûmlarına Ait Demografik Bilgiler

	Mahkûmların Toplam Sayısı	Mahkûmların Cinsiyeti		Mahkûmların Medeni Halleri						Mahkûm Yaş Aralığı		
		Erkek	Kadın	Erkek			Kadın			14 yaşında n küçük	14-30 yaş arası	30 yaş ve üzeri
				Bekâr	Evli	Dul	Bekâr	Evli	Dul			
Edirne	1018	982	36	598	357	27	-	30	6	-	646	372
Gelibolu	527	512	15	250	262	-	-	4	11	12	363	152
Tekfurdağı	495	460	35	-	-	-	-	-	-	8	237	250
Kırkkilise	358	333	25	175	143	15	8	15	2	-	237	121
Gümülcine	74	71	3	27	38	6	1	2	-	-	36	38
Dedeğaç	291	280	11	147	133	-	1	10	-	-	186	105
Hayrabolu	241	237	4	-	-	-	-	-	-	-	153	88
Ahiçelebi	82	72	4									
Babaeski	126	113	13	7	106	-	2	11	-	-	53	73
İnöz	33	17	16	-	5	12	1	9	6	-	-	-
Ortaköy	309	270	39	87	124	41	6	33	7	-	-	-
Kırcaali	445	418	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Keşan	200	187	13	74	87	15	-	5	5	-	-	-
Cisri Mustafa Paşa	246	213	33	108	105	-	3	20	10	-	-	-
Mürefte	107	100	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablo 23'ün devamı

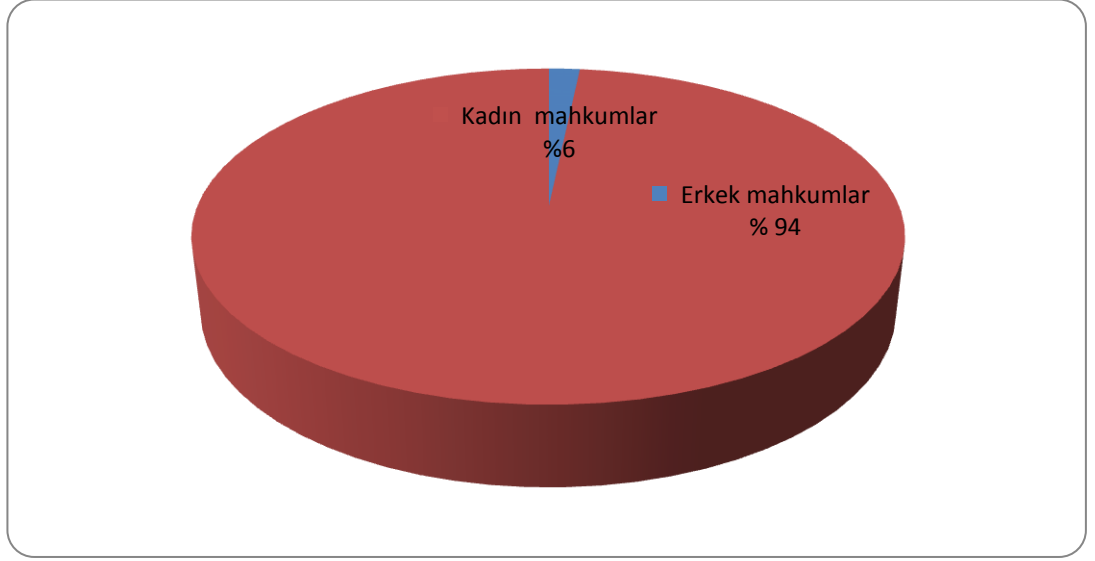
Pınarhisar	159	150	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İskeçe	108	108	-	-	-	-	-	-	-	-	82	26
Eğridere	137	118	19	57	61	-	2	14	3	2	88	47
Çorlu	166	153	13	56	97	-	2	10	1	-	54	112
Şarköy	166	166	-	29	37	1	-	-	-	5	40	28
Malkara	156	155	1	40	155	-	-	1	-	5	75	76
Lüleburgaz	347	332	15	141	191	-	3	12	-	11	177	159
Ahtapolu	31	31	-	13	18	-	-	-	-	-	14	17
Darıdere	77	77	-	39	38	-	-	-	-	-	71	6
Sultanyeri	278	260	18	69	153	38	3	12	3	-	-	-
Tırnova	88	83	5	23	59	-	-	5	1	1	59	28
Sofulu	227	213	14	63	110	40	5	6	3	-	-	-
Cisre Ergene	194	183	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eceabat	84	75	9	33	42	-	4	5	-	2	32	50
Midye	34	34	-	19	15	-	-	-	-	-	-	-
Vize	214	201	13	-	-	-	-	-	-	-	108	106
Dimetoka	266	246	20	55	191	-	3	16	1	-	-	-

Başka bir ifadeyle, cinayet kapsamında değerlendirilen suçlardan dolayı mahkûm olanlar sadece merkez ve sancak hapishanelerinde, cünha ve kabahat suçlarından dolayı mahkûm olanlar ise vilayet genelindeki tüm hapishanelerde tutulurlardı.

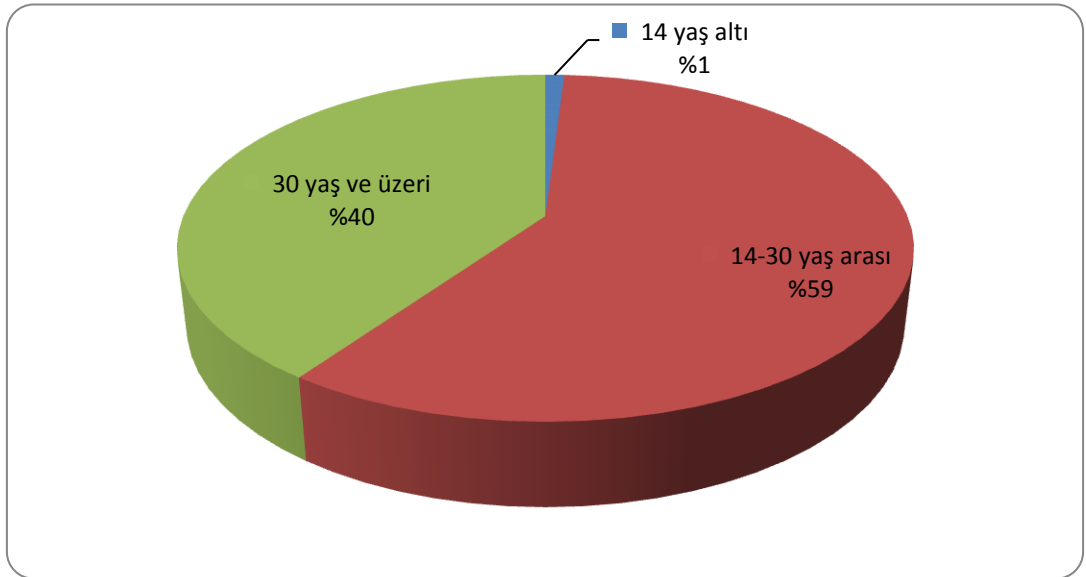
Cünha ve kabahat suçlarından dolayı hüküm giymiş mahkûmlar konusunu ele alırken, öncelikle vilayet genelindeki hapishanelerde bu suçlardan dolayı tutuklu bulunan mahkûmların toplam sayısı, suçluların cinsiyete göre tasnifi, medeni halleri, yaşları, meslekleri, milliyetleri ve okuma-yazma oranından oluşan suçlu profili üzerinde duracağız. Daha sonra ise, cünha ve kabahat suçlarından dolayı mahkûm olanların işledikleri suçlar, cinsiyete göre suçların tasnifi ve suçlulara verilen ceza konularını ele alacağız. Aşağıdaki tabloda cünha ve kabahat suçlarından tutuklu, vilayet genelindeki

toplam mahkûm sayısı, suçluların cinsiyetlere göre dağılımı, medeni halleri ve yaş aralıkları verilmiştir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Edirne vilayeti merkez hapisanesi ile sancak ve kaza hapisanelerinde toplam 7.284 mahkûm bulunmaktadır. Mahkûmların 6.856'sı erkek, buna karşılık 428'i kadındır. Yüzdesele olarak mahkûmları cinsiyetlerine göre ve yaş aralığına göre ayırdığımızda ise, karşılaştığımız tablo aşağıdaki şekildedir.

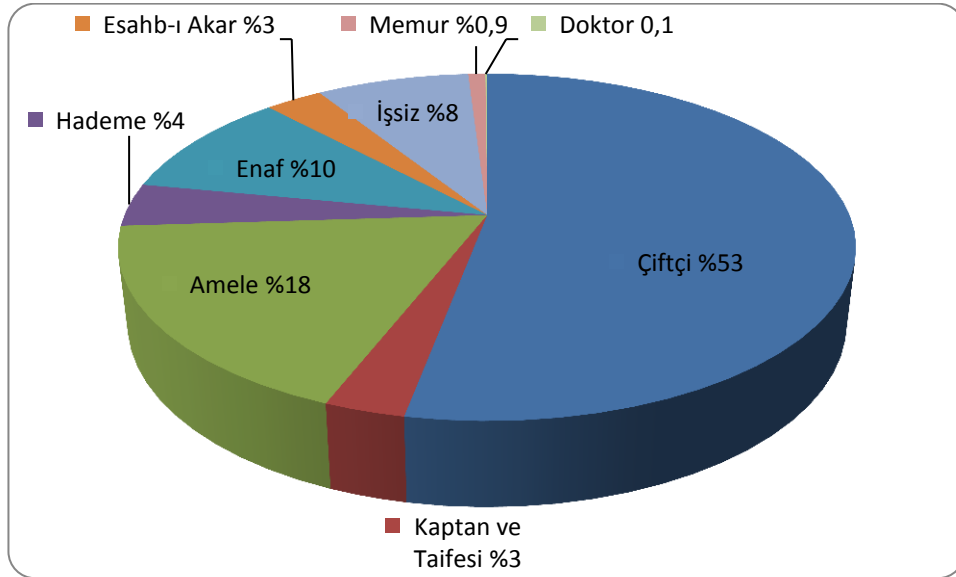

Grafik 8: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Grafik 9: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

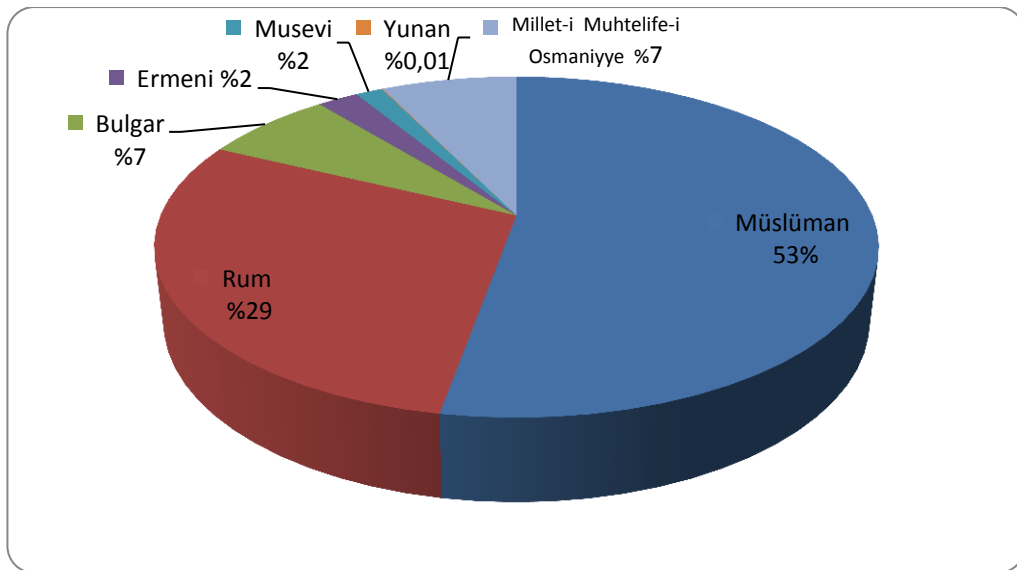
Grafikten de anlaşılacağı üzere mahkûmların %94'ünü erkekler, %6'sını ise kadınlar oluşturmaktadır. Mahkûmların yaş aralığını gösteren grafikten ise, suçluların ekseriyetinin 14-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Zira Edirne vilayeti hapishanelerinde tutuklu bulunan mahkûmların %59'unu bu yaş aralığında olan mahkûmlar oluşturmaktadır. 30 yaş üzerindeki mahkûmların oranı ise %40'tır. 14 yaşından küçük mahkûmların oranı ise %1'dir. Bunların dışında istatistiklerde, mahkûmların mesleklere göre dağılımları ve milliyetlerine dair de ayrıntılı bilgiler mevcuttur. İttihat ve Terakki yönetiminin idareyi devralmasından hemen sonra geniş kapsamlı bir hapishane reformunu hayata geçirmek amacıyla hazırlattığı bu istatistiklerde yer alan bir diğer önemli ayrıntı ise, mahkûmların okuma-yazma bilip bilmediklerine dairdir. Aşağıda yer alan üç grafikte, sırasıyla mahkûmların mesleklere göre dağılımı, milliyetleri ve okuma-yazma bilip bilmediklerine dair yüzdesel oranlar verilmiştir.

Grafik 10: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Mesleklerine Göre Dağılımı

Grafikte de görüldüğü üzere mahkûmların %53'ü çiftçidir. Çiftçileri, %18 ile ameleler, %10 ile esnaflar ve %8 ile işsizler takip etmektedir. Geriye kalan %10'luk dilimde ise, memur, tüccar, hademe, sarraf, öğretmen, doktor ile kaptan ve tayfasından oluşan mahkûmlar bulunmaktadır. Ekonomisi önemli ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanan Osmanlı Devleti'nde, doğal olarak halkın büyük çoğunluğu çiftçilikle meşguldür. Özellikle Müslüman halkın büyük bir kısmı geçimini topraktan sağlamıştır. Bu yönüyle mahkûmların yarısından fazlasını ziraatla meşgul olmaları anlaşılabilir bir durumdur.

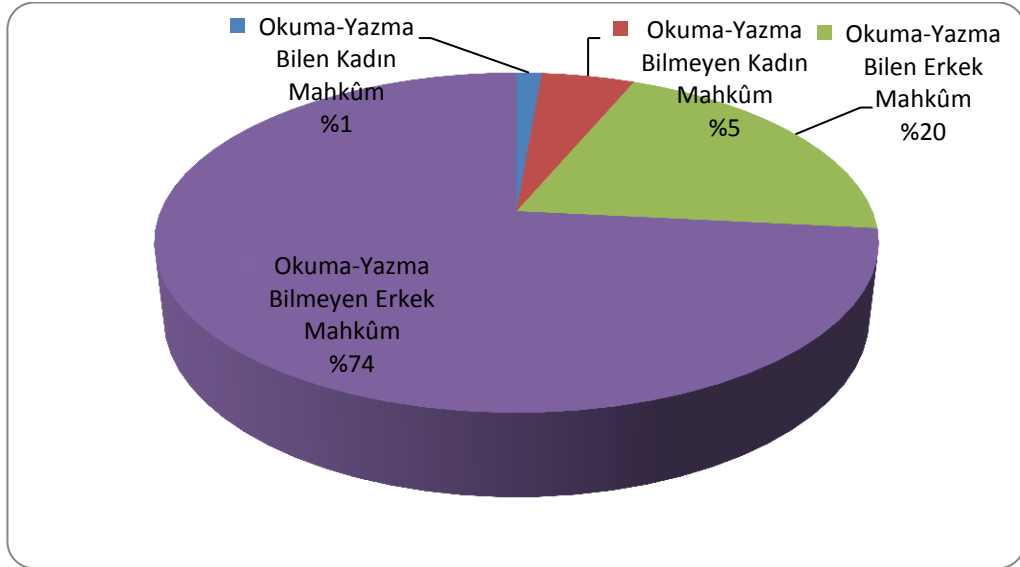
Daha öncede belirttiğimiz üzere istatistiklerde mahkûmların milliyetlerine dair de bilgiler mevcuttur. İstatistiklerde mahkûmların, İslam, Rum, Ermeni, Musevi, Bulgar, Millet-i Muhtelifi-i Osmaniye, Alman-Fransız-Avusturya, İranlı, Yunanlı ve Millet-i Muhtelifi-i Ecnebiye şeklinde tasnif edildiğini görmekteyiz. Ancak Edirne vilayeti hapishanelerinde, Alman-Fransız-Avusturya, İranlı ve Milliye-i Muhtelifi-i Ecnebiye şeklinde tanımlanmış mahkûm bulunmamaktadır. Buna karşılık istatistik verilerinde Rumlar ile Yunanlıların farklı olarak tasnif edildiğini görmekteyiz. Belgede bu duruma ilişkin herhangi bir açıklama olmamasına rağmen, "Rum" ifadesinin Osmanlı tebaasına, "Yunanlı" ifadesinin ise Yunanistan tebaasına işaret ettiği kanaatindeyiz. Aşağıdaki grafikte, Edirne vilayeti hapishanelerinde tutuklu bulunan suçluların etnik ve dini mensubiyetleri verilmiştir.

Grafik 11: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Milliyetlerine Göre Dağılımı

Yukarıda ki grafikten de anlaşılacağı üzere mahkûmların %53'lük kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Rum mahkûmların oranı %29, Bulgar ve Millet-i Muhtelif-i Osmaniye tasnifinde yer alan mahkûmların oranı ise %7'şerdir. Ermeni ve Musevi mahkûmların oranı ise %2'dir.

İstatistiklerde yer alan bir diğer önemli ayrıntı ise mahkûmların okuma-yazma bilip bilmediklerine dairdir. Erkek ve kadınların ayrı ayrı tasnif edildiği istatistiklerde, toplam mahkûm sayısının %94'ünü erkeklerin, %6'sını ise kadınların oluşturduğunu daha önce belirtmiştik. Bu bağlamda aşağıdaki grafikte, mahkûmların okuma-yazma durumları cinsiyetlerine göre verilmiştir.

Grafik 12: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Okuma-Yazma Durumlarına Göre Dağılımı

Grafikten de anlaşılacağı üzere, %94'lük erkek mahkûm oranından %20'sinin okuma-yazma bildiği, geri kalan %74'lük bölümünün ise okuma-yazma bilmediği görülmektedir. Kadın mahkûmların ise %1'nin okuma-yazma bildiği, buna karşılık %5'nin okuma-yazma bilmediği anlaşılmaktadır. Yalnızca erkek mahkûm sayısı baz alınarak bir oranlama yapıldığında, erkeklerin %22'sinin okuma-yazma bildiği, %78'nin bilmediği ortaya çıkmaktadır. Aynı yöntemle kadın mahkûmlar değerlendirildiğinde, %21'nin okuma-yazma bildiği, %79'nun ise bilmediği

görülmektedir. Bu noktadan hareketle, kadın ve erkek mahkûmların okuma-yazma bilme oranlarının birbirine yakın olduğunu ifade edebiliriz.

Söz konusu mahkûmları işledikleri suçların türlerine göre değerlendirmemiz gerekmektedir. Ancak burada belirtmemiz gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Daha önce Edirne vilayeti hapisanelerindeki mahkûmların toplam sayısının 7.284 olduğunu belirtmiş olmamıza rağmen, mahkûmların işledikleri suçlara göre hazırlanmış olan cetvellerde bu sayının 7.039 olarak verildiğini görmekteyiz. İstatistik cetvelleri incelendiğinde, rakamlar arasındaki bu çelişkinin sebebini ortaya koyabilmemizi sağlayacak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen bu tutarsızlık, hapisane çalışanlarından kaynaklanmaktadır. Zira kazalarda, cetvelleri çoğunlukla okuma-yazma bilmeyen gardiyanlar hazırladığı için, sorunun buradan kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Edirne vilayeti hapisanelerinde bulunan mahkûmların işledikleri suçları ele aldığımızda, genel anlamda en çok darp-yaralama ve hırsızlık suçlarının işlendiğini görmekteyiz. Bunların dışında, devlet görevlisine hakaret ve muhalefet, cinsel içerikli suçlar (zina, sarkıntılık, taciz, ırza geçme vs.) ile dolandırıcılık, borcunu ödememek ve hakaret-iftira gibi suçlardan dolayı hapis cezalarının verildiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki tabloda, Edirne vilayeti hapisanelerinde bulunan mahkûmların, cünha ve kabahat olarak kabul edilen suçlara göre tasnifi verilmiştir.

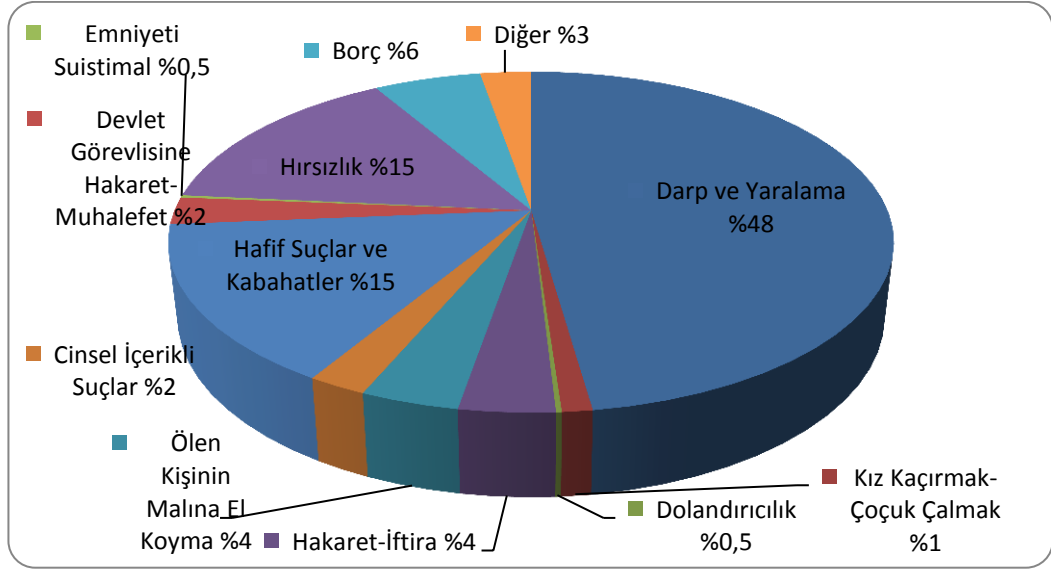
Tablo 24
Edirne Vilayeti Hapishaneleri Mahkûmlarının Suçlara Göre Sınıflandırılması

	Darp ve Yaralama	Hırsızlık	Hafif suç ve kabahatler	Ölen kişinin malını, mülkünü ve	Dolandırıcılık	Zina- Cinsel Sapıklık	Sarkıntılık - taciz	Emniyeti Suistimal	Zabita-Asker-	Memura sitem ve	Kız Kaçırma Çocuk değiştirme-Çocuk calmak	Irza Geçme	Borçlular	Hakaret-İftira	Jandarmaya	Diğer suçlar
Edirne	645	124	-	-	2	28	-	-		7	21	-	-	20	-	-
Gelibolu	125	44	89	3	-	15	3	-		-	-	1	230	15	-	-
Tekfurdağı	143	41	201	44	-	-	3	2		20	-	3	-	38	-	-
Kırkkilise	153	72	75	-	-	16	-	-		-	-	-	16	26	-	-
Gümülcine	27	26	-	-	-	2	-	-		5	-	-	5	-	-	9
Dimetoka	119	30	-	-	-	1	1	1		3	-	1	-	-	-	4

Tablo 24'ün devamı;

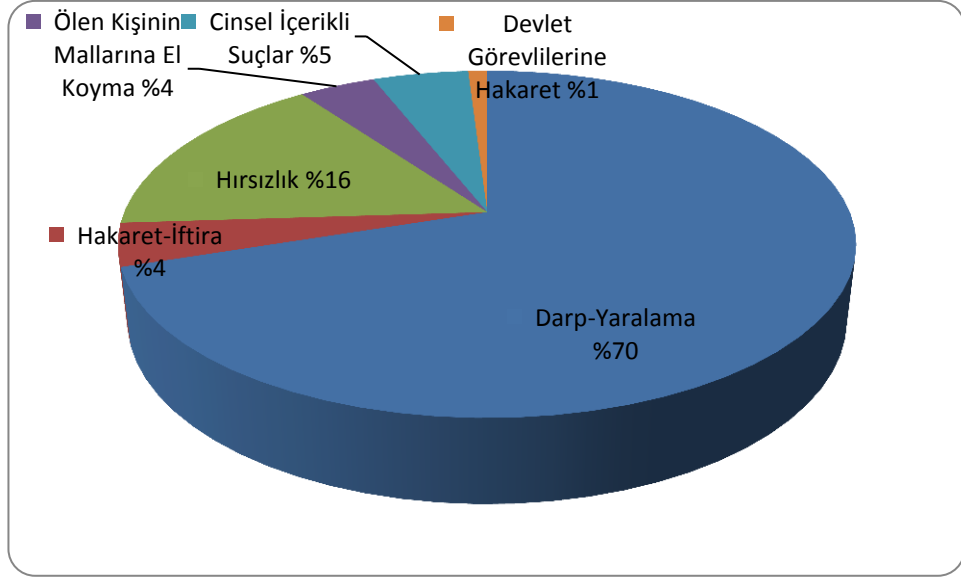
Ahiçelebi	45	20	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Babaeski	102	12	-	-	-	7	-	-	-	2	-	2	-	-	2
İnöz	16	4	6	4	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-
Ortaköy	94	57	93	30	2	-	2	2	13	5	-	-	-	-	-
Kırcaali	235	58	46	39	-	-	9	-	-	4	-	-	51	-	-
Keşan	63	27	36	10	-	5	-	4	-	3	1	24	3	-	-
Cisri Mustafa Paşa	100	34	8	24	1	2	6	4	1	-	-	35	5	25	-
Mürefte	60	10	33	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	1
Pınarhisar	81	8	52	9	-	1	-	-	-	-	-	-	4	-	1
İskeçe	44	33	-	-	-	2	5	-	2	-	-	-	22	-	-
Eğridere	71	10	21	14	2	5	-	-	-	6	-	-	7	1	-
Çorlu	90	23	8	13	1	1	2	-	4	3	-	1	14	6	-
Darıdere	18	34	-	4	-	-	1	2	3	2	-	-	5	8	-
Malkara	119	23	11	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Lüleburgaz	182	119	80	9	2	-	-	-	10	2	-	18	-	22	3
Ahtapolu	13	8	-	7	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1
Şarköy	129	7	9	6	-	-	4	-	1	-	-	7	1	2	-
Sultanyeri	119	44	50	17	-	12	-	-	-	3	-	16	17	-	-
Hayrabolu	53	24	128	-	-	-	1	-	-	8	9	5	-	-	5
Tırnova	24	3	20	3	-	-	-	-	1	1	1	14	5	-	16
Sofulu	94	62	-	20	-	-	4	-	22	15	-	-	10	-	-
Cisri Ergene	117	33	10	-	-	-	2	1	3	2	-	6	-	1	1
Eceabat	54	2	12	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	5	6
Midye	30	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	19
Vize	111	27	44	5	1	-	3	-	1	-	-	19	2	1	-
Dedeğaç	85	40	11	-	4	7	-	-	4	-	-	-	3	11	124

Tablodan da anlaşılacağı üzere vilayet genelinde bulunan mahkûmlar en çok, darp-yaralama, hırsızlık, hafif suç ve kabahatler, borç, hakaret-iftira, ölen kişinin malına el koyma ve evraklarını yok etmek ile devlet görevlisine hakaret suçlarından dolayı hüküm giymişlerdir. Tabloda yer alan diğer suçlardan tutuklu bulunan mahkûmların sayısı ise, yukarıda ifade ettiğimiz suçlara oranla oldukça azdır. Aşağıdaki grafikte, işlenen suçlara ilişkin yüzdesel oranlar verilmiştir.

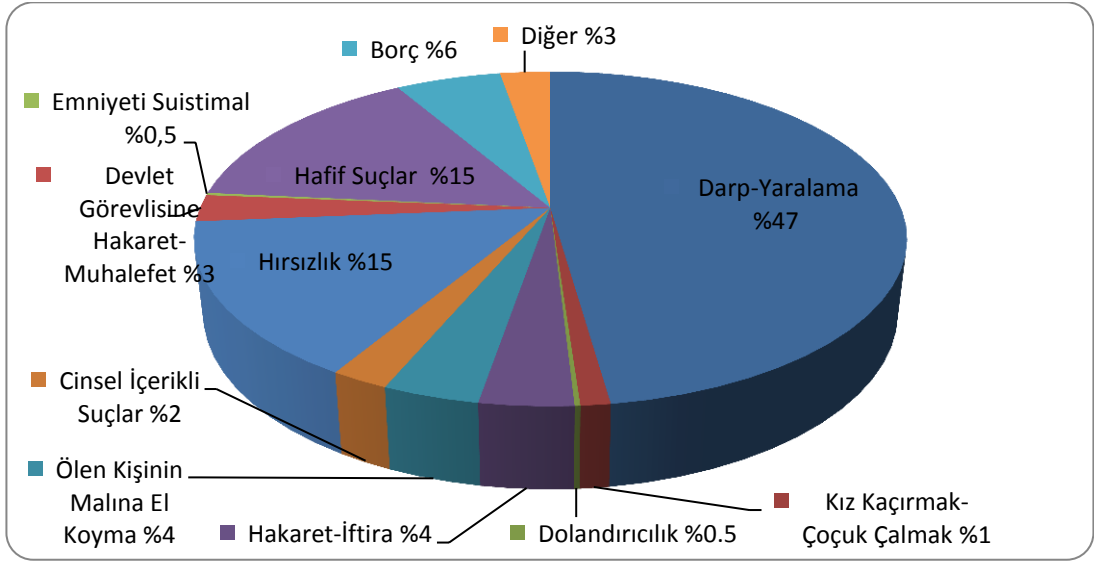
Grafik 13: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmların Suç Dağılımı

Edirne vilayeti genelinde işlenen suçların cinsiyete göre dağılımını ele aldığımızda, darp ve yaralama suçu kadınlar arasında en çok işlenen suç olarak karşımıza çıkmaktadır. Darp ve yaralamayı, hırsızlık, hafif suçlar, cinsel içerikli suçlar, iftira-hakaret, ölen kişinin malına el koymak ve devlet görevlisine hakaret-muhalefet takip etmektedir. İstatistik cetvellerinde, kadın mahkûmların burada belirttiğimiz suçlar haricinde başka bir suç işlemediklerini görmekteyiz. Aşağıdaki grafikte kadın mahkûmların işledikleri suça göre dağılımı verilmiştir.

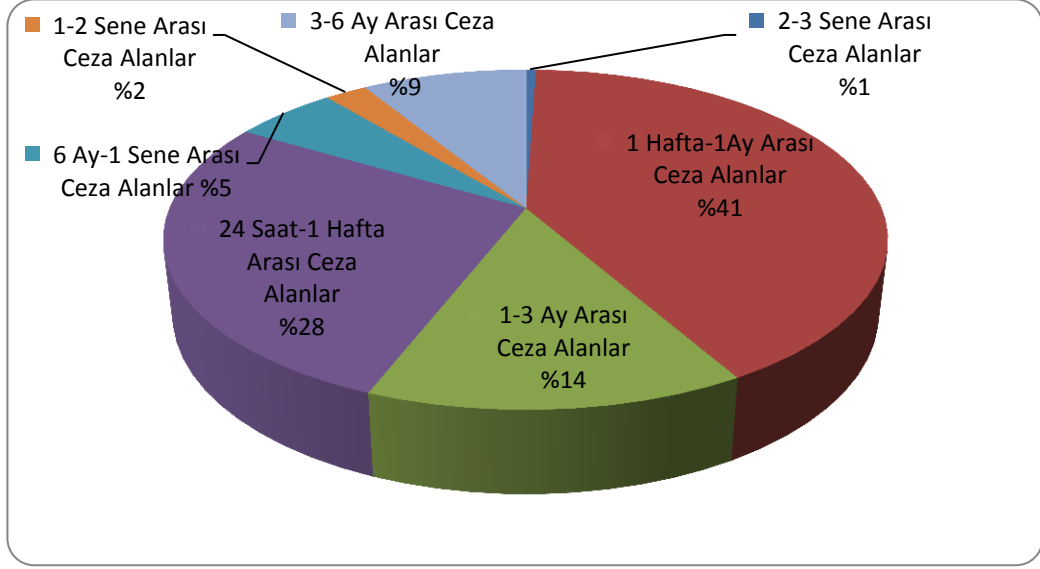
Grafik 14: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Kadın Mahkûmların Suç Dağılımı

Erkek mahkûmlar arasında da darp ve yaralama suçundan hüküm giyenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Erkek mahkûmların en çok işledikleri suçlar, vilayet genelinde olduğu gibi hırsızlık, hafif suç ve kabahatler, borç, hakaret-iftira, ölen kişinin malına el koyma ve evraklarını yok etmek ile devlet görevlilerine hakaret suçlarıdır. Aşağıdaki grafikte de, erkek mahkûmların işledikleri suça göre dağılımları yüzdesel olarak verilmiştir.

Grafik 15: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Erkek Mahkûmların Suç Dağılımı

İstatistiklerde yer alan bilgilerden ulaşabildiğimiz bir diğer hususta, yukarıda yer vermiş olduğumuz suçlardan dolayı hüküm giymiş mahkûmların aldıkları cezaya dairdir. Cünha ve kabahat suçları olarak kabul edilen mevzubahis suçları işleyen mahkûmlara verilen cezalara ilişkin grafikler aşağıda verilmiştir.

Grafik 16: Edirne Vilayeti Hapishanelerinde Cünha ve Kabahat Suçlarından Dolayı Tutuklu Bulunan Mahkûmlara Verilen Cezaların Dağılımı

Grafikte de görüldüğü üzere cünha ve kabahat suçlarından ceza alanların %41'i 1 hafta-1 ay arasında, %28'i 1 gün-1 hafta arasında, %14'ü ise 1-3 ay arasında mahkûmiyet almıştır. 6-12 ay arası ceza alanların oranı %5, 3-6 ay arasında ceza alanların oranı %9 ve 1-2 arası ceza alanların oranı ise %2 olmuştur. Geriye kalan %1'lik dilimde ise 2-3 sene arasında mahkûmiyet cezası alanlar bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, İttihat ve Terakki yönetiminin idareyi devralmasından hemen sonra geniş kapsamlı bir hapishane reformunu hayata geçirmek amacıyla hazırlattığı bu istatistiklerde, suç ve suçlu profiline ilişkin çok önemli bilgiler mevcuttur. Nitekim İttihat ve Terakki yönetimi, bu veriler ışığında 1911-1912 yıllarında hapishane reformunu başlatmıştır.

SONUÇ

Edirne vilayeti örneğinde hapishanelerin kuruluş ve modernleşme sürecini incelediğimiz çalışmamızda öncelikli olarak mahbes ve hapishane ayırımını yaptık. Bu bizim için önemliydi. Çünkü insanları hapsedme neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Hapsedmeyi bilen insanlar bunu günümüzdeki anlamıyla hapishanelerde yapmamışlar, bunun yerine değişik mekânlar ve aletler kullanmışlardır. Biz bu muhtelif mekân ve aletlerin tamamını mahbes olarak adlandırdık. Dünyada kurulan ilk hapishane olarak kabul edilen Amsterdam Hapishanesi 1596 yılında açılmıştır. İlk defa suçlular belli bir disiplin altında bu hapishanede çalıştırılmış, suçlular ıslah edilebilir ve topluma kazandırılabilir bireyler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu, Batı Avrupa için mahbesten hapishaneye geçiş demek idi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı Batı'nın model olarak alındığı modernleşme daha doğrusu batılılaşma yüzyılıdır. Devletin ve toplumun tüm alanları bu doğrultuda yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Nitekim batılı anlamdaki hapishaneler bize bu yüzyılda Tanzimat'la birlikte giriş yapmışlardır. Dolayısıyla 1596 yılında Batı Avrupa'da gerçekleşen mahbesten hapishaneye geçiş süreci bizde Tanzimat Dönemi ile başlayan bir süreçtir. Avrupa'da hapishanenin ortaya çıkışı Merkantilizm ve Kalvinizm'in sonuçlarından biridir. Bir bakıma atıl insanın üretici hale getirilme çabasıdır. Böyle bir felsefi akımın görülmediği Osmanlı İmparatorluğu'nun hapishaneleri elbette batıdaki hapishanelerin tam karşılığı olmamıştır. Üretimi esas alan Batı Avrupa hapishaneleri kurulurken hapishane fabrikalarıyla birlikte kurulmuşlardır. Hâlbuki Osmanlı'ya Tanzimat'la gelen hapishanelerin belli bir disiplin içinde üretime başlamaları ancak 1911 yılında gerçekleşmiştir. Tanzimat'la başlayan modern hapishanelerin kurulma süreci bizde her ne kadar batılı bir devlet olabilmenin çabalarından biriye bir o kadar insani yönü de vardır. Edirne örneğinde Tanzimat Dönemi'nde hapishane inşaatları dışa hoş görünme ve batılı bir devlet olarak kabul edilebilme politikasının sonucu olarak yorumlanabilir olduğu halde mahkûmlara yönelik bazı çabalar çalışmaların batıya göre daha insan merkezli olduğunu ispatlar. Tanzimat ve Sultan Abdülhamit dönemleri modernleşme çabaları çok disiplinli ve çok profesyonel değildir. Fakat ilk hapishane inşaatlarının başladığı dönemler olması

bakımından dikkate değerdir. Sultan Abdülhamit Dönemi'nde oluşturulan 1880 Hapishaneler Nizamnamesi hayata tam olarak geçirilemese de en azında teorik olarak çok başarılıdır. Edirne vilayetinden gönderilen hapishane inşaatları için hazırlanmış olan keşif defterleri, 1880 Nizamnamesi'nde öngörülen şartları sağlamadığı takdirde reddedilmiştir. Dolayısıyla Sultan Abdülhamit yönetimi Nizamname şartlarını taşıyan hapishaneler inşa etmede samimidir. İstanbul için geliştirilen hapishane projeleri de her ne kadar maddi imkânsızlıklardan dolayı hayata geçirilemese de bizim düşüncemizi destekler.

Tanzimat ve Sultan Abdülhamit dönemi hapishaneleri çok kalabalık, bakıma muhtaç ve insani şartları sağlamayan yerlerdir. Bunların hepsi doğrudur. Ama her iki dönem bütçenin elverdiği ölçüde şartların düzeltilmeye çalışıldığı dönemlerdir. Hatta grafiğin yukarıya doğru çıktığı dönemlerdir. Yönetim hapishanelere duyarsız kalmamış fakat yaptığı çalışmalar yeterli gelmemiştir. Nitekim Edirne vilayetinin sancaklarında yapılan hapishaneler kısa bir süre için ihtiyaca cevap verebilmiş, daha sonra izdihamın olduğu bakıma muhtaç yerler haline dönüşmüştür. Her ne kadar o dönemde suç oranında bir artış olsa da bununla birlikte yapılan hapishanelerin kapasite olarak ihtiyaca cevap vermekten uzak olması izdihamın önemli sebeplerindendir. Dönemin mali durumu göz önüne alındığında hapishane inşaatlarının gereği kadar büyük inşa edilememesi anlaşılabilir bir hale gelmektedir. En az hapishaneler kadar önemli olan hapishane çalışanlarının kimlerden oluşacağı 1880 Nizamnamesi'nde belirlenmişse de II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar bu hedefe ulaşamamıştır. Nitelik ve nicelik yönünden yetersiz kalan hapishane personeli asayiş kaynaklı birçok sorunun da nedenini oluşturmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi yalnızca Edirne vilayeti hapishaneleri için değil tüm İmparatorluk hapishaneleri için fazlasıyla dikkate değer bir dönemdir. İttihatçılar, Sultan Abdülhamit Dönemi'nden çok daha disiplinli, daha profesyonel ve çok daha fazla önem atfederek hapishane ıslahatını başlatmışlardır. İttihatçıların, 1911-1912 yıllarında başlattıkları fakat Trablusgarp Savaşı nedeniyle gereği kadar bütçe ayıramadıkları hapishane ıslahatı iktidardan düşmeleri ve Balkan Savaşları dolayısıyla kesintiye uğramıştır. İttihatçıların yönetimi tekrar ele aldıktan sonra 1914 yılında bir

daha başlattıkları hapishane ıslahatı, 1917 yılında Almanya'dan getirilen ve Hapishaneler Genel Müfettişi olan Dr. Paul Pollitz ile yeni bir evreye girmiştir. Yapılan ıslahat çalışmaları 1916-1917 yılından bütçeye hapishaneler için konan yüksek meblağdan dolayı ilk defa somut sonuçlar vermiş ve İmparatorluğun muhtelif yerlerinde önceki yıllardan çok daha fazla hapishane inşaatları başlamıştır.

Yukarıda anlattığımız sürecin Edirne vilayet hapishanelerine neredeyse hiçbir olumlu yansıması olmamıştır. 1911-1912 Hapishane Islahatı hem öncesi hem sonrası başta merkez hapishane olmak üzere vilayet hapishanelerinin fiziki durumları pek iç açıcı değildir. Vilayet genelinde sadece elzem olan tamiratlar yapılmıştır. 1914 Islahatı öncesi ve sonrası için de durum aynıdır. 1917 sonrası içinde farklı bir durum yoktur. Dikkate değer bir nokta bu dönemlerde vilayet hapishanelerindeki doluluk oranı azalmıştır. Sultan Abdülhamit Dönemi'nde görülen izdiham II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte ortadan kalkmıştır. Çıkarılan genel af ile İmparatorluk hapishanelerinin tamamı boşalmıştır. 1913 yılının sonlarında ise İmparatorluk hapishanelerinde yine izdiham vardır. İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesi yeni bir affı da beraberinde getirmiş ve hapishanelerdeki izdiham yine ortadan kaldırılmıştır. Savaşın ilerleyen yıllarında yine çıkarılan 1917 affıyla izdihamın önüne geçilmiştir. Görüldüğü üzere yeteri kadar yeni, büyük modern hapishane inşaatları inşa edilerek izdihamın önüne geçilmemiş, izdihamın önü çıkarılan aflarla alınmıştır. Her ne kadar 1916-1917 yıllarında hapishane inşaatları başlamış olsa da bu inşaatların yeterli olmadığı Edirne vilayeti örneği incelenerek ortaya çıkmaktadır. İttihatçıların Edirne vilayetinde başlattıkları tek hapishane inşaatı Tekfurdağı sancağındadır. Fakat başlatılan bu inşaatı tamamlamak İttihatçılara nasip olmamıştır. 1918 itibarıyla İttihatçılar tekrar yürürlüğe koydukları 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin hedeflerine Edirne vilayeti örneğinde ulaşamamışlardır. Hatta vilayetin bazı hapishanelerinin durumu Sultan Abdülhamit Dönemi'nden çok daha kötüdür.

Hapishanelerin fiziki durumunu düzeltme de önemli adımlar atan İttihatçılar bunu İmparatorluk geneline yaymada başarılı olamamışlardır. İmparatorluğun Avrupa'daki yegâne topraklarını oluşturan Edirne vilayeti, hapishaneler yönünden Avrupa'nın çok uzağındadır.

İttihatçıların başarı sağladığı konular vardır. Hapishanede yapılan üretim her türlü zorluklara rağmen başarılı olmuştur. Bu konuda Edirne vilayeti tüm İmparatorluk hapishanelerine örnek gösterilmiştir. Hapishane personeli konusunda tam olarak hedefe ulaşılmasa da her şeye rağmen İttihatçıların kısmi başarı sağladığı bir alandır. Edirne vilayetinde hapishane personeli en azından 1880 Nizamnamesi'nin öngördüğü çalışanlardan oluşmaktadır. Nitelik ve nicelik olarak Avrupa standartları yakalanamasa da çalışanların disipline edilmesi ve profesyonelleştirilmesi konusunda kısmi bir başarı sağlanmıştır. Fakat hapishane personelinin merkezinde olan gardiyanların devlet memuru sınıfına sokulmamaları, dolayısıyla emeklilik hakkı gibi temel haklardan mahrum kalmaları, hatta yıllık izinlerinde devlet memuru gibi maaş alamamaları ve maaşlarının çok düşük olması bu meslek grubunun nitelikli elemanlardan oluşmasını büyük ölçüde engellemiştir. Son olarak Edirne vilayeti genelinde mahkûm profili bize göstermiştir ki suç alt sınıfa aittir olgusu o dönem için de geçerlidir. Mahkûmların çoğu okuma-yazma bilmeyen ve sosyoekonomik olarak alt sınıfa mensup insanlardır.

Tanzimat'la birlikte bize batıdan gelen hapishane kurumu suçluyu ıslah etmede genel anlamda başarılı olamamıştır. Öyle ki hapishanelere dünya örneğinde yakıştırılan "Suçun Yüksekokulu" tanımı bizim için de geçerli olmuştur. Edirne vilayeti örneğinde, cezasını tamamlayıp hapishaneden tahliye olan mahkûmların sonraki yaşamlarını takip edemediğimizden suçluyu ıslah edip etmediğini bilmiyoruz. Fakat hapishaneden firar eden mahkûmların neredeyse tamamının suç işlemeye devam ettiklerini biliyoruz. Yine bildiğimiz bir şey var ki; hapishanelerin kötü şartları mahkûmu mutlu etmemiştir. Öyle ki vilayet hapishaneleri hakkında rapor tutan müfettiş ve doktorların ortak görüşü bu hapishanelerde yatmakta olan mahkûmların esasında ölümden daha ağır bir cezaya maruz kaldığı yönündedir. Her ne kadar günümüzde bu kurumları benimsemiş olsak da bunların bizim medeniyetimiz için ithal olduğu bir gerçektir. Eğer hapis cezası mahkûmu ıslah etmiyor, mağduru tatmin etmiyorsa hatta mahkûm için kimi zaman ölüm cezasından daha ağır bir ceza oluyorsa hapis cezasının asli ve vazgeçilmez olması tartışmaya açılmalıdır.

Her ne kadar vilayetin sancak ve kaza hapishanelerinin durumu iyi olmasa da tezimizin merkezinde olan vilayet hapishanesine ev sahipliği yapan Deveci Han ya da başka bir deyişle Edirne Hapishane-i Umumisi vilayetin en iyi hapishanesiydi.

Tamiratla hapishane olan Deveci Han Cumhuriyet Dönemi'nde de hapishane olarak kullanılmaya devam edilmiştir. 1933 yılına geldiğinde Edirne'nin hemen dışında olan ve zaman içinde çok yangın geçirmesinden dolayı Yanıkkışla²⁸ adı verilen kışlada büyük ve modern bir hapishane inşaatına başlanmıştır. Aynı yıl içinde jandarma dairesiyle, müdürlük binası inşa edilmiştir. Asıl hapishane kısmında koğuşlar yapılmaya başlanmış, dört tarafta muhafız kulelerinin de inşaatı da devam ediyordu. Edirne Hapishanesi bittiğinde çok geniş alanı ve atölyeleriyle mevcut hapishanelerin en mükemmeli olacaktı. Hapishane içinde 2.000 ile 5.000 arasında mahkûmun çalışabileceği müesseseler de yapılıyordu (Türk Sözü, 8 Eylül 1933: s.3). Sultan Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Edirne'ye nasip olmayan hapishane Cumhuriyet Dönemi'nde nasip oluyordu. Kısa sürede hapishane inşaatı tamamlanmıştı. 1937- 1939 yılları arasında Edirne Valisi olan Ahmet Niyazi Mergen hapishanenin açılışını yapmıştır (Onur, 2004: 75). 1937 yılında faaliyete geçen (Cumhuriyetin 15. yılında Edirne: 94) bu hapishanede mahkûmlar çiftçilikle, sanatla meşgul oluyorlardı. İslahhanede ise küçük yaşta suç işleyen çocuk mahkûmlara okuma yazma öğretiliyor ve meslek kazandırılmaya çalışılıyordu (Peremeci, 1939: 354). Bütün bunlar günümüzde İl Kültür Müdürlüğü'ne bağlı olarak kültürel faaliyetlerin yapıldığı bir kamu binası (Uğurluel, 2005: 192) olarak varlığını sürdüren Deveci Han'a nasip olmadı ama hem Abdülhamit hem de II. Meşrutiyet Dönemi modernleşme çabalarını gören Deveci Han taşrada adeta bir modernleşme laboratuvarı oldu. Sadece hapishane-i umumi değil sancak ve kaza hapishaneleri de dönemin sosyal, iktisadi ve kültürel yapısı hakkında önemli ipuçları vermiştir.

²⁸ Yanıkkışla'nın esas adı Mahmudiye Kışlası'dır. Zaman içinde geçirdiği yangınlardan dolayı bu adı almıştır. İnşaat başladığında Yanıkkışla harabe halindeydi (Kazancıgil, 1994: 74).

KAYNAKÇA

- ADAK, Ufuk (2006), “XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir.
- ADANIR, Fikret (2001), “Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908’e Kadar Gelişimi”, Çeviri: İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ATAR, Fahreddin, “İslam Adliye Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara Tarihsiz.
- ATAR, Zafer (2011), “20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt IX, Sayı 1, Sayfa 87-102, Manisa.
- AVCI, Mustafa (1994), “Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenekler”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- AVCI, Mustafa (2000), “Hukuk Tarihimizde Hapis Kurumu”, Basılmamış Doçentlik Çalışması, Diyarbakır.
- AVCI, Mustafa (2002), “Osmanlı Hukukunda Hapis Cezası”, Kamu Hukuku Arşivi, Cilt 5, Sayı 1, Sayfa 19-35, Diyarbakır.
- AVCI, Mustafa (2008), “Osmanlı Ceza Hukuku’na Giriş”, Mimoza Yayınları, Konya.
- AYDIN, Mahir (1992), “Şarki Rumeli Vilayeti”, TTK Yayınları, Ankara.
- BARDAKOĞLU, Ali (1997), ““Hapis” Maddesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt16, S.54-64, İstanbul.
- BASİRETÇİ ALİ EFENDİ, “İstanbul Mektupları”, Hazırlayan: Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- BAYIK, Atalay (1973), “Edirne”, Nuruosmaiye Matbaası, İstanbul.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1940), “Türk İnkılâbı Tarihi”, C. I, Kısım 2, İstanbul.

BEYOĞLU, “Süleyman, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Çankırı Hapishanesi (1904-1918)”, Çankırı Araştırmaları, Cilt II, Sayı 2, Sayfa 31-34

BİNBAŞI M. NASRULLAH / KOLAĞASI M.RÜŞDÜ / MÜLAZIM M. EŞREF (2003), “Osmanlı Atlası, 20. Yüzyıl Başları”, Hazırlayanlar: Rahmi Tekin / Yaşar Baş, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

BOA. DH. MKT. 1579/89.

BOA. TFR. I. SL. 219/21844.

BOA. A. MKT. 73/57.

BOA. A. MKT. MVL. 121/70.

BOA. A. MKT. MVL. 95/88.

BOA. A. MKT. UM. 287/26.

BOA. A. MKT. UM. 422/1.

BOA. A.MD. 25/42.

BOA. A.MKT. MVL. 124/27.

BOA. A.MKT. UM. 337/47.

BOA. BEO. 1086/81433.

BOA. BEO. 2009/150666.

BOA. BEO. 2012/150895.

BOA. BEO. 2311/ 173286.

BOA. BEO. 2478/185781.

BOA. BEO. 305/22809.

BOA. BEO. 3167/237461.

BOA. BEO. 582/43635.

BOA. BEO. 775/58107.

BOA. DH. EUM. 6. ŞB. 2710.

BOA. DH. EUM. EMN. 49/16.

BOA. DH. MB. HPS. 101/30.

BOA. DH. MB. HPS. 104/16.

BOA. DH. MB. HPS. 104/24.

BOA. DH. MB. HPS. 105/33.

BOA. DH. MB. HPS. 108/17.

BOA. DH. MB. HPS. 108/9.

BOA. DH. MB. HPS. 119/23.
BOA. DH. MB. HPS. 141/46.
BOA. DH. MB. HPS. 142/54.
BOA. DH. MB. HPS. 143/40.
BOA. DH. MB. HPS. 143/44.
BOA. DH. MB. HPS. 143/93.
BOA. DH. MB. HPS. 144/10.
BOA. DH. MB. HPS. 144/102.
BOA. DH. MB. HPS. 144/103.
BOA. DH. MB. HPS. 144/110.
BOA. DH. MB. HPS. 144/21.
BOA. DH. MB. HPS. 145/30.
BOA. DH. MB. HPS. 145/31.
BOA. DH. MB. HPS. 146/65.
BOA. DH. MB. HPS. 147/21.
BOA. DH. MB. HPS. 148/112.
BOA. DH. MB. HPS. 148/30.
BOA. DH. MB. HPS. 148/88.
BOA. DH. MB. HPS. 149/9.
BOA. DH. MB. HPS. 151/19.
BOA. DH. MB. HPS. 151/52.
BOA. DH. MB. HPS. 152/41.
BOA. DH. MB. HPS. 152/60.
BOA. DH. MB. HPS. 154/14.
BOA. DH. MB. HPS. 158/61.
BOA. DH. MB. HPS. 158/8.
BOA. DH. MB. HPS. 159/5.
BOA. DH. MB. HPS. 160/78.
BOA. DH. MB. HPS. 161/39.
BOA. DH. MB. HPS. 161/40.
BOA. DH. MB. HPS. 2/9.
BOA. DH. MB. HPS. 26/74.

BOA. DH. MB. HPS. 27/22.
BOA. DH. MB. HPS. 3/10.
BOA. DH. MB. HPS. 3/22.
BOA. DH. MB. HPS. 3/26.
BOA. DH. MB. HPS. 3/27.
BOA. DH. MB. HPS. 3/3.
BOA. DH. MB. HPS. 3/35.
BOA. DH. MB. HPS. 3/5.
BOA. DH. MB. HPS. 3/9.
BOA. DH. MB. HPS. 35/4.
BOA. DH. MB. HPS. 41/29.
BOA. DH. MB. HPS. 41/42.
BOA. DH. MB. HPS. 44/23.
BOA. DH. MB. HPS. 49/22.
BOA. DH. MB. HPS. 49/31.
BOA. DH. MB. HPS. 5/18.
BOA. DH. MB. HPS. 50/13.
BOA. DH. MB. HPS. 50/14.
BOA. DH. MB. HPS. 50/15.
BOA. DH. MB. HPS. 50/3.
BOA. DH. MB. HPS. 50/4.
BOA. DH. MB. HPS. 50/9.
BOA. DH. MB. HPS. 51/35.
BOA. DH. MB. HPS. 54/40.
BOA. DH. MB. HPS. 57/50.
BOA. DH. MB. HPS. 57/52.
BOA. DH. MB. HPS. 57/55.
BOA. DH. MB. HPS. 58/56.
BOA. DH. MB. HPS. 61/20.
BOA. DH. MB. HPS. 62/24.
BOA. DH. MB. HPS. 7/18.
BOA. DH. MB. HPS. 7/19.

BOA. DH. MB. HPS. 7/24.
BOA. DH. MB. HPS. 71/25.
BOA. DH. MB. HPS. 71/31.
BOA. DH. MB. HPS. 72/17.
BOA. DH. MB. HPS. 72/19.
BOA. DH. MB. HPS. 72/26.
BOA. DH. MB. HPS. 72/30.
BOA. DH. MB. HPS. 73/10.
BOA. DH. MB. HPS. 73/11.
BOA. DH. MB. HPS. 73/2.
BOA. DH. MB. HPS. 73/54.
BOA. DH. MB. HPS. 73/56.
BOA. DH. MB. HPS. 74/28.
BOA. DH. MB. HPS. 74/35.
BOA. DH. MB. HPS. 74/59.
BOA. DH. MB. HPS. 74/64.
BOA. DH. MB. HPS. 74/78.
BOA. DH. MB. HPS. 76/20.
BOA. DH. MB. HPS. 76/60.
BOA. DH. MB. HPS. 77/22.
BOA. DH. MB. HPS. 77/4.
BOA. DH. MB. HPS. 77/5.
BOA. DH. MB. HPS. 85/17.
BOA. DH. MB. HPS. 85/22.
BOA. DH. MB. HPS. 85/23.
BOA. DH. MB. HPS. 85/24.
BOA. DH. MB. HPS. 85/52.
BOA. DH. MB. HPS. 85/53.
BOA. DH. MB. HPS. 85/54.
BOA. DH. MB. HPS. 85/55.
BOA. DH. MB. HPS. 85/87.
BOA. DH. MB. HPS. 86/27.

BOA. DH. MB. HPS. 86/5.
BOA. DH. MB. HPS. 86/6.
BOA. DH. MB. HPS. 87/14.
BOA. DH. MB. HPS. 87/23.
BOA. DH. MB. HPS. 87/36.
BOA. DH. MB. HPS. 89/23.
BOA. DH. MB. HPS. 89/44.
BOA. DH. MB. HPS. 89/7.
BOA. DH. MB. HPS. 89/8.
BOA. DH. MB. HPS. 90/74.
BOA. DH. MB. HPS. 90/79.
BOA. DH. MB. HPS. 91/39.
BOA. DH. MB. HPS. 91/53.
BOA. DH. MB. HPS. 92/14.
BOA. DH. MB. HPS. 92/18.
BOA. DH. MB. HPS. 92/38.
BOA. DH. MB. HPS. 93/12.
BOA. DH. MB. HPS. 97/7.
BOA. DH. MB. HPS. M. 1/12.
BOA. DH. MB. HPS. M. 1/2.
BOA. DH. MB. HPS. M. 1/24.
BOA. DH. MB. HPS. M. 10/21.
BOA. DH. MB. HPS. M. 11/70.
BOA. DH. MB. HPS. M. 14/24.
BOA. DH. MB. HPS. M. 16/17.
BOA. DH. MB. HPS. M. 18/47.
BOA. DH. MB. HPS. M. 2/117.
BOA. DH. MB. HPS. M. 2/118.
BOA. DH. MB. HPS. M. 22/16.
BOA. DH. MB. HPS. M. 24/17.
BOA. DH. MB. HPS. M. 25/15.
BOA. DH. MB. HPS. M. 25/19.

BOA. DH. MB. HPS. M. 25/25.
BOA. DH. MB. HPS. M. 26/74.
BOA. DH. MB. HPS. M. 27/11.
BOA. DH. MB. HPS. M. 28/40.
BOA. DH. MB. HPS. M. 31/6.
BOA. DH. MB. HPS. M. 31/65.
BOA. DH. MB. HPS. M. 32/62.
BOA. DH. MB. HPS. M. 35/93.
BOA. DH. MB. HPS. M. 4/1.
BOA. DH. MB. HPS. M. 40/92.
BOA. DH. MB. HPS. M. 49/59.
BOA. DH. MB. HPS. M. 7/57.
BOA. DH. MB. HPS. M. 8/63.
BOA. DH. MB. HPS. M. 9/53.
BOA. DH. MKT. 1106/11.
BOA. DH. MKT. 1126/21.
BOA. DH. MKT. 1131/55.
BOA. DH. MKT. 1132/51.
BOA. DH. MKT. 1159/12.
BOA. DH. MKT. 1181/3.
BOA. DH. MKT. 1208/66.
BOA. DH. MKT. 1210/1.
BOA. DH. MKT. 1298/30.
BOA. DH. MKT. 1374/8.
BOA. DH. MKT. 1380/13.
BOA. DH. MKT. 144/45.
BOA. DH. MKT. 1451/112.
BOA. DH. MKT. 1506/115.
BOA. DH. MKT. 1518/10.
BOA. DH. MKT. 1532/9.
BOA. DH. MKT. 1562/36.
BOA. DH. MKT. 1601/18.

BOA. DH. MKT. 1627/50.
BOA. DH. MKT. 1629/93.
BOA. DH. MKT. 1676/9.
BOA. DH. MKT. 1737/56.
BOA. DH. MKT. 1737/74.
BOA. DH. MKT. 1781/46.
BOA. DH. MKT. 1795/72.
BOA. DH. MKT. 1802/53.
BOA. DH. MKT. 1811/14.
BOA. DH. MKT. 1833/70.
BOA. DH. MKT. 1846/39.
BOA. DH. MKT. 1854/13.
BOA. DH. MKT. 1875/35.
BOA. DH. MKT. 1904/17.
BOA. DH. MKT. 1915/78.
BOA. DH. MKT. 1970/84.
BOA. DH. MKT. 1999/13.
BOA. DH. MKT. 20/21.
BOA. DH. MKT. 2034/32.
BOA. DH. MKT. 2086/21.
BOA. DH. MKT. 2198/10.
BOA. DH. MKT. 2252/152.
BOA. DH. MKT. 2405/110.
BOA. DH. MKT. 247/8.
BOA. DH. MKT. 2480/13.
BOA. DH. MKT. 2529/132.
BOA. DH. MKT. 2567/52.
BOA. DH. MKT. 268/54.
BOA. DH. MKT. 36/19.
BOA. DH. MKT. 392/83.
BOA. DH. MKT. 410/73.
BOA. DH. MKT. 484/45.

BOA. DH. MKT. 492/60.
BOA. DH. MKT. 666/12.
BOA. DH. MKT. 671/66.
BOA. DH. MKT. 700/13.
BOA. DH. MKT. 703/19.
BOA. DH. MKT. 716/24.
BOA. DH. MKT. 734/13.
BOA. DH. MKT. 817/76.
BOA. DH. MKT. 830/45.
BOA. DH. MKT. 833/48.
BOA. DH. MKT. 849/37.
BOA. DH. MKT. 865/7.
BOA. DH. MKT. 900/70.
BOA. DH. MKT. 958/15.
BOA. DH. MTV. 16-2/2.
BOA. DH. MTV. 16-2/33.
BOA. DH. ŞFR. 49/164.
BOA. DH. ŞFR. 64/18.
BOA. DH. TMIK. S. 17/35.
BOA. DH. TMIK. S. 18/56.
BOA. DH. TMIK. S. 19/4.
BOA. DH. TMIK. S. 21/55.
BOA. DH. TMIK. S. 21/68.
BOA. DH. TMIK. S. 3/108.
BOA. DH. TMIK. S. 31/36.
BOA. DH. TMIK. S. 41/36.
BOA. DH. TMIK. S. 43/32
BOA. DH. TMIK. S. 46/22.
BOA. DH. TMIK. S. 48/43.
BOA. DH. TMIK. S. 49/13.
BOA. DH. TMIK. S. 49/55.
BOA. DH. TMIK. S. 50/48.

BOA. DH. TMIK. S. 53/51.
BOA. DH. TMIK. S. 54/1.
BOA. DH. TMIK. S. 54/29.
BOA. DH. TMIK. S. 58/22.
BOA. DH. TMIK. S. 62/82.
BOA. DH. TMIK. S. 65/63.
BOA. DH. TMIK. S. 67/41.
BOA. DH. TMIK. S. 67/63.
BOA. DH. TMIK. S. 68/32.
BOA. DH. TMIK. S. 72/48.
BOA. DH. TMIK. S. 72/56.
BOA. DH. TMIK. S. 72/66.
BOA. DH. TMIK. S. 72/70.
BOA. HR. TO. 215/10.
BOA. İ. AZN. 20/1314-M-09.
BOA. İ. AZN. 25/1314-Z-02.
BOA. İ. AZN. 28/1315-Ş-01.
BOA. İ. AZN. 46/1320-Ra-16.
BOA. İ. AZN. 55/1322-S-17.
BOA. İ. AZN. 64/1323-Z-03.
BOA. İ. AZN. 97/1328-L-13.
BOA. İ. DH. 1073/84128.
BOA. İ. DH. 1171/91558.
BOA. İ. DH. 1407/1320-Z-15.
BOA. İ. DH. 1426/1322.C.24.
BOA. İ. DH. 1439/1323.L.6.
BOA. İ. DH. 836/67237.
BOA. İ. DH. 940/74432.
BOA. İ. DH. 983/77627.
BOA. İ. HR. 437/20.
BOA. İ. HUS. 102/1320-Za- 104.
BOA. İ. HUS. 152/1325-S-21.

BOA. İ.DH. 1299/1310.R/39.
BOA. İ.DH. 1351/1315.B.3.
BOA. İ.DH.1320/1312.N/2.
BOA. İ.HUS. 62/1315-L-022.
BOA. İ.ŞD. 107/6428.
BOA. İ.ŞD. 58/3313.
BOA. İ.ŞD. 65/3812.
BOA. İ.ŞD. 83/4927.
BOA. MV. 102/69.
BOA. MV. 109/3.
BOA. MV. 210/8.
BOA. MV. 233/32.
BOA. MV. 237/19.
BOA. MVL. 222/25.
BOA. MVL. 222/49.
BOA. MVL. 291/67.
BOA. MVL. 894/2.
BOA. MVL. 923/5.
BOA. ŞD. 2738/3.
BOA. ŞD. 2758/44.
BOA. ŞD. 2772/26.
BOA. ŞD. DH. 1907/34.
BOA. ŞD. DH. 1910/60.
BOA. ŞD. DH. 1911/54.
BOA. ŞD. DH. 1911/8.
BOA. ŞD. DH. 2455/53.
BOA. ŞD. ML. 279/37.
BOA. ŞD. MLK. 1910/32.
BOA. TFR. 1. M.
BOA. TFR. I. A. 17/1645.
BOA. TFR. I. A. 3/284.
BOA. TFR. I. A. 5/433-1.

BOA. TFR. I. ED. 3/226.
BOA. TFR. I. ED. 6/588.
BOA. TFR. I. ED. 9/806.
BOA. TFR. I. ED. 9/822.
BOA. TFR. I. MN. 6/561.
BOA. TFR. I. SL. 5/466.
BOA. TFR. I. UM. 1/85.
BOA. TFR. I. UM. 193/2.
BOA. TFR. I. UM. 2/120.
BOA. TFR. I. UM. 2/166.
BOA. TFR. I. UM. 20A/1992.
BOA. Y. A. HUS. 443/20.
BOA. Y. A. RES. 151/61.
BOA. Y. MTV. 219/16.
BOA. Y. PRK. ASK. 101/9.
BOA. Y. PRK. ASK. 210/56.
BOA. Y. PRK. ASK. 211/73.
BOA. Y. PRK. ASK. 247/43.
BOA. Y. PRK. ASK. 249/336.
BOA. Y. PRK. BŞK. 19/96.
BOA. Y. PRK. ZB. 8/42.
BOA. ZB. 309/82.
BOA. ZB. 466/92.

BOZKURT, Gülnihal (1996), “Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839–1939)”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

BOZKURT, Nurgül (2012), “XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal Of International Social Research, Cilt V, Sayı 21, Sayfa 261-277.

CELAL NURİ (1922), “Hapishaneler”, Adalet, Ceride-i Adliye, cilt 8, sayı 2, sayfa 80-83, Ankara.

- ÇELİK, Şenol (2007), “XX. Yüzyıl Başlarında Buldan Hapishanesinin Genel Durumu”, Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu Bildiriler 1, Sayfa 429-438, Denizli.
- DAŞCIOĞLU, Kemal (2007), “Osmanlı Belgeleri Işığında Denizli Sancağı Hapishaneleri”, Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu Bildiriler 1, Sayfa 439-446, Denizli.
- DAŞCIOĞLU, Kemal (2008), “Arşiv Belgelerine Göre Çorum Hapishanesi”, Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, Cilt 1, Sayfa 233-250, Çorum.
- DAŞCIOĞLU, Kemal (2010), “Osmanlı Devleti’nde Hapishaneler ve Sinop Hapishanesi İle İlgili Arşiv Belgeleri”, XV. Türk Tarih Kongresi, Cilt 4/2, Sayfa 1333-1350, Ankara.
- DEMİRBAŞ, Timur (2010), “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların Ve Cezaevlerinin Evrimi”, Hapishane Kitabı, S. 3-40, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, Fatmagül (2005), “Osmanlı Usul-ı Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu’nda Hapishaneler”, Hukuk ve Adalet, Eleştirel Hukuk Dergisi, Yıl: II, Sayı: VI-VII, Ekim.
- DEMİREL, Fatmagül (2007), “Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansıması (1876–1909)”, “Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza”, “18.-20. Yüzyıllar”, (Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, Fatmagül (2007), “Osmanlı Hapishanesi’nin Gardiyanları”, Hukuk ve Adalet, Yıl 4, Sayı 9, Kış, s. 257–263.
- DEMİREL, Fatmagül (2009), “Kastamonu Hapishanesi”, Üsküdar’a Kadar Kastamonu, Yapı Kredi Yayınları, s. 299–305, İstanbul.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1996), “Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat”, Ankara.

- DOBRAV, Angel (2005), “1915 Yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi” XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay Atase Ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- DOĞAN, Erdal (2008), “Hitit Hukuku, Belleklerdeki “Kayıp””, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- DÖNMEZER, Sulhi ve ERMAN, Sahir (1986), “Nazari Ve Tatbiki Ceza Hukuku”, Cilt II, Beta Yayınları, İstanbul.
- DURSUNKAYA, Ali Rıza (1948), “Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik”, Birinci Cilt, Yeşilyurt Basımevi, Kırklareli.
- Edirne Müzeleri ve Ören Yerleri, Hazırlayanlar: Şahin Yıldırım- Güney Karakaş, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Kasım 2006.
- ERLER, Mehmet Yavuz (1996), “1912 Marmara Havzası Depremi” Toplumsal Tarih, Sayı 35, Cilt VI, Kasım, ss. 30-37.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 3, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- FOUCAULT, Michel (2005), “Hapishanenin Doğuşu, Hukuk Ve Adalet”, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Cilt 2(5), Sayfa 248-253, İstanbul.
- GÖNEN, Yasemin Saner (2005), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı” Emine Gürsoy (Editör), Hapishane Kitabı, Kitapevi, Ss. 173-183, İstanbul.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza (2011), “XX. Yüzyılın Başında Alanya Hapishanesi, Editör: Emine Gürsoy – Naskali, Hilal Oytun Altun, Zindanlar ve Mahkûmlar, Sayfa 57-64, İstanbul, 2006.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “Osmanlı, Devleti’nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920)”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 29, Sayfa 349-392, Konya,
- HAYTA, Necdetv BİRBUDAK, Togay Seçkin (2010), “Balkan Savaşları’nda Edirne”, Atase Yayınları, Ankara.
- HÜLAGU, Metin (1996), İslam Hukukunda Hapis Cezası, Rey Yayıncılık, Kayseri.

- İLERİ, İlkyay (2005), “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları Ve Genel Af” Otam, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 17, Yıl, ss. 1-10.
- KARACA, Ali (2010), “19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahiş Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis Ve Sürgün”, Hapishane Kitabı, İstanbul Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, ss.152–162.
- KARADENİZ, Özcan (1986), “Roma Hukuku”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- KAZANCIGİL, Ratip (1995), “Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300–1994)”, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: 21, Edirne Araştırmalar Dizisi No: 11, Edirne.
- KAZANCIGİL, Ratip ve GÖKÇE, Nilüfer (2005), “Dağdevirenzade Şevket Bey’in Edirne Tarihi Ve Balkan Savaşı Anıları”, Türk Kütüphanecileri Derneği Edirne Şubesi Yayınları No: 41. Edirne.
- KUZUCU, Kemalettin (2012), “Ahmet İzzet Paşa’nın Edirne Valiliği”, Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildirileri Kitabı, ss. 163-184, Edirne.
- MCCARTHY, Justin (2011), Çeviren: Mehmet Tuncel, “Osmanlı’ya Veda; İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları”, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- MENEKŞE, Ömer (1998), “17. Ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Hırsızlık Suçu ve Cezası”, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ONUR, Oral (2006), “16. Yüzyıldan 20.Yüzyıla Belgelerle Edirne”, T.C. Edirne Valiliği, İstanbul.
- ŞEN, Ayşe: Derleyen (1986), “Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay, İkdam’dan Seçmeler”, Sayfa 4-5, Kasım, Toplumsal Tarih, Sayı 35, Cilt 6, ss: 4-5.
- ÖZMEN, Abidin (1948), “Trakya”, Ankara Kanaat Basımevi, T.C. İçişleri Bakanlığı Yayınlarından, Seri IV, Sayı: 2, Ankara.

- ÖZTÜRK, Necdet (2010), “Osmanlılarda Hapis Olayları (1300-1512)”, Hapishane Kitabı, Sayfa 101-129, İstanbul.
- PEREMECİ, Osman Nuri (1940), “Edirne Tarihi”, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından, Sayı: 6, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.
- RİEMSHNEİDER, Kaspar K. (1990-1991), “Eski Anadolu’da Hapishane ve Ceza”, Çeviren: Turgut Yiğit, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 15, Sayı 26, Ss. 314-351.
- SCHULL, Kent (2007), Fielding Penal Institutions, Nation-State Construction And Modernity İn The Late Otoman Empire, 1908-1919, A Dissertation Submitted İn Partial Satisfaction Of The Requirements For The Degree Doctor Of Philosophy İn History, University Of California, Los Angeles.
- ŞEN, Hasan (2005), The Transformation Of The Politics Of Punishment And The Birth Of Prison İn The Ottoman Empire (1845-1910), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Atatürk İnstitute For Modern Turkish History İn Partial Fulfilment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- ŞEN, Hasan (2007), “Osmanlı’da Hapishane Mefhumu” Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza, Editörler: Neomi Levy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ŞEN, Ömer (2007), “Osmanlı’da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler”, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞİR, Nahide (2006), “Karesi Hapishanesi”, Editörler: Emine Gürsoy – Naskali, Hilal Oytun Altun, Zindanlar ve Mahkûmlar, Sayfa 65 - 70, İstanbul.
- ŞİMŞİR, Sebahattin (2006), “Bigadiç Hapishanesi”, Editörler: Emine Gürsoy – Naskali, Hilal Oytun Altun, Zindanlar ve Mahkûmlar, Sayfa 57-64, İstanbul.
- TARİHTE TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ (2004), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

- TEKİN, Saadet (2001), “XIX. Yüzyıl Sonu XX. Yüzyıl Başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış”, Tarih ve Toplum, Cilt 35, Sayı 205.
- TEKİN, Saadet (2006), “XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülkhatındaki Hapishanelerin Genel Durumu”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, Sayfa 65-78, Manisa.
- TEKİN, Saadet (2008),” Dr. Polliç Bey’in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin Ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı 24, Sayfa 205-222, Ankara.
- TEKİN, Saadet (2010), “Osmanlı’da Kadın ve Kadın Hapishaneleri”, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt XXIX, Sayı 47, Sayfa 83-102, Ankara.
- TEKİN, Saadet ve ÖZKES, Sevilay (2010), “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt VII, Sayı 16-17, Sayfa 187-202, İzmir.
- TEMEL, Mehmet (2009), “XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше Sancağı Hapishaneleri”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 26, Sayfa 109-136, Konya.
- TOKAY, Gül (1996), “Makedonya Sorunu, Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)”, Afa Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, Mebrure ve YALVAÇ, Kadriye (1975), “Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı”, TTK Basımevi, Ankara.
- UÇAR, Ahmet (2007), “Üsküdar Paşakapısı Hapishanesi ve Meşhur Mahkûmları”, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V, Cilt 1, Sayfa 373-418, İstanbul.
- USLU, Muharrem (2010), “Erzincan’da Suç, Suçlu ve Hapishane (XIX. Yüzyılın Sonu – XX. Yüzyılın Başı)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzincan.
- UYGUN, Ayşe (2001), “Hapishaneler Üzerine”, Birikim, Sayı 145.
- UZER, Tahsin (1979), “Makedonya Eşkiryalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi”, TTK Yayınları, Ankara.

ÜNALERZEN, Edip (1943),“1296’dan Beri Hapishaneciğimiz ve Ceza Sistemimiz”, İstanbul Barosu Mecmuası, Sayı: VIII, Yıl: XVII, Ağustos.

YILDIZ, Gültekin (2002), “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1838–1908)”
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü.

YILDIZTAŞ, Mümin (1997), “Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul
Hapishaneleri”, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye
Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

YİĞİTGÜDEN, Ali Rıza (2006), Yayına Hazırlayanlar: Zekeriya Türkmen ve Diğerleri,
“Balkan Savaşı’nda Edirne Kale ve Muharebeleri”, Cilt I-II, Genelkurmay Askeri
Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Kurtuluş DEMİRKOL 30.11.1974 tarihinde Kırşehir’de doğdu. İlköğretime Ankara Demetevler İlkokulu’nda başladı, Üsküdar Avni Başman İlkokulu’nda tamamladı. Ortaokulu Üsküdar Ortaokulu’nda, liseyi Üsküdar Burhan Felek Lisesi’nde tamamladı. 1994 yılında girdiği Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü’nden 1998 yılında mezun oldu. 2001 yılının Eylül ayında Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yüksek Lisans eğitimini burada tamamladı. 2006 yılında Celal Bayar Üniversitesi’ndeki görevinden ayrılarak, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi okutmanı olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Enstitü Bilim Dalı’nda doktora eğitimine başladı. Kurtuluş Demirkol halen Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi okutmanı olarak görev yapmaktadır.